

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРВНОЇ ОСВІТИ
ІМ. М.В. ОСТРОГРАДСЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ**

**ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА В РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ЗБІРНИК
АВТОРСЬКИХ ПРОГРАМ (ЧАСТИНА II)**

ПОЛТАВА – 2022

Рекомендовано до поширення науково-методичною радою Полтавської академії непевної освіти ім. М. В. Остроградського протокол № 3 від 30.05.2022 р.

Рецензенти:

Калініченко І. О. – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти ПАНО

Власко Т. Л. – практичний психолог Комунального закладу “Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 19 Полтавської міської ради Полтавської області”

Психологічна допомога в розвитку особистості: збірник авторських програм (Частина II). Упор. Самойлюк О. М. – Електронне видання. – Полтава : ПАНО ім. М.В. Остроградського, 2022. 253 с.

У методичному посібнику представлено авторські розробки працівників психологічної служби для роботи з учасниками освітнього процесу.

Актуальність тематики полягає в узагальненні та поширенні кращих практик роботи працівників психологічної служби області щодо здійснення корекційно-розвиткової, просвітницької, профілактичної, тренінгової роботи.

Запропоновані авторські програми затверджені до використання в закладах освіти області експертною комісією при Навчально-методичному кабінеті психологічної служби ПОШПО протягом 2019-2021 років.

Адресований для керівників закладів освіти, практичних психологів, соціальних педагогів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів та інших зацікавлених осіб.

© ПАНО, 2022

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1 Корекційно-розвиткові, розвивальні програми	7
1.1. Програми для роботи з дітьми у закладах дошкільної освіти	7
<i>Александрова А. П.</i> Розвивальна програма “Розвиток сміливості та впевненої поведінки у дітей”	7
<i>Галушко Т. В.</i> Корекційно-розвиткова програма “Розвиток пізнавальних процесів для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку”	24
<i>Литкович О. І.</i> Розвивальна програма “Розвиток пізнавальних процесів дітей середнього та старшого дошкільного віку засобами кінезіології”	50
<i>Писаренко Т.М.</i> Розвиткова програма “Розвиток когнітивної сфери дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії та кінезіології”	62
<i>Родік Т. С.</i> Корекційно-розвиткова програма формування творчого мислення, уяви, креативності старших дошкільників в рамках психологічної підготовки до школи та реалізації творчого потенціалу в навчальній діяльності в умовах Нової української школи	94
<i>Таран Л. А.</i> Корекційно-розвиткова програма “Психокорекція агресивної поведінки дитини 5–7 років”	115
1.2. Програми для роботи з дітьми у закладах загальної середньої освіти	132
<i>Калініченко Я. О.</i> Корекційно-розвиткова програма “Використання метафоричних асоціативних зображень «НОТІУМ (Найвідоміші Образи Та Істоти Української Міфології)»у корекції негативних психічних станів у підлітків”	132
<i>Левченко В. В.</i> Розвиткова програма Розвиток соціальної компетентності як здатності до взаємодії учнів молодшого шкільного віку	146
<i>Пронякіна О. І.</i> Корекційно-розвиткова програма “Розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери дітей молодшого шкільного віку з ознаками дезадаптації засобами гри з піском”	161
<i>Рокотянська І.О.</i> Розвивальна програма Розвиток навичок емоційної грамотності з використанням авторської настільної гри “Емоції в кубі”	179
Розділ 2 Просвітницькі, профілактичні програми	187
<i>Диниско О. А.</i> Профілактична програма “Формування соціально-психологічних умов для успішної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у освітніх закладах”	187
<i>Хорольська О. О.</i> Просвітницька програма “Формування психологічної компетентності як однієї з ключових складових професійного стандарту вчителя”	200
Розділ 3 Тренінгові програми	212

<i>Могілевцева О. О.</i> Тренінгова програма “Розвиток соціально-комунікативної компетентності учнів підліткового віку”	212
<i>Редчук І. А.</i> Тренінгова програма “Підвищення рівня стресостійкості здобувачів освіти під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації”	227
<i>Фалько Н. В.</i> Тренінгова програма “Вчимося відповідальності”	235
Авторський колектив	253

Професійна діяльність практичного психолога в професійному стандарті “Практичний психолог закладу освіти” визначена трудовими функціями: “здійснення психологічної профілактики”, “здійснення психологічної просвіти щодо психологічного благополуччя та психічного здоров’я”, “здійснення психологічної діагностики”, “надання психологічної допомоги за запитом та/або відповідно до виявленої потреби в такій допомозі”, “здійснення власного професійного розвитку та самоосвіта”, “співпраця з педагогічними (науково-педагогічними) працівниками щодо організації ефективної освітньої діяльності та співучасть у створенні, підтримці та розвитку психологічно безпечного освітнього середовища в закладі освіти”, “здійснення організаційно-методичної діяльності під час виконання трудових функцій”¹.

Умовою виконання зазначених функцій є наявність у працівника фахової психологічної літератури, засобів наочності та роздаткового дидактичного матеріалу, навчальних та методичних посібників, методичних рекомендацій. Програми, які запропоновані в даному посібнику, є ефективним інструментом виконання трудових функцій практичного психолога. Кожна представлена програма має короткий опис та обґрунтування авторської ідеї, завдань та очікуваних результатів, з зазначеними строками реалізації програми. Програми мають структурні елементи, а саме: анотація до програми, пояснювальна записка, план-сітка програми, методичні рекомендації щодо впровадження програми для практичних психологів, соціальних педагогів, педагогічних працівників, асистентів вчителів, батьків. Зазначені критерії для оцінки ефективності програми, бібліографія. Програми оформлені з дотриманням академічної доброчесності.

У період воєнного стану психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги (допомога) надаються дітям з особливими освітніми потребами дистанційно (за умови дотримання безпеки учасників освітнього процесу) та залежно від рівнів підтримки, за якими розподілені діти. Працівники психологічної служби закладів освіти, фахівці інклюзивно-ресурсних центрів, в тому числі тих, що вимушені були змінити своє місце проживання (перебування) та/або місце роботи внаслідок збройної агресії Російської Федерації, використовуючи запропоновані програми у першому розділі посібника, можуть організувати надання таких послуг.

Матеріали методичного посібника систематизовано в три розділа:

У *першому розділі* “**Корекційно-розвиткові, розвивальні програми**” запропоновані програми для роботи з дітьми у закладах дошкільної освіти та закладах загальної середньої освіти.

У *другому розділі* “**Просвітницькі, профілактичні програми**” розміщені програми для роботи з педагогічним колективом закладу освіти.

Третій розділ методичного посібника вміщує “**Тренінгові програми**” для роботи з учнями 9-11 класів.

Опис кожної з наведених у розділах посібника програми містить інформацію щодо її автора; напрямку корекційно-розвивального, просвітницького, профілактичного призначення; розкриває зміст, форму та умови застосування

¹ Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 24.11.2020 № 2425-20 “Про затвердження професійного стандарту “Практичний психолог закладу освіти”

інструментарію; дає рекомендації батькам, педагогічним працівникам стосовно роботи з цільовою аудиторією.

Методичний посібник “Психологічна допомога в розвитку особистості: збірник авторських програм (Частина II)” є значним внеском у професійний розвиток працівників психологічної служби

РОЗДІЛ 1 Корекційно-розвиткові, розвивальні програми

1.1. ПРОГРАМИ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Александрова А. П.

Розвивальна програма “Розвиток сміливості та впевненої поведінки у дітей”

У посібнику представлено розвивальну програму “Розвиток сміливості та впевненої поведінки у дітей”. Програма містить розробки занять для дітей 5-6 річного віку. Програма спрямована на розвиток навичок впевненої й сміливої поведінки дітей та підвищення їх самооцінки; формування прийомів саморелаксації, зняття м'язового напруження; розвиток навичок спілкування; зниження рівня тривожності, страху, сором'язливості у дошкільників.

Програма рекомендована до використання практичними психологами закладів дошкільної освіти.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Дошкільне дитинство – важливий період психічного розвитку. Вік початкового фактичного утворення особистості. У дитини інтенсивно формуються психічні функції, складні види діяльності (гра, спілкування з дорослими й ровесниками), виникають ієрархія мотивів і потреб, самооцінка, волюва регуляція та моральні форми поведінки. Найважливішим фактором психічного розвитку дошкільника є його спілкування – спочатку із дорослими, а згодом з ровесниками та іншими дітьми. Поза спілкуванням неможливий розвиток у дитини специфічно людських психічних функцій, її особистісне становлення [2, с.79].

Дошкільний вік – це період долучення до загальнолюдських цінностей, час встановлення перших взаємин з людьми. Разом із тим, дошкільний вік характеризується високою вразливістю й чутливістю. Цілісний розвиток дитини як особистості – головна мета модернізації дошкільної освіти на сучасному етапі, а це передбачає турботу про здоров'я дитини. Здоров'я дошкільника – це стан фізичного, духовного і соціального благополуччя, психічний комфорт, позитивне самопочуття, спокій, рівновага, задоволення, а не лише відсутність хвороб і фізичних вад.

В умовах сьогодення у суспільства все гостріше виникає потреба в особистості, здатній сміливо розв'язувати складні соціальні та економічні проблеми, приймати самостійні рішення, бути впевненою у своїх силах, можливостях, здібностях.

Почуття власної гідності, висока самооцінка призводять до самоповаги. А низька самооцінка – до негативу по відношенню до себе, тривожності, невпевненості. За несприятливих умов виховання тривожність може стати стійкою якістю.

Тривожність – індивідуальна властивість особистості, що полягає в підвищеній схильності відчувати занепокоєння в усіляких життєвих ситуаціях, у тому числі в таких, які не є загрозливими й проявляється вже в дошкільному віці.

Варто відрізнити тривогу від тривожності. Якщо тривога – це епізодичні прояви занепокоєння, хвилювання дитини, то тривожність є стійким станом.

Останнім часом прояви тривожних станів у дошкільників не є рідкісним явищем. Підвищена тривожність впливає на всі сфери психіки дитини. Емоції, які відчують дошкільнята, можна спостерігати на невербальному рівні: в їхніх очах, позі, жестах, у поведінці.

Підвищений рівень тривожності дитини характеризують такі прояви, як: пригніченість, поганий настрій, розгубленість, дитина майже не усміхається або робить це улесливо, голова і плечі опущені, обличчя має сумний вигляд, є проблеми у спілкуванні та встановленні контакту. Дитина часто плаче, легко ображається, іноді без конкретної на те причини. Дитина багато часу проводить наодинці. Тривожні діти зазвичай невпевнені у собі, мають занижену самооцінку. Постійно випробовуване ними відчуття страху перед невідомим призводить до того, що вони дуже рідко проявляють ініціативу. Будучи слухняними, не повертають до себе увагу оточуючих, поводяться приблизно однаково як вдома, так і в дитячому садку. Намагаються точно виконувати вимоги батьків і вихователів – не порушують дисципліну. Вони намагаються справити на оточуючих хороше враження, знають, як треба поводитися, щоб уникнути труднощів і зауважень. Таких дітей називають скромними, сором'язливими. Проте їх акуратність, дисциплінованість носять захисний характер – дитина робить усе, щоб уникнути невдачі.

Тривожні діти швидко втомлюються, їм важко переключитися на іншу діяльність. Це наслідок постійної напруги.

Психологічна особливість впливу тривожності на становлення самооцінки дитини, має вирішальне значення в розвитку особистості, накладаючи відбиток на подальший життєвий шлях. Формування повноцінної активної особистості має насамперед ґрунтуватися на розвитку у дитини почуття власної гідності, усвідомлення своєї самоцінності, поваги до себе, віри у власні сили. Саме у дошкільному віці закладається фундамент для становлення повноцінної особистості, що позначається також і на встановленні міжособистісних взаємин. В цей період можливо вже на початкових етапах розвитку стану тривоги допомогти дитині подолати її негативний вплив.

Саме розвиток сміливості та формування навичок впевненої поведінки, підвищення рівня самооцінки допомагає знизити рівень тривожності, а також, вірогідно, уникнути її закріплення.

Науково-методичне обґрунтування програми

У старшого дошкільника намічається диференціація двох аспектів самосвідомості – самопізнання і самоствавлення. Образ “Я” включає досить складну систему властивостей: зовнішніх, особистісних, статевих, з відображенням їх часової динаміки. Ускладнення образу “Я” відбувається значною мірою завдяки розвитку у старшого дошкільника вміння розуміти себе, усвідомлювати свої внутрішні стани, переживання.

На основі знань і думок про себе у дошкільника розвивається найскладніший компонент самосвідомості – самооцінка. Провідну роль у формуванні самосвідомості дошкільника відіграє спілкування з дорослим, а також інтенсивний розвиток спілкування з однолітками; передумовою виникнення самооцінки є

формування у дитини уявлень про себе на основі інформації, що надходить від партнерів по спілкуванню; змістом взаємооцінок та самооцінок виступають вміння, можливості, властивості дітей; протягом дошкільного віку характерною є завищена самооцінка, яка слугує захисним фактором для незрілої особистості дитини; зростає об'єктивність, аргументованість, диференційованість, мотивованість оцінок та самооцінок [2, с. 285]. Самооцінка людини вирішальним чином впливає на її поведінку, формує тип впевненої або невпевненої поведінки.

Л. С. Виготський вважав, що самопізнання і самоставлення дитини є надзвичайно важливим фактором розвитку її особистості, що не втрачає свого значення і надалі. На її основі виникають такі важливі особистісні якості, як впевненість у собі, тривожність, образливість, задоволеність собою [2, с. 286].

Науковець П. Рудик вважає, що “впевненість у собі знаходить вияв у рішучості, сміливості, ініціативності, наполегливості, вона є компонентом волі”. На його думку, впевненість у собі є вольовою властивістю особистості, яка залежить від виховних впливів, що здійснювались на суб'єкта протягом його життя.

На думку А. М. Прихожан, тривожність – це емоційно-особистісне утворення, яке має когнітивний, емоційний і операціональний аспекти. Згідно з її точкою зору певний рівень тривожності в нормі властивий всім людям і є необхідним для оптимального пристосування людини до дійсності. Наявність тривожності як стійкого утворення – свідчення порушень в особистісному розвитку, діяльності, спілкуванню. Тривожність як стійке утворення обумовлена незадоволенням провідних соціогенних потреб, перш за все потреб “Я” [11].

А. Прихожан провела ґрунтовне дослідження, присвячене вивченню тривоги як стану і тривожності як стійкого функціонального утворення на різних етапах дитинства: від старшого дошкільного до раннього юнацького віку. Вивчення тривожності на різних етапах дитинства є важливим як для розкриття суті означеного явища, так і для розуміння вікових закономірностей розвитку емоційної сфери людини. Саме тривожність знаходиться в основі цілої низки психологічних труднощів дитинства, в тому числі порушень розвитку та поведінки дитини і підлітка (наприклад, деліквентність та адиктивна поведінка) [12].

Тривожність входить до симптомокомплексу сором'язливості. Е. К. Лютова, Г. Б. Моніна вважають, що тривожність розвивається у дітей внаслідок наявності у них внутрішнього конфлікту, який викликаний завищеними вимогами дорослих до дитини, їх бажанням підпорядкувати дитину в залежне від себе становище, відсутністю єдиної системи вимог та наявністю тривожності у самих дорослих. Механізм тривожності полягає у тому, що дитина знаходиться у постійному очікуванні неприємностей, проблем, конфліктів, а також проявляється у нерішучості, загостреному почутті відповідальності, внутрішній потребі відповідати очікуванням інших, боязкості, невпевненості в собі і своїх рішеннях, емоційному неспокою. Тривожність знижує адаптаційний потенціал дитини, стримує інтелектуальний та емоційний розвиток, перешкоджає ефективній діяльності [8].

Однією з найбільш розповсюджених причин відхилень у розвитку дитини є порушені сімейні стосунки. Оскільки взаємини всередині сім'ї і за її межами

взаємопов'язані, то проблеми у ставленні до себе, до інших людей можуть проявлятися в дитини у вигляді емоційних переживань, порушенні соціальної адаптації або навіть у вигляді хвороби [17].

Сім'я може по-різному впливати на розвиток дитини. Так, взаємини в батьківській сім'ї, ставлення до дитини з боку батьків можуть формувати ефективну потребнісно-мотиваційну систему дитини, позитивний погляд на світ і на саму себе, у той же час ті ж самі фактори, але з іншим психологічним змістом, здатні призвести до негативних наслідків, що проявлятимуться у недостатньому розвиткові потреб і мотивів, низькій самооцінці, недовірі до оточуючих тощо [4].

За свідченням С. Колосової, наявність повноцінних контактів дитини з батьками, що проявляються в активній турботі про дитину, у формуванні в неї почуття захищеності, сприяє, з одного боку, розвитку, так званої, базової довіри до світу, а з другого – підвищенню активності дитини в освоєнні довкілля, в першу чергу, сфери міжособистісних взаємин, створює передумови для розвитку в дитини здатності спілкуватися з іншими людьми [5, с. 108].

Впевненість є центральною ланкою довільної саморегуляції. Вона визначає напрямок та рівень активності людини. Витоки впевненості у собі закладаються в ранньому дитинстві, а розвиток та вдосконалення її відбувається протягом усього життя людини.

Впевненість – це усвідомлення своєї сили, своїх можливостей; тверде переконання в чомусь, щодо чогось. Впевнена людина – сповнена віри в свої сили, можливості, знання; виражає переконаність у своїй правоті; спокійна, рішуча, з певними навичками [1].

Впевненість як риса особистості відіграє особливе значення. Вона забезпечує людині максимальне використання власних сил та можливостей. Саме такі якості, як незалежність власної думки, висока самооцінка, повага до себе й інших, сміливість у прийнятті рішень та вміння відстояти і довести їх, потрібні людині для досягнення успіху, для ефективної самореалізації.

Сміливість – це рішучість у вчинках; хоробрість, відвага. Смілива людина – не знає страху; не боїться небезпеки; відважна, хоробра; не боїться труднощів, невдач, перешкод; не боязка, несором'язлива у поводженні з іншими [1].

Під сміливістю розуміють психологічну установку та поведінкову, рішучість у вчинках, самовпевненість й здатність людини долати почуття страху та розгубленості. Сміливість – це здатність у разі виникнення небезпеки (для життя, здоров'я чи престижу) зберегти стійкість організації психічних функцій і не знизити якість діяльності. Тобто, сміливість пов'язана з умінням протистояти страху і йти на виправданий ризик задля визначеної мети.

Сміливість – є основою впевненості дитини у своїх силах, ініціативи, рішучості, активності.

Мета програми: формування та розвиток сміливості та впевненої поведінки дітей, підвищення їх самооцінки.

Завдання розвивальної програми:

- Розвивати навички сміливої та впевненої поведінки у дітей.
- Підвищити рівень самооцінки.
- Навчити прийомів саморелаксації, зняття м'язового напруження.
- Розвивати у дітей навички спілкування.

- Знизити рівень тривожності, страху, сором'язливості у дошкільників.

Категорія учасників: розвивальна програма розрахована на дітей 5-6 річного віку, які мають ознаки тривожного стану; кількість дітей в групі (4-6 осіб).

Опис вимог до матеріально-технічного оснащення: заняття проводяться у кабінеті психолога або груповій кімнаті. Необхідне обладнання для проведення занять: білий папір, кольорові олівці, пензлики, фарби, стаканчики для води, м'яч, іграшка зайця, піктограми емоційних станів, картки з обличчями дітей різних емоційних станів; картки червоного, жовтого, зеленого кольору; магнітофон, аудіо записи. В змісті програми до заняття подано перелік необхідного обладнання.

Вимоги до фахівця, який впроваджує програму: розвивальну програму у своїй діяльності можуть впроваджувати практичні психологи закладів дошкільної освіти.

Загальний час: Програма розрахована на 16 занять. Заняття проводяться 2 рази на тиждень; тривалість одного заняття 25-35 хвилин. Форма роботи: групова (4-6 осіб у групі).

Опис використаних методик і технологій:

- “Анкета визначення рівня тривожності у дошкільників” (Г. Лаврентьєва, Т. Титаренко) (Додаток 1) .

- “Методика діагностики батьківського ставлення” (А. Я. Варги, В. В. Століна) (Додаток 2) – визначення стилю взаємодії батьків з дітьми.

- Метод спостереження.

- Казки, ігри, вправи, рольові програвання ситуацій, етюди, релаксаційні й психогімнастичні вправи та вправи на зняття м'язового напруження.

Послідовність етапів реалізації програми:

- Діагностичний блок. На даному етапі, відповідно до запитів батьків та педагогів, здійснюється діагностичне обстеження дітей (методом спостереження), анкетування батьків та педагогів: “Анкета визначення рівня тривожності у дошкільників” (Г. Лаврентьєва, Т. Титаренко) (Додаток 1). Тестування батьків за методикою: “Методика діагностики батьківського ставлення” А. Я. Варги, В. В. Століна (Додаток 2).

- Розвивальний блок – 16 занять. Проводяться розвивальні заняття програми з дітьми та консультаційна робота з батьками й педагогами (обов'язковий критерій ефективності у виконанні поставленої мети та завдання впровадження розвивальної програми).

- Блок оцінки ефективності програми. На даному етапі проводиться повторна діагностика дітей (методом спостереження) та анкетування батьків і педагогів “Анкета визначення рівня тривожності у дошкільників” (Г. Лаврентьєва, Т. Титаренко) (Додаток 1).

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

Завдання	Назви вправ	Час	Критерії успіху
Заняття 1			
1. Налаштування на роботу	Привітання	3 хв.	Діти вітаються, знайомляться

2. Розвивати комунікативні навички, формувати позитивну самооцінку	Гра “Знайомство”	7 хв.	Діти виконують дії відповідно завданню
3. Сприяти позитивному настрою у групі	Вправа “Будь уважний!”	4 хв.	Діти виконують вправу
4. Сприяти розвитку сміливості під час комунікації	Вправа “Добре-погано”	5 хв.	Діти висловлюють свої думки
5. Сприяти зняттю м’язового напруження	Вправа “Лимон”	4 хв.	Діти розслабляють м’язи
6. Передати мімікою емоцію радості	Гра “Усмішка по колу”	2 хв.	Діти виконують завдання
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	5 хв.	Діти розповідають про свої враження: що сподобалось, чи не сподобалось під час заняття
Заняття 2			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються один до одного
2. Сприяти підвищенню самооцінки	Вправа “Мої позитивні риси”	5 хв.	Діти розповідають про свої позитивні риси
3. Сприяти розслабленню м’язів	Гра “Кулачки”	3 хв.	Діти розслаблюють м’язи
4. Ознайомити з емоційними станами людини – радістю, здивуванням	Гра “Створи настрій”	6 хв.	Діти розрізняють емоційні стани людей
5. Невербально відтворити позитивні емоції	Малювання “Мій щасливий день”	10 хв.	Діти малюють та розповідають про події
6. Мімікою передати емоцію радості	Етюд “Посмішка по колу”	2 хв.	Діти посміхаються
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 3			

1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Сприяти підвищенню самооцінки	Вправа “Вчимося хвалити себе”	5 хв.	Діти розповідають про свої позитивні якості
3. Сприяти формуванню сміливої поведінки	Казка “Як Кенгурятко стало самостійним”	7 хв.	Діти слухають казку, відповідають на запитання
4. Сприяти формуванню сміливості під час комунікації	Вправа “Чарівник”	7 хв.	Діти висловлюють свої думки
5. Визначити статус дітей в групі, характер та їх поведінку	Малювання “Країна чудес”	10 хв.	Діти виконують завдання
6. Сприяти зняттю емоційного напруження	Гра-етюд “Я – сонечко”	2 хв.	Діти виконують етюд
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття № 4			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Розвивати навички емпатії	Гра “Чим ти можеш поділитися?”	3 хв	Діти відповідають на запитання
3. Розвивати увагу, вдосконалювати комунікативні навички	Вправа “Раз, два, три – говори!”	11 хв	Діти виконують вправу
4. Сприяти зняттю емоційного напруження	Вправа “Подорож до чарівного лісу”	4 хв.	Діти виконують вправу
5. Сприяти підвищенню впевненості у собі	Вправа “Я дуже хороший”	4 хв.	Діти виконують завдання
6. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття

Заняття № 5			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Сприяти наповненню позитивним настроєм	Вправа “Піраміда любові”	5 хв.	Діти виконують вправу
3. Сприяти зняттю напруги	Гра “Заборонений рух”	3 хв.	Діти виконують дії, відповідно до завдання
4. Розвивати вміння керувати власним настроєм	Казка “Якби все було інакше...”	6 хв.	Діти слухають казку, відповідають на запитання
5. Формувати позитивне мислення	Вправа “Навіть якщо...”	5 хв.	Діти виконують вправу
6. Зняти м’язове напруження	Етюд “Штанга”	3 хв.	Діти розслаблюють м’язи
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 6			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Сприяти створенню позитивної атмосфери в групі	Гра “Добрий друг”	2 хв.	Діти грають у гру
3. Розвивати сміливість у взаємовідносинах	Гра “Я хочу дружити”	5 хв.	Діти грають у гру
4. Розвивати позитивне мислення, підвищувати самооцінку	Казка “Це ти так вважаєш”	7 хв.	Діти слухають казку, відповідають на запитання
5. Розвивати мімічну виразність	Етюди на виразність жестів	4 хв.	Діти виконують рухи
6. Розвивати вміння знаходити вихід зі складної ситуації	Вправа “Мені вдалось!”	5 хв.	Діти відповідають на запитання
7. Сприяти зняттю м’язового напруження	Вправа “Гора з пліч”	3 хв.	Діти розслабили м’язи

8. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття № 7			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Розвивати уміння розпізнавати емоційні стани оточуючих	Гра “Упізнай емоцію”	7 хв.	Діти за піктограмами розпізнають емоції, розповідають про свій емоційний стан
3. Психологічне розвантаження, розвиток уваги	Гра “Кричалки”	3 хв.	Діти грають у гру
4. Сприяти формуванню сміливості	Розповідь про “Плямку-страшилку”	12 хв.	Діти слухають казку, виконують завдання, відповідають на запитання
5. Сприяти зняттю емоційного напруження	Гра “Добра тваринка”	2 хв.	Діти приймають участь у грі
6. Зняти м’язову напругу	Етюд “Квітка”	2 хв.	Діти виконують етюд
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 8			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Сприяти розвитку сміливої та впевненої поведінки	Вправа “Що скажеш, коли...?”	4 хв.	Діти відповідають на запитання
3. Розвивати комунікаційні навички	Вправа “Закінчи речення”	5 хв.	Діти продовжують розпочаті речення
4. Сприяти розвитку сміливості	Казка “Хоробрий крабик”	6 хв.	Діти слухають казку, відповідають на запитання
5. Сприяти вмінню долати відчуття страху та тривоги	Вправа “Чарівна торбинка”	3 хв.	Діти виконують вправу

6. Розвивати комунікативні навички та сміливу поведінку	Вправа “Створення чуда”	5 хв.	Діти виконують вправу
7. Сприяти зняттю м’язового напруження	Гра “Сонечко й хмаринка”	3 хв.	Діти приймають участь у грі
8. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 9			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Сприяти появі позитивних емоцій; розвивати довірливість уваги	Гра “Слухай і виконуй”	2 хв.	Діти виконують вправу
3. Розвивати сміливість та впевнену поведінку	Казка “Зайчик-переможець”	10 хв.	Діти слухають казку, відповідають на запитання, повторюють «сміливі» слова
4. Розвивати вміння невербально виражати емоції; сприяти зняттю емоційного напруження	Вправа “Маленький боягуз”	3 хв.	Діти виконують вправу
5. Сприяти розвитку уміння долати відчуття страху	Вправа “Не боюсь”	3 хв.	Діти виконують вправу
6. Сприяти зняттю м’язового напруження	Вправа “Сонячний зайчик”	3 хв.	Діти виконують вправу
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 10			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Сприяти розвитку сміливості	Вправа “Чарівний м’яч”	4 хв.	Діти виконують вправу

3. Розвивати групову взаємодію; зняття тілесної скруті	Гра “Сороканижка”	3 хв.	Діти приймають участь у грі
4. Допомогти в подоланні тривожного стану, почуття страху	Казка “Казка про Темінь-Темноту”	6 хв.	Діти слухають казку, відповідають на запитання
5. Ознайомити з позитивними і негативними аспектами відчуття страху	Вправа “Чи корисний страх?”	5 хв.	Діти розмірковують про різні сторони відчуття страху
6. Сприяти зняттю емоційного напруження	Психогімнастика ”Дощик”	3 хв.	Діти виконують психогімнастичну вправу
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 11			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Розвивати комунікативні навички, розвивати сміливість	Гра “Веселий зоопарк”	5 хв.	Діти грають у гру
3. Сприяти розвитку самостійності, сміливості, впевненої поведінки	Казка “Білочка-Потішечка”	6 хв.	Діти слухають казку, відповідають на запитання
4. Психологічне розвантаження	Гра ”Перевтілення”	3 хв.	Діти виконують вправу
5. Розвивати уміння розуміти власний настрій	Вправа “На що схожий настрій”	4 хв.	Діти розповідають про свій настрій
6. Сприяти умінню розпізнавати власний настрій та емоції	Малювання “Портрет”	10 хв.	Діти намагаються розпізнавати свій власний емоційний стан, розповідають про нього; малюють
7. Сприяти зняттю емоційного напруження	Гра-етюд “Я – сонечко”	3 хв.	Діти виконують етюд

8. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 12			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Розвивати сміливість, долати сором’язливість, підвищувати самооцінку	Вправа “Комплімент”	4 хв.	Діти виконують вправу
3. Сприяти зняттю емоційного напруження	Рухлива гра “Осінні листочки”	3 хв.	Діти приймають участь у грі
4. Сприяти розвитку сміливості та впевненої поведінки	Казка “Випадок у лісі”	7 хв.	Діти відповідають на запитання, проговорюють корисне правило
5. Розвивати навички до узгодженої взаємодії	Колективний малюнок “Чарівна країна”	10 хв.	Діти разом малюють
6. Розвивати почуття емпатії	Етюд “Урятуй пташечку”	2 хв.	Діти виконують етюд
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 13			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Розвивати сміливість	Вправа “Розігрування ситуацій”	6 хв.	Діти відповідають на запитання
3. Розвивати відчуття сміливості, впевненої поведінки	Казка “Як Соня виступала на святі в дитячому садку”	6 хв.	Діти слухають казку, відповідають на запитання
4. Сприяти зняттю емоційної напруги	Психогімнастика “Букет для мами (бабусі, сестричці)”	4 хв.	Діти виконують вправу

5. Розвивати вміння передавати власний емоційний стан та почуття за допомогою малювання	Малювання “Я листівку намалюю, маму (бабусю, сестричку) привітаю”	10 хв.	Діти малюють листівку
6. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 14			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Розвивати невербальні форми спілкування	Вправа ”Подарунок”	5 хв.	Діти виконують вправу
3. Сприяти в подоланні сором’язливості та встановленні позитивного настрою	Гра “Кошлатий пес”	3 хв.	Діти грають у гру
4. Сприяти у подоланні сором’язливості та формуванню сміливої й впевненої поведінки	Казка “Про Єнота”	6 хв.	Діти слухають казку та відповідають на запитання
5. Розвивати вміння взаємодії	Вправа “Маленьке зайченя”	4 хв.	Діти виконують вправу
6. Сприяти зняттю емоційного напруження	Вправа-релаксація “Квітка”	3 хв.	Діти виконують вправу
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 15			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Розвивати уміння визначати емоційний стан	Вправа “Різні емоції”	8 хв.	Діти виконують вправу
3. Сприяти розвитку сміливості та впевненої поведінки	Казка “Помідор Сашко”	7 хв.	Діти слухають казку, відповідають на запитання

4. Сприяти позитивному настрою у групі	Хвилинка-веселинка	1 хв.	Діти веселяться
5. Сприяти підвищенню самооцінки	Вправа “Зайченята та слони”	5 хв.	Діти виконують вправу
6. Сприяти зняттю м’язового напруження	Релаксаційна вправа “Повітряна кулька”	5 хв.	Діти виконують вправу
7. Сприяти формуванню вміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти розповідають про свої враження стосовно заняття
Заняття 16			
1. Сприяти позитивному настрою у групі	Привітання. Вправа “Посмішка по колу”	1 хв.	Діти вітаються, посміхаються
2. Сприяти підвищенню самооцінки	Вправа “За що мене можна любити”	5 хв.	Діти розмірковують про свої позитивні якості
3. Сприяти у подоланні відчуття страху та тривожності	Казка “Сіре вухо”	7 хв.	Діти слухають казку, а потім відповідають на запитання
4. Сприяти у подоланні відчуття страху та тривоги	Гра ”Чарівний віршик від страху”	4 хв.	Діти грають у гру
5. Розвивати вміння знімати м’язове напруження	Гра “Черепашка”	3 хв.	Діти виконують гру
6. Сприяти розвитку прийомів розслаблення	Вправа “Сонячний зайчик”	3 хв.	Діти виконують вправу
7. Сприяти створенню позитивного емоційного настрою	Вправа-прощання “Поділися добротою”	2 хв.	Діти прощаються

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методичні рекомендації практичному психологу

1. Проведення розвивальних занять здійснює психолог-фахівець.
2. Для ефективності впровадження програми необхідною умовою є тісна взаємодія психолога з педагогічним колективом дитячого садка й батьками дошкільнят.

3. Разом із розвивальними заняттями доцільно проводити психологічну просвіту батьків із проблем профілактики та виникнення тривожного стану, ефективної взаємодії з дітьми.

4. Проводити психологічну просвіту педагогів із проблем емоційного розвитку дітей, причин виникнення тривожних станів та профілактичну роботу.

5. Розвивальний вплив здійснюється через індивідуальний підхід до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення.

6. Дотримуватися певної послідовності та системності в організації роботи за даною програмою.

7. Заохочувати дітей до активної комунікативної взаємодії один з одним, психологом.

Методичні рекомендації педагогічним працівникам

1. Створювати у групі умови емоційного комфорту та психологічного розвантаження дитини.

2. Взаємодіяти з дитиною так, щоб забезпечувати її емоційну підтримку у групі та проживання ситуації успіху.

3. Організовувати навчально-пізнавальну діяльність дитини, керуючись індивідуальним підходом.

4. Залучати дитину поступово до колективної діяльності та підвищувати її статус у групі.

5. Оцінювати будь-яку діяльність дитини, відшукуючи та озвучуючи позитивні моменти в її роботі.

6. Сприяти підвищенню самооцінки дитини.

7. Надавати дитині доручення, які вона обов'язково зможе виконати.

Методичні рекомендації батькам

1. Спілкуючись з дитиною, звертати увагу на те, що її хвилює, чого боїться, про що думає.

2. Уникати змагань і будь-яких видів робіт, що вимагають швидкості.

3. Не порівнювати дитину з іншими. Орієнтуватися лише на її особисті успіхи та особливості. Відзначати, що змінилося в дитині, чого навчилася, порівнюючи її можливості, здібності, навички з тими, що були минулого тижня, місяця, року.

4. Частіше використовувати тілесний контакт, вправи на релаксацію.

5. Сприяти підвищенню самооцінки дитини.

6. Демонструвати зразки упевненої поведінки, бути прикладом для дитини.

7. Не пред'являти до дитини завищених вимог.

8. Бути послідовними у вихованні.

9. Робити дитині якомога менше зауважень, особливо в присутності сторонніх.

10. Не принижувати дитину, караючи її.

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

По закінченню проведення розвивальної програми проводиться повторна діагностика дітей методом спостереження та анкетування батьків і педагогів

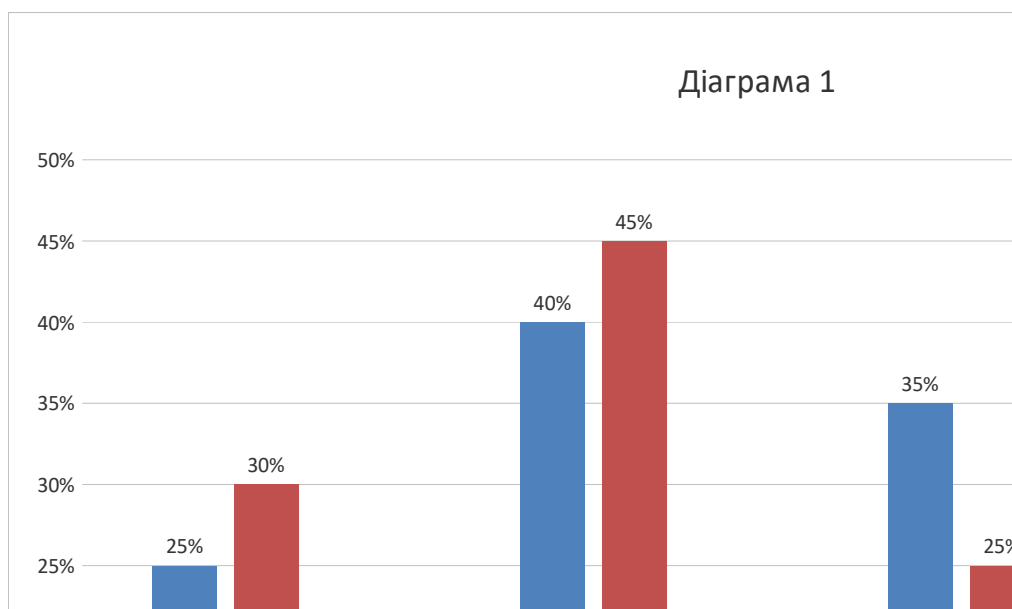
“Анкета визначення рівня тривожності у дошкільників” (Г. Лаврентьєва, Т. Титаренко) (Додаток 1). Фахівець психологічної служби аналізує отримані показники, порівнює з результатами початкової діагностики, аналізує успішність застосованих прийомів, вправ.

Результатом ефективності програми вважається: по закінченню проведення програми, під час повторної діагностики за вищевказаними методиками, прослідковується зниження рівня тривожності у дітей. Тобто відбувається підвищення самооцінки, з'являється впевненість та сміливість у поведінці дошкільників та розвиток комунікативних здібностей.

Дані діагностування дітей відображено в діаграмах (Діаграма 1 – показники рівня тривожності дітей до початку проведення розвивальних занять. Діаграма 2 – показники рівня тривожності дітей після закінчення проведених розвивальних занять).

Діаграма 1

Показники рівня тривожності дітей до початку проведення розвивальних занять
(умовні позначення рівня тривожності: в – високий рівень, с – середній рівень, н – низький рівень)

Показники рівня тривожності дітей після закінчення проведення розвивальних занять (умовні позначення рівня тривожності: в – високий рівень, с – середній рівень, н – низький рівень)

Отже, порівняльний аналіз результатів до і після впровадження розвивальної програми та в тісній взаємодії з батьками, педагогами показує, що показників з високим рівнем тривожності у дошкільників не виявлено.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ

Розвивальна програма: “Розвиток сміливості та впевненої поведінки у дітей” пройшла апробацію в Полтавському дошкільному навчальному закладі (я-с) № 2 “Віночок” у 2020 – 2021 рр. Для цього були створені дві групи учасників розвивальних занять даної програми в кількості 12 осіб (дві групи по 6 осіб).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: /уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – VIII, 1728 с.
2. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012.– 424с.
3. Зінкевич-Євстегнеєва Т. Д. Практикум по казкотерапії – СПб., 2000. – 310 с.
4. Козлюк О. А. Роль сім’ї у вихованні гуманістичної спрямованості спілкування дітей старшого дошкільного віку / О. А. Козлюк // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ: БДПУ, 2010. – №3. – С.87–91.
5. Колосова С. Л. Детская агрессия. Издательство: СПб.: Питер издание 1-е, 2004. – 224с.
6. “Кольорові емоції” або використання елементів арт-терапії у роботі

практичного психолога ДНЗ // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://surl.li/cafpn>

7. Корекційні заняття психолога з дітьми 4-6 років / упоряд. Т. Ш. Червонна. – К.: Шк. світ, 2009. – 128 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).

8. Лютова К. К., Моница Г. Б. Тренінг ефективного взаємодія з дітьми. – СПб.: Издательство “Речь”. 2005. – 190с., ил.

9. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога / О. Є.Марінушкіна, Ю. О. Замазій. – Х.: Вид. група “Основа”, 2007. – 240 с. – (Дошкільний навчальний заклад. Психологія виховання).

10. Омельченко Я. М. Психологічна допомога дітям з тривожними станами / Яніна Омельченко, Зоя Кісарчук, 2-ге видання, без змін. –К.: Шк. світ, 2011. – 112с – (Бібліотека “Шкільного світу”).

11. Прихожан А. М. Психологія тривожності: дошкільний и шкільний возраст. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2007– 192с.

12. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО “МОДЕК”, 2000. – 304 с. (Серия “Библиотека педагога-практика”).

13. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери старших дошкільників / Упоряд. О. А. Атемасова. – Х.: Вид-во “Ранок”, 2010. – 176с. – (Шкільному психологу).

14. Проценко О. В. Профілактика соціальної дезадаптації дошкільнят / Оксана Проценко. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).

15. Психологічне здоров'я дошкільників / Уклад. Т. І. Прищепа. – Х.: Вид. група “Основа”, 2010. – 239 с. (Серія “Психологія виховання”).

16. Психологічні заняття з дошкільнятами / упоряд. Т. Червонна. – К.: Шк. світ, 2008. – 128 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).

17. Репина Т. А. Общение детей в детском саду и семье: монография / Т. А. Репина, Р. Б. Стеркина, – Москва: Педагогика, 1990.– 152с.

Галушко Т. В.

Корекційно-розвиткова програма “Розвиток пізнавальних процесів для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку”

Представлено корекційно-розвиткову програму “Розвиток пізнавальних процесів для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку”, яка містить 40 комплексних занять з елементами піскової терапії. Система пропонованих занять, ігор, вправ спрямована на розвиток психічних процесів: пам'ять, увагу, сприйняття, мислення та пізнавальної діяльності, зв'язного мовлення, дрібної моторики пальців рук, уміння систематизувати, узагальнювати, порівнювати.

Корекційно-розвиткову програму у своїй діяльності можуть впроваджувати практичні психологи закладів дошкільної освіти, фахівці інклюзивно-ресурсних центрів та закладів спеціальної освіти, що працюють з дітьми із затримкою психічного розвитку.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Дошкільне дитинство – великий і відповідальний період психологічного розвитку дитини. Порушення будь-якої ланки або механізму психологічної структури розвитку дитини може суттєво вплинути на її подальший розвиток. Тому, особливо актуальною є проблема оптимізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку.

Пізнавальна сфера є необхідною для освоєння дошкільником навколишньої діяльності, засвоєння матеріалу в будь-якій галузі знань. Пізнавальний розвиток не слід розглядати окремо, він є складовою частиною загального психічного розвитку дитини [2].

За ранній період свого життя дитина встигає пройти величезний шлях у своєму розвитку. Найбільш важливе досягнення 3-4 річного віку полягає в тому, що дії набувають цілеспрямованого характеру [2]. У цьому віці дитина вже може багато зробити сама, не чекаючи і не вимагаючи допомоги з боку дорослих.

Пізнавальний розвиток дітей дошкільного віку широко вивчався як в закордонній, так і у вітчизняній психології. Зокрема, вивченню сприйняття і його розвитку приділяли увагу представники асоціативної психології – Д. Селлі, Г. Фолькельт та функціональної психології – К. Бюлер, Ж. Піаже. А також даним питанням займалися психологи Є. М. Соколов, М. Д. Дворяшин, Н. А. Кудрявцева, П. А. Шеварев, Р. І. Говорова. Їх дослідження спрямовані на те, щоб розкрити основні закономірності відображення дійсності, проаналізувати особливості розвитку сприйняття у дітей дошкільного віку [18].

Проблема розвитку пам'яті у дітей дошкільного віку цікавила таких психологів, як А. А. Смирнову, П. І. Зінченко, З. М. Істоміна, С. Ф. Жуйкова, А. Н. Цимбалюк, Л. С. Виготського, які розглядали пам'ять як складну діяльність дитини, яка формується під впливом спілкування з дорослими в процесі активної розумової діяльності дитини [18].

Дослідженнями уваги займалися А. Н. Леонт'єв, Н. Ф. Добринін, Л. С. Виготський [18].

Мислення є вищою формою відображення мозком навколишнього світу, складним пізнавальним процесом, властивим тільки людині. У дослідженнях Л. С. Рубінштейна, Н. А. Менчинська, З. І. Калмикова встановлено, що основу в розумовій діяльності становлять такі розумові процеси, як аналіз і синтез, від яких залежать інші розумові процеси [18]. У дослідженнях Г. І. Мінської показано, що протягом дошкільного віку дитина переходить від наочно-дієвого до словесно-логічного мислення.

Отже, у дошкільному віці в пізнавальних процесах виникає синтез зовнішніх і внутрішніх дій, які об'єднуються в єдину інтелектуальну діяльність.

В останні роки незмінно зростає кількість дітей із психофізичними порушеннями. За даними статистичного обліку Міністерства охорони здоров'я станом на 2017 рік в Україні проживає понад 250000 дітей з порушенням розвитку, в тому числі з порушенням інтелекту [3].

Інтелектуальні порушення – це системне порушення пізнавальної діяльності, що має зворотний та незворотний характер [20]. Значну частину серед дітей з інтелектуальними порушеннями, що мають зворотний характер, займають діти із затримкою психічного розвитку (далі – ЗПР).

Розглядаючи діяльність дітей із ЗПР в аспекті проблем варто зазначити дослідження, проведені під керівництвом В. І. Лубовського, в яких вказується, що ці діти відрізняються від вікової норми більш низьким рівнем та темпом розумового розвитку, що віддзеркалюється у різних видах пізнавальної діяльності, проявляється в недостатності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверховості сприймання, ослабленій пам'яті, незрілості мислення, швидкій втомлюваності під час пізнавальної діяльності [15]. Це не може не ускладнювати процес формування у дітей цієї категорії психічних процесів та їх подальший особистісний розвиток.

Отже, особливо важливе значення має правильно організоване виховання та навчання дітей з порушеннями у розвитку в дошкільний період. Саме в цей час закладаються передумови становлення особистості, цілісного розвитку потенційних можливостей дитини, формування бажання та вміння навчатися. Успішність корекції затримки психічного розвитку великою мірою залежить від своєчасності її початку. Сензитивним для цього є ранній та дошкільний вік. Тому з огляду на поширеність затримки психічного розвитку у дітей її корекція набуває суспільної значущості.

Серед закладів дошкільної освіти м. Горішні Плавні є дошкільний навчальний заклад "Казка" компенсуючого типу, головним завданням якого є: надання кваліфікованої допомоги в корекції порушень розвитку дитини; забезпечення фізичного та психологічного здоров'я дітей; формування умінь і навичок, необхідних для навчання в школі; створення сприятливих умов для виховання індивідуальності, розкриття її потенціалу та для підготовки дитини до контакту зі світом та соціального життя.

У закладі виховується 153 дитини у 12 різновікових групах з різними порушеннями психофізичного розвитку: 4 групи із ЗПР (48 дитини), 7 груп з порушеннями мовлення (91 дитини) та 1 група з зоровими порушеннями (14 дітей).

Усі діти, які виховуються в ДНЗ "Казка" перед вступом відвідують Інклюзивно-ресурсний центр для комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, що дає можливість визначити групу відповідно до її порушень та подальшої корекційно-розвиткової роботи з дитиною. Дітям із затримкою психічного розвитку рекомендована інтенсивна комплексна корекція пізнавальних процесів. Тому першочерговим завданням практичного психолога закладу є своєчасне та адекватне стимулювання пізнавальних інтересів, розвиток процесів пізнавальної діяльності дітей із затримкою психічного розвитку, що і зумовило написання даної програми.

Мета програми: розвивати пізнавальні процеси: пам'ять, увагу, сприйняття, мислення дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку.

Завдання програми:

- розвиток практичних умінь орієнтуватися у предметах: формі, величині, кольорі;
- розвиток пам'яті ;
- розвиток уваги та сприйняття;
- розвиток розумових операцій (аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація);

- розвиток дрібної моторики пальців рук;
- формування математичних знань;
- розширення кругозору;
- розвиток зв'язного мовлення та збагачення словникового запасу;
- удосконалення навичок спілкування, вміння працювати у групі.

Цільова аудиторія: корекційно-розвиткова програма розрахована на дітей молодшого дошкільного віку (3-4 років) із затримкою психічного розвитку. Заняття проводяться з міні-групою (3-4 дитини), а з тими дітьми, які потребують більшої уваги або не можуть працювати в групі, заняття проводяться індивідуально.

Перелік необхідних матеріалів та обладнання для реалізації програми

Заняття відбуваються в кабінеті практичного психолога.

Для занять з елементами пісочної терапії необхідне спеціальне обладнання: водонепроникний дерев'яний ящик розміром 50х60х10см, дно і борти яких мають бути голубого або синього кольору. Пісок має бути жовтого або світло-коричневого кольору, сертифікований (такий пісок привозять в дитячі сади в пісочниці), піщинки мають бути середнього розміру. Піском заповнюється 1/3 ящика. Перед використанням пісок має бути просіяний, промитий та прожарений у духовій шафі.

На заняттях використовуються іграшки, олівці, роздатковий, стимульний матеріал. Детальний перелік матеріалів та обладнання, які необхідно підготувати фахівцю для ефективного проведення занять, подано у конспектах занять.

Загальний час: Програма розрахована на 40 занять. Тривалість одного заняття – 15-20 хвилин. Під час занять використовуються індивідуальні, групові форми роботи, ігрові методи. Заняття містять ігрові та дидактичні, психогімнастичні та релаксаційні вправи, дидактичні ігри, вправи з піском.

Опис вимог до спеціаліста, який впроваджує програму

Корекційно-розвиткову програму у своїй діяльності можуть впроваджувати практичні психологи закладів дошкільної освіти, фахівці Інклюзивно-ресурсних центрів та закладів спеціальної освіти, що працюють з дітьми із затримкою психічного розвитку.

Психолог-фахівець, який впроваджує програму повинен володіти теоретичними та практичними знаннями з питань особливостей розвитку дітей із затримкою психічного розвитку та технологією пісочної терапії в роботі з дітьми.

Опис використаних методик і технологій

1. Для діагностики рівня інтелектуального розвитку дитини 3-4 років використовується методика “Комплексне психодіагностичне обстеження рівня інтелектуального розвитку дитини 3-4 років”, яка була схвалена експертною комісією при ММК м. Горішні Плавні (Комсомольськ) (протокол № 3 від 27.10.2010р., повторно протокол № 2 від 21.10.2015р.). Комплексне обстеження включає в себе наступні методики:

- Анкета на визначення загальної обізнаності та запасу побутових знань (Р. Немов) [17].
- Методика “Розпізнання геометричних фігур та кольорів” [8].
- Дидактична гра “Пірамідка” (Л. Венгер) [19].
- Методика “Мама і малята” [8].

- Методика “Склади картинку” (С. Забрамная) [19].
- Дидактична гра “Панель” (Є. Рогов) [13].
- Методика “Назви одним словом” (Р. Немов) [17].
- Методика “Що тут зайве?” (Є. Рогов) [13].

Комплекс методик спрямований на швидке та якісне обстеження дітей 3-4 років та дає можливість достовірної загальної картини рівня розвитку пізнавальних процесів дошкільників.

2. Дана корекційно-розвиткова програма передбачає використання елементів пісочної терапії.

Пісочна терапія – одна з технік, що дозволяє розкрити індивідуальність кожної дитини, розв’язати її психологічні проблеми, розвинути здатність усвідомити свої бажання і знаходити можливість їх реалізації. Техніка несе в собі психорозвивальний і психокорекційний вплив, дає змогу розв’язати широкий спектр завдань щодо психічного розвитку та активізації пізнавального розвитку дошкільника.

Пісочна терапія направлена на:

- створення оптимальних умов для розвитку творчого потенціалу дитини;
- активізацію просторової уяви, образно-логічного мислення;
- удосконалення координації рухів, дрібної моторики, орієнтації у просторі;
- стимуляцію вербальної і невербальної активності у процесі гри, формування навичок позитивної комунікації;
- розвиток сенсорно-перцептивної сфери дитини, зокрема тактильно-кінестетичної чутливості.

Послідовність етапів реалізації програми

Програма розрахована на 40 занять. Заняття проводяться 2 рази на тиждень. Реалізація програми здійснюється протягом вересня-лютого місяця та складається з трьох етапів:

– Діагностичний етап – 2 заняття (вересень). На цьому етапі здійснюється діагностичне обстеження вихованців закладу. За результатами обстеження формуються групи дітей для групових або індивідуальних корекційно-розвиткових занять.

– Корекційно-розвитковий – 37 занять (жовтень-лютий). У період даного етапу проводяться заняття програми, під час яких здійснюється корекційний вплив на учасників.

– Етап оцінки ефективності корекційного впливу – 1 заняття (лютий). На цьому етапі проводиться повторна діагностика рівня розвитку пізнавальних процесів дітей із затримкою психічного розвитку для визначення ефективності даної програми.

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

	Завдання	Вправи	Час	Критерії успіху
Заняття 1		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій, формувати	Психогімнастична вправа “Привітання” Вправа “Будемо знайомі”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного

	комунікативні навички			
2.	Ознайомити з правилами роботи в пісочниці	Вправа “Знайомство з “Пісочною країною” Вправа “Правила поведінки в пісочниці”		Діти знають, як поводити себе при роботі з піском
3.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Здрастуй, пісок!” Ігрова вправа “Пісочний дощик”		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту
4.	Розвивати дрібну моторику	Вправа “У художника Олівця”		Діти обводять малюнок по крапках
5.	Формувати комунікативні навички	Гра “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 2		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Вчити розпізнавати пору року (літо), називати характерні ознаки	Вправа “Спогади про літо” Вправа “Ознаки літа”		Діти називають ознаки пори року
3.	Розвивати спостережливість, пам'ять, уміння концентрувати увагу	Ігрова вправа “Фотограф (Що зникло?)”		Діти вміють знаходити зниклі предмети
4.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа “Прощання. На сонечку”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 3		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Вчити знаходити відмінності на малюнках	Вправа “Кораблики”		Діти знаходять відмінності на малюнках
3.	Вчити порівнювати предмети за	Вправа “На дні моря”		Порівнюють предмети за розміром

	розміром			
4.	Вчити проводити хвилясті лінії зліва направо, не відриваючи олівець від паперу	Вправа “Вчимосся малювати”		Навчилися проводити хвилясті лінії
5.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа “Прощання. На сонечку”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 4		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Розвивати вміння розрізняти і називати дерева; впізнавати їх за зовнішнім описом, узагальнювати предмети	Вправа “Дивний світ дерев”		Розпізнають, називають та впізнають дерева
3.	Розвивати увагу	Вправа “Знайди грибочки”		Самостійно і швидко знаходять предмети на малюнку
4.	Розвивати вміння проводити прямі лінії у різних напрямках	Вправа “Галявина ялинок”		Вміють проводити прямі лінії
5.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 5		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, усміхнені
2.	Вчити розпізнавати пори року (осінь), називати її характерні ознаки	Вправа “Осінь” Вправа “Ознаки осені”		Діти називають характерні ознаки пори року
3.	Розвивати вміння розпізнавати кольори	Вправа “Осіннє листя”		Самостійно розпізнають та розкладають предмети за кольорами
4.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні

Заняття 6			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Дощик”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Розвивати зорове сприймання та увагу	Вправа “Хмаринки”		Діти відповідають на питання та розуміють поняття “багато”- “мало”
3.	Удосконалювати вміння порівнювати предмети за кольорами, розвивати зорове сприймання	Вправа “На прогулянці”		Самостійно розпізнають та порівнюють предмети за кольорами
4.	Розвивати вміння розрізняти поняття “багато” – “мало” – “жодного”, рахувати до трьох	Вправа “Грибочки”		Діти дають відповіді на питання та визначають кількість предметів, рахують в межах трьох
5.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 7			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти усміхнені, налаштовані на подальшу роботу
2.	Розвивати вміння розрізняти і називати овочі, впізнавати їх за зовнішнім описом	Вправа “Знайомство з овочами” Вправа “На городі”		Діти називають, розпізнають та впізнають овочі за зовнішніми ознаками
3.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ “Здрастуй, пісок!” Вправа “Правила поведінки в пісочниці”		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском
4.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 8			20хв.	
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним
2.	Удосконалювати	Вправа “Овочі з		Діти називають колір

	уміння розрізняти овочі за кольорами і називати їх	грядки”		овочів та розрізняють їх, вживають узагальнююче слово “овочі”
3.	Розвивати дрібну моторику	Вправа “Готуємо обід”		Розфарбовують овочі відповідними кольорами
4.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа “Прощання. Чарівна фея”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 9		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Розвивати вміння розрізняти і називати фрукти, впізнавати їх за зовнішнім описом	Вправа “Знайомство з фруктами”		Діти називають, розпізнають та впізнають фрукти
3.	Розвивати зорову пам'ять	Вправа “Запам'ятай фрукти”		Діти називають фрукти по пам'яті, які зображені на картинці
4.	Розвивати вміння співставляти частини одного цілого	Вправа “Склади картинку”		Діти самостійно складають картинку із 4 частин
5.	Знизити психофізичне напруження	Релаксаційна вправа “Прощання. Чарівна фея”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 10		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним
2.	Розвивати мислення, удосконалювати навички співставляти частини одного цілого	Вправа “Склади картинку”		Самостійно складають картинку із 4 частин
3.	Удосконалювати вміння розрізняти, називати овочі та фрукти та класифікувати їх	Дидактична вправа “Що де лежить?”		Вміють розрізняти овочі та фрукти між собою. Вживають узагальнені слова в мові
4.	Розвивати вміння	Дидактична вправа		Обводять малюнок по

	проводити контурну лінію	“Вчимося малювати”		пунктирній лінії
5.	Створити емоційний комфорт	Вправа “Сонячний зайчик”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 11		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ “Здрастуй, пісок!” Вправа “Правила поведінки в пісочниці”		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском
3.	Розвивати вміння розрізняти і називати тварин, впізнавати їх за зовнішнім описом	Вправа “Знайомство з свійськими тваринами” Дидактична гра “На подвір’ї”		Діти називають, розрізняють та впізнають домашніх тварин
4.	Створити позитивний емоційний настрій	Вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 12		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Удосконалювати вміння розрізняти і називати тварин, називати звуки, які видають тварини	Гра “На бабусиному подвір’ї”		Діти називають, розрізняють домашніх тварин та емітують звуки тварин
3.	Вчити знаходити такий самий предмет, як на зразку, правильно рахувати до чотирьох	Дидактична вправа “Кошенята”		Діти самостійно знаходять однакові предмети
4.	Розвивати координацію руху руки, вчити проводити лінії, не відриваючи олівець від паперу	Дидактична вправа “Вчимося малювати”		Навчилися проводити контурні лінії
5.	Формувати комунікативні здібності	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні

Заняття 13		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій, приязне ставлення до інших	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним
2.	Вчити дітей знаходити відмінності на малюнках	Вправа “Курчата”		Діти знаходять відмінності на малюнках
3.	Вчити розрізняти поняття “багато” – “мало”	Вправа “Півник з курчатами”		Діти розрізняють поняття “багато” – “мало”
4.	Вчити групувати за певними ознаками	Дидактична вправа “До мами”		Діти називають тварин, вірно знаходять пару
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 14		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ “Здрастуй, пісок!” Вправа “Правила поведінки в пісочниці”		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
3.	Розвивати вміння розрізняти і називати тварин, впізнавати їх за зовнішнім описом, вчити вживати в активній мові узагальнюючі слова “дикі тварини”	Вправа “Дикі тварини” Дидактична гра “Ми їдемо в гості”		Діти називають, розрізняють та впізнають диких тварин вживають узагальнююче слово “дикі тварини”
4.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 15		20хв.		
1.	Створити	Психогімнастична		Діти контактують один

	позитивний емоційний настрій	вправа “Привітання”		з одним, сприймають один одного
2.	Закріпити знання про тварин та їхні зовнішні ознаки	Гра “Лісові тварини”		Діти впізнають, називають та розпізнають тварин за їх зовнішніми ознаками
3.	Розвивати вміння групувати предмети за функціональними ознаками	Вправа “Нагодуй тварин”		Діти групують зображення тварин з зображенням харчів
4.	Розвивати вміння проводити дугоподібні лінії зліва направо	Вправа “Змагання зайчиків”		Проводять не виходячи за контури дугоподібні лінії
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 16		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, налаштовані на подальшу роботу
2.	Удосконалювати вміння розрізняти і називати тварин, впізнавати їх за зовнішнім описом	Гра “Мої друзі”		Діти впізнають, називають та розпізнають тварин за їх зовнішніми ознаками
3.	Вчити дітей знаходити відмінності на малюнках	Вправа “Порівняй картинки”		Діти знаходять та називають розбіжності на малюнках
4.	Вчити порівнювати предмети за шириною; визначати кількість предметів: один або два	Вправа “По доріжці”		Визначають кількість предметів, показують доріжки різної ширини, пояснюють словами “ширший” – “вужчий”
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 17		20хв.		
1.	Створити позитивну	Психогімнастична вправа		Діти контактують один з одним, усміхнені,

	атмосферу, налаштувати на спільну працю	“Привітання”		сприймають один одного
2.	Розвивати вміння розрізняти і називати тварин, впізнавати їх за зовнішнім описом	Вправа “Хто живе в спекотних країнах?” Дидактична гра “У спекотному краю”		Діти впізнають, називають та розпізнають тварин за їх зовнішніми ознаками
3.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ “Здрастуй, пісок!” Вправа “Правила поведінки в пісочниці”		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
4.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 18		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним
2.	Розвивати вміння запам’ятовувати малюнки	Вправа “Запам’ятай тварин”		Діти називають тварин по пам’яті, які зображені на картинці
3.	Розвивати вміння проводити дугоподібні лінії зліва направо	Вправа “Вчимося малювати”		Вміють проводити дугоподібні лінії
4.	Вчити групувати за певними ознаками	Ігрова вправа “Допоможи мамам”		Діти називають тварин, знаходять пару кожній тварині
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 19		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Вчити розпізнавати пору року (зима), називати її характерні ознаки	Вправа “Зима”		Діти називають характерні ознаки пори року
3.	Удосконалювати вміння розрізняти	Вправа “Хто більше”		Вихованці розпізнають та показують один та

	поняття “один” – “багато”			багато предметів
4.	Вчити знаходити однакові предмети	Вправа “Сніговички”		Вміють знаходити однакові предмети на картинці
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 20		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Вчити викладати предмети із трьох кругів різної величини, називати величину кожного круга	Вправа “Друзі”		Діти навчилися викладати круги за величинами
3.	Розвивати увагу, вчити вживати в активній мові прийменник “за”	Вправа “Гра зі Сніговиками”		Діти знаходять захований предмет та під час відповідей застосовують прийменник “за”
4.	Вчити проводити прямі горизонтальні лінії зліва направо, не відриваючи олівець від паперу	Вправа “Вчимося малювати”		Вміють проводити горизонтальні лінії
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 21		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ “Здрастуй, пісок!” Вправа “Правила поведінки в пісочниці” Ігрова вправа “Пісочний дощик”		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки

3.	Вчити розрізняти і називати геометричні фігури	Вправа “Геометричні фігури” Дидактична гра “Візерунки на піску”		Діти називають геометричні фігури та розрізняють їх
4.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 22		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним
2.	Розвивати уміння розрізняти і називати кольори; знаходити потрібний предмет серед інших	Гра “Різнокольорові м’ячі” Гра “Добери до свого кольору”		Діти називають кольори, розпізнають їх, підбирають предмети за кольорами
3.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 23		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним
2.	Формувати уявлення про кольори та величини	Вправа “Прикраси для ялиночки”		При виконанні завдання діти підбирають кольори
3.	Вчити проводити замкнуті лінії	Вправа “Свято навколо ялинки”		Діти навчилися проводити замкнуті лінії
4.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 24		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, усміхнені
2.	Вчити знаходити відповідні за формою	Вправа “Хто де живе?”		Діти самостійно знаходять відповідні предмети за формою відповідно до зразка
3.	Знизити психофізичне напруження,	Вправ “Здрастуй, пісок!” Вправа “Правила		Діти вільно працюють з піском, не відчувають

	повторити правила роботи з піском	поведінки в пісочниці” Ігрова вправа “Пісочний дощик”		дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
4.	Розвиток тактильної чутливості, зорового сприйняття, образного мислення, довільності	Гра-вправа “Пісочні хованки”		Діти знаходять іграшки в піску, на дотик розрізняють предмети за розміром, вживають в мові слова “малі”, “великі”
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 25		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Закріпити знання розрізняти геометричні фігури	Вправа “Годинники”		Діти упізнають та називають основні геометричні фігури (коло, трикутник, квадрат)
3.	Вчити дітей порівнювати предмети за розміром	Вправа “Порівняння предметів”		Діти розрізняють предмети за розміром, відрізняють маленькі і великі та товсті і тонкі предмети
4.	Вчити знаходити помилки на малюнках	Вправа “Хто допоможе?”		Діти говорять, що неправильно зображено на малюнку і правильно називають колір зображеного предмета
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 26		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, налаштовані на подальшу роботу, усміхнені, спокійні
2.	Удосконалювати знання про знайомі	Вправа “Улюблені іграшки”		Діти називають свої улюблені іграшки та

	іграшки			дають назву іграшкам, зображених на малюнку
3.	Удосконалювати уміння розрізняти кольори, знаходити іграшки заданого кольору і називати їх	Вправа “Склади подарунки”		Розпізнають кольори, називають їх, групують предмети за кольором
4.	Розвивати зорову пам'ять	Ігрова вправа “Що змінилось?”		Діти відгадують називають іграшку, яка зникла
5.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”		Діти усміхнені, спокійні
Заняття 27		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Вчити відповідати на запитання, називаючи дії	Вправа “Іграшки”		Відповідають на питання, називаючи дії, які можна виконувати з певним предметом
3.	Удосконалювати вміння порівнювати предмети за розміром	Вправа “Ведмедики”		Діти розташовують предмети за розміром від найбільшого до найменшого, вживають в мові слова “великий”, “малий”
4.	Вчити проводити замкнуті округлі лінії	Вправа “Вчимося малювати”		Діти обводять предмети по крапках
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 28		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ “Здрастуй, пісок!” Вправа “Правила поведінки в пісочниці” Ігрова вправа		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском,

		“Пісочний дощик”		промовляють правила поведінки
3.	Розвивати вміння впізнавати за малюнками казку та називати її героїв	Вправа “Казки та казкові герої”		Діти обережно знаходять картинку в піску та називають казку, яка зображена
4.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 29		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Удосконалювати вміння впізнавати за малюнками казку та називати її героїв	Ігрова вправа “Оживимо наші казки”		Діти самостійно впізнають за малюнками казку та називають її героїв
3.	Удосконалювати вміння порівнювати предмети за розміром; використовувати в мовленні слова “більше” – “менше”	Вправа “Три ведмедя”		Показують предмети певної величини, використовуючи слова “більше” – “менше”
4.	Вчити проводити лінії знизу вгору і згори вниз, не виходячи за краї доріжок	Вправа “Колобок”		Діти проводять лінії не виходячи за краї доріжок
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 30		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Вчити розпізнавати та називати предмети одягу, розуміти і вживати в активній мові	Вправа “Знайомство з одягом”		Діти називають, розпізнають та узагальнюють предмети одягу

	узагальнююче слово “одяг”			
3.	Вчити групувати предмети за функціональними ознаками	Вправа “Допомагаємо кравцю”		Діти групують предмети, відповідно до функціональних ознак
4.	Вчити знаходити однакові предмети	Вправа “Однакові сукні”		Діти знаходять два схожих предмета
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 31		20хв.		
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на спільну працю	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
2.	Вчити підбирати відповідні за кольором і малюнком предмети	Вправа “Дівчата”		Діти з’єднують предмети за кольором
3.	Вчити розпізнавати одяг хлопчиків та дівчат	Вправа “Підбери одяг”		Діти називають одяг, який носять хлопчики та дівчатка
4.	Розвивати точні і координовані рухи	Вправа “Вчимося малювати”		Діти обводять малюнок за пунктирними лініями
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 32		20хв.		
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на спільну працю	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ “Здрастуй, пісок!” Вправа “Правила поведінки в пісочниці”		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки

3.	Вчити розпізнавати та називати предмети меблів	Вправа “Знайомство з меблями” Вправа “Квартирка для ляльки Марійки”		Діти називають, розпізнають та узагальнюють предмети меблів
4.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 33		20хв.		
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на спільну працю	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним
2.	Розширювати словниковий запас, знайомити з назвами посуду	Вправа: “Знайомство з посудом”		Називають предмети посуду, знають їх призначення
3.	Вчити самостійно знаходити однакові предмети	Вправа “Однакові вази”		Діти знаходять подібний предмет
4.	Вчити рахувати до п’яти, порівнювати кількість предметів	Вправа “Чайний сервіз»		Діти рахують в межах п’яти та називають, яких предметів більше
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 34		20хв.		
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на спільну працю	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Знизити психофізичне напруження, повторити правила роботи з піском	Вправ “Здрастуй, пісок!” Вправа “Правила поведінки в пісочниці”		Діти вільно працюють з піском, не відчують дискомфорту, знають як поводити себе при роботі з піском, промовляють правила поведінки
3.	Розширювати словниковий запас, знайомити з назвами видів транспорту та із різним	Вправа “Різні види транспорту” Вправа “Допоможемо ляльці Насті”		Діти називають види транспорту, знають їх призначення

	призначенням машин			
4.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 35		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, усміхнені
2.	Вчити знаходити однакові предмети	Вправа “Знайди пару”		Діти знаходять однакові предмети
3.	Удосконалювати вміння розрізняти поняття “багато” – “мало” – “жодного”	Вправа “Автобуси з пасажирами”		Діти дають відповіді на питання та визначають кількість предметів
4.	Вчити проводити хвилясті лінії зліва направо	Вправа “Гонки на машинах”		Діти проводять хвилясті лінії
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 36		20хв.		
1	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, усміхнені
2.	Вчити розпізнавати пору року (весна), називати її характерні ознаки	Вправа “Весна”		Діти називають пору року та знають її ознаки
3.	Удосконалювати вміння знаходити однакові предмети	Вправа “Квіти”		Діти самостійно знаходять однакові предмети
4.	Удосконалювати вміння рахувати до п’яти	Вправа “На галявині”		Діти відповідають на питання та рахують в межах п’яти
5.	Формувати комунікативні навички	Вправа “Прощання”		Діти контактують один з одним, усміхнені, спокійні
Заняття 37		20хв.		
1.	Створити позитивний емоційний настрій	Психогімнастична вправа “Привітання”		Діти контактують один з одним, сприймають один одного

2.	Вчити запам'ятовувати і називати предмети по пам'яті	Вправа “Артисти цирку”	Відповідають на питання, пригадуючи предмети, які зображені на малюнку”
3.	Розвивати увагу, сприйняття	Вправа “Клоун на арені”	Діти показують задані предмети
4.	Вчити проводити лінії у різних напрямках	Вправа “Повітряний гімнаст”	Діти проводять лінії в різних напрямках
5.	Вчити висловлювати свої думки щодо проведених занять	Вправа “Прощання”	Діти розповідають, що їм сподобалося, запам'яталося. Діти усміхнені, задоволені

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методичні рекомендації практичному психологу

1. Забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення.

2. Дотримання певної послідовності та систематичності в організації роботи за даною програмою.

3. Дана корекційно-розвивальна програма побудована за певними темами, зокрема “Пори року”, “Новорічне свято”, тому роботу над нею слід розпочинати з жовтня місяця.

4. Виконання завдань даної програми потребує ефективних прийомів та заходів роботи щодо корекційного впливу на розумову діяльність та розумову активність дітей в навчально-ігровій формі.

5. Для занять з елементами піскової терапії необхідне спеціальне обладнання: водонепроникний дерев'яний ящик розміром 50х60х10см, дно і борти яких мають бути голубого або синього кольору. Пісок має бути жовтого або світло-коричневого кольору, сертифікований (такий пісок привозять в дитячі сади в пісочниці), піщинки мають бути середнього розміру. Піском заповнюється 1/3 ящика. Перед використанням пісок має бути просіяний, промитий та прожарений у духовій шафі.

6. Тривалість корекційно-розвивальних занять не повинна перевищувати 15-20 хвилин, оскільки діти даного віку зберігають оптимальний рівень розумової працездатності саме протягом цього часу.

7. Якщо дитина відчуває труднощі під час виконання певних завдань, потрібне додаткове пояснення даного завдання.

8. Пам'ятайте, що кожна гра – це спілкування дітей з дорослим; школа співпраці, в якій він вчиться та радіє успіхам, і стійко переносить свої невдачі. Будьте доброзичливі, підтримуйте доброзичливу обстановку, тоді ігри-заняття будуть корисні для розвитку дитини й підвищать якість комунікативних відносин з ним.

9. Обов'язкове позитивне оцінювання кожної дитини.

Методичні рекомендації вихователям

1. Під час занять на розвиток дрібної моторики пальців рук використовувати різні види роботи з дітьми як традиційні (обводити малюнок по контуру, малювати олівцями, штрихувати малюнки по пунктиру тощо), так і нетрадиційні (використовувати пісок, насіння, манку тощо).

2. Під час освітнього процесу використовувати ігри з піском для розвитку дрібної моторики та пізнавальних процесів (наприклад, “Знайди та опиши іграшку”, “Пісочні хованки”, “Різнокольорові м'ячі” тощо).

3. Під час прогулянок організовувати колективні ігри дітей, в яких є активне мовне спілкування.

4. Включати в заняття завдання на порівняння пари предметів або явищ, класифікацію, узагальнення різних предметів за загальними ознаками, складання цілого з частин (“Знайди пару”, “Склади картинку”, “Мама та малята”, “Нагодуй тваринку” тощо).

5. Заняття з малювання, ліплення, виготовлення різних виробів повинні не тільки включати копіювання зразка і відпрацювання окремих графічних навичок, а й розвивати вміння планомірно досліджувати предмети, фантазувати, уявляти.

6. Під час занять складати прості описові розповіді за картинкою з трьох-чотирьох речень з метою розвитку логічного мислення, активного словника, зв'язного мовлення.

Методичні рекомендації батькам

Без допомоги батьків дитині із затримкою психічного розвитку одних занять у закладі дошкільної освіти недостатньо для корекції розвитку пізнавальної діяльності.

1. Граючись з дитиною знайомте її з основними геометричними формами. Покажіть, за допомогою іграшок, дитині кулю, куб.

2. Закріплення знань про величину можна організовувати під час побутових процесів (одягання, роздягання, підготовки до їжі тощо). Покажіть дитині, напříklad, на татову куртку і запитайте: “Чия така велика куртка? Татова? А де твоя куртка? Ось, бачиш, яка маленька” тощо. Готуючи обід на кухні, попросіть малюка подати найбільшу морквину. При цьому голосом, інтонацією виділіть слова: одну велику, маленьку.

3. Допомагаючи дитині оволодівати природничими знаннями, частіше запитуйте малюка про те, що ви бачили на прогулянці (тварина, квітка, дерево тощо). Розповідайте дитині про властивості побаченої тварини, рослини, фіксуйте увагу малюка на них. Після прогулянки покажіть дитині ту тварину (рослину), з якою познайомився малюк, на малюнках, фотографіях, іграшках тощо.

4. Необхідно грати з дітьми в ігри, спрямовані на ознайомлення з кольором, розміром, формою. Таку гру доцільно проводити з іграшками та знайомими предметами; запитувати у дітей: “Як називається предмет?”, “Дай мені кубик”, “Вибери великі (маленькі) кульки” тощо.

5. Долучати дитину до виконання завдань за попередньо розробленим планом дій: створення будинків із конструктора, малюнків, орнаментів, аплікацій, виробів, форм, яких ви окреслюєте словесно або за допомогою схеми.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

По закінченню програми проводиться повторна діагностика за методикою “Комплексне психодіагностичне обстеження рівня інтелектуального розвитку дитини 3-4 років” (дод.1). Результати обстеження заносяться до загального протоколу (таблиця №1).

Таблиця 1

Результати обстеження та кількісної оцінки рівня інтелектуального розвитку дитини 3-4 років

№ з/п	Назва методики	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
1.	Анкета на визначення загальної обізнаності та запасу побутових знань	2 бали	1 бал	0 балів
2.	Методика “Розпізнання геометричних фігур та кольорів”	2 бали	1 бал	0 балів
3.	Дидактична гра “Пірамідка”	2 бали	1 бал	0 балів
4.	Методика “Мама і малята”	2 бали	1 бал	0 балів
5.	Методика “Склади картинку”	2 бали	1 бал	0 балів
6.	Дидактична гра “Панель”	2 бали	1 бал	0 балів
7.	Методика “Назви одним словом”	2 бали	1 бал	0 балів
8.	Методика “Що тут зайве?”	2 бали	1 бал	0 балів
	Всього балів	16 балів	8 балів	0 балів

Рівні розвитку визначаються, як: високий – 16-15 балів, достатній – 14-11 балів, середній – 10-6 балів, низький – 5-3 бали, дуже низький – 2-0 балів.

Досягнутим результатом програми вважається, якщо 60% вихованців вийдуть на середній рівень інтелектуального розвитку. Разом з тим, результатом корекційно-розвиткової програми “Розвиток пізнавальних процесів для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку” має стати сформований у дітей необхідний мінімум знань про рослинний і тваринний світ, пори року та їх ознаки, а також про предмети та явища довкілля, які близькі та зрозумілі їм, азів математики (порівняння предметів за розміром, шириною, довжиною, ознайомлення з цифрою до 5, а також із основними геометричними фігурами); про соціальні зв’язки; уміння систематизувати, порівнювати, узагальнювати.

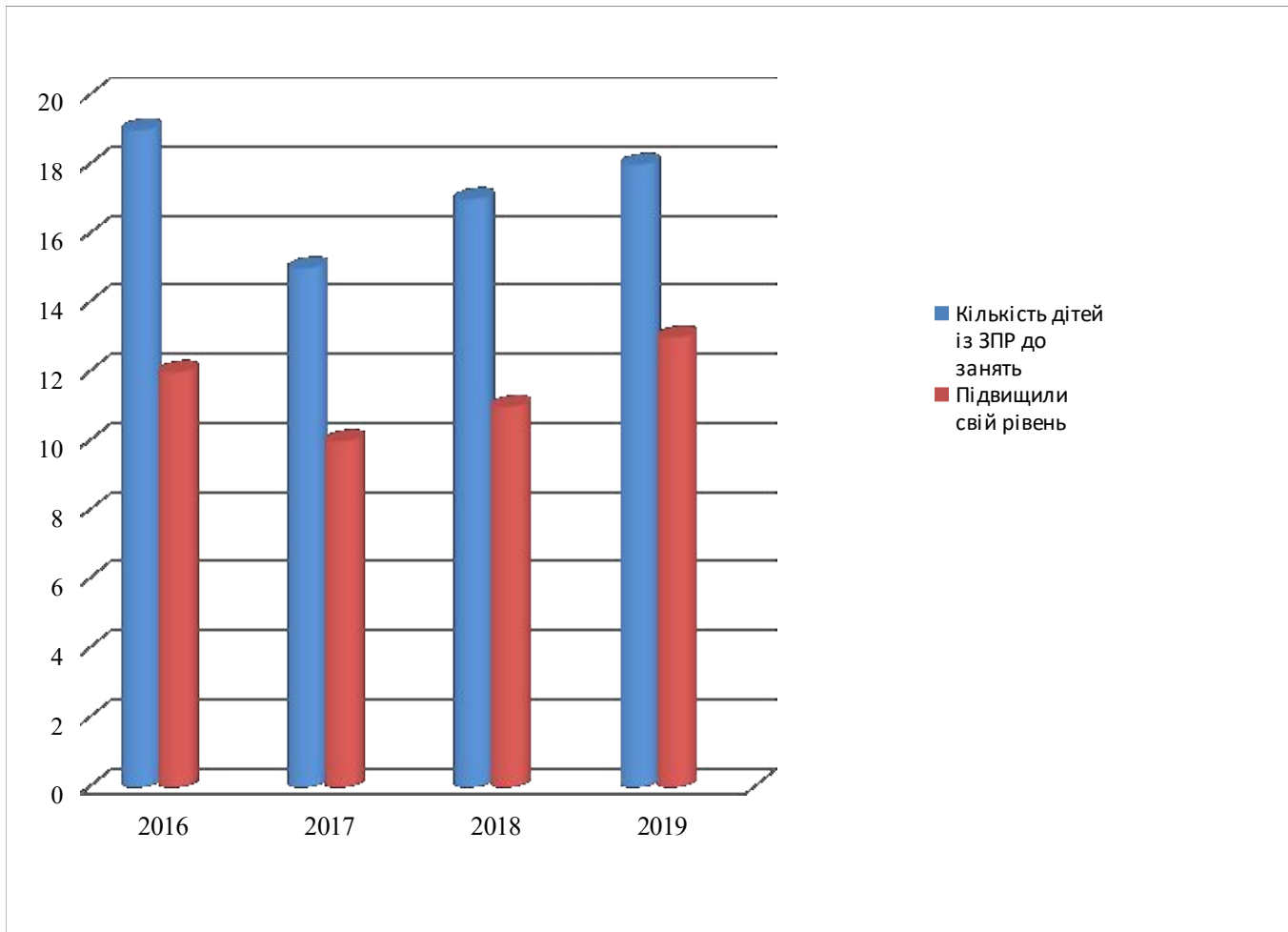
ДАНІ ПРО АПРОБАЦІЮ ТА ШЛЯХИ ПОШИРЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ДОСВІДУ

Корекційно-розвиткова програма “Розвиток пізнавальних процесів для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку” пройшла апробацію в дошкільному навчальному закладі “Казка” Полтавської області м. Горішні Плавні з 2016 року

по 2019 рік. Для цього були створені групи учасників корекційних занять програми.

Протягом 6 років дана програма впроваджується в закладі. Результатом ефективності корекційно-розвиткової програми є зменшення кількості дітей із низьким рівнем розвитку (діаграма).

Діаграма

Матеріали даної програми були використані під час семінарів, тренінгів, засідань стажувального майданчика та методичного об'єднання практичних психологів та соціальних педагогів міста.

І на сьогодні, корекційно-розвиткова програма “Розвиток пізнавальних процесів для дітей 3-4 років із затримкою психічного розвитку” використовується працівниками психологічної служби (соціальними педагогами, практичними психологами) закладів дошкільної освіти Полтавської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 745 ігор для дошкільників / [Уклад. Шевцова О.А.] – Х.: Вид. група “Основа”, 2010. – 366с. – (Серія “ДНЗ. Вихователю”).
2. Гурковська Т.Л. Супровід розвитку дітей раннього віку / Тетяна Гурковська. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).

3. Державний заклад “Центр медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrmedstat@medstat.gov.ua>
4. Земцова О. М. Веселий годинник. Знайомимося з порами року. Для дітей 2-3 років: навч. посіб. / О. М.Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2016. – 16 с.: іл. – (Розумні книжки).
5. Земцова О. М. Грамотійко. Інтелектуальний розвиток. Для дітей 2–3 років: навч. посіб. / О. М.Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2016. – 128 с.: іл. – (Розумні книжки).
5. Земцова О. М. Знайди відмінності. Розвиваємо увагу. Для дітей 2–3 років: навч. посіб. / О. М.Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2017. – 16 с.: іл. – (Розумні книжки).
6. Земцова О. М. Знайди відмінності. Розвиваємо увагу. Для дітей 3-4 років: Навч. Посібник / О. М.Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2010. – 16с.: іл. – (Розумні книжки).
7. Земцова О. М. Тести для дітей 3-4 років: навч. посібник / О. М.Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2014. – 112 с.: іл. – (Розумні книжки).
8. Земцова О. М. Цифри та числа. Вчимося рахувати. Для дітей 2–3 років: навч. посіб. / О. М.Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2017. – 16 с.: іл. – (Розумні книжки).
9. Земцова О. М. Що нас оточує. Пізнаємо світ. Для дітей 3–4 років: навч. посіб. / О. М.Земцова. – К.: Махаон-Україна, 2015. – 16 с.: іл. – (Розумні книжки).
10. Казкотерапія в роботі з дошкільниками / [Упоряд. Шик Л. А., Гаркуша Г. В., Тур Л. В., Рудик О. А.] – Х.: Вид. група “Основа”, 2015. – 240 с.: іл. – (Серія “Творчому педагогу”).
11. Комплексные развивающие занятия с детьми раннего возраста / [сост. Н. Ф.Юрченко, Е. А.Семякина]. – Х.: Изд. Группа “Основа”, 2009. – 112с.: ил.
12. Корекційні заняття психолога з дітьми 4–6 років / [упоряд. Т. Ш. Червонна]. – К.: Шк. світ, 2009. – 128с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).
13. Кузуб Н. В гостях у песочной феи / Н. В.Кузуб // Дошкольный психолог. – 2010. – № 2 (7).
14. Лубовский В. И. Высшая нервная деятельность и психические особенности детей с задержкой психического развития / В. И. Лубовский // Дефектология. – 2007. – № 4.
15. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога / О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій. – Х.: Вид. група “Основа”, 2008. – 236с. – (Дошкільний навчальний заклад. Психологія виховання).
16. Немов Р. С. Психология: учеб. для студ. пед. вузов: в 3 кн. / Р. С. Немов. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – 3-е изд. – 632 с.
17. Павелків Р. В. Дитяча психологія: навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К.: Академвидав, 2010. – 432с.
18. Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошкільного віку: навч.-метод. посіб. / [Укладачі: О. В. Гнітій, І. В. Макаренко, Л. О. Федорович]. – Кременчук: Християнська Зоря, 2008. – 217 с.

19. Трикоз С. В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С. В. Трикоз, Г. О. Блеч. – Харків: Вид-во “Ранок”, ВГ “Кенгуру”, 2018. – 40с. – (Інклюзивне навчання за нозологіями).

20. Юрченко Н. Ф. Розвивальні ігри з водою та піском / [Упоряд. Н. Ф. Юрченко]. – Х.: Вид. група “Основа”, 2010.

Литкович О.І.

Розвивальна програма “Розвиток пізнавальних процесів дітей середнього та старшого дошкільного віку засобами кінезіології”

Програма містить розробки занять для розвитку пізнавальних процесів дітей середнього та старшого дошкільного віку засобами освітньої кінезіології.

Вправи направлені на розвиток пізнавальних процесів: уваги, пам’яті, мислення, розвиток мовлення, дрібної моторики.

Адресована працівникам психологічної служби, педагогам закладів дошкільної освіти для роботи по сприянню розумовому розвитку та формуванню мовленнєвої компетентності дітей.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Базовий компонент дошкільної освіти визначає компетентність дитини як результат дошкільної освіти, що відображається в системі взаємопов’язаних компонентів фізичного, психічного, соціального, духовного розвитку дитини. Педагогічні впливи на дитину в закладі дошкільної освіти повинні забезпечити цілісність особистості, яка проявляється в розвинених емоціях, зростаючій свідомості, керованій поведінці [1].

Слід відзначити, що для дошкільної освіти України традиційною є ідея гуманістичної педагогіки, яка передбачає ідею солідарної відповідальності держави, громади, родини, фахівців педагогічної освіти причетних до розвитку дітей раннього і дошкільного віку. Безпосередньо залученим до формування ключових компетентностей дітей є практичний психолог закладу освіти, який здійснює психологічний супровід психічного, розумового, соціального й фізичного розвитку здобувачів освіти [11].

Н. Виноградова визначає розумовий розвиток дошкільника, як кількісні та якісні зміни, що відбуваються в розумовій діяльності дитини у зв’язку з віком, збагаченням досвіду і під внаслідок виховних впливів [3].

Психологи трактують розумовий розвиток як ступінь розвитку в дитини пізнавальних процесів: сприймання, мислення та мовлення, пам’яті й уяви. Відбувається розумовий розвиток дитини одночасно із психічним і є свідченням її інтересів, почуттів тощо. Виявляється він в обсязі, характері та змісті знань, рівні розвитку психічних процесів (сприймання, запам’ятовування, уяви, мислення), пізнавальних здібностей, характері провідної діяльності [5].

Спеціалісти вказують, що основними показниками розумового розвитку дошкільників є розвиток мислення, уваги, пам’яті, уяви [10].

Слід наголосити, що стандарт дошкільної освіти орієнтує на збагачення виховних традицій українського суспільства сучасними досягненнями та

прогресивними світовими тенденціями у сфері освіти. Однією з таких нових освітніх технологій є освітня кінезіологія, яка спрямована на оптимізацію діяльності мозку через фізичні рухи [8].

Освітню кінезіологію визначають як вчення про розвиток розумових здібностей і фізичного здоров'я людини за допомогою певних рухових вправ. Концепція освітньої кінезіології та системна програма “Гімнастика мозку” розроблена американським подружжям науковців Деннісонів у 1970-80-х роках і протягом останнього часу набуває популярності та поширення.

Фахівці вказують, що перевагою використання кінезіологічних вправ є те, що вони не вимагають особливої фізичної підготовки дітей чи додаткових атрибутів для застосування. Усі вправи швидкі, приємні для виконання, сповнюють дошкільників енергією. Вправи не потребують багато часу, тож їх можна застосовувати під час заняття як окремі ігрові завдання, динамічні паузи, під час організаційних моментів, проведення ранкової гімнастики, гімнастики пробудження, релаксаційних хвилинок тощо [6].

Основна мета кінезіології: розвиток міжпівкульної взаємодії та синхронізація роботи півкуль головного мозку, що сприяє активізації розумової діяльності. Практики, які використовують освітню кінезіологію вказують, що вправи програми ефективно впливають на розвиток дрібної моторики, пам'яті, уваги, мислення, розвиток мовлення особистості [9].

Програма “Розвиток пізнавальних процесів дітей середнього та старшого дошкільного віку засобами кінезіології” призначена для сприяння розумовому розвитку та формуванню мовленнєвої компетентності дітей середнього та старшого дошкільного віку.

Мета програми: розвиток пізнавальних процесів дітей середнього та старшого дошкільного віку засобами освітньої кінезіології.

Завдання програми:

- розвиток пізнавальних процесів: уваги, пам'яті, мислення;
- розвиток мовлення,
- розвиток дрібної моторики,
- покращення емоційного стану дітей.

Вікова категорія: діти середнього та старшого дошкільного віку.

Кількість дітей у групі: до 10 осіб.

Програма складається з 12 занять тривалістю кожного до 25 хвилин.

Структура програми:

1. Діагностичний етап.
2. Розвивальний етап.
3. Етап оцінки ефективності розвивального впливу.

Методи та форми роботи: індивідуальне та групове діагностування, вправи освітньої кінезіології, бесіди, вправи на релаксацію, малювання, ігри, дидактичні вправи, вправи на активізацію діяльності кори великих півкуль головного мозку, обговорення, мовленнєві ігри.

Очікувані результати: підвищення рівнів пізнавальних процесів (мислення, мовлення, пам'яті, уваги) дітей середнього і старшого дошкільного віку.

Критерії оцінювання ефективності програми: проведення діагностичних методик на початку та після проведення занять програми для відстеження

кількісних та якісних показників пізнавальних процесів (уваги, пам'яті, мислення, мовлення).

Діагностичні методики

1. Методика “Розстав крапки”. Мета: визначити обсяг уваги дитини 4-6 років (джерело: Крамченкова В. О. *Психодіагностика розвитку дошкільників: старший дошкільний вік*. Харків: Ранок, 2013. С. 39).

2. Методика “Упізнай фігури”. Мета: дослідити впізнавання (джерело: Крамченкова В. О. *Психодіагностика розвитку дошкільників: старший дошкільний вік*. Харків: Ранок, 2013. С. 40).

3. Тест “Обведи контур”. Мета: визначити рівень розвитку наочно-дієвого мислення дітей 4-6 років (джерело: Крамченкова В. О. *Психодіагностика розвитку дошкільників: старший дошкільний вік*. Харків: Ранок, 2013. С. 49).

4. Методика “Назви слова” (рівень розвитку мовлення). Мета: визначити запас слів, які зберігаються в активній пам'яті дитини (джерело: Крамченкова В. О. *Психодіагностика розвитку дошкільників: старший дошкільний вік*. Харків: Ранок, 2013. С. 55).

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

№ з/п	Завдання	Назва вправ	Час	Критерії успіху
Заняття 1				
1.	Налаштування на співпрацю	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	2 хв.	Діти виконують вправу
3.	Розвиток мовлення і мислення	Вправа “Кнопки мозку”	5 хв.	Діти виконують вправу
4.	Енергетизація мозку	Вправа “Думаючий капелюх”	2 хв.	Діти виконують вправу
5.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Розумна голівонька”	2 хв.	Діти виконують вправу
6.	Зняття м'язового напруження	Вправа “Ліхтарики”	2 хв.	Діти виконують вправу
7.	Розвиток дрібної моторики	Вправа “Дзеркальне малювання”	7 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	1 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

	одного			
Заняття 2				
1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Енергетизація мозку	Вправа “Думаючий капелюх”	7 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Розумна голівонька”	3 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Перехресні кроки”	3 хв.	Діти виконують вправу
6.	Поліпшення концентрації уваги	Вправа “Кнопки мозку”	2 хв.	Діти виконують вправу
7.	Розвиток уваги	Вправа “Вухо – ніс”	3 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 3				
1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Енергетизація мозку	Вправа “Енергетичне позіхання”	2 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Розумна голівонька”	2 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Перехресні кроки”	3 хв.	Діти виконують вправу
6.	Розвиток дрібної моторики	Вправа “Ліхтарики”	3 хв.	Діти виконують вправу

7.	Розвиток мислення, пам'яті, мовлення	Вправа “Класифікація предметів”	8 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

Заняття 4

1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Розслаблення м'язів	Вправа “Енергетичне позіхання”	2 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Гаки”	4 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Маріонетка”	3 хв.	Діти виконують вправу
6.	Розвиток дрібної моторики	Вправа “Вуха – ніс”	2 хв.	Діти виконують вправу
7.	Енергетизація мозку	Вправа “Дзеркальне малювання”	7 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

Заняття 5

1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу

3.	Розслаблення м'язів	Вправа “Думаючий капелюх”	2 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Таки”	3 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Маріонетка”	3 хв.	Діти виконують вправу
6.	Розвиток мовлення і мислення	Вправа “Відгадай”	5 хв.	Діти виконують вправу
7.	Розвиток орієнтування в просторі	Вправа “Лінива вісімка”	5 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

Заняття 6

1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Розслаблення м'язів	Вправа “Енергетичне позіхання”	2 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Розумна голівонька”	2 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Перехресні кроки”	2 хв.	Діти виконують вправу
6.	Розвиток мовлення і мислення	Вправа “Загадкові малюнки”	7 хв.	Діти виконують вправу
7.	Покращення концентрації уваги	Вправа “Слон”	5 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

Заняття 7				
1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Розслаблення м’язів	Вправа “Думаючий капелюх”	2 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Розумна голівоньки”	2 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Маріонетка”	3 хв.	Діти виконують вправу
6.	Розвиток мовлення і мислення	Вправа “Вухо – ніс”	4 хв.	Діти виконують вправу
7.	Розвиток дрібної моторики	Вправа ”Дзеркальне малювання”	7 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

Заняття 8				
1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Розслаблення м’язів	Вправа “Енергетичне позіхання”	1 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Таки”	2 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Маріонетка”	3 хв.	Діти виконують вправу
6.	Покращення концентрації уваги	Вправа ”Слон”	7 хв.	Діти виконують вправу
7.	Формування навички	Вправа “Голоси	5 хв.	Діти виконують

	правильної вимови	тварин”		вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	8. Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	9. Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

Заняття 9

1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Розслаблення м’язів	Вправа “Думаючий капелюх”	2 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Гаки”	2 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Перехресні кроки”	3 хв.	Діти виконують вправу
6.	Розвиток мовлення і мислення	Вправа “Кнопки мозку”	3 хв.	Діти виконують вправу
7.	Розвиток мислення, пам’яті, мовлення	Вправа “Класифікація предметів”	8 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

Заняття 10

1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Розслаблення м’язів	Вправа “Енергетичне	1 хв.	Діти виконують

		позіхання”		вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Розумна голівонька”	2 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Маріонетка”	3 хв.	Діти виконують вправу
6.	Розвиток мовлення і мислення	Вправа “Дзеркальне малювання”	5 хв.	Діти виконують вправу
7.	Розвиток мовлення	Вправа “Скажи навпаки”	7 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 11				
1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Розслаблення м’язів	Вправа “Думаючий капелюх”	2 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Таки”	2 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Маріонетка”	3 хв.	Діти виконують вправу
6.	Розвиток орієнтування в просторі	Вправа “Лінива вісімка”	4 хв.	Діти виконують вправу
7.	Розвиток мислення, пам’яті, мовлення	Вправа “Загадкові малюнки”	7 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

Заняття 12				
1.	Створення психологічно комфортної атмосфери	Вправа “Ранкове коло”	2 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
2.	Розвантаження, створення позитивної атмосфери	Вправа “Живильна вода”	1 хв.	Діти виконують вправу
3.	Розслаблення м’язів	Вправа “Думаючий капелюх”	2 хв.	Діти виконують вправу
4.	Зниження психофізичної напруги	Вправа “Розумна голівонька”	2 хв.	Діти виконують вправу
5.	Енергетизація мозку	Вправа “Перехресні кроки”	2 хв.	Діти виконують вправу
6.	Розвиток дрібної моторики	Вправа “Ліхтарики”	4 хв.	Діти виконують вправу
7.	Розвиток мислення, пам’яті, мовлення	Вправа “Скажи навпаки”	8 хв.	Діти виконують вправу
8.	Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	Вправа “Веселка настрою”	2 хв.	Визначають колір свого настрою
9.	Розвиток доброзичливого ставлення один до одного	Етюд “Комплімент”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

Для оцінювання ефективності програми були використані методики, які дають можливість діагностувати розвиток пізнавальних процесів у дошкільників: “Розстав крапки”, “Упізнай фігури”, “Обведи контур”, “Назви слово” (Джерело: Крамченкова В.О. Психодіагностика розвитку дошкільників: старший дошкільний вік. Харків: Ранок, 2013.192 с.).

Діагностична робота здійснювалась у два етапи: (первинний – жовтень, 2019 р. і вторинний – травень, 2020 р.). Результати обстеження пізнавальних процесів дошкільників на початку та в кінці впровадження програми представлені відповідно в таблиці 1 і таблиці 2 та діаграмах 1, 2.

Таблиця 1

**Результати обстеження пізнавальної сфери дітей
середнього та старшого дошкільного віку Кременчуцького ЗДО № 73
(жовтень 2019)**

Рівень	“Розстав крапки”	“Упізнай фігури”	“Обведи контур”	“Назви слово”
Високий рівень	12%	15%	18%	16%
Середній рівень	58%	53%	53%	5%
Низький рівень	30%	32%	29%	34%

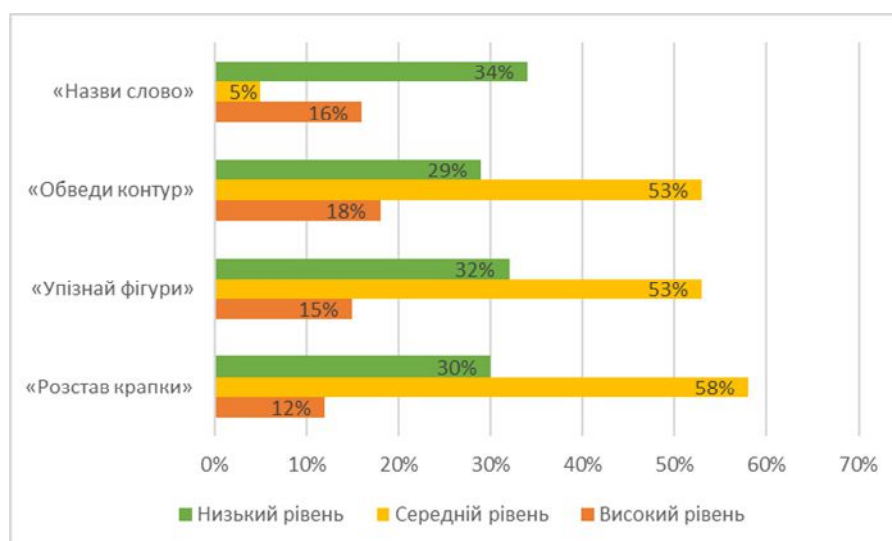
Таблиця 2

**Результати обстеження пізнавальної сфери дітей
середнього та старшого дошкільного віку Кременчуцького ЗДО
№ 73 (травень 2020)**

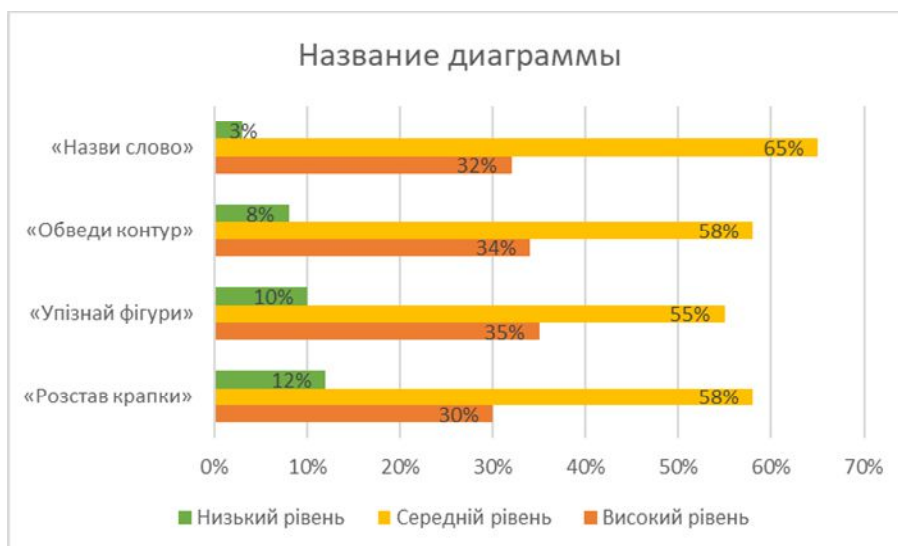
Рівень	“Розстав крапки”	“Упізнай фігури”	“Обведи контур”	“Назви слово”
Високий рівень	30%	35%	34%	32%
Середній рівень	58%	55%	58%	65%
Низький рівень	12%	10%	8%	3%

Діаграма 1

**Показники обстеження пізнавальної сфери
дітей середнього та старшого дошкільного віку Кременчуцького ЗДО
№73 (жовтень 2019)**

**Показники обстеження пізнавальної сфери
дітей середнього та старшого дошкільного віку Кременчуцького ЗДО
№73 (травень 2020)**

Як бачимо проведене діагностування і його аналіз виявили, що після виконання комплексу вправ програми діти дошкільного віку мають вищі показники розвитку уваги, пам'яті, мовлення, мислення в порівнянні з тими показниками, які вони демонстрували до проведення кінезіологічних та інших вправ програми.

Дані спостережень психолога та вихователів груп, в яких проводились заняття програми, за поведінковими проявами дітей свідчать про конструктивні зміни в організації групи на занятті, активізацію діяльності дітей, більш ефективно засвоєння навчального матеріалу тощо. На думку вихователів діти демонструють більш розвинену уяву, що проявляється в оригінальних творчих зображеннях, поробках.

Досвід використання програми був представлений на засіданні методичного об'єднання практичних психологів закладів дошкільної освіти міста Кременчука та рекомендований до апробації в закладах дошкільної освіти міста.

ДАНІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ

Апробація програми відбувалась протягом 2019-2020 н.р. на базі Кременчуцького ЗДО №73. В апробації програми брали участь 39 дітей, віком від 4 до 6 років. З них 20 дівчаток та 19 хлопчиків. Програма представлена працівникам психологічної служби закладів дошкільної освіти м. Кременчук і запропонована для апробації в інших закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція URL:

https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Київ.: Слово, 2012. 304 с
3. Виноградова Н., Микляева Н., Микляева Ю. Дошкільна педагогіка / за ред. Микляєва Н. Москва: Юрайт, 2013. 411 с.
4. Гимнастика мозгу / Brain Gym. Перевод книги “Brain Gym: Teacher's Edition” Paul E Dennison and Gail E.Dennison. 2010 URL: <https://infourok.ru/literatura-na-temu-g>
5. Дубравська Н., Паламарчук О. Особливості розумового розвитку і розумового виховання дитини у дошкільному віці URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21069/1/5.pdf>
6. Кінезіологія. Гімнастика мозку. Філіп Тетяна URL: <https://vseosvita.ua/library/stattakineziologia-gimnastika-mozku-185886.html>
7. Крамченкова В. О. Психодіагностика розвитку дошкільників: старший дошкільний вік. Харків: Ранок, 2013. 192 с.
8. Лічман Н. Кінезіологія як засіб розвитку мовлення та інтелектуальних здібностей дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://osnova.com.ua/kineziologiya-yak-zasib-rozvitku-movlennya-ta-intelektualnih-zdibnostey-ditey-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami/>
9. Метод Денісона (Освітня кінезіологія). URL: <https://autism.ua/about-autism/20-terapiia/36-inshi-metodi>
10. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
11. Положення про психологічну службу у системі освіти України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>

Писаренко Т. М.

Розвиткова програма “Розвиток когнітивної сфери дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії та кінезіології”

Програма передбачає роботу з використанням технік арт-терапії та кінезіології спрямовану на розвиток когнітивних процесів дітей старшого дошкільного віку, досягнення ними відповідної до цього віку психофізіологічної та психологічної зрілості, необхідної для опанування нової соціальної ситуації розвитку – переходу до систематичного шкільного навчання.

Адресована практичним психологам, вихователям закладів дошкільної освіти.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Нова Українська школа – нові орієнтири для дошкілля

Дошкільний вік є фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині протягом життя. Він передбачає взаємодоповнювальний розвиток емоційних, інтелектуальних, вольових якостей та

процесів, досягнення відповідної до цього віку психофізіологічної/тілесної та психологічної зрілості. Це надає дитині можливість опанувати нову соціальну ситуацію розвитку – перехід до систематичного шкільного навчання, оволодіння новою соціальною роллю учня та відповідними функціями та діями, які сприяють формуванню навчальної діяльності [2].

В організації змісту та процесу дошкільної освіти важливим є формування в дитини цілісної реалістичної картини світу, яка втілюється в інтегровану компетентність: сенсорно-пізнавальна, логіко-математична, дослідницька.

Особливе значення в формуванні інтегрованої компетентності дитини мають когнітивні процеси. Когнітивна сфера – це зв'язок пізнавальних процесів, таких як: пам'ять, мислення, відчуття, сприйняття, увага, уява. В результаті взаємодії цих процесів дитина дошкільного віку може отримувати, переосмислювати, зберігати та відтворювати інформацію, яку отримує із навколишнього світу. Саме пізнавальні процеси забезпечують пристосування дітей дошкільного віку до змін умов навколишнього середовища, а також надають необхідну інформацію для життєдіяльності дитини [22].

Загальновідомо, що в дошкільній освіті не настільки важливе оволодіння знаннями та інформацією, як набуття навичок і компетентностей, умінь комунікувати з однолітками, працювати у групах і використовувати ці компетентності для отримання знань у НУШ. Тому, як вказує Марина Машовець, необхідною особливістю педагогічної взаємодії педагогів з дітьми є забезпечення розвитку емоційно-ціннісного ставлення дітей до пізнавальної діяльності, орієнтація освітнього процесу на засвоєння дітьми способів сенсорно-пізнавальної, логіко-математичної, дослідницької діяльності в різних видах ігор: творчих, рухливих, дидактичних; елементарних дослідженнях тощо [15].

В зв'язку з цим актуальним та ефективним у роботі по розвитку когнітивної сфери дітей дошкільного віку є використання різноманітних технік арт-терапії, зокрема “терапії піском”, “казкотерапії” та елементів освітньої кінезіології.

Принцип “терапії піском” запропонував Карл Густав Юнг, засновник аналітичної терапії, який вважав, що пісок – це символ життя у Всесвіті, а піщини – це люди інші живі істоти у цьому Світі.

Уперше пісочницю у ігровій психотерапії запровадила англійський дитячий психотерапевт М. Ловенфельд у Лондонському Інституті Дитячої Психології. Дослідниця вважав тактильний контакт дитини з піском та водою цілющим. В ігри включалися різні предмети та іграшки. Діти самі додавали воду у пісок та будували там свій Світ. Цю методику було названо “Техніка побудови Світу”.

Вчені Т. Д. Зінкевич-Євстигнеєва, доктор психологічних наук, директор Інституту Казкотерапії у м. Санкт-Петербурзі та Т. М. Грабенко, психолог, дефектолог розробили й успішно апробували систему пісочних ігор, спрямованих на навчання, розвиток та корекцію особистості дітей дошкільного та шкільного віку [21].

Освітня кінезіологія – це вчення про розвиток розумових здібностей і фізичного здоров'я людини за допомогою певних рухових вправ. Американське подружжя науковців Пол та Гейл Деннісони у 1970-80-х роках розробило концепцію освітньої кінезіології та системну програму “Гімнастика мозку”. Денісона вважав, що багато інтелектуальних і емоційних проблем у житті людини

виникає через погану взаємодію обох півкуль головного мозку і відсутність інтеграції між ними. Для того, щоб людина мала повну картину навколишнього світу, необхідна інтеграція правої і лівої півкулі головного мозку, тому що мозок є симетричним органом, а кожна півкуля має інші завдання. Завдяки гармонійній взаємодії обох півкуль головного мозку діти, як і дорослі, з легкістю освоюють нові знання, навички. Мета кінезіологічного методу: активізація механізмів природного розвитку; використання природних можливостей навчання; інтеграція функцій півкуль головного мозку; розвиток руховий, емоційний і інтелектуальний [16].

М. Лічман наголошує, що кінезіологічні вправи не потребують фізичної підготовки дітей чи додаткових атрибутів для виконання. Впровадження цих вправ у освітній процес дає змогу розвивати пізнавальну сферу дітей, знайомити дошкільників зі складовими здорового способу життя, формувати стійку модель адекватної поведінки в соціальному та природному середовищах забезпечити успішне майбутнє шкільне навчання [12].

Програма направлена на розвиток когнітивної сфери дітей старшого дошкільного віку засобами технік арт-терапії та кінезіології.

Мета програми: розвиток емоційних, інтелектуальних, вольових якостей та процесів дошкільників, досягнення ними відповідної до цього віку психофізіологічної та психологічної зрілості, необхідної для опанування нової соціальної ситуації розвитку - переходу до систематичного шкільного навчання.

Завдання програми:

- розвиток пам'яті, уваги;
- розвиток мислення;
- розвиток продуктивної уваги;
- формування почуття належності до групи;
- покращення емоційного стану дітей;
- розвиток організованості, вольової регуляції.

Методи та форми роботи: індивідуальне діагностування, групова форма роботи, ігрові методи, дидактичні вправи, вправи на активізацію діяльності кори великих півкуль головного мозку, психопрофілактичні ігри, техніки арт-терапії.

Цільова група: діти старшого дошкільного віку (5-6 років).

Обладнання: пісочниця, іграшки, набір карток “Креатив”, “Я і всі-всі-всі”, предметні зображення тварин, стимульний матеріал, бланки для “коректурної проби”, засоби зображувальної діяльності (папір, фарби, олівці, маркери, прозорий мольберт).

Загальний час: програма розрахована на 27 академічних годин.

Кількість занять на тиждень – 2, тривалість занять 30-35 хвилин.

Кількість дітей у групі – 6-7 осіб.

Критерії ефективності програми: позитивна динаміка в розвитку та сформованості психологічних характеристик та вмінь робити аналіз, синтез, класифікацію явищ та предметів, розуміння причинно-наслідкові зв'язків, знаходження різних шляхів виконання творчих завдань, формування навичок самоконтролю.

Діагностичний блок методик

1. Методика “Домальовування фігуру”, автор Е. Торренс, модифікація О. Дьяченко (джерело: Яценко Т. В. *Психологічні особливості розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку: дис. ... канд.псих.наук : 19.00.07. Київ, 2016. С.77*). Мета: дослідження проявів творчої уяви.

2. Методика “Де чие місце?”, автор О. Кравцова (джерело: Мороз О. А. *Проблеми розвитку уяви у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.* URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/83/63.pdf/>. Мета: визначення розвитку уяви.

3. Методика “Послідовність подій”, автор А. Бернштейн (джерело: *Готовність дитини до навчання / упоряд. С. Максименко. – Київ: Мікрос – СВС, 2003. С.84*). Мета: дослідження розвитку логічного мислення, мовлення, здатності до узагальнення.

4. Методика “Четвертий зайвий”, автор: Н. Ричкова (джерело: *Готовність дитини до навчання / упоряд. С. Максименко. – Київ: Мікрос – СВС, 2003. С. 62*) Мета: оцінювання логічного мислення дитини, операцій аналізу й узагальнення.

5. Методика “Запам’ятай 10 слів”, варіант тесту З. М. Істоміної (джерело: *Готовність дитини до навчання / упоряд. С. Максименко. – Київ: Мікрос – СВС, 2003. С.75*). Мета: оцінювання короткочасної пам’яті дитини.

6. Методика “Впізнавання фігур”, варіант тесту Бернштейна (джерело: *Готовність дитини до навчання / упоряд. С.Максименко. – Київ: Мікрос – СВС, 2003. С.74*). Мета: діагностика зорової пам’яті.

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

№ з/п	Завдання	Вправи	Час	Критерії успіху
Заняття 1		30 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	3 хв.	Діти називають свої імена і виконують відповідні рухи
2.	Встановити доброзичливі стосунки, зняти м’язову напругу	Гра “Добра тваринка”	3 хв.	Діти виконують рухи відповідно до завдання
3.	Формувати навички впорядкованої діяльності	Вправа “Тінь”	4 хв.	Діти виконують рухи відповідно до завдання
4.	Розвивати тактильну чутливість, знайомити з правилами роботи в пісочниці	Гра “Чарівний пісок”	7 хв.	Діти працюють з піском відповідно до інструкції
5.	Розвивати дрібну моторику рук, вміння	Вправа “Мій улюблений	7 хв.	Діти виконують малювання кольоровим

	концентрувати увагу	герой”		піском
6.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	3 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
7.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 2		30 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	3 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, знімати емоційну напругу	Гра “Чарівний пісок”	5 хв.	Діти працюють з піском, дотримуючись правил роботи
3.	Розвивати словесно-логічне мислення, комунікативні навички	Вправа “Наш дитсадок”	3 хв.	Діти відповідають на питання
4.	Розвивати пам’ять, мислення, увагу	Ігрова вправа “Продовж речення”	3 хв.	Діти продовжують речення, дають відповіді на питання
5.	Розвивати зорову пам’ять, увагу	Гра “Будемо уважними”	4 хв.	Діти виконують рухи відповідно до інструкції
6.	Розвивати пам’ять, увагу	Гра “Що мені потрібно на занятті з...”	3 хв.	Діти відповідають на питання
7.	Розвивати гнучкість мислення, стимулювати творчу уяву та фантазію	Вправа “На що схожа фігура”	5 хв.	Діти називають те, що намалювали
8.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2хв	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 3		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно до

				інструкції
2.	Розвивати увагу	Вправа “Зустріч поглядом”	2 хв.	Діти контактують один з одним, відповідаючи вербально на контакт
3.	Розвивати тактильну чутливість, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	5 хв.	Діти працюють з піском
4.	Розвивати зорову пам’ять, уміння зосереджуватись, мислити	Вправа “Відшукай гостя”	8 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
5.	Розвивати пам’ять, просторову уяву, уваги, дрібну моторику рук	Вправа “Допоможи Колобкові дістатись до свого будиночка”	3 хв.	Діти олівцем в лабіринті прокладають шлях до будиночка Колобка
6.	Розвивати логічне мислення, слухову увагу	Вправа “Знайди помилку в судженнях Колобка”	3 хв.	Діти знаходять помилки в судженнях та дають правильні відповіді на питання
7.	Розвивати зорову пам’ять, увагу	Гра “Будемо уважними”	3 хв.	Діти виконують рухи відповідно до інструкції
8.	Розвивати творчу уяву, дрібну моторику рук	Вправа “Малюнок для Колобка”	5 хв.	Діти кольоровими олівцями створюють малюнок
9.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
10.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 4			35 хв.	
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Створити психологічно комфортну атмосферу	Гра “Велике дерево”	3 хв.	Діти контактують один з одним
3.	Розвивати тактильну чутливість, зняти	Ігри з піском	4 хв.	Діти виконують вправи з піском

	емоційну напругу			
4.	Розвивати увагу, здатність зосереджуватись	Гра “Заборонене слово”	3 хв.	Діти відповідають на питання розгорнутими реченнями
5.	Розвивати увагу, пам’ять, мислення, дрібну моторику рук, синхронізувати роботу півкуль головного мозку	Вправа “Кінезіологічний тренажер”	3 хв.	Діти розглядають зображення та за вказівкою ведучого двома руками одночасно шукають названі предмети торкаючись їх вказівними пальцями
6.	Розвивати зорову пам’ять, увагу	Рухлива гра “Будемо уважними”	3 хв.	Діти виконують рухи відповідно до інструкції
7.	Розвивати зорову пам’ять, мислення	Гра “Запам’ятайте, повторіть”	5 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
8.	Розвивати асоціативне запам’ятовування, мислення, увагу	Вправа “Піктограма”	8 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
9.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття.
10.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 5			35 хв.	
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно до інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість	Ігри з піском	3 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати логічне мислення, увагу	Гра “Палички”	6 хв.	Діти за зразком викладають візерунок із паличок
4.	Розвивати увагу, пам’ять, мислення, дрібну моторику рук	Вправа “Коректурна спроба”	5 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції

		уважними”		інструкції
6.	Розвивати пам’ять, мислення, увагу, увагу	Гра “Плаває чи ні”	3 хв.	Діти називають властивості предметів та живих істот
7.	Розвивати творчу увагу, фантазію, дрібну моторику рук	Вправа “Малюємо дно океану”	5 хв.	Діти самостійно малюють дно океану
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття.
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 7			35 хв.	
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно до інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	10 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати увагу, пам’ять, мислення	Вправа “Повторіть речення без помилок”	4 хв.	Діти повторюють речення точно відтворюючи його
4.	Розвивати логічне мислення, розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення), пам’ять	Вправа “Я опишу, ти відгадай”	5 хв.	Діти описують картинки та відгадують по опису намальоване
5.	Розвивати зорову пам’ять, увагу	Рухлива гра “Будь уважний”	3 хв.	Діти виконують рухи відповідно до інструкції
6.	Розвивати пам’ять, логічне мислення	Вправа “Запам’ятайте пару”	7 хв.	Діти запам’ятовують пари предметів на картинці, потім домальовують пару, якої немає
7.	Розвивати вміння	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на

	аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв'язок			питання та висловлюють свої відчуття
8.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 8		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно до інструкції
2.	Розвивати увагу, вміння зосереджуватись	Вправа “Відгадай”	4 хв.	Діти відповідають на запитання
3.	Розвивати тактильну чутливість, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	5 хв.	Діти виконують вправи з піском
4.	Розвивати механічну пам'ять, увагу	Вправа “Запам'ятайте і повторіть”	4 хв.	Діти запам'ятовують числа та називають їх
5.	Розвивати зорову пам'ять, увагу	Рухлива гра “Будь уважний”	3 хв.	Діти виконують рухи відповідно до інструкції
6.	Розвивати мислення, увагу, вміння класифікувати предмети	Вправа “Класифікація предметів”	6 хв.	Діти класифікують предмети за певними ознаками
7.	Розвивати творчість, фантазію	Вправа “Подарунки”	7 хв.	Діти розмальовують картинки кольоровим піском
8.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв'язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 9		35 хв.		
1.	Налаштування на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи

				відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, пам'ять, мислення, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	7 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати увагу, мислення, мову, дрібну моторику рук	Вправа "Телефон"	6 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
4.	Синхронізувати роботу півкуль головного мозку, розвивати зорову пам'ять, увагу	Рухлива гра "Будемо уважними"	5 хв.	Діти виконують кінезіологічні рухи відповідно до інструкції
5.	Розвивати логічне мислення, вміння концентрувати увагу	Вправа "Що заховалось на малюнках?"	3 хв.	Діти розглядають картинки та називають предмети
6.	Розвивати уваги, пам'ять, мислення, дрібну моторику рук	Вправа "Коректурна спроба"	3 хв.	Діти обводять олівцем певні фігури за зразком
7.	Розвивати увагу, мислення, дрібну моторику рук, вміння орієнтуватись в просторі	Вправа "Розфарбуй"	5 хв.	Діти розфарбовують фігури відповідно до зразка
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв'язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа "Прощання"	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 10			35 хв.	
1.	Налаштувати співпрацю на	Вправа "Наші імена"	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Створити доброзичливу атмосферу	Гра "Чарівний стілець"	4 хв.	Діти контактують один з одним, говорять приємні побажання
3.	Розвивати тактильну чутливість, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	10 хв.	Діти виконують вправи з піском та викладають «мандалу щастя»

4.	Синхронізувати роботу півкуль головного мозку, розвивати зорову пам'ять, увагу	Рухлива гра "Будемо уважними"	3 хв.	Діти виконують кінезіологічні рухи відповідно до інструкції
5.	Розвивати логічне мислення, розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення), увагу	Вправа "Аналогії"	4 хв.	Діти кидають м'яч та відповідають на питання
6.	Розвивати логічне мислення, розумові операції (аналіз, синтез)	Вправа "Класифікація предметів"	4 хв.	Діти об'єднують предмети
7.	Розвивати довільну увагу, дрібну моторику рук	Вправа "Відшукай та порахуй"	4 хв.	Діти виконують завдання відповідно до інструкції
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв'язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа "Прощання"	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 11			30 хв.	
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа "Наші імена"	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, зв'язне мовлення, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	10 хв.	Діти виконують вправи з піском, відтворюють сюжет знойомої казки
3.	Синхронізувати роботу півкуль головного мозку, розвивати зорову пам'ять, увагу	Рухлива гра "Будемо уважними"	4 хв.	Діти виконують кінезіологічні рухи відповідно до інструкції
4.	Розвивати логічне мислення, розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення), пам'ять, зв'язне мовлення, творчу уяву	Гра "Що було спочатку, а що потім?"	4 хв.	Діти викладають в картинки до сюжету казки

5.	Розвивати увагу, вміння аналізувати інформацію	Гра “Буває, не буває”	3 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
6.	Розвивати логічне мислення, розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення), довільну увагу	Вправа “Знайдіть відмінності”	3 хв.	Діти визначають відмінності між картинками
7.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
8.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 12		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	10 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Синхронізувати роботу півкуль головного мозку, розвивати зорову пам’ять, увагу	Рухлива гра “Будемо уважними”	4 хв.	Діти виконують кінезіологічні рухи відповідно до інструкції
4.	Розвивати мислення, увагу, розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення)	Вправа “Знайдіть зайве слово”	4 хв.	Діти слухають групу слів і визначають зайве слово
5.	Розвивати довільну увагу	Гра “Хто більше побачить?”	4 хв.	Діти розглядають картину і називають, що побачили
6.	Розвивати мислення, увагу	Гра “Склади картинку”	7 хв.	Діти складають малюнок з геометричних фігур
7.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття

8.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 13		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	8 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати слухову увагу, довільну пам’ять, мислення, мову	Гра “Ланцюжок слів”	4 хв.	Діти виконують вправу відповідно інструкції
4.	Розвивати логічне мислення, розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення)	Вправа “Пара – до пари”	5 хв.	Діти за вказівкою дорослого виконують завдання
5.	Синхронізувати роботу півкуль головного мозку, розвивати зорову пам’ять, увагу	Рухлива гра “Будемо уважними”	3 хв.	Діти виконують кінезіологічні рухи відповідно до інструкції
6.	Розвивати логічне мислення, розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення), дрібну моторику рук	Вправа “Відшукай потрібні речі”	4 хв.	Діти відшукують на малюнку заховані речі та зафарбовують їх
7.	Розвивати слухову увагу, вміння орієнтуватися в просторі	Гра “Відгадай по голосу”	5 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	3 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 14		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи

				відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	9 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати логічне мислення, мову	Вправа “Підбери слово”	4 хв.	Діти закінчують речення
4.	Розвивати логічне мислення, вміння концентрувати увагу	Гра “Відгадайте”	7 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
5.	Синхронізувати роботу півкуль головного мозку, розвивати зорову пам’ять, увагу	Рухлива гра “Будь уважний”	4 хв.	Діти виконують кінезіологічні рухи відповідно до інструкції
6.	Розвивати зорову пам’ять, дрібну моторику рук	Вправа “Запам’ятай та намалюй”	5 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
7.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
8.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 15			35 хв.	
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	5 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати пам’ять, мислення	Вправа “Розкажи”	4 хв.	Діти відповідають на питання
4.	Розвивати пам’ять, мислення, мову, дрібну моторику рук	Вправа “Що потрібно для школи?”	4 хв.	Діти визначають, які предмети потрібні в школі і розфарбовують їх
5.	Синхронізувати роботу	Рухлива гра	4 хв.	Діти виконують

	півкуль головного мозку, розвивати зорову пам'ять, увагу	“Будемо уважними”		кінезіологічні рухи відповідно до інструкції
6.	Розвивати пам'ять, мислення, мову, дрібну моторику рук	Вправа “Порахуй та відгадай”	4 хв.	Діти олівцем послідовно з'єднують цифри-крапки утворюючи малюнок
7.	Розвивати мислення, дрібну моторику рук	Вправа “Ким я хочу стати?”	8 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв'язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 16		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати увагу, тактильну чутливість, синхронізувати роботу півкуль головного мозку	Ігри з піском	4 хв.	Діти виконують кінезіологічні вправи з піском
3.	Розвивати мислення, фантазію, дрібну моторику рук.	Вправа “Складіть зображення”	5 хв.	Діти викладають будь-яке зображення, з геометричних фігур
4.	Розвивати мислення, увагу.	Вправа “Навпаки”	4 хв.	Діти кидають м'яч і називають слова протилежні за значенням.
5.	Розвивати зорову пам'ять, увагу, вольову регуляцію, вміння діяти за правилами	Рухлива гра “Кричалка – шепотілка – мовчалка”	4 хв.	Діти виконують вправу відповідно інструкції
6.	Розвивати логічне мислення, розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення), дрібну моторику рук	Вправа “Допоможи художнику скласти картинку”	4 хв.	Діти складають картинку
7.	Розвивати творчість, уяву,	Вправа	8 хв.	Діти фарбами малюють

	вміння працювати разом	“Колективний малюнок”		на прозорому мольберті спільний малюнок
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 17		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	3 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати увагу, тактильну чутливість, міжпівкулеву взаємодію, синхронізувати роботу півкуль головного мозку	Ігри з піском	4 хв.	Діти виконують кінезіологічні вправи.
3.	Розвивати мислення, мову, пам’ять, увагу	Вправа “Відгадай”	7 хв.	Діти відгадують картинку по опису
4.	Розвивати зорову пам’ять, увагу, вольову регуляцію, вміння діяти за правилами, зняття напруги	Рухлива гра “Кричалка – шепотілка – мовчалка”	4 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
5.	Розвивати уяву, пам’ять, увагу, швидкість реакції, мислення,	Настільна гра “Де чий будинок?”	5 хв.	Діти називають хто намальований та знаходять пару
6.	Розвивати уяву, увагу, швидкість реакції, розвивати мислення	Вправа “Хто ким буде?”	3 хв.	Діти кидають м’яча та відповідають на запитання
7.	Синхронізувати діяльності обох півкуль головного мозку, розвивати увагу, дрібну моторику рук	Вправа “Розмалюй”	5 хв.	Діти малюють одночасно обома руками дзеркально-симетричні малюнки
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття

	зв'язок			
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 18		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати увагу, тактильну чутливість, міжпівкулеву взаємодію, синхронізувати роботу півкуль головного мозку	Ігри з піском	3 хв.	Діти виконують кінезіологічні вправи з піском
3.	Розвивати зв'язне мовлення, увагу	Вправа гра “Відшукай предмет та дай йому рекламу”	5 хв.	Діти шукають заховані предмети у піску і розповідають про них
4.	Розвивати вміння робити розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення), розвивати пам'ять, увагу, мову	Гра “Пори року”	7 хв.	Діти викладають картинки та пояснюють чому саме цю картинку відносить до даної пори року
5.	Розвивати зорову пам'ять, увагу, вольову регуляцію, уміння діяти за правилами	Рухлива гра “Кричалка – шепотілка – мовчалка”	4 хв.	Діти виконують вправу відповідно інструкції
6.	Розвивати мислення, пам'ять, увагу	Гра “Добре – погано”	5 хв.	Діти відповідають на питання
7.	Розвивати творчість, фантазію, мислення, дрібну моторику рук	Вправа “Моя улюблена пора року”	5 хв.	Діти малюють і розповідають про свою улюблену пору року
8.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв'язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні

Заняття 19		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати увагу, тактильну чутливість, міжпівкулеву взаємодію, синхронізувати роботу півкуль головного мозку	Ігри з піском	5 хв.	Діти виконують кінезіологічні вправи з піском
3.	Розвивати мислення, вміння висловлювати власну думку та давати їй ґрунтовне пояснення	Вправи “Яка картинка подобається, а яка ні”	7 хв.	Діти обирають картинку і пояснюють свій вибір
4.	Розвивати зорову пам’ять, увагу, вольову регуляцію, вміння діяти за правилами	Рухлива гра “Кричалка – шепотілка – мовчалка”	3 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
5.	Розвивати увагу, логічне мислення, пам’ять, мову	Вправа “Заборонені слова”	5 хв.	Діти відповідають на питання, не вживаючи заборонені слова “Ні”, “Так”, “Не знаю”
6.	Розвивати дрібну моторику рук, увагу, пам’ять	Вправа “Чого не вистачає?”	5 хв.	Діти домальовують деталі, яких не вистачає на картинці
7.	Розвивати мислення, увагу, пам’ять, мову	Вправа “Що переплутав художник”	4 хв.	Діти називають що переплутав художник на картинці
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 20		35 хв.		
1.	Налаштувати на	Вправа “Наші	2 хв.	Діти називають свої

	співпрацю	імена”		імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати увагу тактильну чутливість, міжпівкулеву взаємодію, синхронізувати роботу півкуль головного мозку	Ігри з піском	5 хв.	Діти виконують кінезіологічні вправи з піском
3.	Розвивати гнучкість мислення, творчу уяву, зв’язне мовлення	Вправа “Скринька”	7 хв.	Діти складають розповідь за картинками
4.	Розвивати увагу, мислення, вміння міркувати, виділяти характерні ознаки предметів	Вправа “Класифікація”	5 хв.	Діти виконують вправу відповідно до завдання
5.	Розвивати зорову пам’ять, увагу, волюву регуляцію, уміння діяти за правилами	Рухлива гра “З кубиками”	3 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
6.	Розвивати мислення, вміння орієнтуватись в просторі	Гра “Відгадай, де заховався кубик”	4 хв.	Діти відшуковують захований кубик
7.	Розвивати творчість, вміння діяти разом	Гра “Складемо будинок”	5 хв.	Діти будують з кубиків будинок
8.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 21			35 хв.	
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, дрібну моторику рук, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	3 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати уяву, дрібну моторику рук	Вправа “Домалюй	5 хв.	Діти виконують вправу відповідно до

		фігуру”		інструкції
4.	Розвивати пам’ять, мислення, дрібну моторику рук, вміння орієнтуватися на площині	Вправа “Уважно слухай і намалюй”	4 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
5.	Розвивати зорову пам’ять, увагу	Рухлива гра “Будь уважний”	4 хв.	Діти виконують рухи відповідно до інструкції
6.	Розвивати гнучкість мислення, розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення)	Вправа “Категорії”	4 хв.	Діти класифікують предмети
7.	Розвивати увагу, пам’ять, мову, мислення	Вправа “Що не так?”	4 хв.	Діти знаходять відмінності на картинках та називають їх
8.	Розвивати дрібну моторику, вміння разом виконувати спільне завдання	Вправа “Попелюшка”	5 хв.	Діти разом перебирають та відділяють квасолю від гороху
9.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
10.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 22			35 хв.	
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, дрібну моторику, міжпівкулеву взаємодію, пам’ять	Ігри з піском	3 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати пам’ять, увагу, мислення	Вправа гра “Що змінилось?”	5 хв.	Діти визначають що змінилось в розташуванні іграшок та пояснюють зміни
4.	Розвивати саморегуляцію,	Рухлива гра	3 хв.	Діти виконують рухи

	рухову пам'ять	“Будемо уважними”		відповідно до інструкції
5.	Розвивати мислення, творчу уяву	Вправа гра “Як можна використати?”	5 хв.	Діти називають предмети та способи використання
6.	Розвивати увагу, зв'язне мовлення, творче мислення	Гра “Хто це?”	5 хв.	Діти описують та вгадують один одного
7.	Розвивати зв'язне мовлення, вміння співпрацювати	Вправа гра “Квітка радості”	8 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
8.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв'язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Аплодисменти по колу”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні

Заняття 23

35 хв.

1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати тактильну чутливість, дрібну моторику рук, пам'ять, концентрацію уваги, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	3 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати дрібну моторику рук, увагу, зорову пам'ять, просторову орієнтацію	Вправа “Викладання з паличок”	6 хв.	Діти викладають з паличок візерунки за зразком
4.	Розвивати логічне мислення, зв'язне мовлення	Вправа “Навіщо і чому?”	4 хв.	Діти кидають м'яч та відповідають на запитання повним реченням.
5.	Розвивати увагу, вміння діяти за зразком	Рухлива гра “Прогноз погоди”	4 хв.	Діти виконують рухи за вказівкою
6.	Розвивати пам'ять, увагу, мислення, дрібну	Вправа “З'єднай, що для чого”	4 хв.	Діти виконують вправу відповідно інструкції

	моторику рук			
7.	Розвивати творчу уяву, зорову увагу, мислення	Гра “Зачаровані діти”	8 хв.	Діти виконують вправу відповідно інструкції
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 24		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати пам’ять, увагу, тактильну чутливість, дрібну моторику рук, міжпівкулеву взаємодію, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	3 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати дрібну моторику рук, пам’ять, увагу, вміння висловлювати власну думку	Вправа “Розмісти правильно”	8 хв.	Діти на пісочниці розміщують іграшки за інструкцією дорослого
4.	Розвивати мислення, зв’язне мовлення, пам’ять	Вправа “Хто, що любить?”	5 хв.	Діти кидають м’яч та дають відповіді на питання
5.	Розвивати увагу, мислення, дрібну моторику рук, вміння орієнтуватись в просторі	Вправа “Числовий лабіринт”	4 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
6.	Розвивати увагу, вміння діяти за зразком	Рухлива гра “Прогноз погоди”	4 хв.	Діти виконують рухи за вказівкою
7.	Розвивати концентрацію уваги, дрібну моторику рук, уяву, мислення	Вправа “Що не домалював художник?”	5 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
8.	Розвивати вміння аналізувати	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та

	власний емоційний стан, отримати зворотній зв'язок			висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 25		35 хв.		
1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати пам'ять, увагу, тактильну чутливість, дрібну моторику рук, міжпівкулеву взаємодію, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	3 хв.	Діти виконують вправи з піском
3.	Розвивати дрібну моторику рук, увагу, мислення	Гра “Прокладемо доріжку”	8 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
4.	Розвивати мислення, розумові операції порівняння, аналізу та синтезу	Вправа “Протилежності”	4 хв.	Діти відповідають на питання
5.	Розвивати увагу, вміння діяти за зразком	Рухлива гра “Прогноз погоди”	4 хв.	Діти усміхнені, виконують рухи за вказівкою
6.	Розвивати просторову орієнтацію, увагу, дрібну моторику рук	Вправа “Розфарбуй потрібне”	5 хв.	Діти знаходять потрібний малюнок і розфарбовують його
7.	Розвивати уміння аналізувати власні вчинки	Вправа “Сердечко доброти”	5 хв.	Діти розфарбовують сердечко та розповідають про свій гарний вчинок
8.	Розвивати уміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв'язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні
Заняття 26		35 хв.		

1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати пам’ять, увагу, тактильно-кінетичну чутливість, дрібну моторику рук, міжпівкулеву взаємодію, зняти емоційну напругу	Ігри з піском	3 хв.	Діти працюють з піском виконуючи певні вправи
3.	Розвивати зорову пам’ять, увагу, мислення, синхронізувати роботу півкуль головного мозку	Гра “Виклади, як я”	5 хв.	Діти за зразком викладають на піску предмети двома руками одночасно
4.	Розвивати мислення, вміння, виражати свої почуття	Вправа “Мої бажання”	6 хв.	Діти передають квіточку і розповідають про свої бажання
5.	Розвивати пам’ять, мислення, дрібну моторику рук	Гра “Кому що потрібно для роботи?”	4 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
6.	Формувати навички впорядкованої діяльності	Рухлива гра “Тінь”	4 хв.	Діти виконують рухи відповідно до завдання
7.	Розвивати творчість, уяву, вміння працювати разом для досягнення спільної мети	Вправа “Колективний малюнок”	7 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
8.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття
9.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні

Заняття 27

35 хв.

1.	Налаштувати на співпрацю	Вправа “Наші імена”	2 хв.	Діти називають свої імена, виконують рухи відповідно інструкції
2.	Розвивати пам’ять, увагу, тактильну чутливість, дрібну моторику рук,	Ігри з піском	3 хв.	Діти виконують вправи з піском

	міжпівкулеву взаємодію, зняти емоційну напругу			
3.	Розвивати увагу, мислення, орієнтацію на певній площині	Вправа: “Вгадай де заховано”	5 хв.	Діти за допомогою щіточки шукають предмети в піску та пояснюють для чого вони потрібні
4.	Розвивати мислення, вміння висловлювати свою думку	Ігрова вправа “Магазин”	4 хв.	Діти виконують завдання відповідно до інструкції
5.	Розвивати, увагу, просторову уяву, дрібну моторику рук, вміння виконувати словесні вказівки дорослого	Вправа “Графічний диктант”	6 хв.	Діти проводять лінії по клітинкам
6.	Розвивати зорову увагу, мислення, зв’язне мовлення, вміння орієнтуватися на площині	Вправа “Лабіринт”	3 хв.	Діти виконують вправу відповідно до інструкції
7.	Розвивати зв’язне мовлення, увагу, логічне мислення	Гра “Склади картинку”	4 хв.	Діти складають картинку з частин, розповідають, що на ній зображено
8.	Розвиток уваги, слухового сприймання, зв’язного мовлення	Вправа “Плутанина”	4 хв.	Діти слухають вірш та виправляють помилки
9.	Розвивати вміння аналізувати власний емоційний стан, отримати зворотній зв’язок	Рефлексія	2 хв.	Діти відповідають на питання та висловлюють свої відчуття.
10.	Знизити психофізичне напруження	Вправа “Прощання”	2 хв.	Діти усміхнені, спокійні

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ
ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
(для педагогів, батьків)**

Рекомендації з розвитку уваги

1. Для того, щоб підвищити загальну стійкість уваги, подбайте про гігієну розумової праці, освітлення та температуру повітря, відсутність сторонніх звуків.

2. Враховуйте індивідуальні особливості дітей. Нервові й хворобливі діти частіше відволікаються, ніж здорові й спокійні. Деяким для кращої концентрації потрібна цілковита тиша і самота. Іншим буде комфортніше робити уроки під музику. Одним дітям потрібно постійно робити маленькі перерви в роботі, а інші не можуть відволіктися, поки все не зроблять. Нехай дитина вибере той підхід, який їй буде зручнішим.

3. Спробуйте навчити дитину такого правила: перед тим, як щось зробити, зупинитися (“замри”) на 10-15 секунд. Цього часу часто виявляється достатньо для того, щоб помітно підвищити продуктивність діяльності імпульсивної дитини.

4. Розвивайте довільну увагу – вчіть міркувати вголос. Читайте дітям вголос. Виберіть цікаву казку, розкажіть її дитині 5 років, а наприкінці попросіть переказати. Якщо з цим виникнуть проблеми, то допоможіть навідними питаннями. Наприклад: “Куди поїхав принц на своєму коні?” або “Де жила принцеса?”.

5. Контролюйте час, проведений за комп'ютером і телевізором. Помічено, що у дітей шкільного віку, які багато часу проводять за екраном, знижується уважність. Це пов'язано з тим, що їх мозок звикає до конкретної форми розваги, і потім дитині 8 років складно зосередитися на чомусь іншому, крім графіки та світлових спалахів.

6. Учіть відстрочуванню дії (дитина пояснює, що буде робити перед виконанням завдання).

Рекомендації з розвитку пам'яті

1. Постійно підтримуйте інтерес дитини до навколишнього світу, звертайте увагу на нові об'єкти; називайте те, що дитина сприймає, пов'яжуйте сприйняте з її минулим досвідом. Якщо це машина, запитайте, як вона виглядає, якого вона кольору, розміру, що вона вміє. Протягом дня ви можете раптово просити дитину пригадати цю машину, щоби вона ще раз розповіла, як вона виглядає. Дитина постійно пригадує й у якийсь момент так добре запам'ятовує й уявляє цей образ у своїй голові, що може його відтворити на малюнку.

2. Застосовуйте методи, які дають змогу розвивати пам'ять на імена, числа, обличчя, запахи, тактильні відчуття. Особливістю цих методів є:

- якнайбільше яскравості, емоційності;
- візуалізація образів;
- деталізація образів;
- якнайменше логічності.

3. Учіть способам запам'ятовування, таким як: повторення, промовляння вголос, опора на вже знайоме, осмислена опора на зовнішні допоміжні засоби (картинки, слова, графічні символи, наочні моделі), смислове групування. Можна застосовувати цифри, пропускати їх або рахувати героїв у казках чи піснях. Наприклад, ви розповідаєте дитині казку й говорите, що там було 3 зайчики, а потім, у якийсь момент, запитуєте: “А ти пам'ятаєш, скільки зайчиків було в тій казці?”. Дитина починає пригадувати.

4. Важливо багато говорити та запитувати дитину, що вона робила в садку, дома, у бабусі, або про що мріє.

Рекомендації з розвитку мислення

1. Учіть дитину вирішувати інтелектуальні завдання за допомогою дії,

заохочуючи ініціативу, стимулюючи допитливість, намагання діяти з різноманітними предметами, бажання дізнаватись про них щось нове.

2. Знайомство з навколишнім світом повинно супроводжуватись постановкою простих завдань: здогадатись (як скласти? як зібрати із частин ціле?), порівняти (більше, менше, довше, коротше і т.д.), встановити зв'язки (у теплі сніг тане, вологий пісок краще ліпиться), узагальнити.

3. Застосовуйте такі стимулюючі засоби, як повторення задачі, роз'яснення умов, пояснення логіки розумової дії.

4. Учіть думати самостійно, послідовно розмірковувати, робити висновки.

5. Розвивайте мовлення дитини в будь-якій розумовій діяльності.

6. Для підвищення швидкості реакції та гнучкості мислення перед проведенням вправ та ігор доцільно зробити інтелектуальну розминку (актуальні запитання, які дорослий може підібрати на власний розсуд).

Рекомендації з розвитку уяви та творчих здібностей

1. Докорінна зміна змісту і методів навчання, їх спеціальна орієнтація на розвиток у дітей здібностей до творчості.

2. Не стримуйте ініціативу дитини і не робіть за неї те, що вона може зробити самостійно, допомагайте працювати незалежно. Не регламентуйте творчу діяльність.

3. Не поспішайте з висновками про результат творчості дитини, формуйте зовнішню безпеку (позитивну оцінку діяльності).

4. Частіше звертайтеся до минулого досвіду дитини. Це є необхідною передумовою успішної роботи процесів уяви.

5. Поширюйте досвід створення нових образів. Чим він більший і різноманітніший, тим успішніше відбувається кожна наступна операція в роботі уяви.

6. Допомагайте дитині стати “розумним авантюристом”, покладатися в пізнанні на інтуїцію і ризик, найвірогідніше, саме це допоможе зробити справжнє відкриття.

Рекомендації педагогам, щодо роботи з дітьми, які мають різні рівні розвитку пізнавальної активності

Рівні розвитку пізнавальної активності	Тактика взаємодії вихователя з дітьми
Високий рівень Достатньо сформована пізнавальна активність.	Уважно вислуховувати дітей, заохочувати їх до розповіді, наприклад: “Що ти бачив?”, “Розкажи про що нове ти дізнався?”, “Як ти гадаєш, що буде, коли зробити”, “Спробуй!” “Як ти робитимеш це?”
Середній рівень Недостатньо сформований пізнавальний інтерес та ініціатива.	Спрямовувати пошук: “Пошукай дерев'яні, металеві та інші предмети у групі”; вправляти в порівнянні, аналізі, синтезі, узагальненні під час ігор та дидактичних вправ;

Недостатньо розвинені мисленнєві операції. Не сформоване вміння сприймати й розв'язувати завдання	спостерігати, як дитина взаємодіє з однолітками у мікрогрупі, залучати її до обговорення проблем, розв'язання запропонованих ситуацій; учити виділяти завдання в різних іграх, діяльності: про що треба дізнатися, що знати; чітко формулювати способи розв'язання завдань.
Низький рівень Недостатньо розвинені пізнавальні процеси. Відсутнє довірливе спілкування з дорослими.	Спонукає дитину до діяльності: “Я хочу зробити, допоможи мені”, “Ходімо разом подивимося ...”; спонукає до взаємодії з іншими дітьми; давати конкретні завдання; залучати до ігор, що сприяють розвиткові психічних процесів (уваги, пам'яті, сприймання, уяви, мислення); створювати позитивний психологічний клімат для спілкування з однолітками.

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

Для оцінювання ефективності програми було використано блок методик, які дають можливість діагностувати психологічну зрілість дошкільників: “Домальовування фігур”, автор Е. Торренс, модифікація О. Дьяченко, “Де чие місце”, автор О. Є. Кравцова, “Послідовність подій”, автор А. Бернштейн, “Четвертий зайвий”, автор Н. Ричкова, “Запам'ятай 10 слів”, варіант тесту З. М. Істоміної, “Впізнавання фігур”, варіант тесту Бернштейна. Діагностична робота здійснювалась у два етапи: (первинний – жовтень, 2020 р. і вторинний – квітень, 2021 р.). Характеристика вибірки становила: 49 дітей, віком від 5 до 6 років. З них 23 дівчинки та 26 хлопчиків. Результати обстеження психологічної зрілості дошкільників на початку та в кінці впровадження програми представлені відповідно в таблиці 1 і таблиці 2 та діаграмах 1, 2.

Таблиця 1

Результати обстеження психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку в ЗДО № 82 м. Кременчук (жовтень 2020)

Рівень психологічної зрілості	“Домальовування фігур”, автор Е. Торренс, модифікація О. Дьяченко	“Де чие місце”, автор О. Є. Кравцова	“Послідовність подій”, автор А. Бернштейн	“Четвертий зайвий”, автор Н. Ричкова	“Запам'ятай 10 слів”, варіант тесту З. М. Істоміної	“Впізнавання фігур”, варіант тесту Бернштейна
Високий рівень	14%	17%	24%	16%	16%	19%
Середній рівень	45%	56%	49%	52%	56%	55%
Низький рівень	41%	27%	18%	32%	28%	26%

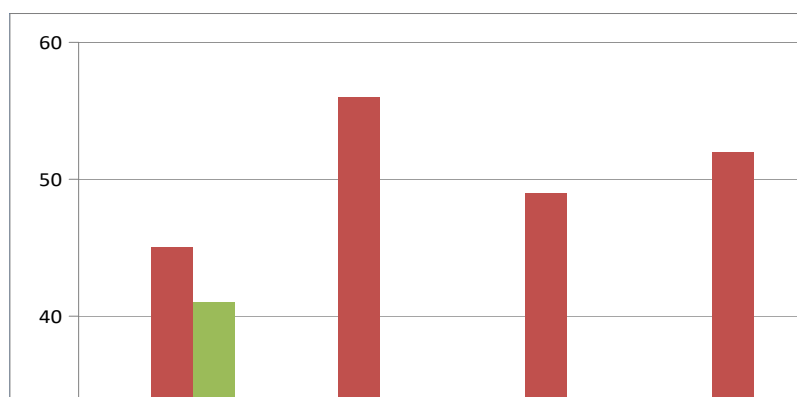
Таблиця 2

Результати обстеження психологічної зрілості дітей старшого дошкільного віку в ЗДО № 82 м. Кременчук (квітень 2021)

Рівень психологічної зрілості	“Домальовування фігур”, автор Е. Торренс, модифікація О. Дьяченко	“Де чие місце”, автор О. Є. Кравцова	“Послідовність подій”, автор А. Бернштейн	“Четвертий зайвий”, автор Н. Ричкова	“Запам’ятай 10 слів”, варіант тесту З. М. Істоміної	“Впізнання фігур”, варіант тесту Бернштейна
Високий рівень	23%	32%	39%	32%	30%	41%
Середній рівень	65%	63%	58%	65%	61%	56%
Низький рівень	12%	5%	3%	3%	9%	3%

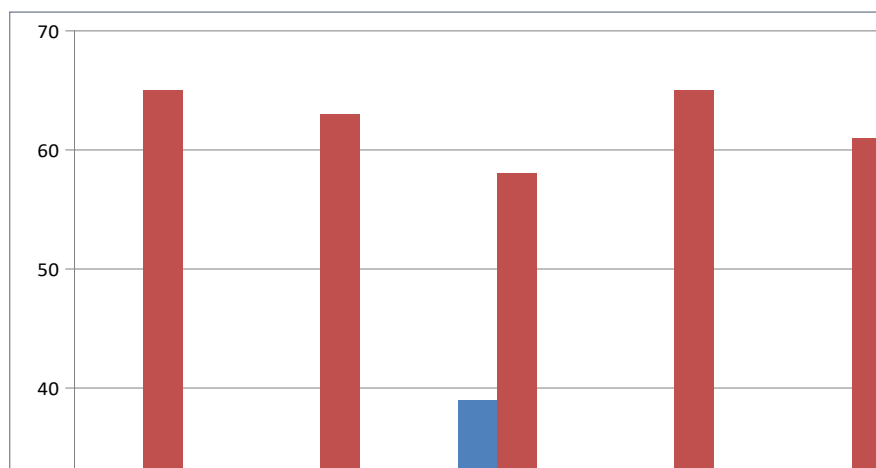
Діаграма 1

Показники обстеження когнітивних процесів дітей старшого дошкільного віку (жовтень 2020)

Діаграма 2

Показники обстеження когнітивних процесів дітей старшого дошкільного віку (квітень 2021)

Аналіз результатів обстеження когнітивних процесів дітей старших груп показує, що на початку впровадження програми виявлено значний відсоток дітей з низьким рівнем розвитку мислення, уваги, творчої уяви, пам'яті. Після проведення занять програми збільшилась кількість вихованців з високим рівнем розвитку психічних процесів, а низький рівень значно зменшився.

В процесі впровадження програми було також застосовано метод спостереження за проявами поведінки дітей, динамікою розвитку, тенденції на покращення тощо. За свідченнями вихователів після проведення з дітьми занять програми покращується організація групи до роботи на занятті, активізується діяльність дітей, діти вільно висловлюють свої міркування, більш творчо підходять до виконання завдань тощо.

Таким чином, використання програми сприяє розвитку когнітивних процесів дошкільників, формуванню психологічної зрілості, необхідної для переходу до систематичного шкільного навчання, підвищенню розумової працездатності на заняттях, формуванню комунікативних навичок дітей.

ДАНІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ

Апробація програми відбувалась протягом 2020-2021 н.р. на базі Кременчуцького ЗДО (ясла-садок) № 82 Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області. Досвід використання програми був представлений практичним психологам закладів дошкільної освіти міста Кременчука та рекомендований до апробації в закладах дошкільної освіти міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алябьева Є. А. Психогімнастика в дитячому садку. М. : Сфера, 2005.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovo%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення дітей. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 79с.
4. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 70с.
5. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток уваги та навиків навчальної діяльності. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 46с.
6. Берн Е. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / Пер. З англ.; Під заг. ред. М, С. Мацковского. – М., 1998.
7. Гавриш Н. В. Цікава філософія для дітей: методичний посібник для творчих педагогів і батьків дітей дошкільного й молодшого шкільного віку / Н. Гавриш, О. Ліннік. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
8. Гимнастика мозга / Brain Gym. Перевод книги “Brain Gym: Teacher's Edition” Paul E Dennison and Gail E.Dennison. 2010 URL: <https://infourok.ru/literatura-na-temu-gimnastika-mozga-i-vse-chto-s-ney-svyazano-2469536.html>

9. Готовність дитини до навчання / упоряд. С. Максименко. – Київ: Мікрос – СВС, 2003. С. 84
10. Забрамная С. Д. Психолого-педагогічна діагностика розумового розвитку дітей – М, Владос, 2005 – 431 с.
11. Залепа Е. А., Люманова Л. Р. “Учим ребенка учиться”. Збірник порад для дорослих Ч.Ш. – С.: МСП “Ната”, 2006.
12. Лічман Н. Кінезіологія як засіб розвитку мовлення та інтелектуальних здібностей дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://osnova.com.ua/kineziologiya-yak-zasib-rozvitku-movlennya-ta-intelektualnih-zdibnostey-ditey-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebam/>
13. Марушкіна О. Є., Замазій Ю. О. Порадник практичного психолога. – Х.: Основа – 2007.
14. Марушкіна О. Є., Замазій Ю. О. Корекційні програми на допомогу практичному психологу ДНЗ/ Вид. група “Основа”, 2008. – 204 с.
15. Машовець Марина Інтегрований підхід до організації змісту та процесу дошкільної освіти забезпечує формування цілісного реалістичного образу світу дитини. URL: <https://ezavdnz.mcfr.ua/868347>
16. Метод П. І. Денісон Гімнастика мозку (Освітня кінезіологія). URL: <https://autism.ua/about-autism/20-terapiia/36-inshi-metodi>
17. Мороз О. А. Проблеми розвитку уяви у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/83/63.pdf/>
18. Практичний психолог у дошкільному закладі : Методичні рекомендації / Марушкіна О. Є., Замазій Ю. О. – Х.: ХОНМБО, 2004.
19. Психологічний інструментарій. Готовність дитини до навчання, К.: Главник, 2004.
20. Теорія та практика пісочної терапії. URL: http://megalib.com.ua/content/248_212_Lekciya_Teoriya_ta_praktika_pisochnoi_terapii.html
21. Трофаїла Наталія Розвиток когнітивної сфери та емоцій у дітей дошкільного віку. URL: <https://dspace.udru.edu.ua>
22. Чарівний світ емоцій: гурткова робота. Старший дошкільний вік / С. М. Ванжа, О. В. Малікова – Х.: Вид-во “Ранок”, 2-15. – 112 с.
23. Чернецька Л. В. Психологічні ігри в дитячому садку. – М. 2005.
24. Яценко Т. В. Психологічні особливості розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку: дис. канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2016. 435 с.

Корекційно-розвиткова програма формування творчого мислення, уяви, креативності старших дошкільників в рамках психологічної підготовки до школи та реалізації творчого потенціалу в навчальній діяльності в умовах Нової української школи

Програма містить 9 комплексних занять тренінгово-ігрового формату на розвиток творчого мислення, уяви, креативності в сензитивний період для старших дошкільників, як передумови успішної реалізації творчого потенціалу та навчання в Новій українській школі. Застосовані: методи Теорії розв'язання винахідницьких завдань Г. С. Альтшуллера, адаптовані для дошкільників; ігри на розвиток творчої уяви, вправи на розвиток творчого мислення, вправи на встановлення позитивної психологічної атмосфери, формування почуття належності до групи, формування ставлення до інших людей як до партнерів, розвиток навичок емпатії, підкріплення позитивної самооцінки, вміння отримувати задоволення від обміну емоціями і почуттями, розширення поведінкового репертуару успішної людини.

Адресовано психологам, вихователям закладів дошкільної освіти.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Логіка приведе вас з пункту “А” до пункту “Б”. Уява приведе вас куди завгодно.

А. Ейнштейн

Концепція “Нова українська школа” (далі – НУШ) проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей.

Ініціативність, творчість, уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики – навички дитини, які є спільними для всіх компетентностей, і які покликана формувати НУШ. Ці чинники мають перебувати в полі належної уваги.

Забезпечення неперервності здобуття людиною освіти є можливим за умови реалізації принципів перспективності і наступності між суміжними ланками освіти, зокрема дошкільною і початковою. З переходом загальної середньої освіти на нові терміни, структуру та зміст навчання актуалізується питання пошуку шляхів забезпечення цілісного розвитку особистості на різних рівнях освіти [23].

Найважливіший чинник, який забезпечує якість початкової ланки загальної середньої освіти – різнобічне використання досягнень дошкільного періоду [15]. Вчені довели, що дошкільний вік є сензитивним періодом у розвитку творчої особистості (Н. А. Ваганова, Л. А. Венгер, Н. О. Ветлугіна, В. В. Давидов, О. М. Дьяченко, Т. Г. Казакова, Т. С. Комарова, В. К. Котирло, С. Є. Кулачківська, В. С. Мухіна, Л. А. Парамонова, М. М. Поддяков та інші [6]. У Базовому компоненті дошкільної освіти (у редакції 2012 р.) та Державному стандарті початкової освіти

(2018 р.) визначається пріоритетність особистісно-орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, середовищного підходів до розв'язання основних завдань дошкільної та початкової освіти. Обидва документи покликані забезпечити в тому числі і креативний розвиток [23]. Зокрема, зміст освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку має реалізовуватися за програмами розвитку, навчання, виховання, що орієнтують вихователів на формування особистості дитини, розвиток її творчої спрямованості, введення в освітній процес різних видів дитячої діяльності творчого характеру [23]. Тому діапазон дидактичних методів і прийомів варто розширювати розвивальними іграми і вправами, логічними задачами, проблемними питаннями, ігровими технологіями, що активізують у дітей мислення і уяву.

Розвиток творчого потенціалу дитини має свої особливості у дошкільному дитинстві. На кінець дошкільного періоду життя в дитини мають бути сформовані базові якості особистості: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самоставлення, самооцінка [2]. У сучасних дітей, на відміну від їхніх однолітків кінця ХХ століття, у яких переважав наслідувальний рефлекс, спостерігається рефлекс свободи: вони самі вибудовують систему поведінки, що спостерігається у наймолодшому віці [15]. Тому набагато продуктивнішими за репродуктивні є пошукові завдання, які залучають до творчого мислення (“поміркуй, чому...”, “здогадайся, який секрет...” та ін.).

В освітньому процесі як дошкільного закладу, так і початкової школи дорослому необхідно визнавати право дитини на ініціативні висловлювання, аргументоване відстоювання своїх пропозицій, право на помилку. Це сприятиме розвитку в дитини активності, ініціативності, почуття власної гідності і самоповаги. Доцільно створювати емоційно значимі ситуації, підтримувати діалогічне спілкування між дітьми. Варто також забезпечити дитині можливість взаємодії та взаємообміну досвідом з однолітками і дорослими. Тоді діти зможуть на основі наявного у них досвіду виявляти ініціативу, творчість, фантазію.

Під час проведення організованої навчально-пізнавальної діяльності важливо систематично використовувати різноманітні класичні та інноваційні педагогічні технології, методи і прийоми, що позитивно зарекомендували себе в сучасній дидактиці [23].

Тому представлена нами програма є актуальним інструментом підготовки дошкільників до гармонійного входження в шкільне життя через розвиток їх творчої особистісної компоненти та закладення навичок креативності, до яких звертаються вчителі в інноваційних методиках навчання в НУШ.

Загальною формою психічного розвитку дитини є навчання. Навчання – спільна діяльність педагога і дитини, зорієнтована на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності [8]. Слід зазначити, що до кінця старшого дошкільного віку не всі діти досягають того рівня психологічної зрілості, який дозволив би їм успішно перейти до систематичного навчання у школі. С. Ладивір підкреслює, що “лише психологічно зрілий дошкільник здатний до соціальної адаптації й адекватного входження в навчальну діяльність школяра” [12]. М. Бітянова визначає дошкільну зрілість як “цілісний психічний стан дитини дошкільного віку, що характеризується високим ступенем розвитку тих якостей і

процесів, які переживають свій розквіт саме в дошкільний період дитинства, та для яких цей період є сензитивним” [3]. Однією з таких якостей є творчість.

О. М. Гредінарова проводила ряд досліджень з проблеми умов для успішного навчання. Вона на практиці дійшла до висновку, що:

“Формуючи творче мислення, уяву, креативність, можливо розвинути мотиваційну спрямованість на набуття нових знань, готовність до реалізації творчого потенціалу, а значить готовність до навчальної діяльності. Наша гіпотеза про готовність до шкільного навчання через розвиток творчого мислення підтвердилась на практиці. Дошкільники, що пройшли курс розвитку творчого мислення успішно оволодівають шкільними знаннями...” [7].

Дослідженню творчості та креативності присвятили свої праці такі видатні психологи, як Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, Р. С. Немов, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн та інші. На їхню думку, креативність характеризується наявністю таких рис особистості, як творчий потенціал, ініціативність, творча активність, імпровізаційність, творча спрямованість. Ці риси підкреслюють індивідуальність особистості, допомагаючи їй з меншими перешкодами інтегрувати в соціум та актуалізувати свої здібності [6].

Під час розробки даної програми ми ознайомилися з науковими працями В. М. Гальченко. Дослідження В. М. Гальченко креативності і винахідливості дошкільників спираються на доробки вчених в галузі вивчення особливостей прояву творчості на різних вікових етапах розвитку особистості, а саме: загальнотеоретичні положення про роль творчої діяльності в розвитку особистості (І. Д. Бех, Я. О. Пономарьов, В. А. Роменець), положення про закономірності розвитку особистості та індивідуальності в дошкільному віці (А. М. Богуш, Д. Б. Ельконін, В. С. Мухіна), принцип єдності свідомості та діяльності (Г. С. Костюк, О. М. Леонтєв, С. Л. Рубінштейн), положення про розвиток здібностей у діяльності (Т. І. Артем'єва, Р. С. Немов, Н. І. Пов'якель, Б. М. Теплов) [6].

Дослідження проблеми творчості здійснили такі зарубіжні психологи, як Д. Гілфорд, М. Джеймс, Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Торренс, Д. Треффінгер, Е. Фромм та інші. Вони розглядають творчість як комплекс інтелектуальних і особистісних особливостей, що забезпечує процес якісних змін особистості. Доведено, що найяскравішим проявом творчості є винахідництво (Г. С. Альтшуллер, А. В. Брушлінський, С. Л. Рубінштейн, Р. Д. Стернберг) [6].

Безпосередньо проблемі розвитку творчої особистості дитини дошкільного віку присвячені праці таких авторів, як О. І. Кульчицька, С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко, О. В. Проскура, Т. В. Улькіна, Л. Г. Чорна. Вони стверджують, що допитлива і творча думка народжується в дієвій мисленнєвій діяльності, коли дитина у процесі здобуття пізнавальної інформації займає активну життєву позицію. Проблема дитячого винахідництва вивчали науковці О. А. Андрєєв, В. Л. Богат, М. А. Віднічук, Н. А. Ваганова, В. А. Крутецький та інші. Ними обгрунтовано, що винахідництво дошкільників є специфічним: створений дитиною винахід вирізняється своєю відмінністю від існуючих у досвіді дитини зразків, він є корисним лише для тих видів діяльності дошкільника, що відповідають її віку (ігрової, образотворчої, конструктивної, музично-ритмічної),

та характеризується відносною новизною, тобто, у своїй переважній більшості винаходи дошкільника не є соціально значущими [6].

Гальченко В. М. узагальнила, що існують різні підходи до визначення понять “творчість” та “креативність”. Ототожнення поняття “творчості” з поняттям “креативність” характерне для Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, О. В. Запорожця, Г. С. Костюка, Р. С. Немова. А. В. Брушлінський, П. К. Енгельмейер, Я. О. Пономарьов розглядають креативність як процес творчого мислення. Зарубіжні вчені дійшли висновку, що креативність – це сукупність особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення в діяльності людини. За Д. Гілфордом, Е. Еріксоном, К. Роджерсом, Е. Торренсом, Д. Треффінгером, Е. Фроммом креативна особистість відрізняється від некреативної тим, що бачить побічні результати діяльності, тобто новизну. Гальченко зазначає, що психологічні дослідження доводять, що творчість включає взаємопов’язані компоненти: творча активність, творча діяльність, творчий процес, творчий потенціал, індивідуальний розвиток творчої особистості[6].

Г. С. Альтшуллер довів, що методика розвитку винахідництва потрібна для того, щоб винахідницькі задачі вчасно потрапляли в поле зору винахідника, втілювалися в життя з найбільшим коефіцієнтом корисної дії, а також використовувалися винахідником під час рішення інших завдань. Винахідник має внести щось нове у протікання будь-якої діяльності, що і визначає своєрідність винаходу [6]. Вправи Теорії розв’язання винахідницьких завдань (ТРВЗ), адаптованих для дошкільників, ми використали в заняттях, представлених в даній програмі [10,19,21].

А. В. Брушлінський, В. А. Крутецький, С. Л. Рубінштейн довели, що дитяче винахідництво – це своєрідний пошук, щоденне відкриття нового, це діяльність, в якій дитина вчиться творчо мислити, активно фантазувати, конструювати й винаходити щось оригінальне й унікальне [6].

Основними критеріями розвитку творчості дитини дошкільного віку є її продуктивна уява (В. В. Давидов, О. М. Дьяченко), пізнавальна (С. О. Ладивір, Н. І. Пов’якель, О. В. Проскура), дослідницька (М. М. Подд’яков, Я. О. Пономарьов) та мовленнєва (А. М. Богущ, Л. М. Гурович, Т. О. Піроженко) активність. Загальноновизнаними серед критеріїв креативності вважаються запропоновані американським вченим Дж. Гілфордом (оригінальність; семантична гнучкість; образна гнучкість; спонтанна гнучкість) [6].

Н. С. Лейтес, О. В. Петровський, В. І. Фадєєв, П. Торренс, серед факторів розвитку креативності називали фантазію, швидкість, чіткість, гнучкість мислення, чутливість до проблем, конструктивність при їх вирішенні, оригінальність та винахідливість [6].

В. М. Гальченко серед внутрішніх психологічних чинників розвитку креативності називає: цінування дитиною власної системи правил розв’язання завдань; інтерес дошкільника до перетворення навколишньої дійсності шляхом створення нових, раніше неіснуючих у досвіді дитини образів чи предметів; прагнення дитини переосмислювати функції об’єктів з метою використання їх у новій якості; потреба дошкільника у творчому самовираженні).

Таким чином, на основі обґрунтування доцільності розвитку творчого мислення, креативності, винахідливості у дошкільників висвітлених, зокрема, в дослідженнях В. М. Гальченко, О. М. Гредінарової, нами обраний напрямок формування передумов шкільної зрілості вихованців старшого дошкільного віку через підтримку та розвиток творчої компоненти їх особистості. Творчий розвиток покращує адаптацію до входження в шкільне життя [7]. Тому ми доповнили традиційну модель підготовки дітей до навчання у першому класі. Адже дошкільна освіта не має форсувати розвиток дітей, а створювати умови для проживання дошкільного дитинства в провідних видах діяльності, орієнтуватися на зону найближчого розвитку дитини [14].

Результати проведеної нами діагностики креативності за Е. Торренсом засвідчили недостатній рівень прояву оригінальності (здатності уникати легких і очевидних рішень) та розробленості ідей (ретельності, детальності відповідей на творчі завдання) у дітей старшого дошкільного віку. Творчі завдання активізують роботу правої півкулі головного мозку. Збалансовані навантаження на праву і ліву півкулі знімають симптоми дезадаптації, можливі під час навчання в 1 класі [4, 19]. Тому виникла необхідність створення представленої програми розвитку креативності.

Пропонуємо до використання програму вивільнення дитячої творчої сміливості, мотивації до творчого перетворення оточуючої дійсності, готовності до нової соціальної ролі – ролі школяра.

Мета програми: розвиток творчого мислення, уяви, креативності, готовності до реалізації творчого потенціалу та успішного переходу до навчання в новій українській школі.

Завдання програми:

– розвиток креативного мислення (оригінальності: продукування ідей, що відрізняються від загальновідомих; розробленості ідей: ретельність, детальність відповідей на творчі завдання);

– розвиток уяви;

– пошук шляхів подолання страху перед помилками;

– розвиток внутрішніх психологічних чинників винахідництва: бажання зробити по-своєму;

– розвиток внутрішніх психологічних чинників винахідництва: інтересу дошкільника до перетворення навколишньої дійсності шляхом створення нових, раніше неіснуючих у досвіді дитини образів чи предметів;

– розвиток внутрішніх психологічних чинників винахідництва: прагнення дитини переосмислювати функції об'єктів з метою використання їх у новій якості;

– розвиток внутрішніх психологічних чинників винахідництва: потреби дошкільника у творчому самовираженні.

Методи та форми роботи: індивідуальне діагностування, групова форма роботи, ігрові методи, дидактичні вправи, вправи Теорії розв'язання винахідницьких завдань Г. С. Альтшуллера, адаптованих для дошкільників; психопрофілактичні ігри; ігри на розвиток творчої уяви; вправи на розвиток творчого мислення, емоційно-особистісної сфери дітей старшого дошкільного віку.

Цільова група: діти старшого дошкільного віку.

Обладнання: костюми для ігрових персонажів за темами занять; ілюстрації за темами занять; наочний матеріал до дидактичних завдань; мольберти; кольорові олівці; фарби, кольорова крейда, пензлі на вибір дітей; аудіозаписи інструментальної музики; клубок ниток; аркуші А-4 по кількості дітей для зображувальної діяльності; аркуші А-4 по кількості дітей для вправи “Дерево досягнень”; будівельні конструктори.

Загальний час: серія з 9 комплексних занять тренінгово-ігрового формату для підгруп дошкільників у кількості 4-6 осіб, що проводиться один раз на тиждень.

Тривалість кожного заняття 30-40 хвилин.

Критерії ефективності програми: підвищення рівня продуктивної уяви, оригінальність мислення, розробленість (ретельність, детальність) ідей, винахідливість.

Індивідуальна діагностика проводиться психологом за скороченим варіантом зображувальної (фігурної) батареї теста креативності П. Торренса. Скорочений тест складається із завдання “Закінчи малюнок” і є другим субтестом фігурної батареї тестів творчого мислення П. Торренса. Тест містить показники швидкості, гнучкості, оригінальності і ретельності розробки ідей як характеристик процесу творчого мислення [16,20].

Порівнюються результати індивідуальної діагностичної роботи з дітьми за показником “оригінальність мислення” завдання “Закінчи малюнок” тесту креативності П. Торренса до і після запровадження програми.

Якщо кількість дітей старшого дошкільного віку з низьким рівнем показника “оригінальність мислення” становить 2%, такі результати підтверджують ефективність і дієвість впровадження розробленої нами програми розвитку креативності дітей дошкільного віку.

Педагог і психолог також відстежують динаміку програми методом спостереження за пізнавальною, мовленнєвою, дослідницькою творчою активністю вихованців на інших заняттях. Продуктивна винахідливість проявляється у різних видах діяльності дітей, коли результатом є конкретний нестандартний продукт – виріб, малюнок тощо. Словесна винахідливість виявляється у процесі словесного продукування дітьми нових способів застосування предметів, словотворенні. Предметна винахідливість виявляється під час ігрової діяльності дошкільників у вигляді нестандартного застосування предметів-замінників, створенні унікальних споруд, пристосувань, яких не існувало раніше в досвіді дитини тощо. Соціальна винахідливість виявляється у процесі спілкування та взаємодії з іншими як здатність дошкільників створювати і використовувати нові прийоми у спілкуванні з оточуючими людьми.

Педагоги відмічають динаміку інтенсивності прояву переліку індикаторів, що свідчать про потребу в проведенні посиленої індивідуальної роботи з дітьми, у яких було виявлено низький рівень прояву креативності (додаткове застосування заходів програми та збільшення ігрових завдань на розвиток творчого мислення) [6]:

- неспроможність продукувати нові й оригінальні ідеї та задуми;
- низька здатність до творчого відображення навколишньої дійсності;
- нездатність продукувати різні варіанти способів застосування предметів;

– безініціативність,
 – неспроможність виконувати завдання творчо і самостійно без допомоги дорослого.

Перед початком занять з дітьми батьків знайомлять з програмою та отримують від них згоду на діагностику психологом творчого мислення та проведення занять.

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху
Заняття 1. Школа Чарівника		30 хв.	
Створення атмосфери безпеки	1. Вправа-зустріч “Заходьте, у нас можна...”	1 хв.	Діти розкуто поведуться під час виконання вправ
Формування позитивного ставлення до однолітків у групі	2. Вправа-привітання “Луна”	1 хв.	Кожна дитина отримує оплески від однолітків
Тренування вміння впевнено поводитись перед аудиторією	3. Вправа-розминка “Я – лев”	2 хв.	Кожна дитина демонструє образ впевненості у собі і сміливості
Формування вміння зосередження на собі	4. Вправа “Сходинок”	2 хв.	Діти малюють смайлик (себе) на одній з десяти сходинок
Покращення координації рухів	5. Вправа “Дружать в нашій групі”	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування вміння зосереджуватися, розвиток уваги	6. Вправа “Повтори рух”	2 хв.	Діти виконують рухи відповідно завдання
Тренування короткочасної пам’яті	7. Вправа “Пригадай слова”	2 хв.	Діти озвучують пригадані слова
Формування вміння приймати оригінальні рішення	8. Вправа “Казковий ліс”	3 хв.	Діти озвучують оригінальні ідеї відповідно завдання
Розвиток логічного мислення	9. Вправа “Які речі потрібні учням у школі?”	3 хв.	Діти обирають необхідні і зайві предмети відповідно завдання
Розвиток творчої уяви	10. Вправа “Малюємо чарівне дерево”	10 хв.	Діти виконують творчий малюнок відповідно завдання
Тренування здатності до самоаналізу досягнень в діяльності	11. Вправа “Що робили?”	1 хв.	Діти називають види діяльності на занятті
Формування стійкої позитивної самооцінки, почуття гордості за свої	12. Вправа “Дерево досягнень”	3 хв.	Діти озвучують власні успіхи на занятті

досягнення			
Заняття 2. Знайомство з Зеленим Царством Повітрулі		40 хв.	
Створення атмосфери безпеки	1. Вправа-зустріч “Заходьте, у нас можна...”	1 хв.	Діти розкуто поведуться під час виконання вправ
Формування позитивного ставлення до однолітків у групі	2. Вправа-привітання “Луна”	1 хв.	Кожна дитина отримує оплески від однолітків
Зняття емоційної і м’язової напруги	3. Вправа-розминка “Міміка обличчя”	3 хв.	Діти повторюють міміку ведучого, користуються дзеркалом
Формування стійкої позитивної самооцінки	4. Вправа “Похвали себе”	2 хв.	Діти по черзі називають власну гарну рису чи вміння
Тренування вміння просторового орієнтування, уваги	5. Вправа “Знайди дорогу до Зеленого Царства в лабіринті”	3 хв.	Діти вказівним пальцем проводять по лініях лабіринту, не відриваючи руки від ліній, знаходять вірну відповідь на завдання
Тренування логічного мислення, формування навичок креативного мислення	6. Гра “Небо, земля, вода”	4 хв.	Діти висловлюють асоціації до озвучених дорослим слів
Формування навичок креативного мислення	7. Вправа “Скільки добрих справ можна зробити за 1 хвилину?”	2 хв.	Діти озвучують креативні варіанти відповідей на запитання дорослого
Тренування пам’яті, уваги	8. Вправа «Подивись і запам’ятай»	2 хв.	Діти пригадують 8-12 предметів
Формування навичок креативного мислення, заохочення до творчої сміливості	9. Вправа “Чарівна паличка”	3 хв.	Діти творчо демонструють перед однолітками образ, відповідно завдання
Тренування вміння просторового орієнтування, уваги	10. Вправа “Знайди дорогу додому в лабіринті”	1 хв.	Діти вказівним пальцем проводять по лініях лабіринту, не відриваючи руки від ліній, знаходять вірну відповідь на завдання
Формування позитивного самоставлення, почуття гордості за власні досягнення	11. Вправа “Я – сонечко”	5 хв.	Діти озвучують свої тільки позитивні риси по кількості домальованих до сонячного кола промінців

Формування стійкої позитивної самооцінки, почуття гордості за свої досягнення	12. Вправа “Дерево досягнень”	3 хв.	Діти озвучують власні успіхи на занятті
Заняття 3. Чомучки		35 хв.	
Тренування уваги, вміння встановлювати зоровий контакт дитини з педагогом	1. Вправа “Зустріч поглядом”	1 хв.	Кожна дитина відповідає оплеском на оплеск дорослого
Формування вміння зосередження на собі	2. Вправа “Клубок”	1 хв.	Дитина озвучує інформацію про себе відповідно завдання
Тренування творчої уяви, спонукання до дружніх взаємин між однолітками в грі	3. Вправа-розминка “Метелик”	1 хв.	Діти демонструють перед однолітками образ, відповідно завдання
Розвиток вміння синтезувати і зв’язувати ідеї оригінальним шляхом	4. Вправа “Чому це відбувається?”	4 хв.	Діти оригінально (унікаючи очевидних і загальновідомих ідей) відповідають на запитання відповідно завдання
Розвиток логічного мислення	5. Вправа “Що спільного між деревом і квіткою?”	2 хв.	Діти вирізняють спільні ознаки відповідно завдання
Спонування не боятися негативних сторін явищ	6. Вправа “Коли темно, чим це добре?”	2 хв.	Діти знаходять позитивні сторони явищ відповідно завдання
Розвиток самоконтролю	7. Гра “День – ніч”	2 хв.	Діти дотримуються правил гри
Спонування не боятися негативних сторін явищ	8. Вправа “Чим добре, коли в кімнаті один?”	2 хв.	Діти знаходять позитивні сторони явищ відповідно завдання
Розширення поведінкового репертуару дружньої взаємодії з однолітками	9. Вправа “Як можна помиритися?”	6 хв.	Діти розфарбовують малюнки для героїв заняття, тиснуть їм руки, знають мирилки
Формування вміння зосередження на собі, своїх почуттях	10. Вправа “Малювання Птаха бажань”	10 хв.	Діти озвучують намальованому образу відповідно завдання мрії і бажання.
Підкріплення позитивної самооцінки	11. Вправа “Я – хороший”	1 хв.	Діти вголос озвучують фразу стосовно себе згідно завдання перед однолітками
Формування стійкої	12. Вправа “Дерево	3 хв.	Діти озвучують власні

позитивної самооцінки, почуття гордості за свої досягнення	досягнень”		успіхи на занятті
Заняття 4. Казкові феї		35 хв.	
Формування позитивного відношення до однолітків у групі	1. Вправа-привітання “Луна”	1 хв.	Кожна дитина отримує оплески від однолітків
Підкріплення позитивної самооцінки	2. Вправа “Я – хороший”	1 хв.	Діти вголос озвучують фразу стосовно себе згідно завдання перед однолітками
Тренування логічного мислення, формування навичок креативного мислення	3. Гра “Небо, земля, вогонь, вода”	2 хв.	Діти жестами та рухами демонструють образи-асоціації до озвучених дорослим слів
Формування вміння зосередження на собі, розвиток почуття індивідуальності	4. Вправа “Клубок по колу”	3 хв.	Дитина озвучує інформацію про себе відповідно завдання
Розвиток вміння розрізняти емоційні стани за мімікою обличчя	5. Вправа “Радісна чи зла фея?”	2 хв.	Діти впізнають емоційні стани відповідно завдання
Розвиток вміння виражати емоції через колір, форму. Спонування до реалізації власного творчого задуму	6. Вправа “Будиночок для феї”	10 хв.	Діти обирають кольори, малюють відповідно завдання
Розвиток творчої уяви	7. Вправа “На що схоже?”	3 хв.	Діти оригінально (уникаючи очевидних і загальновідомих ідей) відповідають на запитання відповідно завдання
Розвиток творчої уяви, вміння синтезувати ідеї оригінальним шляхом	8. Вправа “Казки”	5 хв.	Діти озвучують власні варіанти закінчення казок відповідно завдання
Розвиток навичок орієнтування у просторі за схемами	9. Вправа “Лабіринти”	3 хв.	Діти знаходять об’єкти, позначені на схематичному плані кімнати
Розвиток вміння зосереджуватися на змісті загадки та	10. Вправа “Покажи жестами відгадку до загадки”	2 хв.	Діти жестами демонструють відгадку до загадки

розуміти його			
Формування стійкої позитивної самооцінки, почуття гордості за свої досягнення	11. Вправа “Дерево досягнень”	3 хв.	Діти озвучують власні успіхи на занятті
Формування вміння зосередження на собі, розвиток почуття індивідуальності	12. Вправа “Клубок по колу”	1 хв.	Дитина озвучує інформацію про себе відповідно завдання
Заняття 5. Пригоди Лісовичка		40 хв.	
Формування позитивного відношення до однолітків у групі	1. Вправа-привітання “Луна”	1 хв.	Кожна дитина отримує оплески від однолітків
Розвиток почуття ритму, розвиток міжпівкульної взаємодії. Тренування емоційної сфери, творчої уяви	2. Вправа “Ми полюємо на лева”	3 хв.	Діти виконують рухи, промовляючи разом з дорослим текст вірша
Стимулювання проявів творчої активності. Розвиток вміння передавати емоційні стани мімікою і жестами	3. Вправа “Гра з хусткою”	5 хв.	Діти мімікою і жестами передають емоційний стан образів відповідно завдання
Розвиток творчої уяви	4. Вправа “Придумай казку про Лісовичка”	5 хв.	Оригінальні (відмінні від ідей інших учасників заняття) розповіді дітей відповідно завдання
Тренування просторового орієнтування, уваги	5. Вправа “Стежинки”	2 хв.	Діти олівцем проводять лінію посередині вздовж намальованої доріжки, не виходячи за межі доріжки
Вправляння у впевненій поведінці, спонукання до сміливості через розширення відповідного поведінкового репертуару	6. Вправа “Бути сміливим”	2 хв.	Діти озвучують прийнятні для себе варіанти впевненої поведінки відповідно завдання
Спонукання до отримання новизни в результаті. Вправляння у застосуванні	7. Вправа “Як переправитися на другий берег річки?”	10 хв.	Діти будують споруди відповідно завдання

комбінування при вирішенні завдання з кількох можливих варіантів			
Розвиток творчого мислення, уяви	8. Вправа “Навіщо потрібна Чарівна Квітка?”	2 хв.	Оригінальні висловлювання дітей відповідно завдання
Закріплення навичок побутової праці	9. Вправа “Трудове доручення”	5 хв.	Кожна дитина користується садовим інвентарем, демонструє навички догляду за кімнатними квітами
Спонування до дотримання соціально позитивних правил поведінки, дотримання правил гри	10. Вправа “Дотики”	2 хв.	Діти, відчувши дотик ведучого, піднімаються в колі однолітків
Формування стійкої позитивної самооцінки, почуття гордості за свої досягнення	11. Вправа “Дерево досягнень”	3 хв.	Діти озвучують власні успіхи на занятті
Заняття 6. Майстерня Олівця-Малювця		35 хв.	
Підкріплення позитивної самооцінки	1. Вправа “Я – хороший”	1 хв.	Діти вголос озвучують фразу стосовно себе згідно завдання перед однолітками
Тренування уваги, вміння встановлювати зоровий контакт дитини з педагогом	2. Вправа “Зустріч поглядом”	1 хв.	Кожна дитина відповідає оплеском у відповідь на оплеск і погляд дорослого, спрямованого на неї
Тренування вміння впевнено поводитись перед аудиторією	3. Вправа-розминка “Я – лев”	2 хв.	Кожна дитина демонструє образ впевненості у собі і сміливості
Розвиток відчуття належності до групи, творчої уяви	4. Вправа “Усе на всіх”	2 хв.	Діти відповідають на питання ведучого відповідно завдання, демонструють знання соціально спрямованого поведінкового репертуару
Формування навичок вираження емоційних станів	5. Театральний етюд “Як кошеня загубилось”	10 хв.	Діти виконують ролі відповідно завдання
Розвиток творчої уяви. Спонування до	6. Вправа “Малюнки-загадки”	6 хв.	Малюнки дітей оригінальні (не

оригінальності, розробленості ідей			відображають очевидних і загальновідомих ідей), ретельно розроблені (різнокольорові, мають багато додаткових деталей, що доповнюють основне зображення)
Розвиток логічного та креативного мислення	7. Вправа “Зайве – потрібне”	3 хв.	Діти виконують завдання, враховуючи правила
Розвиток логічного мислення	8. Вправа “Знайди близьке за змістом слово”	3 хв.	Діти завершують озвучений дорослим логічний ряд слів
Розиток уваги, творчого мислення	9. Вправа “Придумай назву до малюнка”	2 хв.	Діти виправляють помилки дорослого, граматично узгоджують слова в реченнях відповідно завдання
Розвиток почуття ритму, розвиток міжпівкульної взаємодії. Тренування емоційної сфери, творчої уяви	10. Вправа “Ми полюємо на лева”	3 хв.	Діти виконують рухи, промовляючи разом з дорослим текст вірша
Формування стійкої позитивної самооцінки, почуття гордості за свої досягнення	11. Вправа “Дерево досягнень”	3 хв.	Діти озвучують власні успіхи на занятті
Заняття 7. Веселий гном		30 хв.	
Розширення поведінкового репертуару соціально позитивного спілкування	1. Вправа “Давайте привітаємось”	1 хв.	Діти наслідують ведучого, повертаються один до одного, озвучують імена однолітків. висловлюють почуття відповідно завдання
Сприяння емоційній рівновазі. Розвиток почуття належності до групи однолітків	2. Вправа “Добрий звір”	2 хв.	Діти узгоджено виконують рухи відповідно спільного для всіх завдання
Розвиток почуття ритму, розвиток міжпівкульної взаємодії. Тренування емоційної сфери, творчої уяви	3. Вправа “Ми полюємо на лева”	3 хв.	Діти виконують рухи, промовляючи разом з дорослим текст вірша
Сприяння позитивній	4. Вправа “Я бажаю	2 хв.	Кожна дитина висловлює

емоційній налаштованості на колектив однолітків, розвиток навичок висловлювання співпереживання	всім дітям в групі”		власне побажання одноліткам
Закріплення навичок розпізнавання емоційних станів, спонукання творчої сміливості	5. Вправа “Уяви себе”	2 хв.	Діти називають уявні образи, від їх персони, висловлюють почуття відповідно завдання
Розвиток творчої уяви, ініціативності	6. Вправа “На що схоже?”	5 хв.	Діти озвучують оригінальні (уникаючи очевидних і загальновідомих ідей) образи відповідно завдання
Розвиток творчої уяви, креативності, оригінальності	7. Вправа “Торбинка гнома”	2 хв.	Діти озвучують оригінальні (уникаючи очевидних і загальновідомих ідей) образи відповідно завдання
Формування навичок знаходження причинно-наслідкових зв'язків	8. Вправа “Чарівне дзеркало”	3 хв.	Діти висловлюють причинно-наслідкові зв'язки відповідно завдання
Розвиток дрібної моторики, уваги, навичок дотримуватися усної інструкції	9. Вправа “Продовж візерунок”	5 хв.	Діти знаходять та виправляють помилки на зразках малюнків. Домальовують візерунок за зразком до кінця аркуша
Формування позитивного самоствавлення	10. Вправа “Я – сонечко”	5 хв.	Діти домальовують до сонячного кола ту кількість промінців, яка відповідає кількості озвучених позитивних тверджень про себе
Формування почуття гордості за свої досягнення	11. Вправа “Дерево досягнень”	2 хв.	Діти озвучують власні успіхи на занятті
Заняття 8. Винахідники		35 хв.	
Розширення поведінкового репертуару соціально	1. Вправа “Привітання”	1 хв.	Діти передають один одному подарунки, висловлюють за зразком

позитивної взаємодії між дітьми			дорослого привітання один одному відповідно завдання
Розвиток координації рухів, дрібної моторики	2. Вправа “Дружать в нашій групі”	2 хв.	Діти виконують вправу, дотримуючись зразка дорослого
Сприяння емоційній рівновазі, розвиток почуття належності до групи однолітків	3. Вправа “Добрий звір”	2 хв.	Діти узгоджено виконують рухи відповідно спільного для всіх завдання
Розвиток вміння розпізнавати та відтворювати емоції і настрої	4. Вправа “Дзеркало”	3 хв.	Діти відтворюють рухи ведучого
Розвиток навичок синтезувати і зв’язувати ідеї оригінальним шляхом	5. Вправа “Винахідники”	4 хв.	Діти знаходять нове призначення предметам згідно завдання
Вдосконалення вміння виокремлювати характерні ознаки предметів і явищ	6. Вправа “Що означає слово?”	3 хв.	Діти озвучують варіанти пояснення значень слів відповідно завдання
Розвиток вміння відтворювати власні емоції в танцювальних рухах	7. Вправа “Настрій”	3 хв.	Діти передають настрої танцювальними рухами відповідно завдання
Розвиток уяви, креативного мислення	8. Вправа “З якого матеріалу виготовлений предмет?”	4 хв.	Діти озвучують оригінальні (уникаючи очевидних і загальновідомих ідей) варіанти використання предметів відповідно завдання
Формування вміння синтезувати і зв’язувати ідеї оригінальним шляхом	9. Вправа “Придумай назву”	6 хв.	Діти спільно будують споруду з будівельного конструктора, озвучують варіанти назви будівлі
Формування почуття належності до групи однолітків, позитивну спрямованість на інших людей	10. Вправа “Дім, де добре жити всім”	5 хв.	Кожна дитина обирає та розмальовує віконце на спільній розмальовці “Будинок”
Формування стійкої позитивної самооцінки, почуття гордості за свої досягнення	11. Вправа “Дерево досягнень”	2 хв.	Діти озвучують власні успіхи на занятті

Заняття 9. Острів скарбів		40 хв.	
Створення атмосфери безпеки	1. Вправа-зустріч “Заходьте, у нас можна...”	1 хв.	Діти розкуто поведуться під час виконання вправ
Формування позитивного ставлення до однолітків у групі	2. Вправа-привітання “Луна”	1 хв.	Кожна дитина отримує оплески від однолітків
Тренування уваги, вміння встановлювати зоровий контакт дитини з педагогом	3. Вправа “Зустріч поглядом”	1 хв.	Кожна дитина відповідає оплеском у відповідь на оплеск і погляд дорослого, спрямованого на неї
Формування вміння розрізнення емоційних станів	4. Вправа “Оживить кружечки”	4 хв.	Діти малюють на круглих паперових формах обличчя, що передає один з емоційних станів відповідно завдання
Розвиток вміння діяти узгоджено, формування почуття єдності та належності до колективу	5. Вправа “Котушка”	3 хв.	Діти утворюють ланцюжок навколо ведучого
Тренування вміння просторового орієнтування, уваги	6. Вправа “Знайди дорогу в лабіринті”	3 хв.	Діти вказівним пальцем проводять по лініях лабіринту, не відриваючи руки від ліній, знаходять вірну відповідь на завдання
Розвиток логічного мислення	7. Вправа “Знайди необхідні речі”	2 хв.	Діти обирають необхідні і зайві предмети відповідно завдання
Розвиток навичок розрізняти позитивну і негативну поведінку	8. Вправа “Казкові герої”	2 хв.	Діти розрізняють позитивну і негативну поведінку казкових персонажів відповідно завдання
Розвиток пам’яті, уваги	9. Вправа “Подивись і пригадай”(І частина)	3 хв.	Діти по пам’яті називають більше 6 зображень
Розвиток творчої уяви, креативного мислення, вміння узгоджувати свої дії з партнерами по грі	10. Вправа “Халабуда”	6 хв.	Діти спільно споруджують будівлю, озвучують її опис та функціональне призначення елементів споруди

Розвиток пам'яті, уваги	9. Вправа “Подивись і пригадай” (II частина)	2 хв.	Діти по пам'яті називають більше 6 зображень відповідно поставленого в I частині завдання
Тренування дрібної моторики, розвиток образного мислення	10. Вправа “Що зображено на скриньці?”	3 хв.	Діти, з'єднавши пунктирні риси, вгадують, що зображено відповідно завдання
Формування почуття гордості за свої досягнення	11. Вправа “Дерево досягнень”	2 хв.	Діти озвучують власні успіхи на занятті
Формування почуття самоцінності, належності до групи однолітків	12. Вправа “Салют”	6 хв.	Діти на спільному аркуші, обравши улюблений колір, малюють салют (кожен на свою честь)

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПЕДАГОГАМ

Перед впровадженням програми педагогічні працівники закладу мають пройти теоретичну і практичну підготовку.

Необхідно ознайомитись з дослідженнями формування творчого мислення, уяви, креативності як умови розвитку мотиваційної спрямованості на набуття нових знань, готовності до реалізації творчого потенціалу, а значить готовності до навчальної діяльності [3] та рекомендованою в бібліографії літературою.

Комплексні заняття тренінгово-ігрового формату бажано проводити один раз на тиждень в першій половині дня з групою від 4 до 6 дітей.

Роль казкових персонажів виконують помічник вихователя, що приводить підгрупу дітей до кабінету психолога, музичний керівник або психолог (якщо заняття є гуртковою роботою вихователя). Проведення занять доступне без залучення асистентів. Тоді ролі казкових персонажів виконуються педагогічним працівником за допомогою реквізиту лялькового театру.

Для створення атмосфери творчої майстерні використовуються дитячі столи з обладнанням для вправ на розв'язання винахідницьких завдань.

Варіанти вправ на розв'язання винахідницьких завдань (РВЗ) з основної частини заняття “Зустрічі в творчій майстерні розв'язання винахідницьких завдань”, що включаються в заняття на поточному тижні, доцільно повторити індивідуально з дітьми в зручний час напередодні і після дня запланованої групової роботи.

Предметне середовище старшої групи має бути наповнене стимульними матеріалами для вивільнення на протязі дня у дітей творчого мислення та уяви, творчої ігрової, мовленнєвої та зображувальної активності, що стимулюються в ході впровадження представленої нами програми.

Для мотивації дошкільників до виконання вправ, варто добирати різноманітні прийоми:

- обігравання вправ цікавим сюжетом;

- використання музичних фонограм;
- супровід художнім словом (вірші, загадки).

В ході занять під час бесід з дітьми важливо користуватися наочним матеріалом (світлини, малюнки). Конкретність і образність мислення дошкільників потребує підкріплення тематичного змісту ілюстраціями.

Особливості організації занять:

- дорослий на власному прикладі демонструє творчий підхід до теми заняття (володіння методами ТРВЗ, активна співтворчість у ході заняття, авторські вірші тощо);
- мотивація кожного виду діяльності (викликати подив, інтерес);
- на кожному занятті застосовувати ефект новизни;
- формувати відчуття сміливості, вміння бороти страхи перед помилками;
- систематичність і регулярність занять;
- вступна і заключна частина заняття має включати ігри та вправи на встановлення позитивної психологічної атмосфери, формування почуття належності до групи, формування ставлення до інших людей як до партнерів; розвиток навичок емпатії; підкріплення позитивної самооцінки; вміння отримувати задоволення від обміну емоціями і почуттями, розширення поведінкового репертуару успішної людини.

Принципи ставлення до кожної дитини:

- створення безпечного психологічного простору;
- безоціночне ставлення до результатів роботи дітей;
- не говорити дитині: “У тебе не виходить”, “погано”, “не так”;
- не порівнювати дитину з іншими, а тільки з самою собою на різних етапах становлення.

ДАНІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ ТА ШЛЯХИ ПОШИРЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДОСВІДУ

Заняття по формуванню творчої особистісної компоненти старших дошкільників впроваджується в освітній процес Центру розвитку дитини (дошкільного навчального закладу) № 26 Кременчуцької міської ради Полтавської області з 2008/2009 навчального року. В 2018/2019 навчальному році представлена нами програма була апробована з осучасненими доповненнями актуальних за змістом ігор та вправ.

Результатом ефективності впровадження даної програми є зменшення на кінець навчального року кількості дітей, в яких діагностується низький рівень показника “оригінальність ідей” за скороченим тестом, що складається із завдання “Закінчи малюнок” і є другим субтестом фігурної батареї тестів творчого мислення Е. Торренса. Тест містить показники швидкості, гнучкості, оригінальності і ретельності розробки ідей як характеристик процесу творчого мислення [9, 16, 20].

Вихователі старших груп та психолог, спостерігаючи за поведінковими проявами дітей, що потребують корекції, відмічають конструктивні зміни в розвитку вихованців (пізнавальна, мовленнєва, дослідницька активність

вихованців на інших заняттях) після проведення з ними вправ, представлених у нашій програмі. Продуктивна винахідливість проявляється у різних видах діяльності дітей, коли результатом є конкретний нестандартний продукт – виріб, малюнок тощо. Словесна винахідливість виявляється у процесі словесного продукування дітьми нових способів застосування предметів, словотворенні. Предметна винахідливість виявляється під час ігрової діяльності дошкільників у вигляді нестандартного застосування предметів-замінників, створенні унікальних споруд, пристосувань, яких не існувало раніше в досвіді дитини тощо. Соціальна винахідливість виявляється у процесі спілкування та взаємодії з іншими як здатність дошкільників створювати і використовувати нові прийоми у спілкуванні з оточуючими людьми.

Аналіз обстеження на початку навчального року розкриває недостатньо створені умови для дошкільників по розвитку креативності. Оригінальність ідей низька у 35 % дітей.

Після впровадження занять за програмою відсоток дітей з рівнем, який не відповідає віковим можливостям креативності складає 2%.

Результати обстеження представлені в таблиці 1 “Результати обстеження креативності дітей старшого дошкільного віку в центрі розвитку дитини (днз) № 26 Кременчуцької міської ради Полтавської області (Скорочений варіант зображувальної батареї тесту креативності. Завдання “Закінчи малюнок”, другий субтест творчого мислення Е. Торренса)”; діаграмі 1 “Показники обстеження креативності дітей старшого дошкільного віку до впровадження програми”; діаграмі 2 “Показники обстеження креативності дітей старшого дошкільного віку після впровадження програми”.

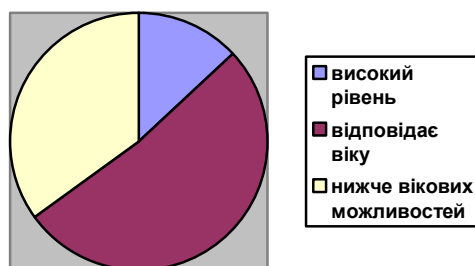
Таблиця 1

Результати обстеження креативності дітей старшого дошкільного віку

Обстежуваний показник “оригінальність” (здатність продукувати ідеї, що відрізняються від очевидних, загальновідомих, інтелектуальна активність і неконформність)	До впровадження занять по розвитку креативності (% дітей обстеженої групи)	Після впровадження занять по розвитку креативності (% дітей обстеженої групи)
Рівень вище вікової норми (значення по Т-шкалі більше 60)	13	23
Рівень відповідає віковій нормі (значення по Т-шкалі 50+10)	52	75
Рівень не відповідає віковим можливостям (значення по Т-шкалі менше 40)	35	2

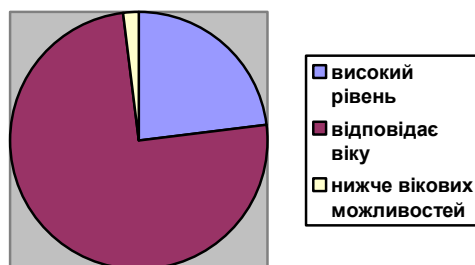
Діаграма 1

“Показники обстеження креативності дітей старшого дошкільного віку до впровадження програми”

Діаграма 2

“Показники обстеження креативності дітей старшого дошкільного віку після впровадження програми”

Таким чином, нами впроваджена програма, яка включає в себе серію спеціальних ігрових завдань у процесі різних видів діяльності. Крім вправ Теорії розв'язання винахідницьких завдань Г. С. Альтшуллера, адаптованих для дошкільників, ми застосували: ігри на розвиток творчої уяви, вправи на розвиток творчого мислення, розвиток емоційно-особистісної сфери дітей старшого дошкільного віку тощо.

На заняттях за програмою проводилася диференційована робота з урахуванням особливостей розвитку продіагностованої креативності дітей.

З дітьми, у яких було виявлено низький рівень прояву креативності, додатково застосовувалися ігрові завдання на розвиток творчого мислення.

Організація роботи з дошкільниками, у яких було виявлено середній рівень креативності, спиралася на загальні заходи програми на розвиток творчого мислення.

Поглиблена робота передбачала використання ускладнених завдань щодо розвитку креативності дітей з високим рівнем прояву цього феномену.

На основі результатів діагностичної роботи після запровадження програми розвитку ми визначили, що кількість дітей старшого дошкільного віку з високим

рівнем креативності зросла на 10%, а з середнім рівнем – на 23%; кількість дітей старшого дошкільного віку з низьким рівнем креативності зменшилася на 33%.

Такі результати підтверджують ефективність і дієвість створеної нами програми розвитку креативності дітей дошкільного віку.

Досвід використання програми був представлений на засіданнях методичного об'єднання практичних психологів і методистів закладів дошкільної освіти міста Кременчука, проведений майстер-клас презентації програми на обласному семінарі “Форми і методи роботи психолога в ДНЗ”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / Кононко О. Л., та ін. К.: Світич, 2008. 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. / Богуш А. М., та ін. К.: Видавництво, 2012. 26 с.
3. Бітянова М., Барчук О. Діагностика дошкільної зрілості. Шкільний психолог. 2000. № 30. 14-16.
4. Влияние латеральной терапии на внимание младших школьников [Текст] / Д. В. Штрыголь, О. А. Федорченко // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний освітньо-методичний журнал. 2014. N 9. С. 54-57.
5. Вчуся управляти собою: Комплект наочних посібників для дошкільних закладів і початкової школи. Х.: Вид-во “Ранок”, 2007. – 20 окремих арк. у папці.
6. Гальченко В. М. Психологічні чинники розвитку винахідливості у дітей дошкільного віку: автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К. 2011. 20 с. URL: http://uu.edu.ua/upload/universitet/Osobisti_zdobutki/Zahist_disertaciy_A_Z/Galchenko_aref.doc (дата звернення: 5.10.2019).
7. Грєдинарова Е. М. Развитие творческого мышления как условие успешного обучения. Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний освітньо-методичний журнал. 1999. № 1. С. 13 – 14.
8. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Поніманська. К.: Академвидав, 2006. 456 с.
9. Експертиза психологічного та соціологічного інструментарію в системі освіти Полтавської області: методичний посібник/ за ред. В. Ф.Моргуна. Полтава: ПОШПО, 2007. 128с.
10. Карабаш (Родік) Т. С. Серія конспектів занять з розвитку творчої компоненти особистості старших дошкільників шляхом використання ТРВЗ. Бібліотечка вихователя дитячого садка. 2000. № 1-2. С. 32–38.
11. Крюкова С. В., Слободяник Н. П. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста: Практическое пособие. М.: “Генезис”, 2007. 208 с.
12. Ладивір С. О. Дошкільник напередодні шкільного життя. Вихователь-методист. 2010. № 7. С. 4–13.
13. Матвеева Л. Г., Выбойщик И. В., Мякушкин Д. Е. Практическая психология для родителей или Что я могу узнать о своем ребенке. М.: АСТ-ПРЕСС, 1997. 320 с.

14. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / Кононко О. Л., Плохій З. П., Гончаренко А. М. та ін. К.: Світич, 2009. 208 с.

15. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти/ Міністерство освіти і науки України. – 2016 [Електронний ресурс].

URL:<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 18.03.2019).

16. Основы психологии. Практикум/ ред. – сост. Л. Д. Столяренко. Изд. 3-е, доп. и переработ. Ростов Н-Д: “Феникс”, 2002 . С. 158 – 175.

17. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами і доповненнями). [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. (дата звернення 22.07.2019).

18. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи: науково-методичний збірник / К. М.Муліка, та ін. Полтава: ПОПО. 2008. 84с.

19. Родік Т. С. “Успіх” Розвиваюча програма психологічної підготовки дітей 6-7 року до гармонійного входження в шкільне життя через формування їх творчої особистісної компоненти. Бібліотечка вихователя дитячого садка. 2011. № 5. С. 1–24.

20. Сборник психологических тестов. Часть II: пособие / сост. Е. Е. Миронова Мн.: Женский институт ЭНВИЛА, 2006. 146 с. URL: http://www.miu.by/kaf_new/mpp/150.pdf (дата звернення 11.11.2019).

21. ТРВЗ – навчання творчості [Текст] // Дошкільне виховання.–1995. № 1. С. 29–31.

22. Фесюкова Л. Б. Від трьох до семи. Харків: “Флоріо”, 1996. 384с.

23. Щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти: Лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.kharkivosvita.net.ua/document/6624> (дата звернення: 18.05.2019).

Таран Л. А.

Корекційно-розвиткова програма “Психокорекція агресивної поведінки дитини 5–7 років”

Програма спрямована на розвиток комунікативних навичок, підвищення рівня саморегулювання, формування умінь знаходити прийнятні способи вирішення конфліктних ситуацій, зменшення агресивності. Розрахована на індивідуальну роботу з дітьми 6 – 7 років із залученням батьків. Містить опис форм і методів роботи, загальних та додаткових принципів застосування арт-технік в роботі з агресивними дітьми, основні етапи впровадження, детальний опис етапів заняття і комплексу психодіагностичних методик, список літератури.

Рекомендується для використання практичними психологами, соціальними педагогами.

*Найкращий спосіб зробити дітей хорошими –
зробити їх щасливими.*

Оскар Уайльд

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Останнім часом проблема агресії стала чи не найпопулярнішою у світовій психології. Наразі спостерігаємо її зростання в цивілізованому двадцять першому столітті. Однією з актуальних проблем на сьогоднішній день є прояв агресивності саме в дошкільному віці. Внаслідок цього знижується продуктивний потенціал дитини, деформується її особистісний розвиток. Дошкільний вік є важливим для формування і закріплення різних поведінкових актів. Деструктивні реакції характерні для більшості дошкільників, але із засвоєнням правил і норм організації діяльності вони поступаються соціально схвальним формам поведінки. Саме в дошкільний період закладаються основи етики, оформляються і зміцнюються індивідуальні варіанти ставлення до себе й оточуючих. Однак, у певній категорії дітей прояви агресії не тільки зберігаються, а й розвиваються і трансформуються у стійкі риси особистості.

Існує декілька підходів вивчення і пояснення феномену агресивності. Так, А. А. Реан виділяє 5 базових напрямків: інстинктна теорія агресії (З. Фрейд, К. Лоренц та ін.); фрустраційна (Дж. Доллард, Н. Міллер та ін.); теорія соціального навчання (А. Бандура); теорія переносу збудження (Д. Зильманн і ін.); когнітивні моделі агресивної поведінки (А. Берковец та ін.) [6, 10].

Дослідники мають різні точки зору стосовно того, що собою являє агресія та як її потрібно оцінювати – як позитивне чи як негативне явище [1, 4].

Дана корекційно-розвиткова програма націлена на подолання агресивності старшому дошкільному віці, оскільки саме в цей період всі емоційні процеси стають більш врівноваженими, дитина може керувати своїми емоціями і зовнішнім їх проявом. У цьому віці вже існує механізм емоційного передбачення. А прояв надмірної агресивності свідчить про нез'ясовані причини, не виявлення яких та відсутність своєчасної корекції може привести до закріплення небажаних форм поведінки у дитини.

Усе, чого дитина набуває у ранньому дитинстві, під час підліткової кризи проявляється в усій "красі". Якщо ігнорувати агресивну дитину й не корегувати її поведінку, то через сім-дев'ять років вона переросте в особистість, що взаємодіє зі світом лише жорстокими та безжальними методами – булінг, злочини, крадіжки, організовані напади.

Утім, якщо старанно виховувати, то за цей самий час із неї виросте впевнена, рішуча, наполеглива особистість.

Так як поведінка агресивних дітей переважно є деструктивною і пов'язана з непередбачуваними емоційними сплесками, то завданням для дорослого стає навчити безпечним способам вираження гніву.

Аналіз теоретичних підходів і практичних досліджень різних авторів показує, що основними параметрами, контролюючими агресивну поведінку є наступні:

- засвоєння моральних норм і правил;
- розвиток емпатії;
- соціальне оточення (велику роль відіграють різні сімейні фактори);
- уміння знаходити прийнятні способи вирішення конфліктних ситуацій.

Отже, метою даної корекційно-розвиткової програми є – зниження агресивної поведінки у дошкільнят 6–7 років, розвиток емпатичних здібностей,

сприяння забезпеченню повноцінного розвитку життєво компетентної, впевненої у своїх силах, цілеспрямованої особистості, інтеграції особистості в соціум.

В основу програми покладені арт-техніки О. В. Тараріної, робота з піском за методами Т. Д. Зінкевич-Євстигнєвої та Т. М. Грабенко, робота з казкою за методами Р. М. Ткач.

Основні завдання програми:

1. Розкрити внутрішній світ дитини через емоційний і змістовий відгук, викликаний темою заняття та підбором технік, вправ, вчити дитину рефлексії.
2. Навчити різним способам вираження гніву в конструктивній формі.
3. Навчити дітей прийомам саморегуляції, вмінню володіти собою в різних ситуаціях.
4. Відпрацювати навички спілкування в конфліктних ситуаціях.
5. Сформувати такі якості, як емпатія, довіра до людей.
6. Сформувати здібності бачити однолітка (його почуття, бажання, проблеми).
7. Розвивати навички адекватної самооцінки.
8. Залучати батьків до взаємодії.

Для реалізації принципу “Педагогіка партнерства” варто здійснювати системний підхід у роботі з дитиною. Для цього на заняття залучаються батьки. Також для закріплення навичок, які здобули учасники у процесі роботи психолог рекомендує завдання додому, які діти з дорослим можуть виконати спільно. Таким чином батьки матимуть змогу пояснювати, закріплювати, обговорювати.

Корекційно-розвиткова програма “Психокорекція агресивної поведінки дитини 5–7 років” має наступні блоки:

1. Діагностичний блок.

Мета: виявити ознаки агресивної поведінки у дітей 6 – 7 років.

До комплексу психодіагностичних методик входять:

- методика “Вулкан” [17];
- анкета для батьків Г. П. Лаврентьева, Т. М. Титаренко [1, 50];
- структуралізоване спостереження [1, 52];
- визначення самооцінки “Мій щаблик” [9, 172];
- тест “Тривожність” (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен) [8, 131].

2. Установчий блок.

Мета: просвіта батьків із проблеми дитячої агресивності та необхідності проведення корекційної роботи з їхніми дітьми; встановити контакт з агресивною дитиною; зацікавити дитину; виробити єдину стратегію взаємодії з усіма дорослими, які причетні до виховання дошкільника.

Методи:

- бесіда з батьками [7, 16];
- безпосереднє спілкування з дитиною до проведення психокорекційної роботи;
- бесіда з дітьми про зміст занять, з упором на їх яскравість і цікавість;
- бесіда з вихователем.

3. Корекційний блок.

Мета: знизити рівень агресивної поведінки дошкільника.

Форми і методи роботи:

- Розігрування казок.
- Рольове програвання ситуацій.
- Творчі завдання.
- Бесіди.
- Ігри-комунікації.
- Проективні ігри.
- Пізнавальні ігри.
- Арт-техніки.
- Вправи на розвиток пізнавальної сфери.

4. Оціночний блок.

Мета: вимір динаміки розвитку і загальна оцінка виконаної роботи на подолання агресивної поведінки дошкільнят.

Здійснюється психологом шляхом порівняння результатів психодіагностики агресивної поведінки на початку втілення програми та в кінці.

Умови роботи з дітьми

1. Згода і бажання дитини.
2. У дітей не повинно бути алергії на пил від сухого піску, шкіряних захворювань та порізів на руках.

Структура програми

– *Тривалість заняття* – 25 хвилин (Наказ МОН 20.04.2015 № 446 “Про затвердження гранично допустимого навчального навантаження на дитину у дошкільних навчальних закладах різних типів та форми власності”).

- *Форма проведення* – індивідуальна з залученням батьків.
- *Загальна кількість занять* – 11.
- *Заняття проводяться* 1 – 2 рази на тиждень.
- *Працюємо з дітьми*, які пройшли попереднє психологічне діагностування та за рекомендаціями інклюзивно-ресурсного центру, враховуючи вік та показники.
- *Місце проведення* – навчальний кабінет психолога, групова кімната.

Схема побудови занять

1. Початковий етап

(зниження напруги, створення позитивної психологічної атмосфери шляхом традиційного привітання, спілкування та комунікативних ігор).

2. Основний етап

(виконання вправ, технік на зниження агресивності).

3. Заключний етап

(рефлексія, домашнє завдання).

Критерії ефективності програми

- Виконання діагностичних завдань.
- Дитина вміє називати власні емоції та емоції оточуючих.
- Дитина знає особисті подразники, які викликають гнів.
- Сформовані навички самоконтролю, спілкування у конфліктних ситуаціях.
- Застосовуються навички: вираження гніву в прийнятній формі (“Торбинка гніву”, “Газетна армія”, “Брюс Всемогутній”...).
- Дитина вміє співчувати, співпереживати, довіряти.

- Сформована адекватна самооцінка.
- Розвиток творчих здібностей.
- Взаємодія всіх учасників освітнього процесу (дитина, вихователь, батьки, практичний психолог).

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху окремих етапів програми
Заняття № 1. Знайомство – 25 хв.			
Мета: налагодити контакт із дитиною, формувати навички довірливої взаємодії, зниження рівня емоційної напруги, розвиток творчості, фантазії, мовлення, комунікативних навичок			
Створити позитивний настрій для роботи, налагодити контакт з дитиною	Ритуал привітання Гра “Передай тепло рук”	2 хв.	Дитина контактувала з дорослим, посміхалася
Діагностика емоційного стану, настрою, дослідити почуття, хвилювання особистості. Корекція комунікативних проблем, агресивності. Розвиток навичок комунікативної взаємодії, збагатити словниковий запас	Техніка “Виготовлення ляльки-намистинки”	20 хв.	Дитина склала розповідь про себе, використовуючи образ ляльки
Формувати довільність поведінки, здатність до рефлексії	Рефлексія заняття Ритуал виходу з заняття Домашнє завдання	3 хв.	Дитина дала відповідь на поставлені запитання, усміхнена та спокійна
Заняття № 2. Знайомство з казковою країною та її королем – 25 хв.			
Мета: розвивати емоційний інтелект, самоідентифікація своїх почуттів, способів їх прояву, зняття емоційної напруги			
Налагодити тактильний контакт, формувати навички взаємодії	Ритуал привітання Гра “Передай тепло рук”	2 хв.	Дитина контактувала з дорослим, посміхалася
Розвиток сенсорики, вивчення правил роботи з піском	Техніка “Мотиваційні ігри з піском”	5 хв.	Дитина вільно, не відчуваючи дискомфорту, працювала з піском
Розвивати емоційний інтелект,	Техніка “Створення країни почуттів”		Дитина створила сюжет на піску,

ідентифікувати своїх почуття, ввести поняття “міра”, створити можливості помітити різноманітність прояву почуттів		15 хв.	відповіла на запитання, розрізнила та назвала почуття, пояснила для чого потрібна «міра» в прояві почуттів
Формувати довільність поведінки, здатність до рефлексії	Рефлексія заняття Ритуал виходу із заняття	3 хв.	Дитина зацікавилася, проявила бажання працювати з почуттями

Заняття № 3. Знайомство зі слугою на ім'я Злість – 25 хв.

Мета: познайомити з почуттям – злість, ідентифікувати його в різних проявах у житті, розвивати емоційний інтелект, ввести поняття “неприємні почуття”, можливість помітити різновид прояву почуттів

Розвивати виразність міміки, створити позитивний настрій	Ритуал привітання Гра “Передай посмішку”	2 хв.	Дитина продемонструвала готовність працювати, посміхнулася
Познайомити з почуттям – злість, ідентифікувати його в різних життєвих проявах	Техніка “Подорожуємо країною почуттів”	7 хв.	Дитина розпізнала почуття злості, зазначила її користь та шкоду, зауважила на необхідності міри в прояві
Зняти емоційну напругу	Танок	3 хв.	Дитина розслабилася, спокійна
Розвивати уміння взаємодіяти з іншими, підтримувати їх; розвивати здатність усвідомлювати особисті кордони та кордони інших	Обігрування казки “Змова” в пісочниці	10 хв.	Дитина обіграла казку в піску, дала відповіді на запитання
Формувати довільність поведінки, здатність до рефлексії	Рефлексія заняття Ритуал виходу із заняття Домашнє завдання	3 хв.	Дитина зробила висновки, спокійна та задоволена

Заняття № 4. Левеня у школі - 25 хв.

Мета: зняття емоційної напруги, визначення стратегій взаємодії у сімейних стосунках, усвідомлення стратегій поведінки та їх корекція при необхідності

Налагодити тактильний контакт, формувати навички взаємодії	Ритуал привітання Гра “Передай тепло рук”	2 хв.	Дитина контактувала з дорослим, посміхалася
Розвиток почуттів,	Казка “Левеня у школі”	10 хв.	Дитина ознайомила з

мислення. Усвідомлення та впізнавання наслідків творчих та руйнівних вчинків. Передача досвіду, мудрості від старшого покоління молодшому. Корекція агресивної поведінки	Інценування казки	10 хв.	сюжетом казки, дала відповіді на поставлені запитання, зробила висновок
Формувати довільність поведінки, здатність до рефлексії	Рефлексія заняття Ритуал виходу із заняття Домашнє завдання	3 хв.	Дитина спокійна та задоволена
Заняття № 5. Брюс Всемогутній – 25 хв. Мета: зняти емоційне і фізичне напруження, формувати навички відчуття свого тіла, ознайомити зі способами зниження рівня роздратування, відчуття контролю над ситуацією, продовжувати вчитися ідентифікувати свої почуття, емоції			
Створити позитивний настрій роботи	Ритуал привітання Сюрпризний момент	2 хв.	Дитина продемонструвала готовність працювати, посміхнулася, зацікавилася
Розвивати вміння розрізняти емоційні стани, створити атмосферу довіри та співпраці, закріпити знання про почуття злості, різнобічність її прояву	Вправа “Портрет агресивної людини”	10 хв.	Дитина намалювала малюнок, співпрацювала з мамою, дала відповіді на поставлені запитання, порівняла бачення почуття злості з позиції дорослого та дитячої
Зняти емоційне і фізичне напруження, формувати навички відчуття свого тіла, ознайомити із способами зниження рівня роздратування	Вправа “Брюс Всемогутній”	5 хв.	Дитина проявила активність, розслабилася
Зняти м’язову напругу, формувати вміння заспокоюватися через дихання	Вправа “Вогняний дракон”	5 хв.	Дитина виконала рухи відповідно завданню, емоційно відгукнулася
Формувати	Рефлексія заняття		Дитина спокійна та

довільність поведінки, здатність до рефлексії	Ритуал виходу із заняття Домашнє завдання	3 хв.	задоволена
Заняття № 6. Я і моя команда - 25 хв. Мета: розвивати навички взаємодії в групі, здатність відчувати особисті кордони та кордони інших людей, згуртовувати членів сім'ї, зацікавити нетрадиційними техніками спілкування			
Розвивати виразність міміки, створити позитивний настрій	Ритуал привітання Гра "Передай по колу посмішку"	2 хв.	Дитина контактувала з дорослим, посміхнулася
Розвивати уміння вступати в контакт з іншими учасниками, підтримувати його, розвивати навички відстежувати та адекватно проявляти свої почуття, розвивати здатність відчувати особисті кордони та кордони інших людей	Техніка "Груповий малюнок на вологому папері"	20 хв.	Дитина проявила бажання та прагнення співпрацювати, емоційно відреагувала, взяла активну участь у процесі створення картини, відповіла на поставлені запитання
Формувати довільність поведінки, здатність до рефлексії	Рефлексія заняття Ритуал виходу із заняття	3 хв.	Дитина зробила висновки, спокійна та задоволена
Заняття № 7. Я і мій партнер – 25 хв. Мета: вчитися прислухатися до себе, своїх реакцій на поведінку партнера, відстежувати і розуміти його невербальні сигнали, розвивати свою чутливість			
Налагодити контакт, формувати навички взаємодії	Ритуал привітання Гра "Передай тепло рук"	2 хв.	Дитина продемонструвала готовність працювати, посміхнулася
Визначити стратегії взаємодії в стосунках: дослідження своїх реакцій на дії іншої людини, а також реакції партнера (в групі/житті), усвідомлення стратегій поведінки та їх корекція при необхідності	Вправа "Я і мій партнер"	10 хв.	Дитина разом з мамою намалювала малюнок, проявила зацікавлення у процесі створення сюжету, старалася робити це без коментування, отримала задоволення від спільної роботи. Мама дала відповіді на запитання, зробила висновки
Розвивати емоційний	Техніка "Мрія мого		Дитина виготовила

інтелект; гармонізувати внутрішній стан; формувати творчу активність, фантазію; розвивати дрібну моторику руки, впевненість у своїх силах	сердечка”	10 хв.	серденько, розповіла про свої мрії, бажання
Формувати довільність поведінки, здатність до рефлексії	Рефлексія заняття Ритуал виходу із заняття	3 хв.	Дитина спокійна та задоволена
Заняття № 8. Сторони гніву - 25 хв.			
Мета: знизити рівень агресії, дозволити дитині випустити свої негативні емоції, дати можливість познайомитися з ними, формувати навички самоконтролю			
Налагодити контакт, формувати навички взаємодії	Ритуал привітання Гра “Відгадай та покажи емоцію”	3 хв.	Дитина контактувала з дорослим, посміхнулася ідентифікувала емоційні стани
Вивчити правила роботи з пластиліном	Ігри – знайомства з використанням різних видів тіста та пластиліну	5 хв.	Дитина вільно працювала з пластиліном (тістом...)
Знизити рівень агресії, дозволити дитині випустити свої негативні емоції, дати можливість познайомитися з ними, розвивати емоційний інтелект	Техніка “Сторони гніву”	15 хв.	Дитина створила власний образ неприємних для неї емоційних станів, розповіла про них, дбайливо відпустила, трансформуючи в те, що дало захист і відчуття безпеки
Формувати довільність поведінки, здатність до рефлексії	Рефлексія заняття Ритуал виходу із заняття	2 хв.	Дитина спокійна та задоволена
Заняття № 9. Я – молодець! – 25 хв.			
Мета: зняти м’язову напругу, виплеснути енергію, знизити рівень агресії, поліпшити контакт дитини зі своїм тілом, навчити дитину контролювати силу своїх емоцій, розвивати впевненість у собі			
Створити позитивний настрій, сприяти зміцненню сімейних стосунків, учти розуміти почуття інших, надавати підтримку	Ритуал привітання Гра “Добра тварина”	3 хв.	Дитина контактувала з дорослим, посміхнулася

Зняти м'язову напругу, виплеснути енергію	Вправа "Газетна армія"	5 хв.	Дитина проявила активність
Знизити рівень агресії, зняти м'язову напругу, поліпшити контакт дитини зі своїм тілом	Техніка "Масаж із фольги"	5 хв.	Дитина виконала рухи відповідно завданню
Навчити дитину контролювати силу своїх емоцій	Вправа "П'ять гудзиків"	5 хв.	Дитина проявила бажання та прагнення клацанням пальців запустити гудзики на рівну відстань
Корекція негативного настрою та відновлення сил. Уміння справлятися з гнівом, роздратуванням	Гра "Диби – диби – дух"	5 хв.	Дитина запам'ятала слова "Диби – диби – дух", якими можна користуватися, щоб справлятися зі своїм гнівом
Формувати довільність поведінки, здатність до рефлексії	Рефлексія заняття Ритуал виходу із заняття Домашнє завдання	2 хв.	Дитина спокійна та задоволена
Заняття № 10. Зона безпеки – 25 хв.			
Мета: дати дитині розуміння, що існує безпечний простір, де для неї є місце; розслабити м'язову напругу; трансформувати неприємну ситуацію			
Створити позитивний настрій	Ритуал привітання	2 хв.	Дитина продемонструвала готовність працювати
Дати дитині розуміння, що існує безпечний простір, де для неї є місце. Створити власний безпечний простір, розповісти про нього	Техніка "Будуємо дім"	10 хв.	Дитина використала різні засоби для створення мелодійних звуків, розрізнила характер звучання (веселе, сумне, гучне, спокійне...), висловила свої думки у системі: дитина – мама, дитина – тато
Трансформувати неприємну ситуацію, знизити рівень тривоги, "переписати" неприємний сценарій із минулого досвіду	Техніка "Таємничі укриття"	10 хв.	Дитина виготовила "капельох-невидимку", дала відповіді на поставлені запитання
Формувати довільність поведінки,	Рефлексія заняття	3 хв.	Дитина спокійна та задоволена

здатність до рефлексії	Ритуал виходу із заняття		
Заняття № 11. Чорний капітан – Білий капітан – 25 хв.			
Мета: вчити адекватно реагувати на різні життєві ситуації, формувати навички взаєморозуміння, підтримки, розвивати критичне мислення, інтегрувати і закріплювати набуті знання та навички в повсякденному житті			
Створити позитивний настрій	Ритуал привітання	2 хв.	Дитина контактувала з дорослим, посміхнулася
Розвиток відповідальних рис особистості	Казка “Про Чорного та Білого капітанів” Слухання спокійної музики	6 хв.	Дитина ознайомила з сюжетом казки, дала відповіді на поставлені запитання, зробила висновок
Вчити дитину усвідомлювати та ідентифікувати власні емоційні стани, формувати вміння їх адекватного, конструктивного прояву, розвивати комунікативні навички, вміння висловлювати свої почуття. Узагальнити набуті знання та уміння	Гра в Чорного та Білого капітанів	14 хв.	Дитина активно проявила себе, виконуючи ролі, зуміла передати емоційний стан, почуття героя, використала набуті знання
Формувати довільність поведінки, здатність до рефлексії	Рефлексія заняття Ритуал виходу із заняття	3 хв.	Дитина спокійна та задоволена

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Рекомендації для працюючого за цією програмою (за О. В. Тараріною [14, 52]):

1. Професійна компетентність. Підвищення фахового рівня шляхом проходження курсів, вебінарів, сертифікація.

2. Рівень довіри дитини до психолога. Якщо ви знаєте, довіряєте і поважаєте самі себе, то у вас не буде проблем у побудові довірливих стосунків. Як із дітьми, так і з дорослими. Хибні мотиви консультанта завжди роблять комунікацію з ним складною і напруженою.

3. Здатність створювати надихаючий простір. Це місце, куди дитині приходить цікаво. Психолог сам має бути захоплений і зацікавлений процесом корекції.

4. Методичні навички. Чітке розуміння етапів корекційної програми та її окремих частин.

5. Різноманітність методів різних напрямків.
6. Взаємодія з батьками дитини.

Рекомендації для вихователів

Маленький агресор: що потрібно знати вихователю [5, 36]

Агресивних дітей видно неозброєним оком. Вони провокують конфлікти, б'ють і кусають однолітків, викрикують образливі слова. Агресивна дитина у групі – глобальна проблема для вихователя, адже впоратися з нею нелегко. Що порадити вихователеві?

Які види агресії існують:

Виокремлюють **шість видів** дитячої агресії:

- *фізична* – штовхання, щипання, кусання, ляпаси, стусани тощо;
- *вербальна* – крики, погрози, словесні образи;
- *непряма: спрямована* – злі жарти, образливі слова;
- *неспрямована* – крики, тупотіння ногами;
- *роздратування* – запальність, гарячкуватість, грубість;
- *негативізм* – опозиційна поведінка щодо дорослого.

Що зумовлює прояви агресивності

Психолог Артур Реан вважає, що агресивність – характерна риса особистості. Агресія ніколи **не виникає випадково** – її завжди щось зумовлює. До причин дитячої агресивності належать:

- *нестача рухової активності та фізичних навантажень*;
- *дефіцит батьківської уваги та любові*, небажання прийняти дитину такою, якою вона є. У такому разі агресія – єдина можливість дитини привернути до себе увагу батьків, які ставляться до неї зверхньо;
- *підвищена тривожність батьків, гіперопіка*. Поступливі та невпевнені батьки провокують у дитини вередування, маніпуляції, спалахи гніву;
- *патерни агресивної поведінки у сім'ї*. Все, що відбувається в сім'ї, дитина переносить у соціум. Агресивні та жорстокі батьки дивляться з ненавистю на свою дитину, тож і вона переймає їхню манеру поведінки;
- *стимуляція непрямой агресії завдяки ЗМІ*. Сцени насильства у кіно та програмах посилюють негативні прояви у агресивної дитини;
- *низький рівень розвитку ігрових та комунікативних навичок*;
- *покарання, які застосовують у сім'ї*. Якщо батьки суворо карають дитину за будь-які прояви агресивності, вона вчиться приховувати свої емоції та обманювати дорослих. Утім, агресія обов'язково проявиться в інших ситуаціях. Якщо батьки не вміють керувати собою, то і дитину вони не зможуть навчити контролювати її спалахи агресії.

Як навчити дитину прийнятно висловлювати гнів

Агресивна дитина не знає інших способів, щоб висловити свої почуття. Тому потрібно навчити її робити це у прийнятний спосіб.

Існує **два способи позитивно виразити гнів**. Перший – безпосередньо сказати про свої почуття, другий – висловити свої емоції за допомогою ігрових прийомів.

Нерідко агресивна дитина страждає від м'язових затисків обличчя і кистей

рук. У такому разі слід навчити її висловлювати агресивні емоції за допомогою фізичної взаємодії. Можна запропонувати дитині побитися подушками, порвати папір чи намалювати того, кого вона хоче побити, й зробити з малюнком усе, що завгодно. Доцільно також скористатися “мішечком для криків”, побити стіл/стілець гумовим молотком чи просто виконати фізичні вправи.

Також під час роботи з агресивною дитиною доцільно застосовувати такі методи і прийоми:

- психогімнастика;
- ігри, спрямовані на розвиток:

 - навичок регуляції поведінки в колективі;
 - усвідомлення негативних рис характеру;
 - позитивної моделі поведінки;

- вправи та прийоми для саморозслаблення та релаксації;
- переведення конфліктів у конструктивне русло – ігри в піратів – шукачів скарбів, рятувальників тощо.

Рекомендації для батьків

– Мама, тато, а також інші дорослі в сім’ї мають дотримуватися єдиної системи виховання. Якщо тато сварить, то мама може, звичайно, пожаліти (на те вона і мама), але обов’язково підкреслити, що тато має рацію.

- Не обговорюйте спірні моменти виховання у присутності дитини.
- Займайтеся спортом і долучіть до занять дитину.
- Будьте уважними до потреб дитини.
- Не будьте агресивні щодо дитини.
- Не карайте дитину фізично.
- Розвивайте навички спілкування.
- Демонструйте, що агресивна поведінка – невігідна.
- Розширюйте поведінковий репертуар дитини, навчаючи її конструктивним формам вираження гніву і відпрацьовуйте навички неагресивного реагування в конфліктних ситуаціях.

- Вчіть дитину брати на себе відповідальність.
- Не порівнюйте дітей – не провокуйте ревності.
- Розмовляйте з дитиною. Під час спалаху агресії відведіть дитину в бік і почніть розпитувати її про кривдника: “Що конкретно сталося? Що він зробив? Хто він такий? Де живе? Де його мама?” та ін. Дозвольте дитині виплеснути свою агресію в словах. Запропонуйте дитині скласти казку про кривдника.

Основні принципи побудови програми

(За Т. Д. Зінкевич-Євстигнєєвою) [3, 15].

Принципи задають “правила й умови гри”, мають місце у кожному “кроці” та дії психолога.

Принцип “Комфортного середовища”

Для успішності процесу необхідно, щоб дитина почувалася комфортно і безпечно. Комфортне середовище має на увазі, з одного боку, рівень партнерських взаємин дорослого з дитиною; з іншого боку, певні чинники середовища: м’яке

освітлення, зручна пісочниця, доступність іграшок на полицках. Завдання необхідно добирати відповідно до можливостей дитини; формулювати інструкцію до ігор у казковій формі; уникати негативного оцінювання дій дитини, ідей, результатів і заохочувати фантазію і творчий підхід.

Принцип “Безумовного схвалення”

Прийняття дитини такою, якою вона є, – цей принцип сформульований гуманістичними психотерапевтами.

Прийняття зовнішнього вигляду і фізичного стану, життєвого досвіду, суперечностей, цінностей, мотивацій, бажань – усе це є підставою успішності співпраці. Цей принцип простий за формулюванням, але надзвичайно складний для осмислення. Якість “безумовного прийняття” змінюється під час особистісного розвитку педагога.

Принцип “Доступності інформації”

Усі звернення, репліки, інтерпретації та рекомендації психолога повинні бути сформульовані доступно для дитини, батьків, вихователя.

Принцип “доступності інформації” має на увазі також “поправки” на поточний рівень розвитку і світосприймання дитини.

Принцип “Конкретизації”

Принцип конкретизації рекомендує психологу поступово “знімати проблемні шари”: не поринаючи відразу глибоко, але й не залишаючись на поверхні.

Принцип “Об’єктивності”

Цей принцип дозволяє психологу дивитися на проблему “зверху”, розглядати її в системі життєдіяльності та взаємин дитини.

Принцип “Орієнтації на потенційний ресурс дитини”

Цей принцип також сформульований гуманістичними психотерапевтами. Розглядаючи проблему дитини, паралельно психолог досліджує її потенційні ресурси. Інформацію про потенціал психолог може отримати, дізнавшись про захоплення дитини, про те, що у неї виходить найкраще, про що вона мріє, що робить її щасливою тощо.

Принцип “Системності”

Цей принцип припускає турботу про дитину не тільки в кабінеті психолога, але й поза його стінами. Психолог готує дитину до можливих змін у навколишньому середовищі. Крім цього, запропонований принцип припускає розглядання проблеми дитини в системі її соціальних взаємин.

Додаткові принципи, що виявляються в техніках.

“Оживлення” символів: літер, цифр, геометричних фігур, мініатюрних фігурок і природних матеріалів. Реалізація цього принципу дозволяє сформувати відчуття реальності того, що відбувається.

Осмислення досвіду і ситуації. Розігруючи ситуацію в пісочниці, дитина має можливість поглянути на неї зі сторони. Це, у свою чергу, дає можливість співвіднести гру з реальним життям, осмислити, що відбувається, знайти способи розв’язання проблеми.

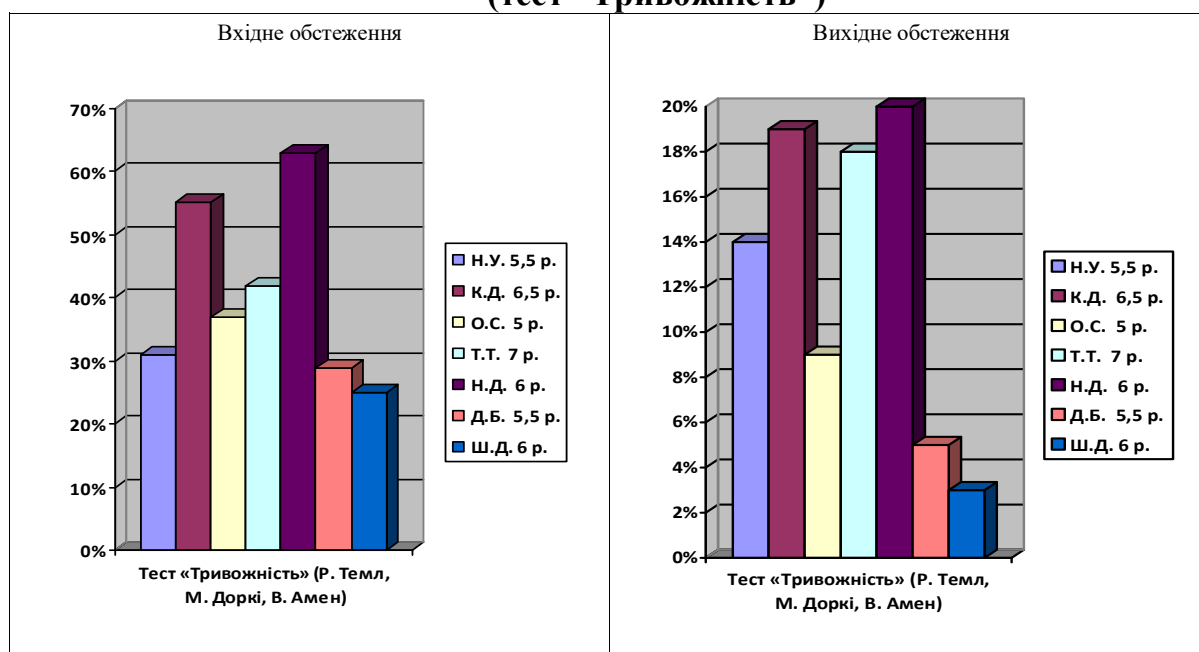
Обмін. У процесі творчого виконання завдань дитина та психолог легко обмінюються ідеями, думками, відчуттями, що дозволяє побудувати партнерські взаємини.

ВІДСТЕЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОГРАМИ

Програма “Психокорекція агресивної поведінки дитини 6–7 років” була апробована в ЗДО № 11 “Теремок” м. Миргород протягом 2018-2019 навчального року. Перед тим, як проводити корекційно-розвиткові заняття проводилося комплексне дослідження особливостей дитини, зокрема визначення рівня прояву агресії в дитини з позиції батьків, вихователя, самої дитини. Результати діагностики за комплексом психодіагностичних методик: методика “Вулкан”; анкета для батьків Г. П. Лаврентьєва, Т. М. Титаренко; структуралізоване спостереження; тест “Тривожність” (Р. Темл, М. Доркі, В. Амен) показали, що всі діти мали підвищений індекс агресивності, низький рівень самооцінки, середній рівень тривожності. Цифрові дані вхідного-вихідного діагностування відображені в діаграмах.

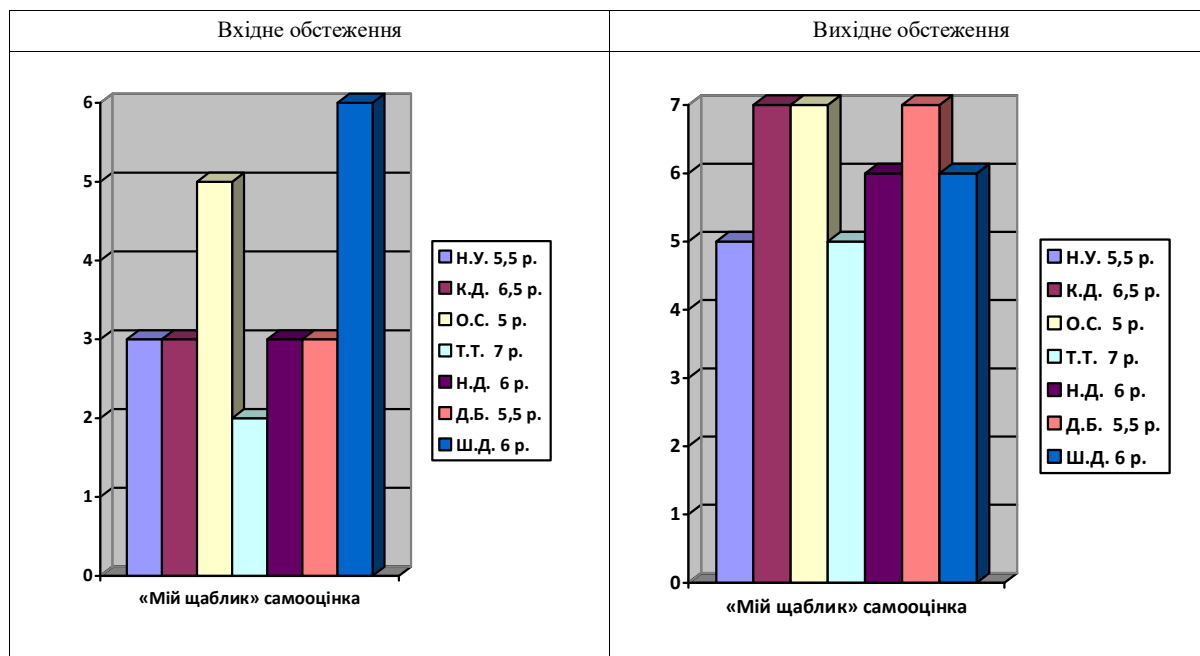
Діаграма 1

Узагальнюючі результати поглибленої діагностики (тест “Тривожність”)

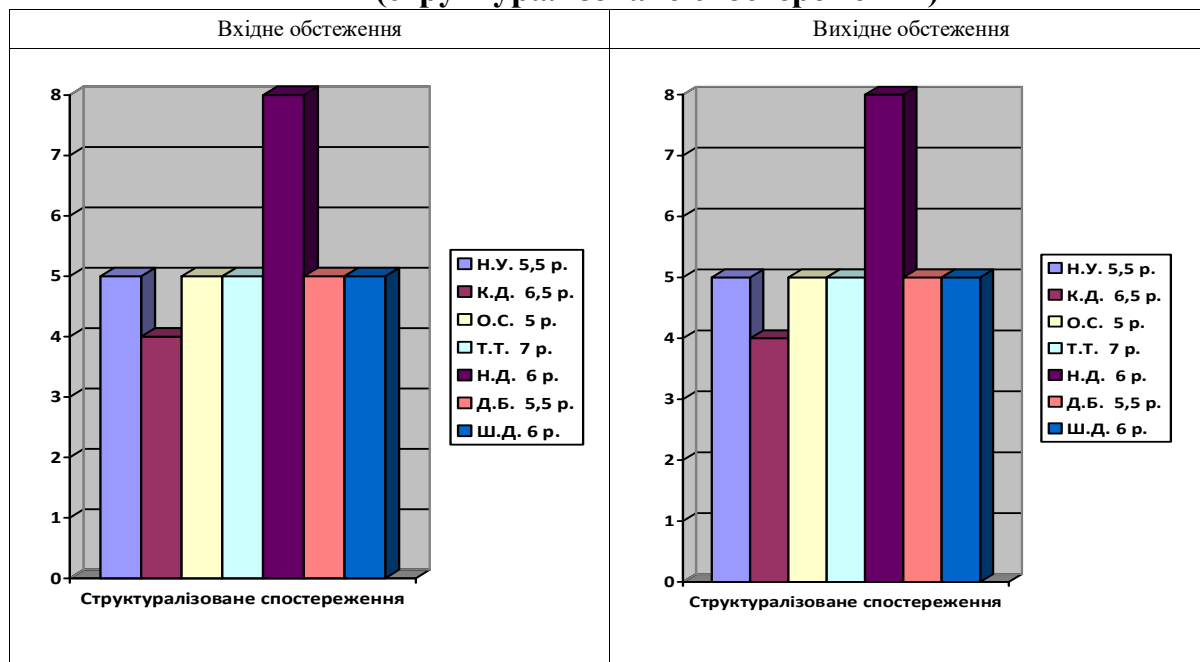
Діаграма 2

Узагальнюючі результати поглибленої діагностики
(тест “Мій щаблик”)

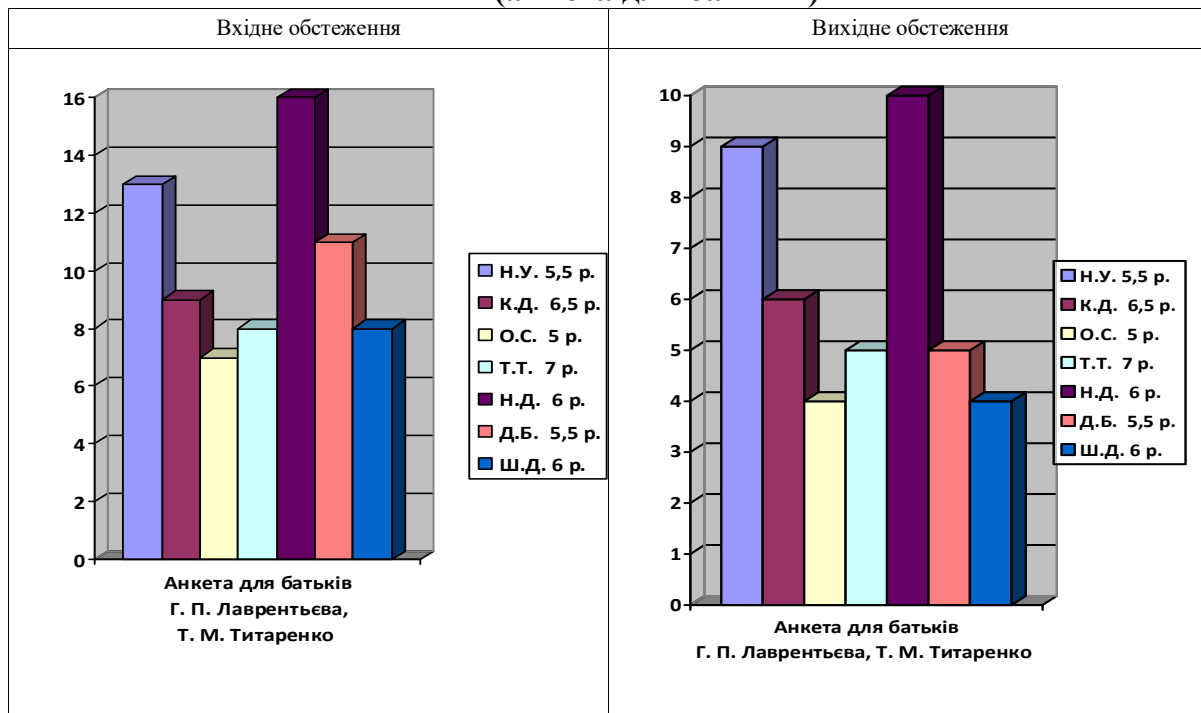

Діаграма 3

Узагальнюючі результати поглибленої діагностики
(структуралізоване спостереження)

Узагальнюючі результати поглибленої діагностики
(анкета для батьків)

За результатами діагностування була написана дана програма та розроблено ряд рекомендацій для батьків та вихователя з метою реалізації принципів: “Системності” та “Педагогіка партнерства”. Заняття за даною програмою проходили в індивідуальній формі з дітьми 6–7 років, до участі залучалися батьки.

Після проведеної роботи проведено повторне комплексне діагностування, аналіз якого показав, що відбулося зниження показників агресивності, у дітей сформувалася адекватна самооцінка, знизився рівень тривожності. Результати проведеного обстеження показано в графіках (додаток).

Вище вказані дані також підкріплюються спостереженнями вихователів, які працюють із даними дітьми та їх батьками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атемасова О. А. Агресивна дитина: як їй допомогти. – Х.: Вид-во “Ранок”, 2010. – 176 с. – (Бібліотека шкільного психолога).
2. Ганичева И. В. Телесно-ориентированные подходы к психокоррекционной и развивающей работе с детьми (5 – 7 лет). М.: – “НКЦ”, 2014. – 136 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии. СПб.: – “Речь”, 2006. – 320 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Тренинг по сказкотерапии. СПб.: – “Речь”, 2005. – 254 с.
5. Філімошкіна Н. Маленький агресор: 9 відповідей вихователю / Н. Філімошкіна // Практичний психолог. Дитячий садок. – 2018. – Вип. 12. – с. 36 – 39.
6. Лютова Е. К. Тренинг ефективного взаємодія з дітьми. СПб.: – “Речь”, 2006. – 190 с.

7. Милютіна Е., Рубель Н. Ребёнок, с которым не соскучишься: Предупреждение конфликтов с детьми / Практикум для родителей и специалистов. – К.: ДИА, 2016. – 220 с.
8. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – с. 131 “Выбери нужное лицо”.
9. Павелків Р. В. психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст]: навч. Посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало – К.: “Центр учбової літератури”, 2013. – 296 с.
10. Руденко А.В. Ігри і казки, які лікують. – Х.: Вид.група “Основа”, 2017. – 208 с.: іл. – (Серія “Для турботливих батьків”).
11. Стреж Л. Пластичні матеріали в роботі з дітьми – К.: 2019. – 152 с.
12. Тарарина Е.В. Арт-кухня: волшебные рецепты. – Северодонецк: “Элтон – 2”, 2014. – 140 с.
13. Тарарина Е. В. Практикум по арт-терапии в работе с детьми. К.: “Астамир-В”, 2018. – 256 с.
14. Тарарина Е. В. Супервизия в арт-терапии: сложные случаи и деликатные темы в работе психолога. К.: “Астамир-В”, 2018. – 352 с.
15. Ткач Р. М. 50 целебных сказок для детей. – К.: Феникс, 2014. – 215 стр., ил.
16. Ткач Р. М. Сказкотерапия детских проблем. СПб.: – “Речь”, 2010. – 118 с.
17. <https://psihol.jimdo.com/%D0%BD%D0%>

1.2. Програми для роботи з дітьми у закладах загальної середньої освіти

Калініченко Я.О.

Корекційно-розвиткова програма “Використання метафоричних асоціативних зображень “НОТІУМ (Найвідоміші Образи Та Істоти Української Міфології)” у корекції негативних психічних станів у підлітків”

У програмі подано розробки занять з використанням метафоричних асоціативних карт “НОТІУМ” у корекції негативних психічних станів (тривожність, агресія, ригідність, фрустрація) підлітків. Програма розрахована на 16 занять.

Корекційно-розвиткову програму у своїй діяльності можуть використовувати практичні психологи закладів освіти.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Психічні стани особистості та їх корекція у психології проблема досить актуальна і в той же час експериментально недостатньо досліджена. Ця категорія становить собою досить складне явище, виступаючи похідною від соціальної

ситуації розвитку, стану здоров'я, змісту, стилю та специфіки діяльності і водночас детермінантою розвитку особистості на усіх етапах онтогенезу.

У сучасних умовах соціальних, економічних, політичних змін зростає рівень психічного та інтелектуального навантаження на особистість. Це вимагає активізації внутрішніх ресурсів, що викликає, в свою чергу, формування негативних психічних станів. Особливо гостро це відображається на психічних станах підростаючого покоління [3].

У праці “Возрастной аспект психических состояний” Ю. Сосновікова [21] виділяє групу негативних психічних станів, що характерні для цього віку:

– внутрішній дискомфорт, роздратованість, розосередженість, безцільність. У цьому стані підлітки підпорядковані ситуації, здійснюють негативні вчинки, не маючи до цього спеціальних намірів;

– стан явного незадоволення, ворожості, негативізму до оточення;

– стани наближені до агресивності, дратівливості, сльозливості, грубості. Вони викликають конфлікти з однолітками та заважають позитивному ставленню підлітка до оточення;

– афективні спалахи – грубість, образа, порушення дисципліни [21]. Найбільш відмінною ознакою підліткового віку, яка відрізняє його від інших вікових періодів, є фундаментальні зміни у сфері самосвідомості, що мають колосальне значення для всього подальшого розвитку та становлення підлітка як особистості. Саме в цьому віці у молодій людині активно формується самосвідомість, виробляється власна незалежна система еталонів самооцінювання та самоаналізу. Так формується самооцінка, яка безпосередньо пов'язана з соціальною адаптацією чи дезадаптацією особистості, визначаючи її поведінку та діяльність [21].

На сучасному етапі розвитку психологічної науки особливої популярності набувають арт-терапевтичні техніки, що використовують можливості мистецтва для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, соціальному, емоційному й особистісному розвитку. Метафоричні асоціативні карти (МАК) або метафоричні асоціативні зображення (МАЗ) – особливий вид арт-терапії, що заснований на постулатах проєктивних методик. Звертання до метафори при подоланні проблемної ситуації, через проєктування складної ситуації в уявлювану, казкову робить переживання менш травматичними. Це універсальний психологічний інструмент, що звертається до підсвідомості людини і використовується для діагностики, корекції, розвитку, розкриття творчих здібностей [1, 2].

Сьогодні існує велике розмаїття колод метафоричних карт. Серед них виділяються універсальні та спеціальні колоди. Так як цей напрям почав розвиватися порівняно недавно, більшість популярних колод мають закордонних авторів. Український психологічний інструментарій поповнили роботи Є. Морозовської, Р. Ткач, В. Інжир, Г. Попової, Н. Милорадової, Н. Львової [8, 12]. Слід наголосити на тому, що більш ефективним у роботі з метафорами є звернення до історичних, ментальних образів, архетипів.

Мета: корекція негативних психічних станів особистості підлітка з використанням авторської колоди метафоричних асоціативних зображень “НОТІУМ (Найвідоміші Образи Та Істоти Української Міфології)”.

Завдання програми:

1. Формування позитивного образу “Я”.

2. Розвиток творчого мислення, уяви, креативності.
3. Корекція самооцінки.
4. Зниження рівня тривожності, агресивності, імпульсивності, зняття психоемоційної напруги.
5. Корекція емоційного стану, розвиток навичок самоаналізу, формування світогляду, розвиток емоційного інтелекту.

Методи реалізації завдань:

- арт-терапевтичні (ізотерапія, казкотерапія, музикотерапія, пісочна анімація);
- проєктивні (використанні метафоричних асоціативних зображень);
- бесіда, обговорення розповідей, ігор тощо.

Категорія учасників: діти віком від 13 років, які мають високі показники тривожності, агресії, імпульсивності та конфліктності, занижену самооцінку, мають статус неприйнятих або відторгнутих в учнівському колективі.

Опис вимог до матеріально-технічного оснащення

1. Заняття проводяться індивідуально в окремому кабінеті, оснащеному комп'ютером, фліп-чартом. На заняттях використовуються колода МАЗ “НОТІУМ”, фарби, пластилін, олівці, конструктор-липучка “Банчемс”, кольоровий папір, роздатковий, стимульний матеріал (детальний перелік описаний у кожному занятті).

Принципи корекційно-розвиткової роботи:

- комплексного впливу;
- систематичності;
- диференційований та індивідуальний підхід.

Структура занять:

Привітання, налаштування на роботу. Вправа “Карта дня”.

Основна частина. Форми роботи: бесіди, вправи, мозковий штурм, інформаційні повідомлення.

Рефлексія. Підведення підсумків заняття.

Вимоги до фахівця, який впроваджує програму

Заняття проводяться практичним психологом, що має першу кваліфікаційну категорію і вище, професійні компетентності якого зазначені у професійному стандарті “Практичний психолог закладу освіти” (Наказ Міністерства освіти і науки України № 2425) [13].

Загальний час

Тривалість заняття – 45 хвилин, всього занять – 16. Форма проведення – індивідуальна. Частота – 1 раз на тиждень.

Послідовність етапів реалізації програми

Діагностичний блок

1. Методика “Самооцінка психічних станів” (за Г. Айзенком) [11].
2. Методика діагностики самооцінки рівня прояву реактивної та особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера та Ю. Л. Ханіна [16].

Корекційно-розвитковий блок – 14 занять.

Блок оцінки ефективності програми.

Колода метафоричних асоціативних карт “НОТІУМ (Найвідоміші Образи Та Істоти Української Міфології)” створена автором даної програми у співпраці з

художником-ілюстратором Гвоздік Тетяною Володимирівною (студенткою IV курсу Національного університету біоресурсів і природокористування України; випускницею Хорольської мистецької школи: графіка, живопис, ліплення; працювала керівником творчого гуртка в еколого-природничому ліцеї № 116 м. Києва; ведучою майстер-класів по ліпленню з гончарної глини).

Колода складається з двох наборів: 38 карток-малюнків та 38 карток-значень (Додаток А). Набори можна використовувати разом чи окремо. У малюнках використано найвідоміші образи та істоти української міфології досліджені та описані Оленою Таланчук та Вікторією Завадською. Олена Таланчук – українська дослідниця, фольклорист, етнограф та літературознавець, доктор філологічних наук, професор. З 1992 року була завідувачем відділу фольклору та етнографії Інституту українознавства. Наукова тематика робіт присвячена проблемам поезики різних жанрів фольклору, міфологічній антропології, українській космогонії, історії, образам-символам у ритуальній традиції та сучасним тенденціям розвитку української фольклористики, взаємозв'язкам літератури і фольклору [20]. Вікторія Завадська – доцент кафедри української мови, літератури та культури НТУУ “КПІ”, кандидат філологічних наук. Сфера наукових інтересів – фольклор, міфологія, культурологія [6].

Міф – невід’ємна частка культурної спадщини та світогляду певного народу. Український світогляд – неповторний багатогранний комплекс до якого увійшли вірування та уявлення багатьох поколінь, які жили на території нашої держави. У ньому поєднуються три світи: минуле, сучасне і майбутнє [7].

В основі символіки творчості, ритуалів, міфів, казок, переказів, комплексів, сновидінь лежать архетипи. Архетип – це спосіб дії, впливу несвідомого на свідомість. Це також універсальні вроджені психічні структури, які походять від інстинктів і закладені в природі людини; це складові колективного несвідомого, які розпізнаються в нашому досвіді і є, як правило, в образах і мотивах сновидінь. Вони представляються в певних патернах (моделях) поведінки, які знаходять своє обличчя в повсякденному житті [5].

На думку К. Юнга міф – це породження архетипу, тобто несвідомий символ, що вимагає психологічної інтерпретації [21]. Отже, архетипи, архетипові структури колективного несвідомого постійно й активно впливають на свідомість людей, відіграють вирішальну роль у її формуванні, зміні, трансформації.

Звернення під час консультацій, корекційних занять до міфологічних образів, використання асоціацій та метафор занурюють людину у світ ідей, уявлень, відчуттів, переживань, сприяють самоаналізу, рефлексії. Візуалізація цього образу на карті стимулює консолідацію роботи обох півкуль головного мозку, що призводить до виникнення нових способів мислення, інсайтів. У роботі з проєктивними картами людина відчуває осяяння, відчуття прозріння і знаходить відповіді на свої питання.

Малюнки у колоді можна віднести до наступних категорій (за О. Таланчук та В. Завадською) [7]:

- образи Всесвіту – корабель, сонце, зоря, небо і земля, вітер, веселка, камінь, дощ, вогонь;
- образи та істоти потойбіччя – вирій, дзеркало, кров, душа, Баба Яга;

– фантастичні істоти – Русалка, Чугайстер, Водяник, Домовик, Мавка, Мара, Песиголовець, Відьма, Блуд;

– культові образи рослин та тварин – вівця, вовк, голуб, дуб, калина, лелека, мак, олень, папороть, павук;

– образи-обереги – свіча, вінок, перстень, писанка, сліди [7].

До колоди крім карток-малюнків входить набір карток-значень. Вони включають текстовий опис певного образу чи символу та його ментальне значення для українців, досліджених та описаних В. Завадською та О. Таланчук [7]. Ці картки використовуються додатково для пошуку ресурсів, розширюють світогляд, не є засобом реінтерпретації чи перевірки карт-малюнків, а слугують допоміжним інструментарієм під час виконання деяких вправ, відповідно до інструкції.

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

№	Завдання	Назви вправ	Час	Критерії успіху
Заняття 1 Діагностичний блок			45 хв.	
1.	Знайомство з психологом та місцем проведення занять	Вправа “Знайомство”	5 хв.	Підліток ближче знайомиться з психологом та кімнатою для проведення занять
2.	Визначення неадаптивних станів (тривога, фрустрація, агресія) і властивостей особистості (тривожність, фрустрованість, агресивність і ригідність)	Методика “Самооцінка психічних станів” (за Г. Айзенком)	15 хв.	Підліток заповнює бланк-самоаналізу методики
3.	Визначення рівня ситуативної та особистісної тривожності	Методика діагностики самооцінки рівня прояву реактивної та особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера та Ю. Л. Ханіна	20 хв.	Підліток заповнює бланки методики
4.	Рефлексія	“Запитання–відповіді”	5 хв.	Підліток висловлює свої враження від зустрічі
Заняття 2 “Неповторний Я”			45 хв.	
1	Встановлення правил взаємодії під час занять	Вправа “Прийняття правил”	10 хв.	Підліток разом з психологом розробляє та приймає правила поведінки під час занять

2	Знайомство дитини з колодою “НОТІУМ”	Інформаційне повідомлення “Знайомство з колодою “НОТІУМ”	4 хв.	Підліток знайомиться з набором карт
3	Розвиток творчого мислення, уяви, дрібної моторики	Вправа “Карта дня”	13 хв.	Підліток зображує асоціацію на прочитаний опис
4	Аналіз і корекція самооцінки та самосприйняття	Вправа “Я – сьогодні, я – завтра”	13 хв.	Підліток аналізує виконання вправи
5	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв’язок	Вправа “Якби я був чарівником...”	5 хв.	Підліток висловлює свої враження від заняття
Заняття 3 “Неповторний Я”			45 хв.	
1.	Розвиток креативності, творчого мислення	Вправа “Карта дня”	10 хв	Підліток з обраних слів складає речення-епіграф до заняття
2.	Зняття психоемоційної напруги, розвиток емоційного інтелекту	Вправа “Чудова квітка”	20 хв	Підліток виконує завдання відповідно до інструкції
3.	Розвиток навичок аналізу ситуації, формування навичок конструктивної самооцінки	Вправа “Від тіні до мрії”	15 хв	Підліток аналізує ситуації, які пригнічували та засмучували
4.	Підведення підсумків зустрічі, зворотній зв’язок	Вправа “Нитки”	5 хв	Підліток висловлює свої враження від заняття
Заняття 4 “Успішний Я”			45 хв.	
1.	Розвиток творчого мислення, уяви, дрібної моторики	Вправа “Карта дня”	10 хв.	Підліток з пластиліну створює символ – асоціацію на вибрану картку
2.	Аналіз поняття “успіх” та усвідомлення власного потенціалу	Вправа “Кошик успіху”	10 хв.	Підліток прописує кроки до своєї мети
3.	Формування навичок аналізу ситуації, пошук конструктивних способів вирішення проблемних ситуацій	Вправа “Моя історія”	20 хв.	Підліток складає картинку-символи в єдиний сюжет казки чи оповідання
4.	Підведення підсумків зустрічі, зворотній зв’язок	Вправа “Підсумки”	5 хв.	Підліток висловлює свої враження від заняття
Заняття 5 “Успішний Я”			45 хв.	
1.	Розвиток творчого	Вправа “Карта	10 хв.	Підліток малює

	мислення, уяви, дрібної моторики	дня”		асоціацію на картку
2.	Усвідомлення власної успішності, самопізнання	Вправа “Поділися успіхом”	15 хв.	Підліток виконує завдання відповідно інструкції
3.	Покращення самосприйняття та самооцінки через розвиток уяви, усвідомлення власної успішності	Вправа “Уяви успіх”	15 хв.	Підліток аналізує минулі невдачі та вчиться використовувати набутий досвід
4.	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв’язок	Рефлексія	5 хв.	Підліток відповідає на запитання
Заняття 6 “Життєрадісний Я”			45 хв.	
1.	Розвиток творчого мислення, уяви, дрібної моторики	Вправа “Карта дня”	10 хв.	Підліток з фольги створює символ – асоціацію на вибрану картку
2.	Діагностика і корекція емоційного стану	Вправа “Лінійка емоцій”	15 хв.	Підліток може назвати свій емоційний стан та оцінити як він впливатиме на його життєдіяльність
3.	Корекція емоційного стану, розвиток навичок самоаналізу, формування світогляду	Вправа “Два полюси”	15 хв.	Підліток розуміє важливість різних емоцій у житті
4.	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв’язок	Вправа “П’ять”	5 хв.	Підліток відповідає на запитання
Заняття 7 “Життєрадісний Я”			45 хв.	
1.	Розвиток творчого мислення, уяви, дрібної моторики	Вправа “Карта дня”	10 хв.	Підліток створює кольорову аплікацію – асоціацію на вибрану картку
2.	Зміна ставлення до проблемної ситуації, пошук її конструктивних сторін	Вправа “Тренажер позитивного мислення”	15 хв.	Підліток оцінює життєві ситуації під різним кутом
3.	Пошук ресурсів та стратегій подолання проблемних ситуацій	Вправа “Призма”	15 хв.	Підліток аналізує проблемну ситуацію
4.	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв’язок	Вправа “Рефлексивна мішень”	5 хв.	Підліток оцінює проведене заняття
Заняття 8 “Впевнений Я”			45 хв.	
1.	Розвиток творчого мислення, уяви,	Вправа “Карта дня”	10 хв	Підліток зображує асоціацію прочитаного

	міжпівкульної взаємодії			неведучою рукою
2.	Зняття психоемоційної напруги	Вправа “Неймовірна історія”	7 хв	Підліток складає сюжетну історію
2.	Ознайомлення з поняттям «мотив»	Інформаційне повідомлення “Мотиви”	3 хв	Підліток ознайомлений з поняттями “мета” та “мотив”
3.	Актуалізація та аналіз значимих мотивів	Вправа “Сходінки до успіху”	20 хв	Підліток виконує завдання відповідно інструкції
4.	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв’язок	Вправа “Сьогодні я...”	5 хв	Підліток оцінює заняття
Заняття 9 “Цілеспрямований Я”			45 хв.	
1.	Розвиток творчого мислення, уяви, міжпівкульної взаємодії	Вправа “Карта дня”	10 хв.	Підліток з конструктора створює фігуру-асоціацію прочитаного
2.	Ознайомлення з покроковою моделлю прийняття рішення	Інформаційне повідомлення “Модель прийняття рішення”	10 хв.	Підліток ознайомлюється з покроковою моделлю прийняття рішення
3.	Формування конструктивних навичок прийняття рішень та досягнення життєвих цілей	Вправа “Модель прийняття рішення”	20 хв.	Підліток аналізує кроки прийняття рішення, визначає необхідні ресурси, перешкоди та наслідки
4.	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв’язок	Вправа “Рефлексивна мішень”	5 хв	Підліток відповідає на запитання
Заняття 10 “Цілісний Я”			45 хв.	
1.	Розвиток творчого мислення, уяви, міжпівкульної взаємодії	Вправа “Карта дня”	10 хв.	Підліток зображує асоціацію на карту
2.	Розвиток абстрактного мислення, розширення словникового запасу	Вправа “Знайди спільне”	10 хв.	Підліток узагальнює запропоновані образи
3.	Корекція самооцінки, тривожності, розвиток толерантності	Вправа “Друг мій – Ворог мій”	15 хв.	Підліток вчиться приймати свої слабкі сторони
4.	Зняття психо-емоційної напруги, розвиток навичок невербальної комунікації	Вправа “Загадка”	5 хв.	За допомогою засобів невербальної комунікації підліток показує зображення на картці
5.	Підведення підсумків	Вправа “Дай	5 хв.	Підліток оцінює

	зустрічі. Зворотній зв'язок	п'ять”		проведене заняття
Заняття 11 “Розуміючий Я”		45 хв.		
1.	Розвиток творчого мислення, уяви	Вправа “Карта дня”	10 хв.	Підліток складає сенкан за поданим алгоритмом
2.	Теоретичний аналіз поняття агресія, визначення її місця та роль у житті, форм прояву	Мозковий штурм “Роль агресії в нашому житті”	5 хв.	Підліток знайомиться з роллю агресії у житті людини
3.	Профілактика агресивності	Вправа “Два полюси агресивності”	15 хв.	Підліток визначає значення, наслідки деструктивної та конструктивної поведінки на конкретних прикладах
4.	Розвиток саморефлексії, розгляд своїх уявлень про себе, інших, аналіз очікувань	Вправа “Без маски”	10 хв.	Підліток аналізує своє відношення до себе, оточення
5.	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв'язок	Вправа “Підсумки”	5 хв.	Підліток висловлює свої враження від зустрічі
Заняття 12 “Розсудливий Я”		45 хв.		
1.	Розвиток творчого мислення, уяви	Вправа “Карта дня”	10 хв.	Підліток виконує завдання відповідно до інструкції
2.	Аналіз деструктивних та формування конструктивних поведінкових реакцій	Вправа “Управління гнівом”	15 хв.	Підліток аналізує ситуації, що викликали злість, роздратування, гнів
3.	Розвиток навичок аналізу ситуації, формування навичок конструктивної самооцінки та вміння знаходити власні ресурси	Вправа “Вихід завжди є”	15 хв.	Підліток аналізує проблемні ситуації
4.	Зворотній зв'язок	Вправа “Абетка вражень”	5 хв.	Підліток висловлює свої враження від зустрічі
Заняття 13 “Позитивний Я”		45 хв.		
1.	Розвиток творчого мислення, уяви	Вправа “Карта дня”	10 хв.	З ниток муліне підліток створює композицію-асоціацію на обрану картку-значення
2.	Корекція тривожності, зняття психоемоційної напруги, розвиток емоційного інтелекту,	Вправа “Музика життя”	15 хв.	Підліток виконує завдання відповідно до інструкції

	пошук ресурсів			
3.	Формування позитивного образу майбутнього, розвиток емоційного інтелекту	Вправа “Мій шлях”	15 хв.	Підліток визначає пріоритетні вектори для свого розвитку
4.	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв’язок	Вправа “Інтерв’ю”	5 хв.	Підліток висловлює свої враження від зустрічі
Заняття 14 “Мудрий Я”			45 хв.	
1.	Розвиток творчого мислення, уяви	Вправа “Карта дня”	10 хв.	З кольорових блискіток та клею підліток створює композицію-асоціацію на обрану картку-значення
2.	Розвиток уяви, творчого мислення, зняття психоемоційної напруги, профілактика тривожності	Вправа “Розкажу я тобі казку”	15 хв.	Підліток складає казку
3.	Зняття психоемоційної напруги, розвиток позитивного мислення	Вправа “Скарбничка мудрості”	15 хв.	Підліток підбирає відповідні картки до афоризмів
4.	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв’язок	Вправа “Обговорення”	5 хв.	Підліток висловлює свої враження від зустрічі
Заняття 15 “Неперевершений Я”			45 хв.	
1.	Підведення підсумків занять, узагальнення результатів роботи	Вправа “Альбом моїх досягнень”	40 хв.	Підліток створює альбом своїх досягнень
2.	Підведення підсумків занять, узагальнення результатів роботи	Вправа “Бажаю”	5 хв.	Підліток висловлює побажання собі та психологу
Заняття 16 Діагностичний блок			45 хв.	
1.	Визначити неадаптивні стани (тривога, фрустрація, агресія) і властивості особистості (тривожність, фрустрованість, агресивність і ригідність)	Методика “Самооцінка психічних станів” (за Г. Айзенком)	20 хв.	Підліток заповнює бланк-самоаналізу методики
2.	Визначити рівень ситуативної та особистісної тривожності	Методика діагностики самооцінки рівня прояву реактивної та особистісної тривожності Ч.	20 хв.	Підліток заповнює бланки методики

		Д. Спілбергера та Ю. Л. Ханіна		
3.	Підведення підсумків зустрічі. Зворотній зв'язок	Вправа “Підсумки”	5 хв.	Підліток висловлює свої враження від зустрічі

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ВИКОРИСТАННЮ НАБОРУ МЕТАФОРИЧНИХ АСОЦІАТИВНИХ ЗОБРАЖЕНЬ “НОТІУМ”

1. Уникати буквальності в інтерпретації картки, розглядати зображення як символ, метафору.

2. Важливо утримуватися від інтерпретації або реінтерпретації карт дитини або іншого учасника (у разі групової роботи), оскільки не існує неправильних відповідей або історій; те, що розповідає сам учасник завжди суттєвіше, ніж будь-які інтерпретації з боку інших.

3. Вигадану історію бажано розповідати від свого імені (від першої особи) і описувати події в динаміці.

4. Є два способи обрати карту: “наосліп” – карти лежать обкладинкою догори, й “відкрито” – карти лежать догори зображеннями. Ряд технік комбінує ці способи, пропонуючи спершу зробити вибір у відкриту – це “свідома” думка людини про свою проблему, а потім витягнути ще кілька карт наосліп і звернутися до несвідомого. Немає правильного чи неправильного способу обирати карти, відмінність полягає в тому, що при виборі карт у відкриту людина відчуває себе в більшій безпеці перед невідомим. Вибір наосліп – це завжди виклик творчим здібностям.

Якщо дитина має високий рівень тривожності, пережив травмуючу подію, краще буде обирати картки відкрито.

5. У будь-який момент дитина може замінити картку.

6. Допускається відсорткування карток, зображення на яких викликають негативні емоції у дитини.

7. Кожен образ у колоді “НОТІУМ” складається з пари карт: малюнок та короткого опису його символічного значення.

Картки-значення включають текстовий опис певного образу чи символу та його ментальне значення для українців, досліджених та описаних В. Завадською та О. Таланчук [7]. Ці картки використовуються додатково для пошуку ресурсів, розширюють світогляд, не є засобом реінтерпретації чи перевірки карт-малюнків, а слугують допоміжним інструментарієм під час виконання деяких вправ, відповідно до інструкції.

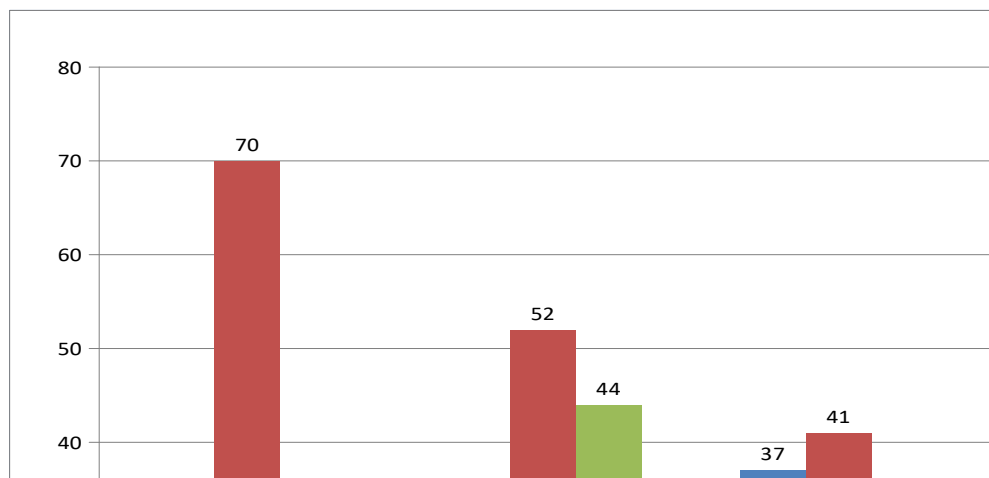
КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

Програма проходила апробацію на базі ОЗ “Хорольська гімназія” з 2016 по 2021 рік.

Проведене дослідження загалом продемонструвало, що психічними станами підлітків, які виявляються на всіх своїх рівнях розвитку протягом навчання, є стани тривожності, фрустрації, агресії та ригідності. Це пояснюється тим, що підлітковий вік є важливим етапом формування основних особистісних

перетворень, що супроводжується внутрішнім напруженням та виражається у високих показниках прояву комплексуютьуючих негативних психічних станів.

Порівняльна діаграма розвитку тривожності, агресії, депресії та ригідності у підлітків (у%)

Після проведення консультаційних та корекційних заходів з використанням карток “НОТІУМ” ми провели контрольну діагностику учнів, що мали високі показники станів тривожності, агресії, фрустрації та ригідності і виявили, що у 69% учнів знизилася показники тривожності, 46% – знизилася показники фрустрації, у 47% підлітків знизилася показники агресії та у 69% учнів знизилася показники ригідності у порівнянні з попередніми (Додаток Л).

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ

Програма проходила апробацію на базі ОЗ “Хорольська гімназія” з 2016 по 2021 рік.

В дослідженні взяли участь учні віком 14-16 років. Всього у дослідження взяло участь 27 осіб.

Перший етап дослідження був спрямований на вивчення негативних психічних станів підлітків, особливостей їх прояву протягом навчання. Для діагностики негативних психічних станів було використано методику “Самооцінка психічних станів” (за Г. Айзенком) [11], що дозволяє діагностувати стани тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності, для визначення рівня особистої та ситуативної тривожності використовувалася методика діагностики самооцінки рівня прояву реактивної та особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера та Ю. Л. Ханіна [16].

На другому етапі було відібрано групу підлітків з високими показниками негативних психічних станів та високим рівнем особистої та ситуативної тривожності розроблено комплекс вправ з використанням асоціативних карток “НОТІУМ” для їх корекції. Заняття з підлітками проводилися раз на тиждень в індивідуальній формі протягом 4 місяців.

На третьому етапі для дослідження ефективності проведених заходів було проведено контрольну діагностику.

Проведене дослідження свідчить про те, що протягом навчання підлітки знаходяться під впливом одразу кількох негативних психічних станів (НПС), що свідчить про формування у процесі навчальної діяльності відповідних комплексів НПС. Під час нашого дослідження ми виокремили наступні типи комплексів негативних психічних станів.

1. ТсФнАвРв – стан тривожності на середньому рівні, фрустрації на низькому, агресії та ригідності на високому рівні (1 учень).

2. ТсФсАвРв – стани тривожності та фрустрації на середньому рівні, агресія та ригідність на високому (3 учні).

3. ТсФнАвРс – стан тривожності на середньому рівні, фрустрації на низькому, агресії на високому рівні, а ригідності на середньому (1 учень).

4. ТсФсАсРс – стани тривожності, фрустрації, агресії та ригідності знаходяться на середньому рівні (4 учні).

5. ТсФнАнРс – стани тривожності та ригідності знаходяться на середньому рівні, фрустрації та агресії – на низькому рівні (1 учень).

6. ТсФнАсРс – стани тривожності, агресії та ригідності знаходяться на середньому рівні, фрустрація – на середньому рівні (3 учні).

7. ТсФнАвРс – стани тривожності та ригідності знаходяться на середньому рівні, фрустрації – на низькому, агресії – на високому рівні (1 учень).

8. ТсФнАсРв – стани тривожності, агресії знаходяться на середньому рівні, фрустрація – на низькому рівні, ригідність – на високому (1 учень).

9. ТсФсАвРс - стани тривожності фрустрації знаходяться на середньому рівні, ригідності – на середньому, агресії – на високому рівні (2 учні).

10. ТнФсАнРн – стани тривожності, агресії та ригідності знаходяться на низькому рівні, фрустрації – на середньому (2 учні).

11. ТвФвАвРв – стани тривожності, фрустрації, агресії та ригідності знаходяться на високому рівні (1 учень).

12. ТнФнАнРс – стани тривожності, агресії та фрустрації знаходяться на низькому рівні, ригідності – на середньому (2 учні).

13. ТвФсАсРс – стани ригідності, агресії та фрустрації знаходяться на низькому рівні, тривожності – на високому (1 учень).

14. ТсФнАсРс – стани тривожності, агресії та ригідності знаходяться на середньому рівні, фрустрації – на низькому (2 учні).

15. ТвФсАвРв – стани тривожності, агресії та ригідності знаходяться на високому рівні, фрустрації – на середньому рівні (1 учень).

16. ТвФсАнРс – стани ригідності та фрустрації знаходяться на середньому рівні, тривожності – на високому, агресії – на низькому (1 учень).

Переважаючими є комплекси НПС:

ТсФсАсРс – стани тривожності, фрустрації, агресії та ригідності знаходяться на середньому рівні,

ТсФнАсРс – стани тривожності, агресії та ригідності знаходяться на середньому рівні, фрустрація – на середньому рівні;

ТсФсАвРв – стани тривожності та фрустрації на середньому рівні, агресія та ригідність на високому.

Узагальнені дані дослідження представлені в додатках Ж і К. Можна зробити висновок, що найчастіше підлітки відчувають негативні психічні стани агресії

(37%) та ригідності (25%). Такі результати свідчать про дратівливість, нестриманість, низький самоконтроль щодо регуляції проявів агресії у цих учнів, складнощі у зміні стереотипів поведінки та діяльності в умовах, що потребують таких змін, виникнення негативних переживань при відхиленні від прийнятого стереотипу. Середні рівні розвитку тривожності (70%), фрустрації (52%), агресивності (41%) та ригідності (67%) виявляються у більшості учнів що вказує на певну емоційну нестійкість, деяку внутрішню стурбованість, розгубленість, напруженість, відчуття незахищеності, запальність, нестриманість, схильність сприймати ситуації як загрозові для себе, впертість у відстоюванні власної позиції чи ідеї. Такі переживання характерні, насамперед, для підлітків та характеризують процеси їх особистісного самоствердження.

МАЗ “НОТІУМ” використовуються фахівцями психологічної служби під час консультаційної, профілактичної, корекційно-розвиткової роботи.

У 2020-2021 навчальному році було проведено серію майстер-класів для фахівців психологічної служби району по використанню МАЗ “НОТІУМ” у професійній діяльності.

Науково-дослідницька робота “Використання метафоричних асоціативних карт у корекції негативних психічних станів особистості підлітка” зайняла перше місце на другому етапі конкурсу-захисту МАН та була учасником третього етапу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буравцова Н. В. Использование асоциативных карт в работе с детьми и подростками. Новосибирск. 2017. 200 с.
2. Блінов О. А. Метафоричні асоціативні карти як сучасний метод психологічної хірургії. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка. 2016. Вип. 4 (29). С. 6-11.
3. Божок О. О. Дослідження самооцінки психічних станів у підлітковому та юнацькому віці. Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. 2010. Вип. 16. С. 3-11.
4. Верникова Ника. Метафорические ассоциативные карты – универсальный инструмент для МАКсимальных результатов. Практическая психология. Вінниця: ЧП “ТД “Эдельвейс и К”. 2014. 124 с.
5. Дикіна Л. В. Архетипи та архетипічні образи // URL: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-5-istorichna-psikhologiya-arkhetipi-mentalnist-mifi-kartina-svitu-osobistosti-ta-spilnoti-v-zhitti-i-mistetstvi/184-arkhetipi-ta-arkhetipichni-obrazi> (дата звернення: 06.08.2021)
6. Завадська Вікторія Валеріївна // URL: <https://kumlk.kpi.ua/node/375> (дата звернення: 06.08.2021)
7. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. Київ: Орфей. 2002. 448 с.
8. Киршке В. Клубника за окном. Ассоциативные карты для коммуникации и творчества. ОН Verlag. 2010. 240 с.
9. Львова Н. Инструкции к колоде метафорических ассоциативных изображений “Территория”. Мариуполь. 2017. 20 с
10. Львова Н. МАК-копилка. Мариуполь. 2016. 29 с.

11. Лемак М. В., Петрище Ю. В. Психологу для роботи: діагностичні методики. Методичне видання. Збірник. – Ужгород: Видавництво А. Гаркуші, 2012. 616 с
12. Попова Г. В., Милорадова Н. Э. Метафорические ассоциативные карты как инструмент психологического консультирования. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія “Психологія”. 2015. Вип.50. С. 167-177.
13. Професійний стандарт “Практичний психолог закладу освіти” // URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/Standart_Praktychnyy_psykholoh.pdf. (дата звернення: 06.08.2021)
14. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова. Москва: Педагогика. 1983. 448 с.
15. Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека / под. ред. А. А. Реан. Санкт-Петербург: Прайм – ЕВРОЗНАК. 2007. 651с.
16. Робоча книга працівника психологічної служби: практичний посібник – Т.1: Адаптація дітей (учнів/студентів) до навчально – виховного процесу / наук. ред.: В. Г. Панок; авт. кол. 1.т.: Н. В.Сосновенко, А. І. Тінякова. Київ: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи. 2014. 112с.
17. Розробка та реалізація корекційно-розвиткових програм в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами працівниками психологічної служби закладів освіти Полтавської області: методичні рекомендації / упор. – О. М. Самойлюк. //URL: roipro.pl.ua/nml/elektronni-vydannia-roipro (дата звернення: 06.08.2021)
18. Сосновикова Ю. Е. Возрастной аспект психических состояний. Вопросы психологи. 1972. № 2. С.141-144.
19. Сосновикова Ю. Е. Психические состояния человека, их классификация и диагностика. Горький: Горьков. гос. пед. ин-т. 1975. 118с.
20. Таланчук Олена // URL: <https://www.livelib.ru/author/592556-olena-talanchuk> (дата звернення: 06.08.2021)
21. Юнг К. Г. О современных мифах. Москва: Практика. 1994. 120 с.

Левченко В. В.

Розвиток соціальної компетентності як здатності до взаємодії учнів молодшого шкільного віку

Програма містить розробки занять для розвитку соціально компетентності дітей молодшого шкільного віку. Вправи спрямовані на розвиток конструктивних форм взаємодії у соціумі, розвиток умінь контролювати свої емоції, вміння відчувати емоційний стан оточуючих, адекватно реагувати, встановлювати емпатійні зв'язки.

Адресована працівникам психологічної служби закладів освіти для роботи по розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку, зокрема оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації до освітнього процесу.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Формування компетентної особистості, здатної до соціальної активності та реалізації власних задумів є основою нової освітньої парадигми.

Соціальна та громадянська компетентності вказані серед 10 ключових компетентностей Нової Української Школи та визначаються, як “усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім’ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв’язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття” [15].

Закон України “Про освіту” дає визначення поняття «компетентність» – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [6].

У новому Державному стандарті початкової освіти компетентність визначена як набута в процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [3].

Науковці поняття “компетентність” визначають як: “досвід, заснований на заняттях” (І. Зимня), “володіння учнем компетенцією, що поєднується з його особистісним ставленням до предмета діяльності” (Т. Байбара), “інтегрована здатність особистості, яка набута в процесі навчання і включає знання, досвід, цінності і ставлення, які можуть цілісно реалізуватися на практиці” (О. Савченко).

Отже компетентність можна трактувати як цілісну здатність, яка поєднує у собі властивості особистості та індивідуальний досвід набутий у навчанні й діяльності, що потрібний для виконання певних дій та вирішення проблем у різних сферах життя [23].

Слід зазначити, що єдиного визначення поняття “соціальна компетентність” не існує. Соціальну компетентність трактують як: інтегральну здатність, характеристику чи особистісне новоутворення; сукупність (або систему) знань, умінь, навичок, цінностей, здібностей, соціальних мотивів, що забезпечують особистості ефективність дій Н. Беккер [1], здатність моделювати, корегувати та оцінювати свої дії та вчинки відповідно до соціальних норм [24]; здатність особистості до взаємодії з соціальним середовищем та орієнтації в мінливих соціальних умовах М. Докторович [4]; як процес соціалізації дитини, набуття нею соціального досвіду, адаптації до середовища та становлення її активності й свідомості [11].

На основі узагальнення різних підходів та ключових смислових одиниць дослідники визначають соціальну компетентність молодшого школяра як його здатність на основі набутих знань й особистісного досвіду відповідно до своїх вікових можливостей ефективно взаємодіяти з іншими та вирішувати соціальні проблеми, з якими він зустрічається у своєму повсякденному житті. Вона визначає його здатність до повноцінного життя в соціумі, вмінні адаптуватися до змінних умов середовища [23].

Лепіхова Л. А. вказує, що соціальна компетентність молодших школярів характеризується такими вміннями:

- приймати соціальні правила і норми, знаходити правильні орієнтири для побудови своєї соціальної поведінки;
- проявляти гнучкість у сприйнятті нових вражень та їх оцінці, підлаштовуватися до вимог соціальної групи, зберігаючи водночас свою неповторність;
- добирати корисні для свого соціального розвитку ролі, поводитися відповідально;
- орієнтуватися у своїх правах та обов'язках;
- уміти брати до уваги думку інших людей, зважати на їх бажання та інтереси;
- вміти вислуховувати, погоджуватися, відстоювати власну точку зору, домовлятися;
- виявляти толерантність, емпатію, здатність співчувати;
- налагоджувати з однолітками та дорослими гармонійні взаємини, домовлятися з ними;
- уникати конфліктів або розв'язувати їх мирним шляхом, утримуватися від образливих слів та агресивних дій;
- оптимістично ставитися до труднощів, уміти мобілізуватися на їх подолання, проявляти витримку в стресових ситуаціях;
- бути здатною до самопокладання відповідальності, ініціювати допомогу та підтримку іншому;
- розраховувати на себе, рідних, близьких, знайомих, товаришів;
- гідно вигравати та програвати;
- узгоджувати свої бажання з можливостями та вимогами;
- контролювати та регулювати свою поведінку, утримуватися від негативних проявів;
- довіряти власному досвіду, спиратися на реалістичну самооцінку;
- уміти в разі потреби звернутися до людей за допомогою;
- володіти мовленнєвим етикетом, бути здатною ініціювати, підтримати та культурно завершити розмову;
- бути людиною, справедливою людиною, вміти приймати точку зору іншої людини [13].

Молодший шкільний вік є сприятливим для соціалізації та соціального розвитку дитини, оскільки в цей час змінюється соціальна ситуація розвитку дитини. Зміна дитиною соціального середовища – з дитячого садка до школи та провідного виду діяльності – з гри на навчання становить головну особливість цього періоду.

Саме у цей час формується низка особистісних утворень, що стають основою соціальної компетентності, а саме: формується новий тип відносин з людьми, засвоюються певні соціальні норми, втрачається орієнтація на дорослого й відбувається зближення з групою однолітків, де необхідними є навички конструктивної взаємодії; молодший школяр починає розуміти, що від його поведінки залежить вирішення багатьох життєвих ситуацій, він здобуває готовність до оволодіння навичками конструктивної поведінки в проблемних ситуаціях [2].

Ще одним особистісним новоутворенням молодшого шкільного віку є посилення мотивації до навчання і спілкування. Прийшовши до школи, дитина прагне до спілкування, але інколи, через недостатність досвіду, не завжди може знайти з однокласниками спільну мову і це приводить до порушення соціально-психологічної адаптації.

Вважається, що найбільші труднощі в соціально-психологічній адаптації пов'язані з недостатньою соціальною компетентністю молодших школярів, а саме:

- проблемою у стосунках з однокласниками та вчителями;
- проблемою несприймання себе як частину групи;
- з проблемою низької самооцінки;
- з труднощами у спілкуванні.

Як правило, індикаторами низького рівня соціальної компетентності дитини та дезадаптації є надлишкова збудженість, агресивність або, навпаки, загальмованість, невпевненість, тривожність, небажання спілкуватися та навчатися, статус “ізолюваного” дитини в групі.

Програма “Розвиток соціальної компетентності як здатності до взаємодії учнів молодшого шкільного віку” призначена для розвитку соціальних компетентностей учнів, які демонструють ознаки низького рівня соціальної компетентності: небажання спілкуватися, відстороненість, агресивність у спілкуванні з іншими дітьми тощо.

Мета програми: розвиток умінь і навичок, необхідних для формування соціальної компетентності молодших школярів, оптимізація процесу соціально-психологічної адаптації учнів за допомогою засвоєння позитивних моделей міжособистісних стосунків.

Завдання програми:

1. Розвиток самосвідомості учнів, підвищення самооцінки.
2. Розвиток уміння контролювати свої емоції.
3. Розвиток умінь, необхідних для зняття емоційного напруження, негативних почуттів.
4. Розвиток уміння відчувати емоційний стан оточуючих, адекватно реагувати, встановлювати емпатійні зв'язки.
5. Розвиток умінь, необхідних для конструктивних форм поведінки у суспільстві: навичок спілкування, прийняття норм групи.

Стратегія програми передбачає зміну настанов, які виявляються в стереотипних діях та емоційних реакціях, через вплив на несвідоме учнів за допомогою елементів казкотерапії, ігротерапії.

Програма складається з 15 занять тривалістю кожного 45 хвилин.

Кількість дітей у групі: до 15 осіб.

Структура програми:

Діагностичний етап.

Розвивальний етап.

Етап оцінки ефективності розвивального впливу.

З метою реалізації індивідуального підходу до дітей, врахування психофізіологічних особливостей учнів під час занять було досліджено темперамент учнів.

Методи та форми роботи: індивідуальне та групове діагностування, бесіди, ігри-комунікації, пізнавальні ігри, елементи казкотерапії, релаксація, ігротерапія, проєктивне малювання, моделювання ситуацій, поведінкова корекція, обговорення, рухові та рольові ігри, інформаційні повідомлення.

Очікувані результати: зменшення показника кількості учнів, які мають статус “ізолюваного в групі”; зниження кількості учнів з ознаками агресивності та тривожності, покращення міжособистісних стосунків в класах.

Критерії оцінювання ефективності програми: проведення діагностичних методик на початку та після проведення занять програми для відстеження кількісних та якісних показників змін в поведінці та статусі учнів у групах.

ДІАГНОСТИЧНИЙ БЛОК

1. Методика об’єктивного визначення темпераменту Б. Й. Цуканова (Хронометрична проба) (Методика відтворення часових сигналів малої тривалості Б. Цуканова)

Джерела: Готовність учня до профільного навчання/ упоряд. В.Рибалка. За заг.ред. С.Максименка. О.Главник. – Київ: Мікрос – СВС, 2003 – 115 с.; електронний ресурс: <https://studfile.net/preview/5258514/page:61/>.

2. Проєктивна методика “Неіснуюча тварина”.

Джерела: Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник/ Уклад: М.В.Лемак, В.Ю.Петрище. – Ужгород, 2021. – 516 с.; електронний ресурс: <https://studfile.net/preview/381226/page:6/>

3. “Шкала прийнятості” (соціометрія) Н. В. Бахаревої в адаптації В. Г. Панка, А. І. Тінякової.

Джерело: Робоча книга працівників психологічної служби: практичний посібник. – Т. 1: Адаптація дітей (учнів/студентів) до навчально-виховного процесу/наук. Ред. В.Г.Панок. – Київ, 2014. – 112 с.

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

Завдання	Назва вправ	Час	Критерії успіху
Заняття 1		45 хв.	
Знайомство з дітьми, налаштування на співпрацю	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Знайомство з дітьми, встановлення доброзичливих стосунків	2. Гра “Моє ім’я”	10 хв.	Розповідають про себе, слухають інших
Ознайомлення зі змістом казки	3. Казка “Мишко сумує...”	10 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	4. Вправа “Моя думка”	5 хв.	Діти висловлюють свої думки
Знайомство зі способом регулювання настрою	5. Вправа “Правила – секрети”	5 хв.	Діти виконують завдання відповідно до інструкції

Зняття м'язового напруження	6. Етюд “Ведмежата, барлогу!”	5 хв.	Діти виконують вправу
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	7. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток вміння встановлювати доброзичливі стосунки	8. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 2		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Розвиток партнерських стосунків	2. Гра “Плутанина”	10 хв.	Діти за вказівкою дорослого виконують завдання
Ознайомлення зі змістом казки	3. Казка “Мишко сумує...”	5 хв.	Уважно слухають
Зниження психофізичної напруги	4. Вправа “Думки та настрої”	5 хв.	Діти демонструють позитивні та негативні емоції
Розвиток дрібної моторики рук	5. Вправа “Розмальовка”	10 хв.	Діти розфарбовують малюнки
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	6. Вправа “Моя думка”	5 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	7. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток вміння встановлювати доброзичливі стосунки	8. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 3		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Розвиток м'язових відчуттів	2. Вправа “Посмішка”	5 хв.	Діти виконують вправу
Ознайомлення зі змістом казки	3. Казка “Якби все було не так...”	5 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	4. Вправа “Моя думка”	10 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвивати вміння встановлювати закономірності	5. Вправа “Іграшка зламалась”	5 хв.	Встановлюють причинно-наслідкові зв'язки
Ознайомлення зі змістом казки	6. Продовження казки “Якби все було не так...”	5 хв.	Уважно слухають
Розвиток уміння	7. Вправа “Навіть	5 хв.	Виконують інструкцію

аналізувати	якщо – У будь-якому випадку”		
Розвиток уміння аналізувати емоційний стан власний	8. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток вміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	9. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 4		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Розвивати навички групової взаємодії	2. Гра “Проведи сліпого”	5 хв.	Виконують завдання
Ознайомлення зі змістом казки	3. Казка “Я не можу цього винести”	5 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	4. Вправа “Моя думка”	10 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток емоційно-вольової сфери	5. Вправа “Я впорався”	5 хв.	Знаходять вихід з проблемної ситуації
Ознайомлення зі змістом казки	6. Продовження казки “Я не можу цього винести”	5 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	7. Вправа “Моя думка”	5 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток уміння аналізувати емоційний стан власний	8. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток уміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	9. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 5		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Розвиток уваги та зосередженості	2. Гра “Питання сусіду”	5 хв.	Виконують завдання
Ознайомлення зі змістом казки	3. Казка “Мені погано”	5 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	4. Вправа “Моя думка”	10 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток емоційної сфери	5. Вправа “Сильний – слабкий”	5 хв.	Виконують вказівки дорослого
Ознайомлення зі змістом казки	6. Продовження казки “Мені	5 хв.	Уважно слухають

	погано”		
Зняття психоемоційного напруження	7. Вправа “Відро зі сміттям”	5 хв.	Виконують вправу
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	8. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток уміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	9. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 6		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Ознайомлення зі змістом казки	2. Казка “Мишко робить вибір”	5 хв.	Уважно слухають
Розвиток логічного мислення	3. Вправа “Що буде потім”	5 хв.	Закінчують речення, аналізуючи ситуацію
Розвиток уяви, фантазії, зв’язного мовлення	4. Вправа “Чашка доброти”	15 хв.	Малюють за власним баченням, отримуючи позитивні емоції
Розвиток уяви, фантазії	5. Вправа “Плакат доброти”	10 хв.	Позитивні емоції
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	6. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток уміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	7. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 7		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Ознайомлення зі змістом казки	2. Продовження казки “Мишко у школі”	5 хв.	Уважно слухають
Згуртування дітей	3. Гра “День народження”	10 хв.	Виконують вправу
Розвиток уміння аналізувати	4. Гра “Як собі...”	10 хв.	Висловлюють свої думки, встановлюють закономірності
Зняття м’язового напруження	5. Етюд “Ведмежата, в барлогу!”	5 хв.	Діти спокійні
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	6. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою

Розвиток спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	7. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 8		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Ознайомлення зі змістом казки	2. Казка “Мишко у школі”	5 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	3. Вправа “Моя думка”	10 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток вміння встановлювати причинно-наслідкові зв’язки	4. Вправа “Зірка”	10 хв.	Встановлюють причинно-наслідкові зв’язки, роблять висновки
Розвиток мотивації досягнення успіху	5. Вправа “Я не можу – я можу – я спробую”	5 хв.	Висловлюють свої думки
Розвиток вміння аналізувати свої враження	6. Вправа “Рецепт гарного настрою”	5 хв.	Діти називають свої відчуття та емоції
Розвиток вміння аналізувати власний емоційний стан	7. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	8. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 9		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Розвиток уваги, пам’яті	2. Вправа “Імена”	5 хв.	Позитивні емоції
Розвиток емоційної сфери, уваги	3. Вправа “Сонце світить на...”	5 хв.	Позитивні емоції
Ознайомлення зі змістом казки	4. Казка “Мишко та слово “Ні!”	5 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	5. Вправа “Моя думка”	5 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток вольової сфери	6. Вправа “Чому таке важке “Ні”	10 хв.	Роблять висновки
Розвиток вміння розуміти емоції	7. Психогімнастика	5 хв.	Виконують вправи за зразком
Розвиток вміння аналізувати власний емоційний стан	8. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток спілкуватися,	9. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

встановлювати доброзичливі стосунки			
Заняття 10		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Ознайомлення зі змістом казки	2. Казка “Коли нам важко сказати “Ні”	4 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	3. Вправа “Моя думка”	11 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток уміння аналізувати свою поведінку	4. Вправа “Темні та світлі думки”	10 хв.	Роблять висновки
Розвантаження, створення позитивної атмосфери	5. Вправа “Репетиція оркестру”	10 хв.	Діти виконують вправу
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	7. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток уміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	8. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 11		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Ознайомлення зі змістом казки	2. Казка “Змагання”	10 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	3. Вправа “Моя думка”	5 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток саморегуляції	4. Вправа “Місточок”	5 хв.	Діти проговорюють власні відчуття
Розвиток емоційної сфери	5. Вправа “Як треба любити себе”	10 хв.	Діти виконують вправу, демонструють позитивні емоції
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	6. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток уміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	7. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 12		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Ознайомлення зі змістом казки	2. Казка “Який я”	5 хв.	Уважно слухають

Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	3. Вправа “Моя думка”	5 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток уміння ділитись з оточуючими своїми бажаннями	4. Вправа “По секрету всьому світу”	10 хв.	Називають ім’я
Аналіз цінності власного імені для людини	5. Повідомлення “Моє ім’я”	5 хв.	Відповідають на питання, висловлюють власні думки
Розвиток уміння розуміти емоції інших	6. Вправа “Ситуація”	5 хв.	Висловлюють власні думки
Згуртування дітей	7. Вправа “Місточок дружби”	5 хв.	Позитивні емоції
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	8. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток уміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	9. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 13		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Ознайомлення зі змістом казки	2. Казка “Хто хазяїн в пісочниці?”	5 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	3. Вправа “Моя думка”	10 хв.	Діти висловлюють свої думки
Ознайомлення зі змістом казки	5. Казка “Дякую, але мені це не потрібно”	15 хв.	Уважно слухають
Розвиток мислення, аналіз прихованої в казці ситуації	6. Вправа “Моя думка”	5 хв.	Діти висловлюють свої думки
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	7. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток уміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	8. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 14		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Створення позитивної атмосфери в групі	2. Вправа “Ураган”	5 хв.	Діти виконують вправу
Розвиток уміння ділитись своїми переживаннями	3. Вправа “Розкажи про свій страх”	10 хв.	Розказують про страх

Розвиток уміння справлятися зі своїми страхами за допомогою малювання	4. Вправа “Намалюй свій страх – подолай його”	15 хв.	Виконують вправу
Зняття психоемоційного навантаження	5. Вправа “Мокрий собака”	5 хв.	Діти виконують вправу, демонструють позитивні емоції
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	6. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток уміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	7. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції
Заняття 15		45 хв.	
Створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Коло настрою”	5 хв.	Діти спокійні, виконують інструкції
Розвиток навичок рефлексії	2. Вправа “До побачення”	5 хв.	Діти виконують вправу
Згуртування колективу, створення емоційного фону для закінчення тренінгу.	3. Вправа “Дерево групи”	20 хв.	Діти разом створюють дерево
Зняття психоемоційного напруження	4. Вправа “Я вмію контролювати себе”	5 хв.	Діти виконують вправи
Згуртування дітей	5. Вправа “Диплом”	5 хв.	Позитивні емоції
Розвиток уміння аналізувати власний емоційний стан	6. Вправа “Коло настрою”	3 хв.	Визначають колір свого настрою
Розвиток уміння спілкуватися, встановлювати доброзичливі стосунки	7. Вправа “Ритуал закінчення заняття”	2 хв.	Діти демонструють позитивні емоції

КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

Для здійснення аналізу ефективності розвивальної роботи була проведена повторна діагностика особливостей соціальної компетентності та адаптації дітей в експериментальній групі. Для проведення повторної діагностики були використані ті самі методики, що й при проведенні первинної діагностики до впровадження розвивальних занять.

При порівнянні показників за методикою “Неіснуюча тварина” до і після проведення розвивальних вправ, в групі спостерігалась позитивна динаміка, а саме: зменшення вираженості маркерів тривожності, агресії, емоційної напруги та інших ознак соціальної дезадаптації (рис.1).

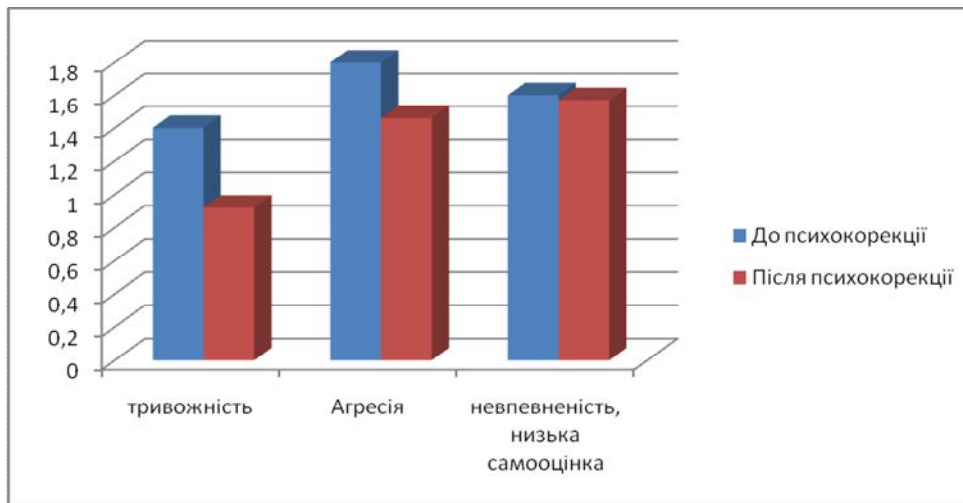

Рис. 1. Порівняльний аналіз результатів за методикою “Неіснуюча тварина” до і після проведення розвивальної програми

Результати соціометричного дослідження за “Шкалою прийнятості” після проведення розвивальної програми показали, що розподіл соціометричних статусів в групі практично не змінився, однак дещо зменшилася кількість дітей, які не отримали жодного вибору (табл.1).

Таблиця 1

Розподіл соціометричних статусів після проведення розвивальної програми

№ п/п	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Кількість виборів	1	1	2	3	4	2	0	3	1	8	0	0	3	5	2
Соціальний статус	і	і	п	п	з	п	і	п	і	з	і	і	п	з	п

Примітка: і – ігнорований, п – прийнятий, з – зірка.

Так, після проведення розвивальної програми кількість “прийнятих” збільшилась на 7%, кількість “ігнорованих”, відповідно зменшилась на 7%. Відчутною є динаміка кількості учнів, які не отримали жодного вибору. Їх кількість після проведення розвивальної роботи зменшилась на 20% (рис. 2). Цей факт може свідчити про деяке покращення соціально-психологічного клімату в дитячому колективі після проведення розвивальної програми.

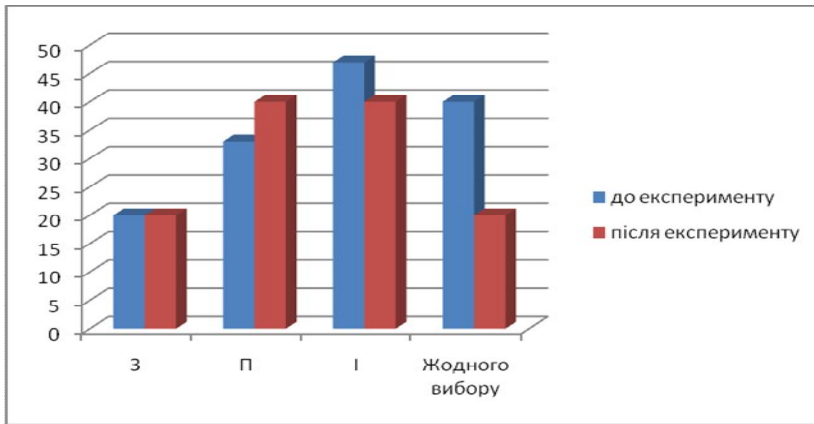

Рис. 2. Порівняльний аналіз результатів соціометрії за методикою “Шкала прийнятності” до і після проведення розвивальної програми

Аналізуючи загальні показники дезадаптації, ми можемо констатувати, що конфігурація дезадаптації учнів в залежності від психотипів практично не змінилася, однак, після проведення розвивальної роботи помітно позитивну динаміку, оскільки у дітей знизився рівень тривожності та агресивності (рис. 3), покращилися стосунки в класі.

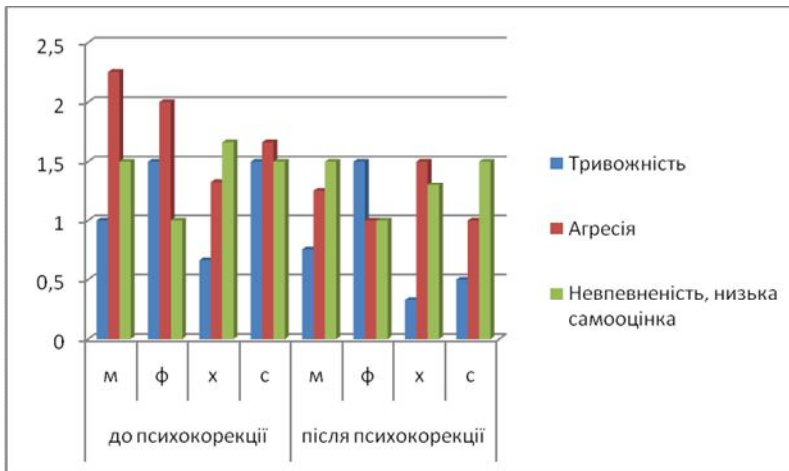

Рис. 3. Динаміка показників соціально психологічної адаптації у дітей різних типів темпераменту після проведення корекційної роботи.

Тож за даними діагностики можемо констатувати значне зниження рівня агресії. Менш помітною є динаміка рівня тривожності. Найменше змінилися показники, що констатують невпевненість в собі та занижену самооцінку. Цей факт можемо пояснити тим, що, скоріш за все, для формування самооцінки та її похідних дітям потрібно більше часу.

Отже, порівняльний аналіз результатів до і після впровадження розвивальної програми у групі дітей молодшого шкільного віку з різними типами темпераменту, показав наявність позитивної динаміки ряду параметрів.

РЕЗУЛЬТАТИ АПРОБАЦІЇ

Програма пройшла апробацію в січні 2018 року на базі Кременчуцької ЗОШ І-ІІІ ступенів Кременчуцької міської ради Полтавської області. Одночасно з

педагогами та батьками учнів молодшого шкільного віку були проведені просвітницькі заняття, щодо необхідності врахування індивідуальних особливостей дітей у навчанні та вихованні (додатки 2, 3).

За результатами спостереження практичного психолога, класних керівників, батьків, ми бачимо, що учні, які відвідували заняття розвивальної програми, демонстрували покращення емоційного стану, зменшення агресивності, тривожності. У класних групах зменшилась кількість конфліктних ситуацій, покращилась загальна психологічна атмосфера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беккер Н. В. Основы формирования социальной компетентности школьников / Н. В. Беккер // Научно-педагогическое обозрение. – 2015. – № 2. – С. 54–62.
2. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш та ін. ; наук. ред. А. Богуш; за заг. ред. Н. Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с.
3. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
4. Докторович М. О. Соціальна компетентність : співвідношення наукових категорій // Матеріали ІХ між нар. наук.-практ. конф. “Наука та освіта – 2006”. – Т. 2. Педагогічні науки. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 81–89.
5. Дукерман Г. А. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Г. А. Дукерман, Т. М. Титаренко. – Київ: Либідь, 2003. – 376 с.
6. Закон України “Про освіту” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Грабенко Т.М. Игры в сказкотерапии. СПб, 2006. – 208 с.
8. Казкотерапія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mamka.info/index.php?topic=4855.0>
9. Казкотерапія в роботі психолога. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://surl.li/cafoq>
10. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
11. Лейчук Р. М. Соціальна компетентність учнів: до проблеми визначення змісту і структури поняття / Р. М. Лейчук // Проблеми соціальної роботи : філософія, психологія, соціологія. – 2013. – № 2. – С. 160–166.
12. Лепіхова Л. А. Соціально–психологічна компетентність у цілеспрямованій поведінці особистості / Л.А.Лепіхова // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 2. – С. 65–69.
13. Лепіхова Л. А. Соціально – психологічна компетентність у педагогічній взаємодії / Л.А.Лепіхова // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. 87–102.
14. Музичук О. О. Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів // Проблеми сучасної психології. – 2012. – № 17.
15. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://surl.li/ho8a>.

16. Овчарова Р. В. Технологии практического психолога образования / Раиса Викторовна Овчарова. – М.:ТЦ “Сфера”, 2000. – 448 с.
17. Особливості застосування ігрового методу та засобів мистецтва у психокорекційній роботі. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Psychology/82701-5.html> .
18. Практикум по арт-терапії: шкатулка мастера. Киев, 2019. – 224с.
19. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи, 2008. – 84с.
20. Розвивальні та корекційні заняття психолога / Упорядник Т. Гончаренко. – К.:Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).
21. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навчальний посібник для студентів вищих навч.закладів. Київ, 2016. – 360 с.
22. Сплкуємось та діємо: Навч. – метод. посіб. – Київ: Навч. книга, 2002. – 112 с.
23. Формування соціальної компетентності учнів молодшої школи засобами проектної діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://surl.li/caf0l>.
24. Шахрай В.М. Соціальна компетентність особистості в науковій літературі / В.М. Шахрай // Соціальні виміри суспільства : збірник наукових праць. – Вип. 11. – К. : Інститут соціології НАНУ, 2008. – С. 352–362.

Пронякіна О.І.

Корекційно-розвиткова програма “Розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери дітей молодшого шкільного віку з ознаками дезадаптації засобами гри з піском”

Програма містить комплекс вправ з піском для дітей молодшого шкільного віку, які мають ознаки шкільної дезадаптації (першокласників, дітей з особливими освітніми потребами, дітей групи ризику виникнення шкільної дезадаптації). Вправи спрямовані на профілактику труднощів у навчанні, розвиток пізнавальних процесів, розвиток і корекцію емоційно-вольової сфери.

Адресовано практичним психологам закладів освіти для роботи по корекції емоційно-вольової та пізнавальної сфери дітей з ознаками дезадаптації.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Початок шкільного життя – серйозне випробування для більшості дітей, що приходять до першого класу, пов’язане з різкою зміною всього способу життя. Вони повинні звикнути до колективу, до нових вимог, до повсякденних обов’язків. У цей період першокласники відрізняються підвищеною збудливістю, емоційністю, нестійкістю уваги, швидкою стомлюваністю.

Відомо, що в цей період адаптації до школи починають формуватися нові взаємини дитини з однолітками і дорослими, базові установки, які будуть визначати в подальшому успішність її навчальної діяльності, ефективність стилю спілкування, можливості особистої самореалізації в шкільному середовищі. Їх порушення може супроводжуватися явищами ранньої шкільної дезадаптації.

Проблему шкільної дезадаптації досліджували Ю. А. Олександрівський, Л. І. Божович, Н. В. Вострокнутов, Л. С. Виготський, А. О. Дробинська, І. В. Дубровіна, О. Є. Кравцова, В. І. Лубовский та інші. В існуючій системі визначень поняття шкільної дезадаптації не є ні описовим, ні діагностичним. Це поняття багато в чому збірна і включає соціальне середовище, психолого-педагогічні, медико-біологічні чинники або, вірніше, умови розвитку самого явища шкільної дезадаптації. Аналіз сучасних досліджень показує, що найчастіше науковці виділяють три основних прояви шкільної дезадаптації:

1. Неуспіх у навчанні за програмами, які відповідають віку дитини, що включає такі ознаки, як хронічна неуспішність, а також недостатність і уривчастість загальноосвітніх відомостей без системних знань її учбових навичків (когнітивний компонент).

2. Порушення емоційно-особистого ставлення до окремих предметів, навчання в цілому, педагогів, а також перспектив, пов'язаних з навчанням (емоційно-оцінний компонент).

3. Порушення поведінки, що систематично повторюються, в процесі навчання в шкільному середовищі (поведінковий компонент).

На підставі даних численних досліджень можна стверджувати, що будь-який чинник ризику рідко зустрічається ізольовано, але, зазвичай діючи у поєднанні з іншими, утворює складну ієрархізовану структуру порушення шкільної адаптації. Отже, у більшості дітей зі шкільною дезадаптацією, можуть спостерігатися усі вище названі компоненти.

Однією з причин шкільних труднощів дітей і дезадаптації є ті чи інші порушення психічного розвитку. Особливе місце серед таких дітей займають діти із затримкою психічного розвитку (далі – ЗПР).

У зв'язку із хворобливо зміненим функціонуванням нервової системи, зниженням працездатності діти із затримкою психічного розвитку відрізняються значно зниженою пізнавальною активністю. Це особливо виявляється у молодшому шкільному віці, коли до дитини ставляться не тільки підвищені, але й нові вимоги. При цьому спостерігається нерівномірний темп психічної діяльності, низька продуктивність, порушення уваги і пам'яті.

Розлади працездатності і поведінки більшою чи меншою мірою властиві всім дітям із затримкою психічного розвитку. Причиною цього є надмірна виснаженість нервових процесів, їх інертність, неврівноваженість. Тому у таких дітей дуже короткий час продуктивної роботи – лише 15-20 хвилин, після чого настає втома. Прояви її неоднакові: одні діти бліднуть, стають млявими, сонливими, інші – навпаки. Робляться непосидючими, зачіпають товаришів, не реагують або зухвало відповідають на зауваження.

Функціональний розлад нервової системи у дітей із затримкою психічного розвитку позначається не лише на працездатності, а й на поведінці в цілому. Так, у деяких дітей виразна помітна розгальмованість: процеси збудження у них переважають над процесами гальмування. У зв'язку з цим, таким дітям дуже важко володіти своєю поведінкою. Вони ні на чому не можуть зосередитись, постійно крутяться, зачіпають інших дітей, заводять сварки, зухвало відповідають на зауваження.

Високий рівень тривожності, який діагностується у більшості описуваних дітей, шкільні страхи, поведінкові проблеми стають основними перешкодами в усуненні причин шкільної дезадаптації.

Таким чином, об'єктивними причинами шкільної дезадаптації дітей із затримкою психічного розвитку є стійка неуспішність, дисоціація між здібностями і шкільною успішністю, відхилення в поведінці, які нерідко виступають як захисні реакції дитини на вимоги дорослих, неадекватні її можливостям. У більшості дітей із затримкою психічного розвитку неспроможність у навчальній діяльності призводить до посилення порушень шкільної адаптації, сприяючи тим самим формуванню відхилень у поведінці і, як наслідок, ще більшого відставання у розвитку. У зв'язку з цим виникає необхідність цілеспрямованого подолання проявів шкільної дезадаптації.

На даний час значно зріс інтерес фахівців: педагогів, психологів, логопедів до спеціально організованих занять з використанням пісочниці. І це не випадково, адже гра з піском як процес розвитку самосвідомості дитини та її спонтанної “самотерапії” відомий з давніх часів. Саме в пісочниці створюється додатковий акцент на тактильну чутливість, розвивається “мануальний інтелект” дитини. Тому перенесення традиційних навчальних і корекційно-розвиткових занять в пісочницю дає додатковий ефект.

По-перше, суттєво збільшується бажання дитини дізнаватися про щось нове, експериментувати та працювати самостійно.

По-друге, у пісочниці суттєво розвивається тактильна чутливість, як основа “ручного інтелекту”.

По-третє, в іграх з піском більш гармонійно і інтенсивно розвиваються всі пізнавальні функції (сприймання, увага, пам'ять, мислення), а також мова і моторика.

По-четверте, удосконалюється предметно-ігрова діяльність, що в подальшому сприяє розвитку сюжетно-рольової гри і комунікативних навичок дитини.

По-п'яте, пісок, як і вода, має можливість “заземляти” негативну енергію, тобто в процесі роботи відбувається і гармонізація психоемоційного стану дитини, що є дуже актуальним для дітей з особливими освітніми потребами [7].

Формуванням концепції “пісочної терапії” здебільшого займалися представники юнгіанської школи, для того, щоб використовувати унікальну можливість піску на практиці. Існує сучасна система пісочних ігор, спрямованих на навчання та розвиток особистості. Науково-теоретична база даної програми ґрунтується на дослідженнях М. Ловенфельд, Д. Калфф, К. Г. Юнга, як основоположників пісочної терапії, Г. Єль, як представника динамічної пісочної терапії, Т. М. Грабенко, Т. Д. Зинкевич-Євстигнеєвої, Л. Д. Сакович як флагманів використання методу пісочної терапії в роботі з дітьми, І. А. Копитіна, Н. А. Лебедевої, О. В. Тараріної, як методу арт-терапії [2].

Техніка активної уяви, що розроблена К. Юнгом, може розглядатися як теоретичний фундамент пісочної терапії. Створення пісочних сюжетів сприяє творчому розвитку дитини та активізації власного “Я”.

Гра з піском – це природна і доступна для кожної дитини форма діяльності. Молодший школяр часто словами не може висловити свої переживання, страхи, і тут йому на допомогу приходять ігри з піском.

Програма “Розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери дітей молодшого шкільного віку з ознаками шкільної дезадаптації засобами гри з піском” направлена на створення системи комплексної допомоги молодшим школярам з ознаками дезадаптації, які виражені у труднощах у навчанні, слабкому розвитку навичок соціальної комунікації, порушеннях в емоційно-вольовій сфері.

Мета: покращення процесу адаптації першокласників до систематичного навчання в закладі освіти, розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери дітей молодшого шкільного віку з ознаками дезадаптації в тому числі дітей з затримкою психічного розвитку.

Завдання:

1. Створення природного стимулюючої середовища, в якому дитина відчуває себе комфортно і захищено, проявляючи творчу активність.

2. Зниження психофізичного напруги.

3. Розвиток пізнавальних і психічних процесів: сприйняття (форми, кольору, цілісного сприйняття), пам’яті, уваги, мислення, уяви, просторових уявлень.

4. Сприяння формуванню емоційної врівноваженості, організованості, стриманості.

5. Удосконалення навичок та вмій практичного спілкування

Методи та форми роботи: індивідуальне діагностування, групова (до 4 осіб) форма роботи, бесіди, ігри – комунікації, проєктивні ігри, пізнавальні ігри, елементи казкотерапії.

Категорія учасників: першокласники, які мають ознаки неповної адаптації, діти молодшого шкільного віку з затримкою фізичного розвитку.

Вимоги до матеріально-технічного оснащення: Заняття проводяться в кабінеті психолога, до оснащення якого входять:

пісочниця (водонепроникний дерев’яний ящик чи пластмасовий таз блакитно/синього кольору (дно символізує воду, а борти-небо). Висота бортів не менше 10 см. Розміри великої пісочниці для групових занять: 70 x 50 x 8 см) або набір лотків (по кількості дітей);

набір іграшок (лопатки, широкі пензлики, ситечка, воронки;

пластикові формочки, різної величини: геометричні, із зображенням тварин, транспорту, людей;

формочки для тіста;

мініатюрні іграшки (висотою 5-10см) із зображенням людей, різних тварин і рослин;

іграшки з “кіндер-сюрпризів”;

набір іграшкового посуду, іграшкові ліжечка, різноманітні будівлі;

камінці, мушлі, гілочки, палички, великі гудзики;

аркуші формату А4, кольорові олівці, фарби.

Вимоги до фахівця, який впроваджує програму: фахівець, який впроваджує програму, крім базової фундаментальної підготовки в області

психології, повинен володіти теорією “Науково-теоретична база методами піскової терапії”.

Під час роботи з піском повинні діяти загальні принципи визначені Т. Д. Зінкевич-Євстигнєвою, які задають “правила й умови гри”:

1. Створення природного стимулюючого середовища, в якому дитина відчуває себе комфортно і захищено, проявляючи творчу активність: підбираються завдання, відповідні можливостям дитини; формулюється інструкція до ігор в казковій формі; виключається негативна оцінка її дій, ідей, результатів, заохочується фантазія і творчий підхід).

2. “Оживлення” абстрактних символів: букв, цифр, геометричних фігур, камінців тощо.

3. Реальне “проживання”, програвання всіляких ситуацій разом з героями казкових ігор [5].

Додаткові мови для проведення занять:

1. згода і бажання дитини;

2. відсутність у дитини алергії на пил від сухого піску, шкіряних захворювань та порізів на руках [4].

Загальний час. Програма складається з 16 занять з періодичністю проведення 2 рази на тиждень.

Тривалість кожного заняття 45 хвилин.

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

Завдання	Назва вправ	Час	Критерії успіху
Заняття 1 Знайомство з Пісочною феєю 45 хв.			
Знайомство з дітьми, встановлення доброзичливих стосунків	1. Вправа “Снігова куля”	5 хв.	Досягнення стану заспокоєння
Знайомство з пісочницею та правилами поведінки в пісочниці	2. Гра “Пісочна фея”	8 хв.	Усвідомлене повторення правил поведінки під час роботи в пісочниці
Сенсорний розвиток, зниження психоемоційної напруги	3. Вправа “Вітаю тебе, пісок!”	5 хв.	Зниження психофізичної напруги, опис власних відчуттів
Розвиток тактильної чутливості	4. Вправа “Пісочний дощик”	5 хв.	Правильне виконання вправи
Регулювання власним диханням	5. Вправа “Пісочний вітер”	5 хв.	Діти правильно виконують завдання
Сенсорний розвиток та розвиток творчої уяви	6. Вправа “Незвичайні сліди”	15 хв.	Діти відгадують загадку та знаходять іграшку-тваринку в піску
Розвиток навичок рефлексії	7. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 2 Завдання Пісочної феї 45 хв.			
Виконання ритуалу	1. Вправа “Давай	3 хв.	Досягнення стану

привітання, розвиток уяви, створення психологічно комфортної атмосфери	привітаємося”		заспокоєння, правильне виконання вправи
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	4 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Зниження психофізичної напруги	3. Вправа “Здрастуй, пісок!”	2 хв.	Діти правильно виконують завдання
Розвиток дрібної моторики рук, уяви	4. Вправа “Загадкові сліди”	20 хв.	Діти правильно виконують завдання
Розвиток зорової уваги, образного мислення	6. Вправа “Пісочні хованки”	10 хв.	Діти знаходять у піску сховані іграшки і розповідають про неї
Розвиток навичок рефлексії	7. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 3 Пісочне місто 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, розвиток навичок рефлексії	1. Вправа “Мій настрій”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	4 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Сенсорний розвиток	3. Вправа “Відбитки наших рук”	5 хв.	Діти описують свої відчуття
Розвиток дрібної моторики рук, творчої уяви, розширення словникового запасу	4. Вправа “Сонечко”	15 хв.	Діти виконують завдання та разом з психологом складають казку про пригоди Сонечка
Розвиток нестандартного мислення	5. Вправа “Пісочне місто”	10 хв.	Діти створюють незвичайне місто з кришечок, паличок, камінчиків
Розвиток навичок рефлексії	6. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 4 Морські мешканці 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, розвиток навичок рефлексії	1. Вправа “Мій настрій куля”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском, налаштовуються на роботу

Розвиток дрібної моторики, тактильних відчуттів	3. Гра “Перетворення”	5 хв.	Виконання завдання за інструкцією
Сенсорний розвиток	4. Вправа “Широка – вузька річка”	1 хв.	Виконання завдання за інструкцією
Розвиток дрібної моторики, уяви	5. Вправа “Чарівний малюнок”	3 хв.	Виконання завдання за інструкцією
Розвиток логічного мислення та розширення словникового запасу	6. Вправа “Морські мешканці”	4 хв.	Діти відгадують загадку та знаходять іграшку-тваринку в піску
Розвиток зорової пам’яті	7. Вправа “Що змінилося?”	5 хв.	Діти називають іграшки, які зникли, або змінили своє місце розташування
Розвиток уяви та усного зв’язного мовлення	8. Гра “На морському дні”	20 хв.	Створюють тематичну композицію, розповідають про неї
Розвиток навичок рефлексії	9. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 5 Подорож по пустелі 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, розвиток уміння виражати свої почуття	1. Вправа “Руки знайомляться, сваряться, миряться”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Сенсорний розвиток	3. Вправа “Сипкі піски”	5 хв.	Виконують малюнки на піску однією і двома руками
Сенсорний розвиток, вчити встановлювати закономірності	4. Вправа “Продовж візерунок”	5 хв.	Викладання візу ринків за поданим початком
Розширення загальних знань про пустелю та її мешканців, розвиток усного мовлення	5. Гра “Перетворення пустелі”	20 хв	Заселення пустелі мешканцями, розповідають про них, можуть впізнати ,якій тварині належить слід
Розвиток уяви, словникового запасу	6. Вправа “Чарівний малюнок”	2 хв.	Виконують завдання за психологом, відповідають на запитання
Розвиток навичок рефлексії	7. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан

	країни”		
Заняття 6 Подорож до Африки 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, навичок рефлексії	1. Вправа “Я – квітка”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Розвиток дослідницької діяльності, зняття тривожних або агресивних станів	3. Гра “Розклади камінці”	10 хв.	Створюють малюнок з камінчиків, розповідають про нього
Розширення загальних знань про тварин, які живуть в Африці, розвиток усного мовлення, зорової пам’яті	4. Гра “Подорож до Африки”	15 хв.	Вибирають і називають тварин, які живуть в Африці, називають тварин, які сховалися
Розвиток уваги, зорової пам’яті	5. Вправа “Що змінилося?”	3 хв.	Діти бачать зміни в композиції та називають їх
Розвиток уяви, словникового запасу	6. Вправа “Чарівний малюнок”	2 хв.	Виконують завдання за психологом, відповідають на запитання
Розвиток навичок рефлексії	7. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 7 У лісі 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, розвиток уяви, створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Давай привітаємося”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Розвиток тактильної чутливості	3. Вправа “Пісочний дощик”	2 хв.	Правильне виконання вправи
Регулювання власним диханням	4. Вправа “Пісочний вітер”	2 хв.	Діти правильно виконують завдання
Сенсорний розвиток та розвиток зорового сприймання	5. Вправа “Пісочні хованки”	5 хв.	Описують іграшку через тактильні відчуття, розповісти про неї
Розвиток відчуття дотику	6. Гра “Секретні завдання кротів”	10 хв.	Виконують завдання за психологом
Розширення загальних	7. Гра “У лісі”	15 хв.	Називати диких тварин,

знань про тварин, які живуть у лісі , розвиток усного мовлення, зорової пам'яті			їх дитинчат; розповідають чим вони живляться; складають розповідь про свою композицію
Розвиток уваги, словникового запасу	8. Вправа “Чарівний малюнок”	2 хв.	Виконують завдання за психологом, відповідають на запитання
Розвиток навичок рефлексії	9. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 8 На подвір'ї у бабусі 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, розвиток навичок рефлексії	1. Вправа “Я – тваринка”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	1 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Сенсорний розвиток	3. Вправа “Здрастуй, пісок!”	5 хв.	Зниження психофізичної напруги, опис власних відчуттів
Розвиток нестандартного мислення, творчої уваги	4. Вправа “Знахідка”	10 хв.	Діти відгадують загадки, знаходять іграшки-тваринки в піску, називають їх
Розширення загальних знань про свійських тварин , розвиток усного мовлення, зорової пам'яті	5. Вправа -гра “На подвір'ї у бабусі”	15 хв.	Створюють композицію; розповідають про тварин, їх настрій, характер
Розвиток уваги, зорової пам'яті	6. Вправа “Що змінилося?”	3 хв.	Діти бачать зміни в композиції та називають їх
Розвиток навичок рефлексії	7. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	3 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 9 Вулицями мого міста 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, зниження емоційної напруги	1. Вправа “Снігова куля”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Сенсорний розвиток	3. Вправа “Сипкі піски”	5 хв.	Виконують малюнки на піску однією і двома руками

Розвиток нестандартного мислення, творчої уяви, сенсорної сфери дітей	4. Вправа “Пісочний лабіринт”	10 хв.	Діти будують за допомогою камінців (каштанчиків, мушлі, макарон тощо) лабіринти, вибирають собі іграшку та проходять шлях з нею через лабіринт
Розвиток фантазії, уяви, усного мовлення	5. Гра “Вулицями мого міста”	15 хв.	Будують тематичну композицію, розповідають про її мешканців
Розвиток навичок рефлексії	6. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 10 Моя сім’я 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Давай привітаємося”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Сенсорний розвиток та розвиток творчої уяви	3. Вправа “Незвичайні сліди”	3 хв.	Діти відгадують загадку та знаходять іграшку-тваринку в піску
Розвиток творчої уяви	4. Вправа “Малюємо по колу”	10 хв.	Зняття емоційної напруги, створення спільного малюнка, обговорення результатів
Розвиток тактильної чутливості, уяви	5. Вправа “Що в мішечку?”	5 хв.	Діти називають предмет, який тримають у руках
Розширення словникового запасу, розвиток усного мовлення	6. Гра “Моя сім’я”	20 хв.	Створення тематичної композиції, розповідь про неї
Розвиток навичок рефлексії	7. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 11 Чарівна галявина 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, розвиток пам’яті, швидкість реакції	1. Вправа “Згадай овоч чи фрукт”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу. Діти називають овоч чи фрукт відповідного кольору
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском

	Пісочною феєю”		
Розвиток дрібної моторики рук, розвиток обох півкуль, вміння свідомо переключати увагу	3. Вправа “Візерунки на піску”	5 хв.	Дитина виконують завдання однією та обома руками
Зняття емоційної напруги, розвиток навичок рефлексії	4. Вправа “Мій настрої”	10 хв.	Діти описують свій настрої
Розширення словникового запас, розвиток усного мовлення, розвиток уяви	5. Гра “Чарівна галявина”	20 хв.	Створюють квітучу казкову країну, розповідають про її мешканців, їх настрої, характер
Розвиток навичок рефлексії	6. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 12 Кам’яний світ 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, зняття емоційної напруги	1. Вправа “Давай привітаємося”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Сенсорний розвиток	3. Вправа “Здрастуй, пісок!”	3 хв.	Зниження психофізичної напруги, опис власних відчуттів
Розвиток образного мислення, саморегуляції та власних цінностей	4. Вправа “Цей камінчик схожий на мене, тому що...”	10 хв.	Діти продовжують речення, співвідносять власні асоціації з вибраними камінчиками, розповідають про свої почуття та відчуття
Розвиток дослідницької діяльності, уяви, усного мовлення, дрібної моторики рук	5. Вправа “Балансуючі камені”	5 хв.	Будують башту з камінців
Розвиток усного мовлення, уяви	6. Вправа “Чарівний камінь”	15 хв.	Розповідають історію камінчика
Розвиток навичок рефлексії	7. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 13 Знайомство з природою 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, розвивати вміння співвідносити	1. Вправа “Руки знайомляться, сваряться,	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу,

людину та її тактильний образ, розвиток уміння виражати власні почуття	миряться”		зняття тілесних бар’єрів
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Зниження емоційної напруги	3. Вправа “Погладь пісок”	2 хв.	Діти правильно виконують завдання
Розвиток емоційного інтелекту, гармонійної взаємодії обох півкуль мозку	4. Вправа “Лінії”	5 хв.	Діти правильно виконують завдання
Розвиток тактильної чутливості, уяви	5. Вправа “Відбитки слідів”	5 хв.	Діти називають кому належать відбитки слідів
Розвиток гармонійної взаємодії обох півкуль мозку	6. Вправа “Малювання піском”	10 хв.	Діти виконують малюнки однією та обома руками
Розвиток уміння концентрувати увагу на дрібницях	7. Вправа “Що змінилося?”	10 хв.	Діти бачать що змінилося в композиції та відтворюють початкову композицію
Розвиток навичок рефлексії	6. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 14 Вчимося описувати предмети 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Давай привітаємося”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу
Розвивати спостережливість, рольову регуляцію та уміння діяти за правилами	3. Гра “Кричалки – шепталки – мовчалки”	3 хв.	Діти правильно виконують завдання
Проговорення правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Розвиток тактильної чутливості	4. Вправа “Пісочний дощик”	5 хв.	Правильне виконання вправи
Розвиток зорового та тактильного сприйняття	5. Вправа “Хто до нас приходив?”	20 хв.	Діти правильно виконують завдання
Розширення словникового запасу	6. Вправа “Підбери слово”	5 хв.	Діти називають слова-ознаки предметів
Заняття 15 Чи в саду, чи на городі 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, створення	1. Вправа “Давай привітаємося”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння,

психологічно комфортної атмосфери			налаштування на роботу
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском
Розвиток навичок регуляції власним диханням	3. Вправа “Пісочний вітер”	5 хв.	Правильне виконання завдання
Розвиток зорової пам’яті, уваги	4. Вправа “Що змінилося?”	5 хв.	Діти бачать зміни, які відбулися в пісочниці та відтворюють первинну композицію
Розвиток сенсорного сприйняття, вміння виконувати завдання за зразком	5. Вправа “Будівники”	5 хв.	Діти правильно виконують завдання
Розвиток мислення, усного зв’язного мовлення	6. Вправа “Чи в саду, чи на городі”	15 хв.	Діти відгадують загадки, знаходять предмети-відгадки, називають овочі та фрукти
Розвиток навичок рефлексії	7. Вправа “Ритуал виходу з Пісочної країни”	5 хв.	Аналізують свій емоційний стан
Заняття 16 В гостях у казки 45 хв.			
Виконання ритуалу привітання, створення психологічно комфортної атмосфери	1. Вправа “Давай привітаємося”	3 хв.	Досягнення стану заспокоєння, налаштування на роботу
Пригадування правил роботи з піском	2. Вправа “Зустріч з Пісочною феєю”	2 хв.	Діти повторюють правила роботи з піском.
Сенсорний розвиток, зниження психоемоційної напруги	3. Вправа “Вітаю тебе, пісок!”	5 хв.	Зниження психофізичної напруги, опис власних відчуттів
Сенсорний розвиток, вчити встановлювати закономірності	4. Вправа “Продовж візерунок”	3 хв.	Викладання візу ринків за поданим початком
Розвиток мислення, дрібної моторики рук, вміння класифікувати предмети	5. Вправа “Попелюшка”	10 хв.	Діти називають казку та її головних героїв, правильно виконують завдання
Розвиток уміння логічно мислити, розвиток усного зв’язного мовлення	6. Вправа – гра “Розкажи казку”	20 хв.	Діти відтворюють порядок дій, які відбувалися в казці за малюнками, переказують казку
Розвиток навичок	7. Вправа “Ритуал	5 хв.	Аналізують свій

рефлексії	виходу з Пісочної країни”	емоційний стан
-----------	---------------------------	----------------

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ БАТЬКАМ ТА УЧИТЕЛЯМ ЩОДО РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ

Упертість, неслухняність

1. Як тільки дитина починає вередувати, обійміть її, спробуйте переключити увагу.
2. Якщо не вдалося це зробити, залишіть її у спокої, не звертайте на неї уваги. Намагайтеся зберігати спокій, щоб дитина не робила.
3. Коли дитина заспокоїлася, ласкаво поговоріть з нею. Скажіть їй, як Вас засмутила її поведінка. Виразіть упевненість, що надалі вона поводитиметься краще.
4. Діти не вміють управляти і своїм обуренням, ні почуттям провини. Тому не можна виявляти після істерики дитини невдоволення, лаяти й дорікати їй, погрожувати покаранням, а краще показати, що незважаючи ні на що Ви її любите.
5. Дитина набагато охочіше прийме вказівки, радо виконуватиме їх, якщо буде переконаною в тому, що її люблять.

Негативістська демонстративність поведінки

Найчастіше подібна поведінка обумовлена порушенням стосунків із дорослими. Для таких дітей характерна демонстративність у сполученні з переживанням дефіциту спілкування, уваги, високих оцінок. Рекомендується чіткий розподіл, регуляція батьківської та учительської уваги до дитини за формулою: “Приділяти дитині увагу не тоді, коли вона “погана”, а коли вона “гарна”. Тобто, відкрийте довірливе спілкування в ті хвилини, коли дитина спокійна, урівноважена.

Підвищена рухова збудливість

1. У своїх відносинах із дитиною дотримуйтеся “позитивної моделі”. Хваліть її в кожному випадку, коли вона цього заслужила, підкреслюйте успіхи. Це допоможе зміцнити в дитини впевненість у власних силах.
2. Уникайте повторень слів “ні” і “не можна”.
3. Говоріть стримано, спокійно і м’яко.
4. Давайте дитині тільки одне завдання на певний відрізок часу, щоб вона могла його завершити.
5. Для підкріплення усних інструкцій використовуйте зорову стимуляцію.
6. Заохочуйте дитину до всіх видів діяльності, що вимагають концентрації уваги.
7. Підтримуйте вдома чіткий розпорядок дня. Час прийому їжі, виконання домашніх завдань і сну повинні відповідати цьому розпорядкові.
8. Уникайте по можливості скупчень людей. Перебування у великих магазинах, на ринках, у ресторанах тощо чинить на дитину надмірно стимулюючий вплив.

9. Під час ігор обмежуйте дитину тільки одним партнером. Уникайте неспокійних, гучних приятелів. Обережіть дитину від стомлення, оскільки воно призводить до зниження самоконтролю і наростання, гіперактивності. Давайте дитині можливість витратити надлишкову енергію. Корисна щоденна фізична активність на свіжому повітрі: тривалі прогулянки, біг, спортивні заняття.

Боязкість, тривожність, бар'єри у спілкуванні

1. Постійно підбадьорювати, заохочувати, демонструвати впевненість у їхньому успіху, у їхніх можливостях.

2. Виховувати правильне ставлення до результатів своєї діяльності, уміння правильно оцінити їх, опосередковано ставитися до власних успіхів, невдач, не боятися помилок, використовувати їх для розвитку діяльності.

3. Формувати правильне ставлення до результатів діяльності інших дітей.

4. Розвивати орієнтацію на спосіб діяльності.

5. Розширювати і збагачувати навички спілкування з дорослими й однолітками, розвивати адекватне ставлення до оцінок і думок інших людей.

6. Щоб перебороти скутість, потрібно допомагати дитині розслаблюватися, знімати напругу за допомогою рухливих ігор, музики, спортивних вправ; допоможе інсценізація етюдів на прямих сміливості, рішучості, що потребує від дитини психоемоційного ототожнення себе з персонажем; ігри, що виражають тривожність занепокоєння учасників, дають змогу емоційно відкинути пригніченість і страх, оцінити їх як характеристики ігрових персонажів, а не даної дитини

7. Не сваріть дитину за те, що вона посміла гніватися на вас. Навпаки, поставтеся до неї, до її обурення з розумінням і повагою: допоможіть їй усвідомити і сформулювати свої претензії до вас.

8. Тільки тоді, коли емоції згаснуть, розкажіть дитині про те, як ви переживали, коли вона виявляла свій гнів. Знайдіть разом із нею форму висловлювання претензій.

9. Поспостережіть за собою. Дуже часто ми самі виховуємо своє роздратування, терпимо його доти, доки воно не вибухне, як вулкан, яким уже не можна керувати. Набагато легше й корисніше вчасно помітити своє незадоволення і проявити його так, щоб не принизити дитину, не звинуватити, а просто виявити своє незадоволення.

Сором'язливість, бар'єри у спілкуванні

1. Розширюйте коло знайомих своєї дитини, частіше запрошуйте до себе друзів, беріть дитину в гості до знайомих людей.

2. Не варто постійно турбуватися про дитину, прагнути обережати її від небезпек, в основному придуманих вами, не намагайтеся самі зробити все за дитину, запобігти новим ускладненням, дайте їй певну міру волі і відкритих дій.

3. Постійно зміцнюйте в дитині впевненість у собі, у власних силах.

4. Залучайте дитину до виконання різних доручень, зв'язаних із спілкуванням, створюйте ситуації, в яких сором'язливій дитині довелося б вступити в контакт з "чужим" дорослим. Наприклад: "Треба довідатися, про що ця цікава книжка з чудовими картинками. Давайте запитасмо в бібліотекаря і попросимо дати її нам

подивитися”. Звичайно в такій ситуації “вимушеного” спілкування дитина спочатку соромиться настільки, що вітається тільки пошепки, відводячи очі, і не відриваючись від руки матері. Проте, ідучи, прощається голосно й чітко, іноді навіть посміхається.

Замкнутість

1. Розширюйте коло спілкування дитини, знайомте її з новими людьми.
2. Підкреслюйте переваги і користь спілкування, розповідайте дитині, що нового й цікавого ви довідалися, а також, яке задоволення ви одержали, спілкуючись з тією чи іншою людиною.
3. Прагніть самі стати для дитини прикладом людини, що ефективно спілкується.

Агресивність

1. Пам’ятайте, що заборона й підвищення голосу – найнеефективніші способи подолання агресивності. Тільки зрозумівши причини агресивності і знявши їх, ви можете сподіватися, що агресивність дитини буде знижена.
2. Дайте можливість вихлюпнути свою агресію, спрямувати її на інші об’єкти. Дозвольте дитині побити подушку або розірвати “портрет” її ворога, і ви побачите, що в реальному житті агресивність у даний момент знизилася.
3. Показуйте дитині особистий приклад ефективної поведінки. Не допускайте при ній вибухів гніву.
4. Важливо, щоб дитина повсякчас почувала, що ви любите, цінуєте і приймаєте її. Не соромтеся зайвий раз її приголубити або пожаліти. Нехай вона бачить, що потрібна й важлива для вас.

КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

Для визначення ефективності програми застосовується діагностичний критерій.

З дітьми, які мають прояви шкільної дезадаптації, в тому числі дитиною з затримкою психічного розвитку, перед початком і по закінченню занять за програмою проводиться поглиблене діагностування за допомогою наступного інструментарію:

1. Тест Куглера (оцінка рівня розвитку дрібної моторики).
2. Загальна обізнаність запасу побутових знань.
3. “Четвертий зайвий” (оцінка рівня узагальнень, логічної обґрунтованість і чіткість формулювань, можливість формування і використання узагальнених уявлень).
4. “Послідовність подій” (оцінка рівня розвитку логічного мислення, мовлення та здатності до узагальнень).
5. “Чого не вистачає на малюнках” (оцінка рівня розвитку сприймання).
6. Графічна методика Панфілової М. А. “Кактус” (оцінка стану емоційної сфери дитини, виявлення наявності агресії, її спрямованості і інтенсивності).

Програма вважається ефективною, якщо оціночні показники за тестами 1-5 повторного діагностування після проведення занять програми підвищуються в порівнянні з первинним діагностуванням, а показники за тестом 6 – знижуються.

Результати поглибленої діагностики учнів перших класів представлені в

таблиці 1.

Таблиця 1

Узагальнюючі результати поглибленої діагностики учнів перших класів з ознаками дезадаптації перед проведенням корекційно-розвиткової програми (листопад 2018 р.)

№	Ім'я	Тест Куглера	Загальна обізнаність запасу побутових знань	“Четвертий зайвий”	“Послідовність подій”	“Чого не вистачає на малюнках”	Графічна методика Панфілової М. А. “Кактус”
1.	Ігор М.	середній	середній	низький	середній	середній	високий
2.	Софія Л.	низький	середній	низький	низький	низький	середній
3.	Сашко Д.	середній	середній	низький	низький	середній	середній
4.	Поліна Д.	середній	середній	низький	низький	низький	високий

Результати тестування показують, що діти потребують розвитку наочно-образного мислення, вміння приймати навчальну задачу для формування довільності; розвитку дрібної моторики, розширення словникового запасу. Їм необхідна допомога у сприянні досягнення достатнього рівня сформованості образного мислення для подальшого легкого засвоєння методів вирішення багатьох типів інтелектуальних задач (розуміння умови, співвідношення з реальністю, контроль за правильністю вирішення). Вони потребують допомоги у розвитку вмінь відтворювати суттєві закономірності та співвідношення.

Результати повторної діагностики учнів після проведення циклу занять за програмою представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Узагальнюючі результати поглибленої діагностики учнів перших класів з ознаками дезадаптації після проведенням корекційно-розвиткової програми (грудень 2018 р.)

№	Ім'я	Тест Куглера	Загальна обізнаність запасу побутових знань	“Четвертий зайвий”	“Послідовність подій”	“Чого не вистачає на малюнках”	Графічна методика Панфілової М. А. “Кактус”
1.	Ігор М.	достатній	достатній	середній	достатній	достатній	середній
2.	Софія Л.	середній	достатній	достатній	середній	середній	низький
3.	Сашко Д.	достатній	достатній	середній	середній	середній	середній
4.	Поліна Д.	достатній	достатній	достатній	середній	середній	низький

Порівняння результатів діагностики учнів до і після проведення Програми свідчать про зростання рівня оціночних показників за тестами 1-5 з низького на середній, з середнього на достатній. Рівень оціночних показників за тестом 6 після проведення занять програми знизився в порівнянні з рівнем оціночних показників тесту 6 перед проведенням занять за програмою.

Отримані результати діагностування за діагностичним критерієм дозволяють говорити про ефективність занять за даною корекційно-розвитковою програмою.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ

Корекційно-розвиткова програма “Розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери дітей молодшого шкільного віку з ознаками дезадаптації засобами гри з піском” пройшла апробацію в 2018-2019 н.р. в Кременчуцькій ЗОШ І-ІІІ ступенів № 13. Практичний психолог провела 16 занять за програмою з групою учнів перших класів, які мали ознаки шкільної дезадаптації, в тому числі з дитиною з затримкою психічного розвитку.

Результати діагностування учнів до та після проведення занять програми показали ефективність її впровадження. В учнів зростає рівень наочно-образного та логічного мислення, рівень розвитку дрібної моторики. Всі учні, які були задіяні в програмі, підвищили рівень загальної обізнаності запасу побутових знань, здатність до узагальнення. Всі учні демонструють покращення стану емоційної сфери, зниження рівня агресії. За результатами спостережень учителів початкових класів та практичного психолога за учнями, що перебували на корекції помітні конструктивні зміни в поведінці та розвитку цих дітей після проведення з ними комплексу вправ з піском. Педагоги вказують не те, що діти стали більш організованими та уважними під час навчального процесу, активізується їх діяльність, відбувається більш ефективно засвоєння навчального матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баряева Л. Б., Кондратьева С. Ю. Игры-занятия с песком и водой. Спб. 2008. 52 с.
2. Большебратская Э. Э. Песочная терапия. Петропавловск. 2010. 74с.
3. Гладкая В. В. Планирование коррекционной работы с учащимися с трудностями в обучении: метод. пособие для учителей-дефектологов. Минск. 2012.112с.
4. Грабенко Т. М., Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Чудеса на песке. Песочная игротерапия. Спб. 1998. 50 с.
5. Грабенко Т. М., Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. “Чудеса на песке: Практикум по песочной терапии”. СПб, 2005.340 с.
6. Грабенко Т. М., Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Фролов Д. Волшебная страна внутри нас. Москва. 2005. 27с.
7. Грабенко Т. М., Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Коррекционные, развивающие и адаптирующие игры. СПб. 2002. 64 с.
8. Грабенко Т. М.,Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по песочной терапии. СПб. 2002. 224 с.
9. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Грабенко Т. М. Игры в сказкотерапии. СПб, 2006. 208 с.
10. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Нисневич Л. А. Как помочь “особому” ребенку. СПб. 2000.96 с.
11. Козуб Н. В., Осипук Э. И. В гостях у Песочной Феи: организация педагогической песочницы и игр с песком для детей дошкольного возраста. СПб. 2011. 61с.

12. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навчальний посібник для студентів вищих навч. закладів. Київ. 2016. 360 с.
13. Сакович Н. А. Технология игры в песок. Игры на мосту. СПб. 2006. 176 с.
14. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками. Харків. 2010. 127с.
15. Практикум по арт-терапии: шкатулка мастера. Киев. 2019. 224с.
16. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи. 2008. 84с.
17. Эль Г. Н. Человек, играющий в песок. Динамическая песочная терапия. СПб. 2010. 208с.

Рокотянська І.О.

Розвиток навичок емоційної грамотності з використанням авторської настільної гри “Емоції в кубі”

Розвивальна програма містить цикл занять для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту. Особлива увага при реалізації завдань приділена ігровій діяльності. Методичний матеріал включає розробки занять практичного психолога з дітьми, опис варіантів гри. Програма буде корисною для психологів, класоводів 1-4 класів, логопедів, корекційних педагогів, асистентів вчителів та вихователів, вихователів закладів дошкільної освіти, дефектологів. Набір кубиків та карток допоможе дітям навчитися розрізняти емоції, краще розуміти себе та інших.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Новий зміст освіти, заснований на формуванні необхідних для успішної самореалізації в суспільстві компетентностей. Виділено 11 ключових компетентностей Нової української школи. Проте є важливі та спільні для всіх компетентностей такі вміння, як уміння конструктивно керувати емоціями та застосовувати емоційний інтелект. Новий фокус освіти – навчити дітей вибудовувати ефективні стосунки з іншими і розуміти власні емоції. Нова українська школа активно займається розвитком емоційного інтелекту учнів. Серед інструментів такого розвитку є відоме “ранкове коло”. Під час нього діти вчаться розпізнавати свої емоції, ділитися з іншими і розуміти, що відчувають їхні однокласники. Емоційний інтелект формується з найменшого віку, але його високого рівня можна досягти тільки завдяки неперервній роботі впродовж життя. Чим раніше людина починає розвивати це вміння, тим легше їй знайти своє місце в суспільстві. Але розвиток емоційного інтелекту не може обмежуватися лише роботою вчителя.

Дана розвивальна програма “Розвиток навичок емоційної грамотності з використанням авторської настільної гри “Емоції в кубі” сприяє розумінню дітьми їх власних емоцій та емоцій інших учасників гри, розвитку навичок емоційної компетентності, емпатії та емоційного інтелекту дітей. Програма має не лише ігровий зміст, а й носить діагностичний характер. Приймаючи до уваги відповіді дітей та спостерігаючи за їх поведінкою, психолог (ведучий) може виявити проблемні ситуації, ресурси чи зону найближчого розвитку дитини.

Мета: формування та розвиток навичок соціально-емоційної компетентності дошкільників та молодших школярів за допомогою ігрового методу.

Завдання програми:

1. Продемонструвати зв'язок емоцій з виразом обличчя людини;
2. навчити зіставляти назви емоцій, вираз обличчя та ситуації;
3. розвивати вміння ідентифікувати власні емоції;
4. розширювати емоційний словник дітей;
5. навчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки емоційних станів; розглянути ситуації, у яких виникають різні емоції;
6. встановити через спільну гру зв'язок емоцій, висловлювань, міміки та ситуацій.

Цільова аудиторія:

Програма розрахована на дітей віком від 4 до 9 років. Максимальна кількість гравців – 6 осіб. Заняття рекомендовано проводити для першокласників, а також для учнів інклюзивної форми навчання, яким рекомендовано відповідно до висновку інклюзивно-ресурсного центру корекційно-розвиткові заняття з розвитку емоційно-вольової сфери.

Механіка гри: підкидання кубика, вибір карточки (тайловкладання (TilePlacement)). Викладання кубиків за принципом доповнення.

Складові частини гри:

1. Кубик з назвами емоцій (1);
2. Кубик з піктограмами (1);
3. Кубик із зображенням ситуацій (1);
4. Кубик з реченнями (1);
5. Мішечок для карток (1);
6. Картки із завданнями “Ситуація”, “Назва”, “Обличчя”, “Речення”, “Приз” (всіх по 6 штук);
7. Гральний кубик (1 шт).

Матеріали та обладнання: фліпчарт, макет настільної гри “Емоції в кубі”, м'яка іграшка “Смайл”, м'ячик, повітряна кулька, дзеркало, цукерки (54 шт.), мікрофон.

У цій програмі запропоновано ряд розвивальних занять з використанням гри “Емоції в кубі”. Кожне заняття тематичне. Перше заняття вступне. На ньому діти знайомляться між собою, ознайомлюються з правилами взаємодії, тематикою і тривалістю занять. На одному занятті діти знайомляться лише з окремою емоцією та програють її. На останньому занятті учні беруть участь у спільній грі з використанням всіх складових гри одночасно.

Тривалість заняття: 40 хвилин.

Місце проведення: кабінет психолога, класна кімната, ресурсна кімната, зони відпочинку, бібліотека.

Вимоги до ведучого:

Гру скеровує ведучий, який володіє навичками емоційної компетентності, розуміє емоції інших, знає вікові особливості дошкільників та молодших школярів, володіє термінологією та понятійним апаратом з теми емоційного інтелекту та емпатії, вміє встановлювати контакт з дітьми. Головне завдання ведучого – пояснити правила гри, слідкувати за ходом гри, виправляти некоректні

відповіді дітей, надаючи достовірну інформацію, наводячи зрозумілі прості приклади із життя.

Запропонована авторська настільна гра “Емоції в кубі” універсальна. Правила можна змінювати за власним бажанням. Також можна використовувати не всі кубики чи не всі картки. Ведучий може задавати дітям уточнювальні запитання.

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

№ п / п	Завдання	Вправи	Час	Очікувані результати
Заняття 1 “Будьмо знайомі”			40 хв.	
1.	Встановити зв'язок з учасниками	Привітання. Вступне слово	3 хв.	Діти слухають ведучого
2.	Познайомити учасників одне з одним	Вправа на знайомство “Ім'я по колу”	8 хв.	Діти знають імена один одного
3.	Налаштувати дітей на подальшу роботу, ознайомити з правилами роботи в групі, які будуть діяти протягом всіх занять	Вправа “Правила роботи в групі”	10 хв.	Діти відповідають на питання ведучого та знають, як себе поводити під час занять
4.	Створити позитивний емоційний фон, згуртувати групу, встановити зв'язок учасників між собою за визначеними ведучим критеріями	Вправа “Ураган”	7 хв.	Діти виконують завдання за інструкцією, контактують одне з одним, спокійні, усміхнені
5.	Вчити висловлювати свої думки щодо проведеного заняття	Рефлексія групи	10 хв.	Діти розповідають, що було для них важливим, цікавим
6.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на подальшу співпрацю	Вправа “Прощальний ритуал”	2 хв.	Діти стають у коло і повторюють за ведучим фразу “Хай нам щастить”
Заняття 2 “Побачення з радістю”			40 хв.	
1.	Встановити зв'язок з учасниками. Повідомити тему заняття	Вступне слово ведучого	3 хв.	Діти уважно слухають ведучого
2.	Ознайомити учасників з правилами гри	Правила настільної гри	7 хв.	Діти знають, як грати на занятті
3.	Навчити	Вправа “Картки і	18 хв.	Діти називають емоцію

	ідентифікувати радість за мімікою, ситуацією, висловлюваннями	кубики”		радість, розпізнають її за піктограмою і в ситуаціях, продовжують речення, відповідають на питання ведучого, грають за правилами
4.	Вчити висловлювати свої думки щодо проведеного заняття	Рефлексія групи	10 хв.	Діти розповідають, що було для них важливим, цікавим
5.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на подальшу співпрацю	Вправа “Прощальний ритуал”	2 хв.	Діти стають у коло і повторюють за ведучим фразу “Хай нам щастить”
Заняття 3 “Зустріч зі злістю”			40 хв.	
1.	Зацікавити учасників. Повідомити тему заняття	Вступне слово ведучого	3 хв.	Діти уважно слухають ведучого, відповідають на питання
2.	Пригадати правила настільної гри	Вправа “Інтерв’ю”	7 хв.	Діти відповідають на питання ведучого, що стосуються правил гри
3.	Навчити ідентифікувати злість за мімікою, ситуацією, висловлюваннями	Вправа “Картки і кубики”	18 хв.	Діти називають емоцію злості, розпізнають її за піктограмою і в ситуаціях, продовжують речення, відповідають на питання ведучого, дотримуються правил гри
4.	Вчити висловлювати свої думки щодо проведеного заняття	Рефлексія групи	10 хв.	Діти розповідають, що було для них важливим, цікавим
5.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на подальшу співпрацю	Вправа “Прощальний ритуал”	2 хв.	Діти стають у коло і повторюють за ведучим фразу “Хай нам щастить”
Заняття 4 “О! Подив”			40 хв.	
1.	Зацікавити учасників. Повідомити тему заняття	Вступне слово ведучого	3 хв.	Діти уважно слухають ведучого, відповідають на питання
2.	Пригадати правила настільної гри	Вправа “Продовж правило гри”	7 хв.	Діти ловлять м’ячик і продовжують речення
3.	Навчити ідентифікувати подив за мімікою, ситуацією, висловлюваннями	Вправа “Картки і кубики”	18 хв.	Діти називають емоцію подиву, розпізнають її за піктограмою і в ситуаціях, продовжують речення, зображують мімікою подив за допомогою

				дзеркала, відповідають на питання ведучого, дотримуються правил гри
4.	Вчити висловлювати свої думки щодо проведеного заняття	Рефлексія групи	10 хв.	Діти розповідають, що було для них важливим, цікавим
5.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на подальшу співпрацю	Вправа “Прощальний ритуал”	2 хв.	Діти стають у коло і повторюють за ведучим фразу “Хай нам щастить”
Заняття 5 “Мені не страшно”			40 хв.	
1.	Зацікавити учасників. Повідомити тему заняття	Вступне слово ведучого	3 хв.	Діти уважно слухають ведучого
2.	Пригадати правила настільної гри	Вправа “Предмет – підказка”	7 хв.	Діти піднімають руку і по черзі називають правила настільної гри
3.	Навчити ідентифікувати страх за мімікою, ситуацією, висловлюваннями	Вправа “Картки і кубики”	18 хв.	Діти називають емоцію страху, розпізнають її за піктограмою і в ситуаціях, продовжують речення, зображують мімікою страх за допомогою дзеркала, відповідають на питання ведучого, дотримуються правил гри
4.	Учити висловлювати свої думки щодо проведеного заняття	Рефлексія групи	10 хв.	Діти розповідають, що було для них важливим, цікавим
5.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на подальшу співпрацю	Вправа “Прощальний ритуал”	2 хв.	Діти стають у коло і повторюють за ведучим фразу “Хай нам щастить”
Заняття 6 “Трохи про сум”			40 хв.	
1.	Зацікавити учасників. Повідомити тему заняття	Вступне слово ведучого	3 хв.	Діти уважно слухають ведучого, відповідають на питання
2.	Пригадати правила настільної гри	Вправа “Найкмітливіший”	7 хв.	Діти ловлять повітряну кульку і називають правила гри
3.	Навчити ідентифікувати сум за мімікою, ситуацією, висловлюваннями	Вправа “Картки і кубики”	18 хв.	Діти називають емоцію суму, розпізнають її за піктограмою і в ситуаціях, продовжують речення, зображують мімікою страх за допомогою

				дзеркала, відповідають на питання ведучого, дотримуються правил гри
4.	Учити висловлювати свої думки щодо проведеного заняття	Рефлексія групи	10 хв.	Діти розповідають, що було для них важливим, цікавим
5.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на подальшу співпрацю	Вправа “Прощальний ритуал”	2 хв.	Діти стають у коло і повторюють за ведучим фразу “Хай нам щастить”
Заняття 7 “Який він, спокій?”			40 хв.	
1.	Зацікавити учасників. Повідомити тему заняття	Вступне слово ведучого	3 хв.	Діти уважно слухають ведучого, відповідають на питання
2.	Розвивати навички саморегуляції, освоєння та закріплення пози спокою й розслаблення м’язів рук	Вправа “Кулачки”	10 хв.	Діти виконують рухи за інструкцією, спокійні, розслаблені.
3.	Навчити ідентифікувати спокій за мімікою, ситуацією, висловлюваннями	Вправа “Картки і кубики”	15 хв.	Діти називають емоцію спокою, розпізнають її за піктограмою і в ситуаціях, продовжують речення, зображують мімікою страх за допомогою дзеркала, відповідають на питання ведучого, дотримуються правил гри
4.	Учити висловлювати свої думки щодо проведеного заняття	Рефлексія групи	10 хв.	Діти розповідають, що було для них важливим, цікавим
5.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на подальшу співпрацю	Вправа “Прощальний ритуал”	2 хв.	Діти стають у коло і повторюють за ведучим фразу “Хай нам щастить”
Заняття 8 “Велика гра”			40 хв.	
1.	Повідомити тему заняття	Вступне слово ведучого	3 хв.	Діти уважно слухають
2.	Ознайомити учасників з оновленими правилами гри	Вправа “Оновлені правила гри”	7 хв.	Діти слухають оновлені правила, згадують попередні, звертають увагу на зміни в правилах
3.	Встановити через гру зв’язок емоцій,	Вправа “Велика гра”	20 хв.	Діти використовують всі складові настільної гри,

	висловлювань, міміки та ситуацій			називають емоції, розпізнають їх за піктограмами і в ситуаціях, продовжують речення, зображують емоції мімікою за допомогою дзеркала, відповідають на питання ведучого, дотримуються оновлених правил гри
4.	Учити висловлювати свої думки щодо проведених занять	Рефлексія групи	8 хв.	Діти розповідають, що було для них важливим, цікавим протягом всіх занять
5.	Створити позитивну атмосферу, підвести підсумки занять	Вправа “Прощальний ритуал”	2 хв.	Діти стають у коло і повторюють за ведучим фразу “Хай нам щастить”, прощаються

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

Результатом розвиткової програми «Розвиток навичок емоційної грамотності з використанням авторської настільної гри “Емоції в кубі”» має стати сформований у дітей активний словник, що позначає емоції, навички ідентифікації власних емоцій у повсякденному житті та вміння встановлювати причинно-наслідкові зв’язки емоційних станів, що переживаються дитиною.

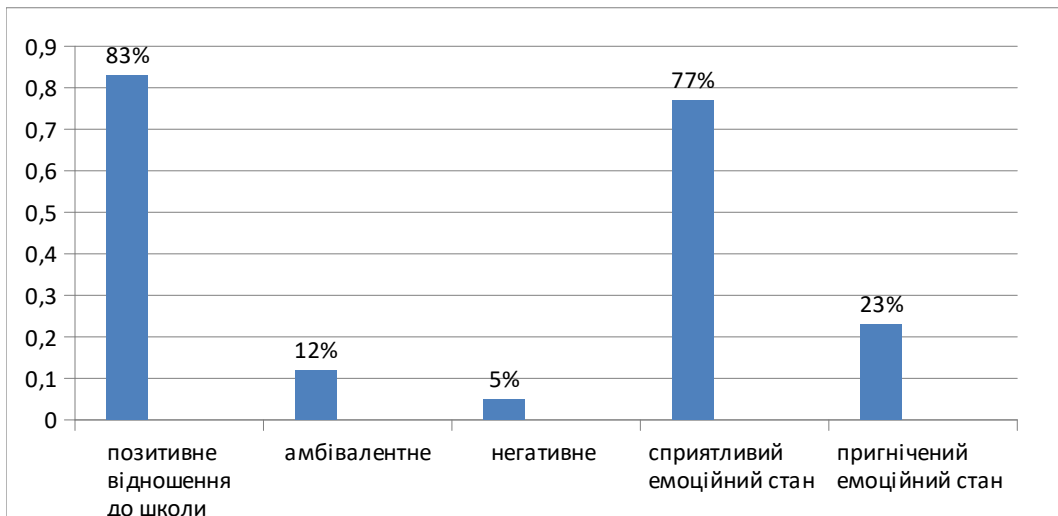
ДАНІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ ТА ШЛЯХИ ПОШИРЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДОСВІДУ

Розвиткова програма “Розвиток навичок емоційної грамотності з використанням авторської настільної гри “Емоції в кубі” пройшла апробацію в опорному закладі “Диканський навчально-виховний комплекс імені М. В. Гоголя “загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад” Диканської районої ради Полтавської області” з 2019 по 2020 н.р.

Результатом ефективності програми стало зменшення кількості дітей з низькими показниками рівня адаптації за емоційним компонентом. Він визначався спектром емоцій, які відчуває дитина у школі. Діагностичне обстеження першокласників проведено протягом вересня-жовтня. Для цього було використано проєктивні методики: В’юнова Н. І., Гайдар К. М. “Школа звірів” (індикатор емоційного компоненту – кольорова гама, розташування малюнку на аркуші, натиск олівця, контури), методика О. А. Орехової “Будиночки”. За результатами діагностики більшість дітей (77%) мають сприятливий емоційний стан у школі, а 83% – позитивно ставляться до школи (див. діаграму 1).

Діаграма 1

Показники емоційного компоненту рівня адаптації першокласників

Дана програма презентувалася у 2019 році на районних методичних об'єднаннях практичних психологів, вихователів, класоводів, у 2020 році на батьківських зборах перших класів.

На сьогодні матеріали даної програми, а саме заняття № 8 “Велика гра” , використовують вихователі групи продовжено дня, класоводи, асистенти вчителів та практичний психолог на годині психолога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панченко С. Перспективная методика “Школа зверей” (диагностика адаптации учащихся в школе) [Електроний ресурс] / Светлана Панченко // Школьный психолог. – 2000. – № 12. – Режим доступу: <http://psy.1september.ru/2000/12/12.htm> .
2. Притча про спокій – Режим доступу: https://studopedia.su/16_144720_pritcha-pro-spokiy.html .
3. Проблеми розвитку та корекція емоційно-вольової сфери молодшого школяра / Упоряд. О. А. Атемасова . – Х.: Вид-во “Ранок”. 2010. – С. 79
4. Сапун Г. М. Літні канікули: Зошит для майбутнього другокласника / Г. Сапун, Л. Вознюк. – Тернопіль: Підручники і посібники. 2015. – С.38
5. Тест “Будиночки” за О. А.Ореховою – Режим доступу: <http://festival.1september.ru/articles/511644> .
6. Народні прислів'я та приказки про страх – Режим доступу: <https://mala.storinka.org> .

РОЗДІЛ 2. ПРОФІЛАКТИЧНІ, ПРОСВІТНИЦЬКІ ПРОГРАМИ

Диниско О. А.

Профілактична програма “Формування соціально-психологічних умов для успішної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у освітніх закладах”

Профілактична програма “Формування соціально-психологічних умов для успішної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у освітніх закладах” призначена для формування у педагогів знань щодо політики держави з питань інклюзивної освіти. Системне впровадження вправ сприятиме формуванню поваги, розвитку емпатії, толерантного ставлення до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами. Окремими заняттями передбачено обговорення у групі педагогів важливості безпечного освітнього середовища для усіх дітей, визначення відповідальності учасників освітнього процесу за можливість реалізації прав на освіту дітьми з різними освітніми потребами. Окремі заняття рекомендовано провести з батьками та учнями з даної проблеми. Важливим доповненням до програми, що сприятиме її ефективності, є низка просвітницьких акцій з питань інклюзивної освіти.

Рекомендується до упровадження працівниками психологічної служби у системі освіти закладів дошкільної та загальної середньої освіти.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

За даними Міністерства соціальної політики України, в нашій державі станом на 2017 рік проживає близько одного мільйона дітей з особливими освітніми потребами [25], тобто тих, хто потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту. Протягом останнього часу форми навчання осіб з особливими освітніми потребами (далі з ООП) змінювалися. Найбільш поширеною формою було навчання у спеціальних загальноосвітніх школах, спеціальних школах-інтернатах, в яких діти отримують необхідні уміння, знання та навички за спеціальними методиками. Але вихованці таких закладів не завжди виявляються підготовленими до життя у середовищі, яке не пристосоване до їх особливих потреб, тому мають низький рівень соціалізації та соціальної адаптації, труднощі у спілкуванні з незнайомими людьми. Враховуючи світові тенденції розвитку освіти, в Україні все більшого поширення набуває спільна форма навчання та виховання дітей з ООП та їх однолітками, що має назву інклюзивне навчання. В Україні інклюзивна форма навчання в закладах освіти впроваджується з 2010 року. І на сучасному етапі розвитку системи освіти України впровадження інклюзивного навчання є одним з основних напрямів реформування. В Законі України “Про освіту” (2017 рік) вперше на законодавчому рівні визначені поняття “інклюзивне навчання”, “особа з особливими освітніми потребами” та інші [10]:

– “Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базуються на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників”.

– “Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту”.

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко, присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими освітніми потребами до навчання в закладах освіти, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм [39]. За даними досліджень інклюзивне навчання має ряд переваг: для дітей з ООП значно розширюється коло комунікації з однолітками, старшими та молодшими дітьми, новими дорослими – що сприяє їх кращій адаптації в соціальному середовищі та значно підвищує рівень їх соціалізації в майбутньому; через особистісну взаємодію в соціумі закладу освіти розвивається емоційно-вольова сфера дітей, збагачується новина враженнями – що сприяє покращенню психоемоційного стану дітей з ООП; в інклюзивному закладі освіти всі вихованці та учні є залученими до освітнього процесу на принципах рівності, відповідно до своїх можливостей – що допомагає дітям відчувати себе повноцінними учасниками освітнього життя. Водночас, всі учасники освітнього процесу розвивають в собі культуру поваги до потреб, честі та гідності, особливостей кожної дитини та дорослого, всі діти отримують можливість навчатися різними методами, розвивати індивідуальні здібності. Впровадженню інклюзивної форми навчання в систему освіти в Україні сприяє усвідомлення педагогами та батьками важливості толерантного ставлення до людей з особливими потребами, володіння знаннями про інклюзивне навчання. Дорослі сприяють формуванню та зміні свідомості, світогляду дітей. Однак не всі батьки та педагоги достатньо проінформовані та правильно розуміють принципи інклюзивної освіти, відповідно мають упереджене ставлення до інклюзивного навчання як форми навчання, що забезпечує дітям з ООП право на освіту. Тому важливим завданням соціальних педагогів та практичних психологів закладів освіти є профілактична робота з попередження складностей та сприяння покращенню адаптації всіх учасників освітнього процесу до системи інклюзивного навчання.

Мета програми: попередження складностей впровадження інклюзії та сприяння позитивній соціально-психологічній адаптації всіх учасників освітнього процесу до системи інклюзивного навчання.

Завдання програми: формування соціально-психологічних умов для успішної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у освітніх закладах:

- стимулювати саморозвиток педагогів щодо їх готовності організувати освітній процес із дітьми з особливими освітніми потребами;

- сприяти усвідомленню учасниками програми власних особливостей, формуванню поваги та толерантного ставлення до індивідуальних потреб дітей, у тому числі з особливими освітніми потребами;

- сприяти усвідомленню учасниками переваг спільного навчання дітей з різними освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання;

- сприяти набуттю учасниками досвіду емпатійної взаємодії;

- сприяти удосконаленню учасниками власних навичок конструктивного спілкування;

- розширити обізнаність учасників освітнього процесу з питань політики держави щодо інклюзивної освіти.

Цільова аудиторія: профілактична програма розрахована на педагогів.

Окремі заняття програми можуть бути використані в груповій роботі з батьками (у рамках батьківського всеобучу, лекторію тощо). Просвітницькими заходами (розміщення та поширення інформації у межах та поза межами закладу освіти) можуть бути охоплені різні категорії населення.

При впровадженні програми важливо враховувати мотивацію та очікування учасників. Наприклад, для педагогічних працівників суттєвим стимулом для участі в програмі є зовнішня мотивація (закріплена чинною нормативною базою з питань освіти в Україні, професійними обов'язками). Заняття, спрямовані на поглиблення знань з питань інклюзивного навчання, допоможуть педагогам адаптуватися до ситуації нового педагогічного досвіду. У батьків така зовнішня мотивація поступається внутрішній потребі (забезпечення інтересів та безпеки власних дітей), реалізація якої може впливати як на формування особистісного ставлення батьків до інклюзивної освіти, так і на участь у групових заняттях на базі закладу освіти. Тому методи роботи та інструментарій для роботи з батьками має бути спрямований в першу чергу на розвиток в учасників толерантності, поваги до потреб та прав кожної дитини – це забезпечить внутрішню потребу батьків у захисті інтересів власних дітей, знизить ризик упередженого ставлення до дітей з ООП та сприятиме формування позитивного ставлення до принципів інклюзивної освіти. Гнучка структура запропонованої профілактичної програми дозволяє фахівцю психологічної служби структурувати заняття відповідно до потреб контингенту учасників.

Рекомендується впровадження програми незалежно від наявності інклюзивних класів (груп) у закладі освіти.

Впровадження програми: реалізують програму спеціалісти психологічної служби (соціальний педагог або практичний психолог). Фахівець має усвідомлювати ідеї та принципи інклюзії та інклюзивного навчання, мати досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, в тому числі в умовах інклюзивної освіти; володіти методами профілактичної роботи, методами інтерактивної роботи з дорослими; знати особливості психолого-педагогічного спілкування з батьками вихованців, учнів.

Методи та форми роботи: відповідно до мети та завдань програми використовуються форми роботи – групова, підгрупова робота, робота в парі; методи – інформаційне повідомлення, мозковий штурм, міні-лекція, інсценування, рольова гра, казкотерапія, дискусія, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення реалізації програми: заняття відбуваються у приміщенні, яке достатньо просторе та передбачає групову роботу.

Обладнання: мультимедійні засоби (екран, проектор, ноутбук), стільці по кількості учасників, розташовані по колу, столи для роботи у групах, фліпчарт-дошка на тринозі. На заняттях використовуються канцелярське приладдя (папір фліпчарт, ватман, папір А-4, А-3, маркери, олівці, клей). В змісті програми до кожного заняття подано перелік необхідного приладдя.

Дидактичний інструментарій до програми: мультимедійна презентація “Інклюзивна освіта” та відеоматеріал (уривки фільму “Зірочки на Землі”); іграшки (м'яка іграшка, м'яч), діагностичний матеріал (анкета “Моє ставлення до інклюзивної освіти”).

Строки та етапи реалізації програми: програма містить 6 занять та

складається з трьох етапів (діагностичного – заняття № 1, реконструктивно-формульовального – заняття № 2-5 та етапу оцінки ефективності профілактичного впливу – заняття № 6).

Діагностичний етап профілактичної програми передбачає застосування анкети “Моє ставлення до інклюзивної освіти”. Реконструктивно-формулюючий етап включає вправи на розширення та поглиблення знань про інклюзивну освіту, формування усвідомленого ставлення дорослих щодо важливості толерантного відношення до дітей з особливими потребами.

Етап оцінки ефективності програми спрямований на визначення ставлення педагогічних працівників до інклюзивної освіти та передбачає повторне застосування анкети. Інструментарій оцінки ефективності програми та одержана за її допомогою інформація дають можливість соціальному педагогу (практичному психологу) визначити: наскільки успішним був процес профілактичної роботи, ефективність застосування прийомів, вправ.

Заняття проводяться один раз на тиждень на початку навчального року (для педагогів). Тривалість одного заняття – 1 год. 30 хв. Кількість учасників у групі 12-20 осіб.

Критерії ефективності програми та очікувані результати.

Критеріями ефективності програми є:

– організація освітньої діяльності в закладі освіти за принципами інклюзивного навчання;

– позитивна психологічна атмосфера в закладі освіти;

– рівень обізнаності учасників програми з питань інклюзивного навчання. По закінченню профілактичної програми проводиться повторне опитування за анкетною “Моє ставлення до інклюзивної освіти”. Ефективністю проведеної роботи вважається, якщо 80% учасників програми розширяють свої знання про інклюзивну освіту, сформулюють толерантне ставлення до індивідуальних потреб всіх дітей та позитивне ставлення щодо важливості впровадження інклюзивної форми навчання, що визначається позитивними відповідями на більшість питань анкети.

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

№ п/п	Завдання	Вправи	Час	Критерії успіху
Заняття 1			1,5 год.	
1.	Створити атмосферу довіри, взаєморозуміння в групі, сприяти усвідомленню учасниками своїх особливостей	Вправа “Привітання”	10 хв.	Учасники контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Визначити рівень обізнаності з питань інклюзивної освіти	Анкета “Моє ставлення до інклюзивної освіти”	15 хв.	Заповнені анкети, визначено стан обізнаності

3.	Ознайомити з соціально-психологічним змістом поняття “Інклюзивне навчання”	Інформаційне повідомлення “Що таке “інклюзивне навчання?”	10 хв.	Учасники використовують поняття “інклюзивне навчання”
4.	Закріпити знання про зміст інклюзивного навчання	Групова дискусія “Ми всі рівні”	15 хв.	Учасники спілкуються з питань інклюзивного навчання
5.	Сприяти усвідомленню рівності прав кожної дитини, удосконалити навички конструктивного спілкування	Вправа “Колаж”	20 хв.	Учасники активно контактують. Наявний продукт спільної діяльності, зміст якого відповідає поставленій меті
6.	Удосконалювати вміння передавати і приймати емоції	Вправа “Мені подобається твій...”	10 хв.	Учасники демонструють вербально власні емоції та адекватно сприймають чужі
7.	Усвідомити власні досягнення назанятті	Вправа “Піраміда”	10 хв.	Учасники відтворюють знання, рефлексують
Заняття 2			1,5 год.	
1.	Створити позитивну атмосферу, налаштувати на подальшу роботу	Вправа “Сусід зліва, сусід справа”	10 хв.	Учасники контактують один з одним, сприймають один одного
2.	Сформувані уявлення про категорії дітей з особливими освітніми потребами	Міні-лекція “Діти з особливими освітніми потребами”	15 хв.	Учасники розуміють отриману інформацію, оперують поданим матеріалом та дають характеристику дітей з особливими потребами
3.	Удосконалювати вміння розуміти емоційний стан іншої людини, спонукати	Вправа “Світ моїх емоцій” Вправа “Таким	15 хв. 10 хв.	Продовжують речення. Дають відповіді на

	до емоційного відгуку до потреб дітей з особливими освітніми потребами	мігбути й ти”		питання. Під час вправи в учасників змінюється настрій, вираз обличчя
4.	Ознайомити учасників з поняттям “емпатія”	Інформаційне повідомлення “Емпатія”	10 хв.	Учасники знають визначення і значення поняття “емпатія”
5.	Надати можливість набуті досвід вияву емпатії, формувати толерантне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами	Вправа “Новенький у класі”	20 хв.	Учасники виконують вправу відповідно до вимог
6.	Усвідомити власні досягнення на занятті	Заклучна вправа “Я сьогодні...”	10 хв.	Висловлюються про свої набуті знання
Заняття 3			1,5 год.	
1.	Удосконалювати позитивне ставлення до інших через невербальні засоби спілкування, розвивати навички конструктивного спілкування	Вправа “Зустріч” Пантоміма “Історія, яку розповіли руки”	15 хв. 10 хв.	Учасники аналізують власні жести й міміку, вільно проявляють емоції
2.	Ознайомити з традиційним сприйняттям дітей з особливими освітніми потребами	Інформаційне повідомлення “Ставлення до дітей з особливими освітніми потребами”	15 хв.	Учасники володіють інформацією про ставлення до дітей з особливими потребами в Україні
3.	Удосконалювати навички емпатії, довіри, співчуття, співпереживання	Казкотерапія. Вправа “У світі казки”	25 хв.	Під час обговорення діляться власними враженнями, переживаннями
4.	Зняття емоційної напруги	Вправа -руханка “Поміняйтеся місцями ті, хто...”	10 хв.	Виконують завдання, налаштовані на подальшу роботу
5.	З’ясувати вплив почуттів людини на ефективність	Повідомлення “Почуття у	5 хв.	Усвідомлюють вплив почуттів та

	конструктивного спілкування	нашому житті”		емоцій на людину
6.	Усвідомити власні досягнення на занятті	Вправа “Крок-раз!”	10 хв.	Висловлюються про свої набуті знання
Заняття 4			1,5 год.	
1.	Активізувати учасників на спільну роботу, сприяти усвідомленню рівності в правах всіх дітей	Вправа “Лимон”	15 хв.	Учасники контактують один з одним, налаштовані на подальшу роботу
2.	Ознайомити з видами навчання дітей з особливими освітніми потребами	Інформаційне повідомлення “Види навчання дітей з особливими потребами”	15 хв.	Учасники знають про сегрегацію, інтеграцію та інклюзію
3.	Удосконалити знання про інклюзивне навчання	Мозковий штурм “Що ви знаєте про інклюзивне навчання?”	10 хв.	Учасники оперують отриманою раніше інформацією.
4.	Формувати готовність організувати освітній процес із дітьми з особливими освітніми потребами	Вправа “Яким ти уявляєш інклюзивний заклад освіти?”	20 хв.	Презентують власний уявлений інклюзивний заклад
5.	Усвідомити свою роль в суспільстві, в якому є діти з особливими потребами	Пантоміма “Мурашник”	20 хв.	Учасники невербально передають образи
6.	Усвідомити власні досягнення на занятті	Вправа “Піраміда”	10 хв.	Висловлюються про свої набуті знання
Заняття 5			1,5 год.	
1.	Активізувати учасників, налаштувати на робочий ритм, вдосконалити вміння точно передавати, виявляти емоції	Вправа “Привіт”	10 хв.	Учасники розпізнають та передають емоції та почуття
2.	Закріпити усвідомлене позитивне ставлення до особливостей та індивідуальних потреб дітей, у тому числі з	Інформаційне повідомлення “Кожна людина особлива” Вправа “Не	10 хв. 30 хв.	Учасники висловлюються з приводу власних вражень, почуттів та емоцій, що

	особливими освітніми потребами	просто дивлюся”		виникли під час інформаційного повідомлення та після перегляду уривків фільму
3.	Закріпити позитивне ставлення до всіх дітей, сприяти подоланню стереотипів по відношенню до дітей з особливими освітніми потребами, усвідомити готовність організувати освітній процес із даними дітьми	Вправа “Сформулюй речення”	15 хв.	Учасники продовжують речення
4.	Формувати усвідомлення важливості створення соціально- психологічних умов для успішної адаптації дітей з особливими освітніми потребами	Вправа “Безлюдний острів”	20 хв.	Обігруючи запропоновану ситуацію, визначають спільне та відмінне
5.	Знизити психофізичне напруження, усвідомити власні досягнення на занятті, важливість теми інклюзивного навчання	Вправа “Перебування в теперішньому”	10 хв.	Учасники спокійні, вільно обговорюють відчуття, що виникли під час вправи, висловлюють власні думки щодо важливості даної теми
Заняття 6			1,5 год.	
1.	Створити позитивну атмосферу, активізувати наспільну роботу	Вправа “Побажання на сьогодні”	10 хв.	Учасники контактують один з одним, усміхнені, налаштовані на подальшу роботу
2.	Сприяти усвідомленню переваг спільного навчання дітей з різними освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання	Мозковий штурм “Переваги інклюзивного навчання” Інформаційне повідомлення	10 хв. 10 хв.	Учасники визначають позитивні сторони спільного навчання та перебування “різних” дітей

		“Взаємовплив спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами та їх однолітків”		
3.	Закріпити вміння розуміти та приймати власні почуття, емоції та емоції інших	Вправа “Ти мені дуже потрібний”	10 хв.	Учасники аналізуючи власні емоції та почуття, висловлюються
4.	Визначити в учасників рівень обізнаності з питань інклюзивної освіти	Анкета “Мое ставлення до інклюзивної освіти”	15 хв.	Учасники заповнили анкети
5.	Стимулювати саморозвиток, удосконалити навички аналізувати власні почуття, думки, сприяти усвідомленню важливості своєї приналежності, значимості щодо впровадження інклюзивної форми навчання всистемі освіти в Україні	Вправа “Магічні запитання”	10 хв.	Учасники спокійні, розслаблені, вільно виконують вправу відносно завдань
6.	Сприяти усвідомленню власних особливостей, широкого кола своїх можливостей, дати змогу створити образ свого майбутнього	Вправа “Мое життя”	15 хв.	Учасники визначають свої можливості та подальші дії на майбутнє
7.	Підвести підсумки проведеної роботи на заняттях	Вправа “Прощання”	10 хв.	Учасники аналізують та висловлюють власні думки щодо важливості отриманих знань

ДАНИ ПРО АПРОБАЦІЮ ТА ШЛЯХИ ПОШИРЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ДОСВІДУ

Профілактична програма “Формування соціально-психологічних умов для успішної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у освітніх закладах”

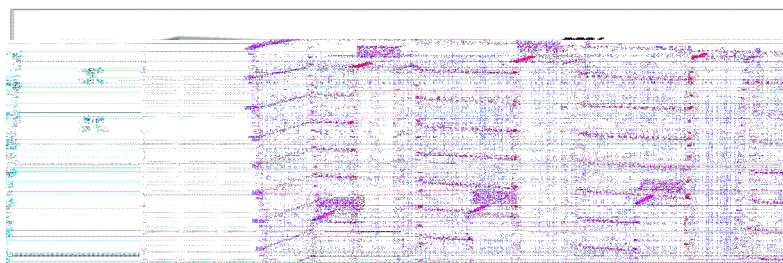
(“Хто сказав, що ми не можемо змінити світ?”) пройшла апробацію в дошкільному навчальному закладі “Золота рибка” з 2011 року по травень 2014 року. Для цього, кожного навчального року, були створені групи учасників профілактичних занять із числа педагогічних працівників та батьків вихованців закладу. Загальна кількість учасників апробації становила 122 особи, з них 44 педагога та 78 батьків.

По завершенню програми, під час апробації, проводилося повторнеопитування учасників за анкетною “Моє ставлення до інклюзивної освіти” з метою отримання даних про ефективність профілактичної програми.

У ході аналізу етапу оцінки ефективності профілактичного впливу виявлено, що в результаті проведеної роботи в групах педагогів та батьків, щорічно, змінювався показник підвищення знань про інклюзивну освіту, що визначався позитивними відповідями на більшість питань анкети. Аналіз показав, що на початку навчального року середній показник обізнаності в період апробації програми (2011-2014р.р.) у педагогів становив 35%, а на кінець року – 87% (діаграма 1).

Діаграма 1

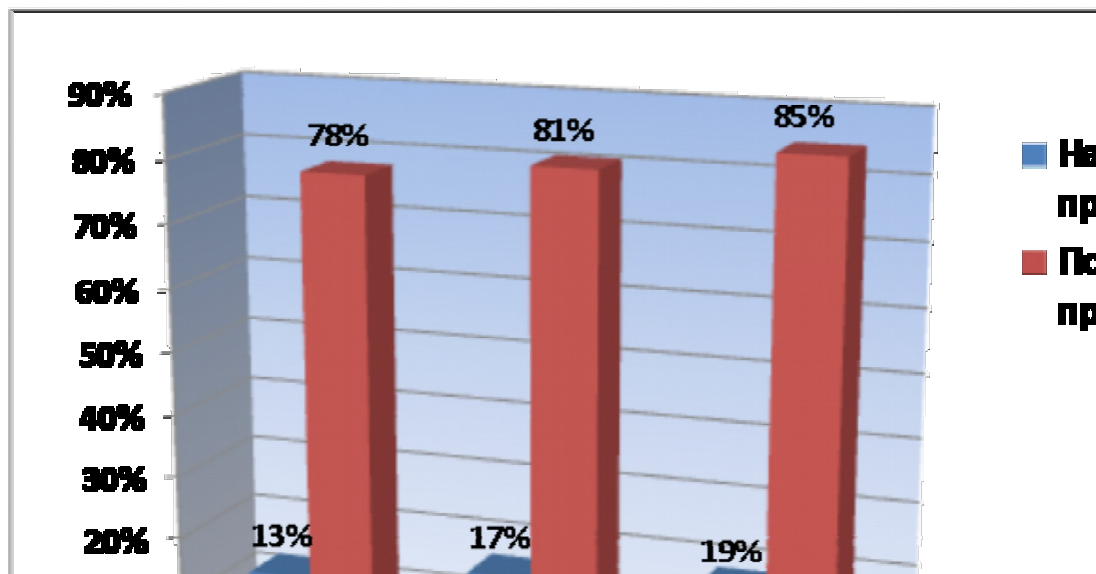
Рівень обізнаності педагогів про інклюзивну освіту та відношення до дітей з особливими освітніми потребами

У батьків, в період апробації, на початку занять програми середній показник становив 16%, а на кінець програми – 81% (діаграма 2).

Діаграма 2

Рівень обізнаності батьків про інклюзивну освіту та відношення до дітей з особливими освітніми потребами

Отже, щорічно, показник обізнаності підвищувався в обох категоріях учасників, що показує позитивну динаміку ефективності даної програми. В результаті аналізу в учасників змінилося традиційне сприйняття дітей з особливими освітніми потребами, сформувалося усвідомлене ставлення щодо важливості толерантного відношення до дітей з особливими потребами.

Матеріали даної програми були використані під час батьківських зборів, семінарів, тренінгових занять, засідань стажувального майданчика та методичного об'єднання соціальних педагогів та практичних психологів міста.

І на сьогодні, дана профілактична програма використовується працівниками психологічної служби (соціальними педагогами, практичними психологами) закладів дошкільної освіти та закладів загальної середньої освіти міста Горішні Плавні Полтавської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

8. Балакірська Л. В. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами / Л. В. Балакірська // Педагогічна майстерня. – 2011. – №6. – С. 11–13.
9. Баришполь С. В. Посібник практичного психолога: психодіагностика, тестування, розробки уроків психічного розвитку / С. В. Баришполь. – 2-ге вид. – Х. : Вид. група “Основа”. – 2009. – 267 с.
10. Безпарточна В. Роль казки в житті дитини / В. Безпарточна // Психолог. – 2010. – № 44. – С. 24–25.

11. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен / Віталій Бондар // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С.10–14.
12. Всеукраїнський фонд “Крок за кроком”. Е-Бібліотека. Інклюзивна освіта. Буклети. Програми “Як індекс інклюзії може допомогти вам у розвитку навчального закладу?”. – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/about/>
13. Григорьева Т. Г., Линская Л. В., Усольцева Т. П. Основи конструктивного общения // Т. Г. Григорьева, Л. В. Линская. – Ростов на Дону: Феникс. – 2010.
14. Державний заклад “Центр медичної статистики Міністерства охорони здоров’я України”. – Режим доступу: <http://surl.li/cafob>.
15. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами / затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607.
16. Закон України “Про освіту”. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
17. Змішане навчання на практиці: як команда освітян змінює середовище своєї школи? Про. Світ. Центр інноваційної освіти. Режим доступу: <http://surl.li/cafoa> – Назва з екрана.
18. Ілляшенко Т. Яка вона – інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі / Тамара Ілляшенко // Початкова школа. – 2011. – № 5. – С. 47–50.
19. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. – К., 2016. – 68 с.
20. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти: керівництво для тренерів: навчально-методичний посібник / [Софій Н., Найда Ю., Маланчій В. та ін.]; за заг. ред. Софій Н. К. – 2018. – 150 с.
21. Інклюзивне навчання. – Режим доступу: <http://surl.li/cafnw>
22. Інклюзивне навчання. Відповіді про важливе. – Режим доступу: <http://surl.li/cafnu>.
23. Калініченко І. О. Виховання емоційного інтелекту підлітків в інклюзивному освітньому середовищі / І. О. Калініченко // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 8–9. – С. 96–97.
24. Кашуба Л. В. Інклюзивна модель навчання: компетентнісний підхід / Л. В. Кашуба // Завучу. Усе для роботи. – 2011. – № 13–14. – С. 32–15.
25. Коган І. М. Особливості емпатії школярів / І. М. Коган // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. акад. Максименка С. Д. – К.: 2010. – Т. П, ч. 6. – С. 273–279.
26. Коршун Ю. Учимося розуміти одне одного: тренінг для дбайливих мам / Ю. Коршун // Психолог дошкілля. – 2013. – №5. – С.33–35.
27. Кочерга О.В. Психологія дітей з особливими потребами / О. Кочерга. – К.: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти. –2012. – 128 с.
28. Кравченко Г. Ю. Інклюзивна освіта / Г. Ю. Кравченко, Г. О. Сіліна. –Х.: Ранок. – 2014. – 144 с.

29. Левченко К. Б. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: Навч.-метод посібник / К. Б. Левченко. – К.: Міленіум. – 2009. – 210 с.
30. Ляхова В. У дитячий садок прийшли новенькі: семінар-практикум для учасників ПМПК ДНЗ / В. Ляхова // Психолог дошкілля. – 2013. – №6. – С.13–19.
24. Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/>.
25. Методи групової роботи в системі освіти: методичні рекомендації [Електронний ресурс] / [П. П. Горностай, В. В. Горбунова, О. Л. Коробанова та ін.]; за ред. П. П. Горностая; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2017. – 64с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/708767/1/MetodGorn2017.pdf>.
26. Настільна книга шкільного психолога / Авт.-уклад. О. Є. Марінушкіна. – Х.: Вид-во “Ранок”. – 2010. – 288 с.
27. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>.
28. Обухівська А. Г. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Антоніна Обухівська. – К.: Редакції загальнопед. Газет. – 2012. – 128 с.
29. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. – К. – 2018. – 252 с.
30. Посібник для тренерів з проведення просвітницьких занять із населенням щодо питань репродуктивного здоров'я і планування сім'ї / [Кенней А., Литвинова Т, Карбовська Н. та ін.]. – 2009. – Київ. – С. 30
31. Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери молодшого школяра / Упоряд. О. А. Атемасова. – Х.: Вид-во “Ранок”. – 2010. – 176 с.
32. Прядко Л. О. Формування інклюзивного простору як засобу готовності педагога загальноосвітнього навчального закладу до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 4. – С. 444–450.
33. Психогімнастика у початковій школі / Упоряд. О. А. Атемасова. – Х.: Вид-во “Ранок”, 2010. – 160 с. – (Бібліотека шкільного психолога).
34. Рабочая книга практического психолога / Упоряд. Н. Н. Ежова. – Ростов на Дону: Феникс. – 2009. – 314 с.
35. Репнова Т. П. Тренинг емоціональної зрелости / Т. П. Репнова. – Одесса. – 2009. – 64 с.
36. Семиченко В. А. Психологія емоцій / В. А. Семиченко. – Луганськ. – 2009.
37. Словник шкільного психолога / Уклад. Л. В. Туріщева – Х.: Вид. група “Основа”. – 2009. – 107 с.
38. Суховєєва Н. М. Соціально-педагогічні аспекти інклюзивної освіти та підготовки фахівців у вищій школі ВІКНУ / Н. М. Суховєєва. – 2013. – С. 192–197.

39. Туженкова Ю. Виховання толерантності починається з педагога: семінар для вихователів / Ю. Туженкова // Психолог дошкілля. – 2013. – № 33. – С. 38–41.
40. Уайльд О. Щасливий принц [Електронний ресурс] / Оскар Уайльд. – Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=274>.
41. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник / З.М.Шевців. – К.: “Центр учбової літератури”. – 2016. – 248 с.
42. Щорс В. В. Формування гуманного ставлення до дітей з особливими потребами в учасників навчально-виховного процесу / В. В. Щорс // Початкове навчання та виховання. – 2011. – № 32/33. – С. 40–45.
43. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти / І. Ярмошук // Шлях освіти. – 2013. – № 2. – С. 24–28.

Хорольська О.О.

Просвітницька програма “Формування психологічної компетентності як однієї з ключових складових професійного стандарту вчителя”

Програма містить розробки занять, які спрямовані на надання педагогам психологічних знань, засвоєння навичок, необхідних для формування психологічної компетентності як передумови ефективної педагогічної діяльності та виконання педагогами функції партнерської взаємодії відповідно до професійного стандарту вчителя.

Вправи та завдання підібрані таким чином, що допомагають вчителю розширити свої знання про вікові та індивідуальні особливості учнів молодшого шкільного віку, засвоїти навички необхідні для ефективного міжособистісного спілкування та збереження психічного здоров'я педагога.

Адресована працівникам психологічної служби закладів освіти для формування психологічної компетентності педагогів.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Професійний стандарт вчителя визначає педагогічну діяльність як таку, що пов'язана з підвищеним нервово-емоційним та інтелектуальним навантаженням [23]. Ця властивість професії педагога набуває особливого значення в період пандемії COVID-19, коли за свідченнями аналітиків психологічний стан вчителів погіршується. Деякі дослідження показали, що вчителі зазнають великого стресу під час карантину, коли їм доводиться адаптувати навчання під дистанційний формат, а також перевтомлюються від понаднормової роботи через викладання з дому [21]. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває психологічна компетентність вчителя взагалі та здатність усвідомлювати особисті відчуття й почуття, управляти власними емоційними станами, конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу зокрема. Перераховані характеристики тісно пов'язані з психологічним благополуччям вчителя, яке є запорукою його успішної педагогічної діяльності, адже розлади психічного здоров'я, деформація особистості педагога, прояви синдрому емоційного

вигорання, відсутність навичок протистояння негативним стресогенним впливам насамперед впливають на його учнів [22].

Закон України “Про освіту” визначає “компетентність” як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність” [24].

Професійний стандарт за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)” втілює сучасний підхід до визначення, переліку та опису загальних і професійних компетентностей вчителя.

Відповідно до професійного стандарту виконання вчителем трудової функції “Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу” передбачає психологічну компетентність, емоційно-етичну компетентність і компетентність педагогічного партнерства [23]. При цьому до психологічної компетентності віднесені наступні вміння: здатність визначати і враховувати в освітньому процесі вікові та інші індивідуальні особливості учнів; здатність використовувати стратегії роботи з учнями, які сприяють розвитку їхньої позитивної самооцінки, я-ідентичності; здатність сформувати мотивацію учнів та організувати їхню пізнавальну діяльність; здатність формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною.

Слід зазначити, що протягом останніх десятиліть науковці приділяли велику увагу психологічній компетентності, яка є складовою професійної компетентності педагога та однією з умов якісної організації навчання та виховання учнів під час здобуття ними освіти. Проблема становлення психологічної компетентності є предметом багатьох наукових досліджень (М. Аргайл, А. Брушлинський, Л. Лазаренко, М. Лук’янова, С. Мансурова та ін.). Різноманітні аспекти психологічної компетентності педагога вивчалися О. Алфєровим, Н. Андроновною, О. Гутко, О. Казанніковою, М. Корчагіною, М. Лук’яновною, О. Полуніною, Е. Рамзані, Т. Щербаковою, І. Якиманською та ін.

О. Бакаленко вказує, що у цілій низці робіт дослідники визначають психологічну компетентність як комплекс психологічних знань і умінь, необхідних для вирішення професійних завдань у педагогічній діяльності; систему психічних властивостей, що визначають успішність виконання педагогічної діяльності; наявність основ психологічних знань і досвіду, необхідних для ефективної педагогічної роботи; інтегральну акмеологічну характеристику вчителя, що дозволяє конструктивно вирішувати завдання професійної діяльності, спілкування і саморозвитку [3].

На думку Е. Рамзані, психологічна компетентність – це своєрідний психологічний особистісний інструмент фахівця, що забезпечує ефективне виконання його професійної діяльності. Вона є частиною психологічної культури фахівця сфери “людина-людина”, до якої належить професія педагога, і елементом його професіоналізму [26].

А. Алфєров розширює розуміння поняття “психологічна компетентність”. Воно включає сукупність знань, умінь і навичок з психології; чіткість позиції

щодо ролі психології в професійній діяльності педагога; уміння використовувати психологічні знання в роботі з учнями; уміння бачити за поведінкою дитини стан її душі, рівень розвитку її пізнавальних процесів, емоційної, вольової сфер, рис характеру; здатність орієнтуватися, оцінювати психологічну ситуацію у стосунках з дитиною або колективом дітей та обирати раціональний спосіб спілкування; педагогічно грамотно упродовж тривалого відрізка часу впливати на дитячу психіку з метою її гармонійного розвитку [1].

Згідно Т. Єрмакову, психологічна компетентність полягає у здатності індивіда взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних відносин, а тому включає вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, визначати особистісні особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування [8].

Л. Орбан-Лембрик під психологічною компетентністю розуміє сукупність комунікативних, перцептивних та інтерактивних знань, які дають змогу індивіду орієнтуватись у соціальних ситуаціях, міжособистісних відносинах, приймати правильні рішення [20].

Таким чином проаналізувавши нормативні документи, результати наукових досліджень, зазначимо, що, на наш погляд, психологічна компетентність вчителя закладу загальної середньої освіти в більш широкому розумінні поєднує психологічну, емоційно-етичну компетентність та компетентність педагогічного партнерства.

В такому розумінні психологічна компетентність є передумовою ефективної педагогічної діяльності, оскільки, високий рівень психологічних знань, умінь та навичок вчителя дозволяє підбирати ефективні форми, методи, прийоми роботи з дітьми різних вікових груп, враховуючи індивідуальні та вікові психологічні особливості учнів. Компетентність педагогічного партнерства є умовою ефективної комунікації не лише з дітьми, а й іншими учасниками освітнього процесу. Емоційно-етична компетентність забезпечує формування професійно важливих якостей вчителя (рефлексія, емпатія, перцептивні здібності, здатність до самоаналізу); дає можливість адекватно оцінити власні здібності, психологічні особливості; обирати оптимальний варіант поведінки у певній ситуації; регулювати власні емоційні стани [22].

Базовою основою психологічної компетентності вчителя є знання про вікові та індивідуальні особливості учнів, умови та способи ефективної комунікації.

Метою просвітницької програми “Формування психологічної компетентності як однієї з ключових складових професійного стандарту вчителя” є надання педагогам психологічних знань, напрацювання навичок, необхідних для формування психологічної компетентності як передумови ефективної педагогічної діяльності та виконання функції партнерської взаємодії відповідно до професійного стандарту вчителя.

Завдання програми:

1. Актуалізація знань педагогів про вікові особливості учнів молодшого шкільного віку.
2. Підвищення рівня поінформованості про специфіку організації взаємодії з гіперактивними, тривожними та агресивними дітьми.

3. Розширення знань про поняття “дидактогенія”, причини її виникнення та шляхи профілактики.

4. Напрацювання необхідних практичних навичок (емпатії, рефлексії, емоційної саморегуляції) для ефективного міжособистісного спілкування та збереження психічного здоров'я педагога.

Цільова група: вчителі початкової школи закладів загальної середньої освіти.

Кількість занять: 6 занять тривалістю 90 хв.

Періодичність занять: 1 заняття на 2 тижні.

Методи та форми роботи: програма проводиться у формі тренінгу з використанням активних та інтерактивних методів навчання: презентація, індивідуальна робота, робота в парах, робота в малих групах, аналіз заданої ситуації, обговорення, “мозковий штурм”, анкетування, вправи для розвитку навичок саморегуляції тощо.

Очікувані результати: поглиблення знань учителів про вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, поняття “дидактогенія” та причини її виникнення, специфіку організації взаємодії з тривожними, агресивними та гіперактивними учнями, засвоєння навичок для ефективного міжособистісного спілкування та збереження психічного здоров'я педагогів.

Етапи реалізації програми:

Діагностичний етап.

Просвітницький етап.

Етап оцінки ефективності просвітницького впливу.

На початку просвітницької програми проводиться вхідне анкетування “Вивчення обізнаності педагогів з питань вікових та індивідуальних особливостей учнів” (Додаток 1).

По завершенні просвітницької програми проводиться повторне анкетування для визначення наскільки реалізація програми допомагає розширити знання педагогів про вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, специфіку організації взаємодії з гіперактивними, тривожними та агресивними дітьми.

ПЛАН-СІТКА

Завдання	Назва вправи	Час	Критерії успіху
Заняття 1		90 хв.	
Налаштування на роботу, повідомлення мети та завдань програми	1. Вступне слово психолога	5 хв.	Учасники спокійні, уважно слухають
Сприяння зняттю психоемоційного напруження та формуванню позитивної атмосфери у групі	2. Вправа “Асоціації”	5 хв.	Розповідають про себе, слухають інших
Встановлення принципів роботи в групі, створення	3. Прийняття	10 хв.	Учасники приймають правила роботи у групі

відчуття захисту	правил групи		
Визначення очікувань учасників від заняття	4. Вправа “Очікування”	5 хв.	Учасники висловлюють свої очікування
Вивчення обізнаності педагогів з питань вікових та індивідуальних особливостей учнів	5. Анкета	15 хв.	Учасники відповідають на питання
Підвищення психологічної обізнаності, розвиток аналітичних здібностей	6. Робота в групах “Особливості організації роботи з агресивними, тривожними, гіперактивними дітьми. Вікові особливості молодшого школяра”	20 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Актуалізація знань	7. Мозковий штурм “Які особистісні риси потрібно мати педагогу для ефективної співпраці з учнями?”	5 хв.	Учасники висловлюють свої думки
Усвідомлення важливості прийняття свого «Я»	8. Вправа “Моє я”	15 хв.	Учасники виконують завдання, озвучують відповіді
Розвиток навичок саморегуляції	9. Вправа “Послухай тишу”	5 хв.	Учасники виконують вправу відповідно до інструкції
Рефлексія	10. Вправа ”Закінчи речення”	5 хв.	Учасники висловлюють свої думки
Заняття 2		90 хв.	
Налаштування на роботу, повідомлення мети та завдань заняття	1. Вступне слово психолога	5 хв.	Учасники спокійні, уважно слухають
Розвиток вміння позитивно сприймати інших, отримання позитивного емоційного заряду	2. Вправа “Схвалення”	10 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Визначення очікувань	3. Вправа	10 хв.	Учасники висловлюють

учасників від заняття	“Очікування”		свої очікування
Мотивування до розвитку психологічної компетентності як однієї із складових професійного стандарту вчителя	4. Інформаційне повідомлення тренера “Роль психологічної компетентності вчителя у взаємодії з учнем”	10 хв.	Учасники уважно слухають
Формування навичок емпатійної взаємодії	5. Вправа “Коли я навчався(лась) у школі”	25 хв.	Учасники висловлюють свої думки
Формування моделей ефективного безконфліктного спілкування, відпрацювання навичок позитивного мислення	6. Вправа “Позитивне мислення”	20 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Розвиток навичок саморегуляції	7. Вправа “Дотягнись до зірок”	5 хв.	Учасники виконують вправу відповідно до інструкції
Рефлексія	8. Вправа “Закінчи речення”	5 хв.	Учасники висловлюють свої думки
Заняття 3		90 хв.	
Створення позитивного емоційного фону	1. Привітання “Усмішка по колу”	5 хв.	Учасники спокійні, виконують інструкції
Розвиток емпатії	2. Вправа “Про що говорять очі?”	10 хв.	Учасники виконують вправу
Визначення очікувань учасників	3. Вправа “Очікування”	10 хв.	Учасники висловлюють свої очікування
Визначення і аналіз причин виникнення дидактогеній	4. Робота в групах “Причини виникнення дидактогеній”	20 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Надання теоретичної інформації стосовно дидактогеній	5. Інформаційне повідомлення	10 хв.	Учасники уважно слухають
Поглиблення знань про прийоми ефективного спілкування	6. Робота у групах “Прийоми ефективного спілкування”	25 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Розвиток навичок	7. Вправа “Уяви собі	5 хв.	Учасники виконують

саморегуляції	море”		вправу відповідно до інструкції
Рефлексія	8. Вправа “Закінчи речення”	5 хв.	Учасники висловлюють свої думки
Заняття 4		90 хв.	
Налаштування на роботу	1. Вступне слово психолога	5 хв.	Учасники уважно слухають
Створення позитивного психологічного мікроклімату в групі	2. Вправа “Привітання”	10 хв.	Учасники спокійні, виконують вправу
Визначення очікувань учасників від заняття	3. Вправа “Очікування”	10 хв.	Учасники висловлюють свої очікування
Аналіз вербальних прийомів спілкування з дітьми.	4. Робота в групах “Ефекти, які виникають у розвитку особистості дитини як наслідки типових способів комунікації дорослих і дітей”	25 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Розвиток емпатії, рефлексії	5. Вправа “Двійка”	20 хв.	Учасники уважно слухають
Демонстрація відносності сприйняття людиною предмету або події	6. Вправа “Не рухома фігура”	10 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Розвиток навичок саморегуляції	7. Вправа “Думай про дихання”	5 хв.	Учасники виконують вправу
Рефлексія	8. Вправа “Закінчи речення”	5 хв.	Учасники висловлюють свої думки
Заняття 5		90 хв.	
Налаштування на роботу	1. Вступне слово психолога	5 хв.	Учасники уважно слухають
Розвиток емпатії	2. Вправа “Я люблю весну”	10 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Визначення очікувань учасників від заняття	3. Вправа “Очікування”	10 хв.	Учасники висловлюють свої очікування
Підвищення обізнаності щодо форм прояву дидактогеній	4. Робота в групах “Форми прояву дидактогеній”	20 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції

Визначення чинників, які викликають в дитини психологічний дискомфорт	5. Вправа “Мозковий штурм”	10 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Підвищення психологічної обізнаності педагогів	6. Робота в групах “Визначення груп дітей, які мають шкільний невроз”	25 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Розвиток навичок саморегуляції	7. Вправа “Енергійні рухи”	5 хв.	Учасники виконують вправу
Рефлексія	8. Вправа “Закінчи речення”	5 хв.	Учасники висловлюють свої думки
Заняття 6		90 хв	
Налаштування на роботу	1. Вступне слово психолога	5 хв.	Учасники уважно слухають
Усвідомлення ознак, за якими можна визначити емоційний стан іншої людини	2. Вправа “Назви свій емоційний стан”	5 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Визначення очікувань учасників від заняття	3. Вправа “Очікування”	10 хв.	Учасники висловлюють свої очікування
Визначення і аналіз шляхів профілактики дидактогеній	4. Мозковий штурм “Шляхи профілактики дидактогеній”	10 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Сприяння ефективній професійній ідентифікації вчителя	5. Робота у групах	20 хв.	Учасники виконують завдання відповідно до інструкції
Вивчення обізнаності педагогів з питань вікових та індивідуальних особливостей учнів	6. Анкета	15 хв.	Учасники відповідають на питання анкети
Рефлексія	7. Вправа “Підсумки”	10 хв.	Учасники висловлюють свої думки

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

Для здійснення аналізу ефективності просвітницької роботи було проведено повторне опитування учасників програми за спеціально розробленою анкетною “Вивчення обізнаності педагогів з питань вікових та індивідуальних особливостей учнів”. Результати аналізувались шляхом їх якісної обробки. Порівнювались відповіді кожного учасника за такими показниками:

Критерій	Ознака	Кількісна характеристика
-----------------	---------------	---------------------------------

Ступінь деталізації відповідей	Розгорнутість відповідей, їх чіткість, лаконічність, змістовність, ґрунтовність	3 бали – відповідь чітка, розгорнута, вичерпна, ґрунтовна, не потребує доповнення 2 бали – відповідь не зовсім розгорнута, потребує незначного доповнення 1 бал – відповідь не ґрунтовна, потребує значного доповнення
Знання психолого-педагогічних термінів	Володіє психологічною термінологією, дає визначення психолого-педагогічним поняттям	3 бали – чітко і правильно дає визначення поняттям, орієнтується у психолого-педагогічній термінології 2 бали – дає визначення поняттям, але зустрічаються певні помилки 1 бал – дає неповні визначення поняттям, наявні грубі помилки

Результати опитування представлені в таблиці “Порівняльний аналіз опитування за анкетною “Вивчення обізнаності педагогів з питань вікових та індивідуальних особливостей учнів” (Таблиця).

Таблиця

**Порівняльний аналіз опитування за анкетною
“Вивчення обізнаності педагогів з питань вікових та індивідуальних
особливостей учнів”**

Запитання анкети	До проведення програми		Після проведення програми	
	Ступінь деталізації відповідей	Знання психологічних термінів	Ступінь деталізації відповідей	Знання психологічних термінів
1. Дайте визначення поняттю дидактогенія (психогенна дезадаптація)	3 бали – 42,9% 2 бали – 35,7% 1 бал – 21,4%	3 бали – 42,9% 2 бали – 35,7% 1 бал – 21,4%	3 бали – 82,5% 2 бали – 17,5% 1 бал – 0%	3 бали – 82,5% 2 бали – 17,5% 1 бал – 0%
2. Назвіть причини виникнення дидактогеній	3 бали – 64,3% 2 бали – 21,4% 1 бал – 14,3%	3 бали – 64,3% 2 бали – 21,4% 1 бал – 14,3%	3 бали – 92,2% 2 бали – 7,1% 1 бал – 0%	3 бали – 92,2% 2 бали – 7,1% 1 бал – 0%
3. Наведіть прийоми ефективного спілкування	3 бали – 28,6% 2 бали – 28,6% 1 бал – 42,8%	3 бали – 28,6% 2 бали – 28,6% 1 бал – 42,8%	3 бали – 57,7% 2 бали – 42,3% 1 бал – 0%	3 бали – 57,7% 2 бали – 42,3% 1 бал – 0%
4. Назвіть помилки при спілкуванні з дітьми, що призводить до його директивного типу	3 бали – 21,4% 2 бали – 57,2% 1 бал – 21,4%	3 бали – 21,4% 2 бали – 57,2% 1 бал – 21,4%	3 бали – 85,8% 2 бали – 7,1% 1 бал – 7,1%	3 бали – 85,8% 2 бали – 7,1% 1 бал – 7,1%
5. Назвіть ефективні і неефективні методи заохочення	3 бали – 42,5% 2 бали – 57,5% 1 бал – 0%	3 бали – 42,5% 2 бали – 75,5% 1 бал – 0%	3 бали – 92,9% 2 бали – 7,1% 1 бал – 0%	3 бали – 92,9% 2 бали – 7,1% 1 бал – 0%
6. Форми прояву дидактогеній	3 бали – 0% 2 бали – 7,1% 1 бал – 92,2%	3 бали – 0% 2 бали – 7,1% 1 бал – 92,2%	3 бали – 57,7% 2 бали – 42,3% 1 бал – 0%	3 бали – 57,7% 2 бали – 42,3% 1 бал – 0%
7. Дайте коротко психологічну	3 бали – 24,5% 2 бали – 75,5%	3 бали – 24,5% 2 бали – 75,5%	3 бали – 92,9% 2 бали – 7,1%	3 бали – 92,9% 2 бали – 7,1%

характеристику гіперактивної дитини. Опишіть організацію роботи з цією дитиною	1 бал – 0%	1 бал -0%	1 бал -0%	1 бал -0%
8. Дайте коротко психологічну характеристику тривожній дитині. Опишіть організацію роботи з цією дитиною.	3 бали – 26,5% 2 бали – 73,5% 1 бал – 0%	3 бали -26,5% 2 бали – 73,5% 1 бал -0%	3 бали – 92,9% 2 бали – 7,1% 1 бал -0%	3 бали – 92,9% 2 бали – 7,1% 1 бал -0%
9. Дайте коротко психологічну характеристику агресивній дитині. Опишіть організацію роботи з цією дитиною	3 бали – 24,5% 2 бали – 75,5% 1 бал – 0%	3 бали -24,5% 2 бали – 75,5% 1 бал -0%	3 бали – 92,9% 2 бали – 7,1% 1 бал -0%	3 бали – 92,9% 2 бали – 7,1% 1 бал -0%
10. Дайте коротку характеристику віковим особливостям молодшого школяра	3 бали – 64,3% 2 бали – 21,4% 1 бал – 14,3%	3 бали – 64,3% 2 бали – 21,4% 1 бал – 14,3%	3 бали – 92,2% 2 бали – 7,1% 1 бал – 0%	3 бали – 92,2% 2 бали – 7,1% 1 бал – 0%
11. Як потрібно організувати взаємодію з дитиною, яка має слабку нервову систему	3 бали – 0% 2 бали – 7,1% 1 бал – 92,2%	3 бали – 0% 2 бали – 7,1% 1 бал -92,2%	3 бали – 57,7% 2 бали – 42,3% 1 бал - 0%	3 бали – 57,7% 2 бали – 42,3% 1 бал – 0%
12. Як потрібно організувати взаємодію з дитиною, яка має інертну нервову систему	3 бали – 0% 2 бали – 14,3% 1 бал – 85,7%	3 бали – 0% 2 бали – 14,3% 1 бал -85,7%	3 бали – 57,7% 2 бали – 42,3% 1 бал - 0%	3 бали – 57,7% 2 бали – 42,3% 1 бал – 0%

Таким чином, порівняльний аналіз результатів анкетування до і після проведення просвітницької програми, показав, що під час повторного опитування збільшується кількість вчителів, як чітко і правильно дають визначення поняттям, орієнтуються у психолого-педагогічній термінології, фактично відсутні відповіді, де вчителі роблять грубі помилки або зовсім не дають відповіді на питання. Це дає підставу говорити про поглиблення знань вчителів про вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, про специфіку організації взаємодії з тривожними, агресивними та гіперактивними учнями, знання поняття “дидактогенії”, причини виникнення дидактогенії.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ

Програма пройшла апробацію у червні 2021 року на базі Кременчуцького ліцею № 6 “Правобережний” Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області. В програмі взяли участь 12 учителів початкової школи. Програма представлена працівникам психологічної служби закладів загальної середньої освіти м. Кременчук і запропонована для апробації в інших закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алферов А.Д. Опыт и проблемы повышения психологической компетентности учителя. Вопросы психологии. 1990. № 4. С. 116
2. Беккер Н. В. Основы формирования социальной компетентности школьников. Научно-педагогическое обозрение. 2015. № 2. С. 54–62.
3. Бакаленко О. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця Вісник ХНУ м.. В.Н. Каразіна. *Теорія культури і філософія науки*. 2018. Вип. 58. С.132.
4. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. Богуш та ін.; за ред. Н. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
5. Державний стандарт початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12>
6. Докторович М. О. Соціальна компетентність : співвідношення наукових категорій. Наука та освіта мат. IX Міжнар. Наук. – практ. Конф. Дніпропетровськ, 2006. С. 81–89.
7. Дукерман Г. А. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ: Либідь. 2003. 376 с.
8. Єрмаков Т. І. Індивідуальне розуміння концепту “Я” як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ: Міленіум. 2002. Вип. 6(9). С. 200–207.
9. Кротенко В. Дидактогенії та їх попередження у шкільній практиці. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*: зб. Матеріалів Міжнар. Наук.- практ. Конф. Тернопіль: Стереорат. 2014. 802 с.
10. Куницяна В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. СПб.: Питер. 2001. 544 с.
11. Лейчук Р. М. Соціальна компетентність учнів: до проблеми визначення змісту і структури поняття. *Проблеми соціальної роботи : філософія, психологія, соціологія*. 2013. № 2. С. 160–166.
12. Лепіхова Л.А. Соціально-психологічна компетентність у цілеспрямованій поведінці особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 2. С. 65–69.
13. Лепіхова Л. А. Соціально – психологічна компетентність у педагогічній взаємодії. *Вища освіта України*. 2004. № 3. С.87–102.
14. Лещук Н.О. Дорослішай на здоров'я. Київ. 2012. 214 с.
15. Лещук Н.О. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді. Київ. 2014. 136 с.
16. Методика викладання профілактичних програм: Основи здоров'язбережувальної компетенції: URL: <http://multycourse.com.ua/ua/page/19/69>
17. Методичні рекомендації по проведенню тренінг-курсу для підлітків з питань просвітницької роботи щодо здорового способу життя. Київ: Навчальна книга. 2002. 47 с.

18. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
19. Овчарова Р. В. Технологии практического психолога образования. Москва: Сфера. 2000. 448 с.
20. Орбан-Лембрик Л. Б. Комунікативний простір міжособистісних відносин. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. Івано-Франківськ, 2003. Вип. 4. С. 130 – 136.
21. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків. Cedos: веб-сайт. URL: <https://is.gd/IOLzLv>
22. Пасічніченко А. В. Психологічне здоров'я як умова успішної професійної діяльності педагога. *Інноваційні педагогічні технології в цифровій школі*: мат. II наук. – практ. Конф. Молодих учених, 14-15 травня 2020 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2020. С-201-203.
23. Про затвердження професійного стандарту за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти”. Наказ Міністерства освіти і науки від 23.12.2020 р. № 2736.
24. “Про освіту”: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
25. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи. Київ. 2008. 84с.
26. Рамзані Е. В. Сутність поняття психологічної компетентності вчителя. *Духовність особистості: методологія, теорія і практик*. 2014. Вип. 2 (61). С. 160-161.
27. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. Посіб. Київ. 2016. 360 с.
28. Спілкуємось та діємо: навч.- метод. Посіб. Київ: Навч. Книга. 2002. 112 с.
29. Шість технік заземлення при тривозі та інтенсивних емоціях. Ваш психолог: веб-сайт. URL: https://u.to/g_4oHA

РОЗДІЛ 3. ТРЕНІНГОВІ ПРОГРАМИ

Могілевцева О. О.

“Розвиток соціально-комунікативної компетентності учнів підліткового віку”

Програма містить розробки тренінгових занять для учнів підліткового віку, спрямованих на розвиток вміння встановлювати контакт з однолітками, конструктивно налагоджувати взаємодію в разі виникнення конфліктних ситуацій, розуміти партнера в процесі спілкування та формувати власні стратегії міжособистісної взаємодії.

Представлена Програма буде корисною для соціальних педагогів, практичних психологів, що працюють з підлітками, у яких виникають труднощі під час налагодження процесу комунікації з оточенням.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Підлітковий вік – це період значних змін у становленні особистості. Провідною діяльністю в цей період стає інтимно-особистісне спілкування з ровесниками (Д. Б. Ельконін). Емоційне спілкування пронизує все життя підлітків, воно накладає відбиток і на навчання, і на заняття у позаурочний час, і на взаємини з батьками. У процесі спілкування засвоюються норми моралі, соціальної поведінки, в ній створюються стосунки рівності всіх і поваги один до одного [11, с.126].

Соціальна ситуація розвитку зовні залишається без змін, але вона змінюється якісно. У свідомості підлітка вона трансформується в нові ціннісні орієнтації. Мораль слухняності перетворюється на мораль рівності: почуватися дорослим – це мати право вибору, мати право на свою думку. Підліток починає відстоювати свою самостійність: він проти опіки, постійного контролю, вимагає довіри, невтручання в особисті справи. Обмежується вплив батьків. Проте зростає важливість думки товаришів у питаннях моди, розваг, ставлення до подій тощо. Але розуміння підлітком моральних проблем, оцінка ним моральних вчинків значною мірою залежить від позиції батьків, від моральної атмосфери у сім’ї [11, с. 124].

Основна особливість підліткового віку – перебудова взаємин з дорослим, яка пов’язана з появою почуття дорослості. Однією з основних потреб стає потреба у звільненні від контролю та опіки батьків, вчителів, старших. Це період емансипації від батьків [8, с. 54].

Навчальна діяльність залишається основною, але досвід спілкування поза нею відіграє важливу роль (спорт, гуртки, художня самодіяльність тощо). Хороші знання, як правило, визначають високий статус. Ерудований підліток користується авторитетом серед товаришів [11, с. 135].

У цьому віці дуже важливим є вміти налагоджувати комунікацію з однолітками, батьками, оточуючими. Доцільно навчити підлітків налагоджувати стосунки, оптимізувати міжособистісні відносини, долати комунікативні бар’єри, вчитися співпрацювати в команді. Саме тому проблема розвитку комунікативної компетентності є особливо актуальною в підлітковому віці, який є сензитивним періодом до комунікативного розвитку. Поняття “комунікативна компетентність” (з лат. *communico* – роблю загальним, зв’язую, спілкуюся і *competens* (*competentis*)

– здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів та ін. [1, с.15].

Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування [4, с.28].

Компетентність є надбанням особистості, визначає якісний рівень, засвоєння в наслідок навчання знань, умінь та навичок, а також здатності застосувати їх, на основі власного досвіду, у процесі здійснення певної діяльності. Вона пов'язана з особистістю, її внутрішніми якостями та здібностями.

Психологічні основи формування соціально-комунікативної компетентності розглядається в працях таких науковців як : Г. Балл, І. Зимня, О. Ковальова, Н. Кузьміна, Н. Левус, Н. Лук'янчук, А. Маркова, С. Максименко, Л. Мітіна, С. Мусатов, Л. Петровська, Ю. Ємельянов та ін.

Дослідник О. Ковальова розглядає соціально-комунікативну компетентність як здатність людини забезпечувати власні потреби і цілі шляхом створення партнерських відносин з іншими, згідно з їхніми очікуваннями, потребами і цілями в межах суспільно прийнятної поведінки, а також завдяки ефективній комунікації. Соціально-комунікативну компетентність часто розглядають як дві окремі компетентності – соціальну і комунікативну, що стосуються вміння особи взаємодіяти зі соціумом та спілкуватися з іншими людьми (О. І. Локшина, О. В. Овчарук, О. Я. Савченко, П. А. Шептенко та ін.). Часто комунікативну компетентність трактують, як винятково філологічне поняття, що стосується знань, умінь у використанні мови та мовних одиниць (І. А. Зимня, К. М. Левітан, Д. Хаймс, П. Бахман та ін.).

Через те, що соціально-комунікативну компетентність розуміють як здатність людини до встановлення та підтримки необхідних контактів з оточуючими людьми, то вважається, що вона містить систему знань та навичок, що забезпечують оптимальне спілкування. Соціально-комунікативна компетентність пов'язана з умінням змінювати рівень і коло комунікацій, умінням розуміти інших та бути зрозумілим для них.

Дослідники О. Бодальова, Н. Геза, І. Зимня, Д. Ізаренкова, С. Нікітіна, В. Топалова зазначають, що соціально-комунікативна компетентність – це здатність людини забезпечувати власні потреби і цілі за допомогою створення партнерських відносин з іншими, згідно з їхніми очікуваннями, потребами і цілями у межах суспільно прийнятної поведінки, а також завдяки ефективній комунікації.

Питанням діагностики соціально-комунікативної компетентності займаються такі дослідники як: О. Ковальова, В. Козлов, Р. Овчарова, Г. Мануйлов, М. Фетіскін та ін. Ці науковці пов'язують соціально-комунікативну компетентність з пошуком ефективних засобів побудови комунікації та взаємодії, накопиченням знань і умінь у системі міжособистісних стосунків, обміном інформацією і пізнанням людьми один одного, організацією професійної діяльності та управлінням людською поведінкою. Отже, поняття соціально-комунікативна компетентність підлітків відображає рівень розвитку комунікативних умінь,

майстерності людини в міжособистісному спілкуванні і спирається, перш за все, на психологічні знання про себе та інших людей, на вибрану стратегію міжособистісної взаємодії. Соціально-комунікативну компетентність з психологічної точки зору можна розглядати як інтегративне утворення, що включає розуміння власних та чужих мотивів, стратегій поведінки, уміння вирішувати різні соціально-психологічні проблеми, осмислювати можливі перешкоди на шляху до взаємного порозуміння, оволодіння сучасними технологіями та психотехніками спілкування [11, с. 24].

Підсумовуючи вищезазначене можна зробити висновок, що розвиток соціально-комунікативної компетентності є необхідною умовою для ефективної взаємодії серед підлітків.

Мета: Розвинути навички соціально-комунікативної компетентності учнів підліткового віку.

Завдання:

1. Сформувати у підлітків вміння працювати в команді.
2. Збагатити знання учнів про соціально - комунікативну компетентність.
3. Розвинути навички ефективної комунікації, виходу з конфліктних ситуацій.
4. Сформувати здатність усвідомлювати свої потреби, мотиви поведінки.
5. Розвивати емпатію та навички самоусвідомлення.

Категорія учасників: До 15 учнів підліткового віку (15 років), які мають труднощі у налагодженні комунікації з однолітками та бажання розвинути навички соціально-комунікативної компетентності.

Набір учасників здійснюється за результатами діагностики. Участь у тренінгу є добровільною.

Опис вимог до матеріально-технічного оснащення для реалізації Програми. Окремий кабінет практичного психолога, соціального педагога або класна кімната, фліп-чарт, олівці, маркери, аркуші паперу формату: А1, А3, А4, різнокольорові стікери, роздатковий матеріал відповідно до додатків.

Вимоги до фахівця, який впроваджує програму. Фахівець психологічної служби, який впроваджує розвивальну програму повинен мати відповідну фахову освіту.

Працювати за Програмою можуть тільки спеціалісти, які мають досвід, знання та навички тренінгової роботи.

При впровадженні Програми, соціальний педагог повинен залучитися підтримкою практичного психолога навчального закладу, у якому буде запроваджуватись Програма. Функція практичного психолога навчального закладу полягає у проведенні діагностики за відповідним психодіагностичним інструментарієм, аналіз та інтерпретація отриманих результатів.

Якщо соціальний педагог має відповідну психологічну освіту, то він має право провести діагностику самостійно.

Загальний час: Програма розрахована на 10 занять та складається з трьох етапів: діагностичний етап – 1 заняття, розвивальний – 8 занять, етап оцінки ефективності розвивального впливу – 1 заняття.

Тривалість одного заняття – 1 год. 30хв.

Кількість учасників Програми має бути постійною і становити 15-16 чоловік.
Роботу розраховано на 13 годин.

Заняття проводяться 1 раз на тиждень.

Послідовність етапів реалізації програми:

1. Діагностичний блок:

методика “Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості” КОС-1 (В. В. Синявський, В. А. Федоришин) [7, с.25];

методика типового реагування на конфліктні ситуації (К. Томаса) [9, с. 548].

2. Розвивальний блок (складається з 8 занять):

Заняття 1 “Пропоную познайомитись”;

Заняття 2 “Особистість і спілкування”;

Заняття 3 “Спілкування у моєму житті”;

Заняття 4 “Конфлікт та його роль в посиленні “Я”;

Заняття 5 “Способи поведінки у конфлікті: боротьба, уникнення, співпраця, пристосування”;

Заняття 6 “Толерантність у нашому житті”;

Заняття 7 “Як будувати стосунки з іншими, соціально-комунікативна компетентність підлітка”;

Заняття 8 “Вчимося встановлювати та розвивати ефективну комунікативну взаємодію”.

3. Блок оцінки ефективності програми. Після завершення розвивальної програми підлітки проходять повторну діагностику за методиками: “Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості” КОС-1 (В. В. Синявський, В. А. Федоришин), методика типового реагування на конфліктні ситуації (К. Томаса).

Фахівець психологічної служби аналізує динаміку отриманих показників, порівнює з результатами початкової діагностики. Важливо проаналізувати успішність застосованих прийомів, вправ.

Очікувані результати: результати повторної діагностики за вищевказаними методиками в порівнянні з первинною діагностикою стануть вищими. Підлітки отримають навички працювати у команді. Зможуть самостійно усвідомлювати власні потреби, мотиви поведінки Розширять уявлення про соціально-комунікативну компетентність. Знаходитимуть конструктивні шляхи виходу з конфліктних ситуацій. Відповідно застосування розвивальної програми є ефективним для розвитку соціально-комунікативної компетентності учнів підліткового віку.

ПЛАН - СІТКА ПРОГРАМИ

Завдання	Назви вправ	Час	Критерії успіху
Заняття 1 (1 год. 30хв)			

Окреслити основну мету та завдання тренінгу	Вправа “Пропоную познайомитись”	10 хв.	Діти познайомилися з темою тренінгу
Розвинути навички представлення себе	Вправа “Мій портрет”	20 хв.	Підлітки представляють себе, називають свої сильні та слабкі сторони. Говорять про сильні, позитивні сторони інших учасників групи. Аналізують свою поведінку та інших
Вдосконалити навички роботи у команді	Вправа “Прийняття Правил групи”	10 хв.	Підлітки створили правила групи
Навчити учасників визначати власні очікування	Вправа “Наші очікування”	10 хв.	Підлітки формулюють власні очікування, працюючи у команді
Розвинути в учасників навички сприйняття та відчуття іншої людини, розвинути навички групової взаємодії	Вправа “Я люблю весну”	20 хв.	Підлітки висловлюють власні думки, співпрацюють задля спільної мети досягнення успіху
Емоційне розвантаження	Гра-розминка “Австралійський дощ”	10 хв.	Підлітки виконують завдання
Формувати вміння аналізувати свої успіхи. Розвинути здатність висловлювати свої думки	Рефлексія	10 хв.	Підлітки розповідають про відчуття, які виникали під час заняття

Заняття 2 (1 год. 30 хв.)

Створити позитивний емоційний настрій, налаштувати на роботу у команді	Вправа “Привітання”	10 хв.	Підлітки представляють себе
Повторити та засвоїти Правила, які були сформовані на початку тренінгу	Вправа “Правила”	10 хв.	Підлітки повторюють та виконують правила, наголошують на важливості їх дотримання
Проаналізувати та	Вправа “Спілкування	10 хв.	Підлітки ознайомились зі

засвоїти поняття “спілкування”	– це...”		змістом поняття “спілкування”. Вміють самостійно сформулювати дане поняття
Проаналізувати та засвоїти ключові поняття, формувати вміння аналізувати інформацію та застосовувати на практиці	Вправа “Роль соціально-комунікативної компетентності для особистості”	20 хв.	Підлітки формулюють та аналізують ключові поняття вправи, розуміють суть ключових понять вправи
Сформувати та розвинути необхідні якості й уміння, необхідні для ефективного спілкування особистості	Вправа “Якості й уміння, необхідні для ефективного спілкування”	25 хв.	Підлітки у команді разом створили та прописали основні якості та вміння, необхідні для ефективного спілкування
Формувати вміння аналізувати свої успіхи. Розвинути здатність висловлювати свої думки	Рефлексія	15 хв.	Підлітки розповідають про відчуття, які виникали під час заняття
Заняття 3 (1 год. 30 хв.)			
Встановити контакт, створити емоційний комфорт, налаштувати на роботу у команді	Вправа “Сніжна куля”	10 хв.	Підлітки у гарному настрої, налаштовані на співпрацю у команді
Повторити Правила, які були сформовані на початку тренінгу	Вправа “Правила”	10 хв.	Підлітки дотримуються Правил групи, наголошують на важливості їх дотримання
Розглянути та проаналізувати основні механізми створення неефективної комунікації, виявити фактори, що впливають на	Вправа “Передача інформації”	25 хв.	Підлітки виявляють фактори, що впливають на спотворення інформації у процесі спілкування

спотворення інформації у процесі спілкування			
Проаналізувати рівні активного слухання.	Вправа “Слухати – розуміти взаємодіяти”	20 хв.	Підлітки практично у взаємодії один з одним застосовують здобуті навички ефективного спілкування
Розвинути навички активного слухання та партнерської взаємодії	Вправа “Вислухай – поверни”	20 хв.	Підлітки застосовують у процесі спілкування між собою навички активного слухання
Формувати вміння аналізувати свої успіхи. Розвинути здатність висловлювати свої думки	Рефлексія	10 хв.	Підлітки розповідають про відчуття, які виникали під час заняття
Заняття 4 (1 год. 30 хв.)			
Налаштувати на роботу у команді	Вправа “Камертон”	10 хв.	Підлітки у гарному настрої, налаштовані на співпрацю у команді
Формувати вміння систематизувати та аналізувати власні думки щодо конкретного запитання	Вправа “Що таке конфлікт”	10 хв.	Підлітки орієнтуються в окресленій темі, говорять про роль конфліктів у житті людей. Розрізняють стилі включення у конфліктні ситуації. Аналізують свої особливості включення у конфлікт. Висловлюють різні припущення про переваги та недоліки конфліктів
Допомогти підліткам усвідомити роль конфліктів у житті людини, розвинути навички управляти своєю поведінкою у конфлікті	Вправа “Емоційна динаміка у конфлікті”	20 хв.	Підлітки говорять про роль конфліктів у житті людини. Розрізняють стилі включення у конфліктні ситуації

Проаналізувати стилі включення у конфлікт. Визначити свій власний стиль включення у конфлікт	Вправа “Стиль включення у конфлікт”	20 хв.	Підлітки застосовують в проблемних ситуаціях дієві стилі включення в конфлікт
Проаналізувати роль конфлікту у житті людини. Навчити мати власну позицію у конфлікті	Вправа “Конфлікт – це добре чи погано?”	20 хв.	Підлітки ознайомились з стратегіями виходу з конфлікту
Формувати вміння аналізувати свої успіхи. Розвинути здатність висловлювати свої думки	Рефлексія	10 хв.	Підлітки висловлюють свої думки щодо проведеного заняття
Заняття 5 (1 год. 30 хв.)			
Налагодити контакт на співпрацю, вчити підтримувати одне одного	Вправа “Павутинка”	10 хв.	Підлітки у гарному настрої, налаштовані на співпрацю у команді
Ознайомити зі стилями виходу з конфлікту	Вправа “Основні стилі поведінки у конфлікті”	20 хв.	Підлітки розрізняють стратегії поведінки у конфлікті. Аналізують динаміку розвитку конфлікту залежно від характеру людей. Усвідомлюють можливості управління конфліктом
Проаналізувати основні способи поведінки у конфлікті	Вправа “Як проявляються способи поведінки у конфлікті?”	10 хв.	Підлітки здобули досвід управління своїм емоційним станом у конфлікті
Розглянути стратегії виходу з конфліктних ситуацій, розвинути здатність	Вправа “Виходимо з конфлікту дієво”	20 хв.	Підлітки ознайомлені з різними способами поведінки під час вирішення конфлікту

використовувати різні способи вирішення конфліктів			
Розвинути здатність використовувати різні способи творчого виходу з конфліктних ситуацій	Вправа “Конфлікт як можливість”	20 хв.	Підлітки застосовують різні способи виходу з конфліктних ситуацій. Наводять різні характеристики героїв та передбачають їх поведінку у конфлікті
Формувати вміння аналізувати свої успіхи. Розвинути здатність висловлювати свої думки	Рефлексія	10 хв.	Підлітки розповідають про відчуття, які виникали під час заняття
Заняття 6 (1 год. 30 хв.)			
Встановити контакт, створити емоційний комфорт, налаштуватись на роботу у команді	Вправа “Фраза”	10 хв.	Підлітки у гарному настрої, налаштовані на співпрацю у команді
Повторити Правила, які були сформовані на початку тренінгу	Вправа “Правила”	10 хв.	Підлітки повторюють Правила, які сформували на початку тренінгу
Проаналізувати поняття “толерантність”, “толерантна людина”. Засвоїти якості та вміння необхідні для ефективного спілкування з оточуючими	Вправа “Толерантність – це...”	15 хв.	Підлітки розуміють значення понять “толерантність”, “толерантна людина”
Сформувати в учасників розуміння того, що кожна людина має індивідуальні	Вправа “Вчимось цінувати індивідуальність”	20 хв.	Підлітки знають та застосовують якості та вміння, необхідні для ефективного спілкування

ознаки і повага до особливостей кожного є основою толерантності			
Закріпити знання учасників про основні характеристики толерантності	Вправа “Долоньки”	25 хв.	Підлітки розуміють значення понять “толерантність”, “толерантна людина”. Орієнтуються в ознаках толерантної людини
Формувати вміння аналізувати свої успіхи. Розвинути здатність висловлювати свої думки	Рефлексія	10 хв.	Підлітки розповідають про відчуття, які виникали під час заняття
Заняття 7 (1 год. 30 хв.)			
Сприяти емоційній розкутості, згуртуванню групи, налаштованості на роботу у команді	Вправа “Передай посмішку по колу”	10 хв.	Підлітки у гарному настрої, налаштовані на співпрацю у команді
Розвиток навичок взаємодії з оточуючими	Вправа “Малюнок вдвох”	20 хв.	Підлітки застосовують емпатію під час спілкування. Розуміють важливість комунікації, вміння передавати інформацію
Проаналізувати від чого залежить ефективність спілкування з оточуючими	Вправа “Навички спілкування”	20 хв.	Підлітки застосовують навички спілкування під час комунікації у групі
Розвиток навичок комунікації	Вправа “Два завдання для одного”	15 хв.	Підлітки застосовують навички спілкування під час комунікації у групі
Проаналізувати власний стиль спілкування з оточуючими	Вправа “Постав себе на місце іншого”	15 хв.	Підлітки визначились з власним стилем спілкування
Формувати вміння аналізувати свої успіхи. Розвинути	Рефлексія	10 хв.	Підлітки розповідають про відчуття, які виникали під час заняття

здатність висловлювати свої думки			
Заняття 8 (1 год. 30 хв.)			
Сприяти емоційній розкутості, згуртуванню групи, налаштованості на роботу у команді	Вправа “Мій друг про мене сказав би...”	10 хв.	Підлітки у гарному настрої, налаштовані на співпрацю у команді
Розвиток навичок комунікативної взаємодії	Вправа “Комунікативні позиції”	15 хв.	Підлітки застосовують навички комунікативної взаємодії під час виконання завдання
Проаналізувати стилі спілкування, виявити найефективніші	Вправа “Тиск”	20 хв.	Підлітки застосовують стилі спілкування під час комунікації
Емоційне розвантаження, зняття напруги	Вправа “Міняються місцями ті, хто...”	10 хв.	Підлітки задоволені, готові продовжувати працювати
Вдосконалення навичок комунікації	Вправа “Будуємо місто”	25 хв.	Підлітки застосовують навички комунікативної взаємодії під час виконання завдання. Використовують вербальне та невербальне спілкування
Формувати вміння аналізувати свої успіхи. Розвинути здатність висловлювати свої думки	Рефлексія	15 хв.	Підлітки аналізують чим була корисною для них робота під час тренінгу. Виражають емоції та почуття, враження, які отримали від спілкування один з одним

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методичні рекомендації практичному психологу, соціальному педагогу

1. Діагностику та аналіз результатів за психодіагностичними методиками має право здійснювати тільки практичний психолог навчального закладу, де запроваджується розвивальна програма. Соціальний педагог в межах своєї компетенції здійснює та аналізує соціометричне дослідження.

2. Проведення розвивальних занять може здійснювати практичний психолог та соціальний педагог.

3. Підбір учасників та провадження розвивальної програми з підлітками здійснюється за результатами діагностики, а також за бажанням учнів взяти участь.

4. Необхідно визначити чітко дні, час та місце проведення занять.

5. Тривалість одного заняття не повинна перевищувати 1 год. 30хв.

6. Необхідно умовою є ознайомлення та дозвіл батьків підлітків на участь у тренінгу.

7. Обов'язкове позитивне підкріплення кожного з учасників.

8. Під час проведення розвивальних занять необхідно заохочувати підлітків до активної комунікативної взаємодії один з одним.

9. Задавати питання необхідно таким чином, щоб кожен з учасників мав можливість висловити та аргументувати свою думку.

10. Після завершення тренінгу практичний психолог та соціальний педагог здійснюють повторне діагностування та аналізують ефективність впровадження розвивальної програми.

11. Початкова та повторна діагностика здійснюється за допомогою єдиного інструментарію.

Методичні рекомендації для педагогічних працівників

1. Під час проведення уроків враховувати вікові особливості підлітків.

2. Створювати ситуацію успіху, можливість повірити у власні сили.

3. Якщо ви бажаєте уникнути одноманітних “нетактовних” відповідей, прагніть до того, щоб ваше звернення до учнів розпочиналося питанням типу: “Як ви вважаєте?”, “Чому так відбувається?”, “Аргументуйте свою думку” та ін..

4. У спілкуванні з підлітками елемент критики не повинен бути домінуючим, оскільки втрачиться прихильність, без якої унеможливаються продуктивні ділові й міжособистісні стосунки. Такі запитання стимулюють розвиток спілкування.

5. Під час проведення уроку залучайте учнів до діалогу шляхом: питання-відповідь. Це буде сприяти розвитку комунікативної компетентності учня.

6. Використовуйте метод “Мозковий штурм”, намагайтеся максимально вислухати думку кожного учня з класу.

7. Пам'ятайте, що підлітка хвилює ставлення до нього з боку однолітків, він прагне, щоб його сприймали як особистість. Намагайтеся максимально сприяти цьому.

8. Проводжуйте під час уроків такі інтерактивні методи, де учні зможуть максимально ефективно налагоджувати конструктивну комунікативну взаємодію один з одним.

Методичні рекомендації для батьків (законних представників)

1. Для того щоб існував емоційний зв'язок з підлітком, проводьте з ним певний час, щоб він не відчував себе покинутим та непотрібним.

2. Не відмовляйте підлітку у спілкуванні з вами, навіть якщо для цього потрібно буде відкласти справи.

3. Спілкуйтесь з підлітком на цікаві для нього теми.

4. Під час спілкування давайте можливість висловити та аргументувати власну думку, покажіть що вона для вас є цінною.

5. Задавайте питання типу: “Як ти думаєш?”, “Чому це так відбулося?”, “Що для цього ти можеш зробити?”. Таким чином підліток вчиться аналізувати та планувати власні дії.

6. Підлітка необхідно підтримувати. І один з таких засобів підтримки є похвала.

7. Враховуйте вікові особливості своєї дитини, провідним видом діяльності у цьому віці є – особистісно-інтимне спілкування з однолітками. Поважайте та ставтеся з розумінням до цього.

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

По закінченню програми проводиться повторна діагностика за основними методиками: “Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості” КОС-1 (В. В. Синявський, В. А. Федоришин), методика типового реагування на конфліктні ситуації (К. Томаса).

Результати обстеження заносяться до загальних таблиць (Таблиця 1-2).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз результатів діагностики учнів за методикою
“Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості” КОС-1
(В. В. Синявський, В.А.Федоришин)

№ п/п	Рівні	До запровадження Програми		Після запровадження Програми	
		комунікативних схильностей	організаторських схильностей	комунікативних схильностей	організаторських схильностей
1	низький	31,25 %	50 %	0 %	0 %
2	нижче середнього	12,5 %	18,75 %	43,75 %	37,5 %
3	середній	37,5 %	25 %	12,5 %	31,25 %
4	високий	18,75 %	6,25 %	31,25 %	12,5 %
5	дуже високий	0 %	0 %	12,5 %	18,75 %
Всього		100 %	100 %	100 %	100 %

Дослідивши рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей до початку роботи за Програмою виявлено, що лише 18,75% учнів мають високий рівень розвитку комунікативних схильностей та 6,25% підлітків

мають високий рівень розвитку організаторських схильностей. Отримані показники свідчать про те, що досить низький відсоток дітей мають розвиненими вищезазначені схильності. Дуже високий рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей не виявлено у жодного досліджуваного – 0%. Натомість середній рівень розвитку комунікативних схильностей мають – 37,5 % учнів та 25% підлітків мають середній рівень розвитку організаторських схильностей. Нижче середнього рівня розвитку комунікативних схильностей мають – 12,5% учнів та 18,75% підлітків мають такий показник з розвитку організаторських схильностей. Низький рівень розвитку вище зазначених схильностей мають 31,25% учнів класу (комунікативні) та 50% учнів (організаторські).

Отримані результати свідчать про те, що у загальній вибірці значний відсоток досліджуваних мають низький та нижче середнього показники розвитку комунікативних та організаторських схильностей. Таким чином було доцільним запровадити у класі Програму задля розвитку навичок ефективної комунікативної взаємодії, розвитку вміння працювати у команді, приймати самостійні рішення.

За результатами повторної діагностики виявлено наступні результати: низький рівень розвитку комунікативних та соціальних схильностей мають 0% підлітків. Значний відсоток учнів мають рівень нижче середнього (43,75%) та середній (12,5%) розвитку комунікативних схильностей. Нижче середнього (37,5%) та середній (31,25%) рівні розвитку організаторських схильностей мають учні. Після проходження Програми 31,25% вибірки мають високий рівень комунікативних схильностей та на відміну від попередньої діагностики 12,5% учнів мають дуже високий рівень. Щодо розвитку організаторських схильностей, то маємо наступні показники: 12% підлітків мають високий рівень розвитку комунікативних схильностей та 18,75% учнів мають дуже високий рівень організаторських схильностей (таблиця 2). Таким чином отримані дані свідчать про ефективність застосування Програми.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз результатів діагностики учнів за методикою типового реагування на конфліктні ситуації (К. Томаса)

№ п/п	Стилі поведінки особи у конфлікті	До запровадження Програми	Після запровадження Програми
		К-ть відповідей	К-ть відповідей
1	Суперництво	39%	28%
2	Співпраця	14%	25%
3	Компроміс	11%	23%
4	Уникнення	19%	14%
5	Пристосування	17%	10%
	Всього	100%	100%

Аналізуючи дані діагностики учнів типового реагування на конфліктні ситуації можна зробити висновок, що перед початком запровадження Програми підлітки мали значний відсоток прояву стилю “суперництва” (39%) та стилю

“уникнення” (19%) під час виходу з конфліктної ситуації. Такі стилі виходу як “співпраця” (14%), “компроміс” (11%) мали низькі показники. Це може свідчити про те, що учні досить рідко використовують зазначені стилі для виходу з конфліктних ситуацій. Взявши участь у розвивальній програмі, ці показники стали вищими.

Підсумовуючи можна зазначити, що після проходження Програми показники, які визначались за методиками стали значно вищими аніж при початковому діагностуванні. Це свідчить про те, що Програма є ефективною для розвитку соціально-комунікативної компетентності підлітків.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ

Програма пройшла апробацію у Полтавській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів № 18 Полтавської міської ради Полтавської області у 2018/2019н.р. на базі 9 класу. Кількість учнів, які взяли участь у апробації – 16.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН. 1998. с.107.
2. Богданов С. О., Гніда Т. Б, Зелеська О. В., Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів “Безпечний простір”: навч.-метод. посіб. Київ : НаУКМА, ГЛІФ Медіа. 2017. 208 с.
3. Галаган В. Я., Орлов В. Ф., Отич О. М. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник для підготовки магістрів усіх форм навчання. Київ: ДЕТУТ. 2008. 422 с.
4. Жуков Ю. М., Петровская Л. А., Растянников П. В. Диагностика и развитие компетентности в общении. Москва: Издательств МГУ. 1990. с. 28.
5. Зверева І. Д., Ж. В. Петрочко. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: методичний посібник для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 9 клас. Київ : ФО-П Савісько І. С. 2017. 164 с.
6. Зуб Л. В., Лях Т. Л., Мельник Л. А. Будуємо майбутнє разом: програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді: навчально-методичний посібник. Київ: ТОВ “Обнова компанії”, 2016. 298с.
7. Комінко С. Б., Кучер Г. В. Кращі методи психодіагностики. Навчальний посібник . Тернопіль: Карт-бланш. 2005. 406с.
8. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури. 2005. 128 с.
9. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Психологу для роботи: діагностичні методики. Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші. 2012. 616 с.
10. Лещук Н. О.,Савич Ж. В., Голоцван О. А. Дорослішай на здоров'я: навч.-метод. посіб. Київ: 2012. 214 с.
11. Лук'яничук Н. В. Психолого-педагогічна модель формування соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Київ: 2016. с. 24.

12. Марінушкіна О. Є. Настільна книга шкільного психолога. Харків: Вид-во “Ранок”. 2010. 288 с.

13. М’ясоїд П. А. Загальна психологія: навчальний посібник. 4-те вид., стер. Київ: Вища школа. 2005. 487 с.

14. Савич Ж. В., Безпалько О. В. Спілкуємося й діємо: навч.-метод. посіб. Київ: Наш час. 2006. 120 с.

15. Седих К. В., Моргун В. Ф. Делінквентний підліток: навчальний посібник з психопрофілактики, діагностики та корекції протиправної поведінки підлітків для студентів психологічних, педагогічних, соціальних, юридичних спеціальностей та інтернів-психіатрів. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Видавничий дім “Слово”, 2015. 272 с.

16. Швидка І. І. Розв’язання конфліктів. Шкільному психологу усе для роботи: Науково - методичний журнал. Харків : “Основа”, 2013. № 13, с.11-15.

Редчук І. А.

Тренінгова програма “Підвищення рівня стресостійкості здобувачів освіти під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації”

Тренінгова програма містить цикл занять для учнів середнього та старшого шкільного віку, є узагальненим досвідом роботи направленим на надання психологічної допомоги здобувачам освіти під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації. Програма розрахована на 5 занять. Заняття проводяться з усім класом або з підгрупами (оптимальна кількість учасників від 9 до 15 осіб) один-два рази на тиждень, тривалістю 45 хвилин; спрямовані на розвиток особистості, усвідомлення своєї життєвої позиції, формування ефективних комунікативних умінь у процесі спілкування, набуття навичок самоконтролю та конструктивного прояву негативних емоцій.

Методичний матеріал включає розробки занять з учнями, що готуються до до зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації. В програмі використовувалися наступні технології: вправи на привітання, дискусії, мозкові штурми, тренінгові вправи, дихальні вправи.

Для практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Зовнішнє незалежне оцінювання (далі – ЗНО) потребує від випускника великої інтелектуальної напруги, ясності думок, кмітливості. Відомі випадки, коли діти у прямому сенсі слова починають хворіти незадовго до контрольних чи тестування. У них підвищується температура, болить і крутиться голова, зникає апетит. А що вже казати про ЗНО? Деякі учні сприймають ситуації перевірки

знань досить легко та впевнені у перемозі. В інших не тільки напередодні тестування, а навіть при думці про нього виступає холодний піт від страху.

Проблема стресостійкості пов'язана з життєдіяльністю, з людськими взаєминами. В особливому становищі перебувають учні підліткового та раннього юнацького віку. Вони не володіють необхідним життєвим досвідом і психологічними ресурсами для самостійного подолання складних життєвих ситуацій, внаслідок чого підвищується небезпека їх невротизації та соціальної дезадаптації, виникнення різноманітних форм неконструктивної захисної поведінки. Невдачі, зумовлені браком досвіду поведінки в стресових ситуаціях, можуть призводити до розчарувань, формування невпевненості в собі, озлобленості, агресивності, негативізму.

Стресостійкість – це загальна якість особистості, яка характеризується здатністю протистояти стресовим факторам за період часу, який необхідний для організації нових умов, в яких даний стресор не буде загрозливим [10]. Вона забезпечує високу ефективність діяльності і зберігає здоров'я молодої людини (Крайнюк В. М.) [9]. Дослідження стресостійкості поділяють за двома напрямками: за природою походження, а саме: розглядають її і як генетично успадковану здатність організму людини протистояти впливу негативних факторів, і як здатність сформовану в процесі життєдіяльності. Обидва напрями дослідження стресостійкості доповнюють один одного, тому що більшість можливостей людини, які закладені генетично, так чи інакше в процесі життєдіяльності деякою мірою змінюються (прогресують або залишаються на колишньому рівні залежно від факторів, що впливають в тих або інших обставинах). Багато дослідників (М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна), розглядаючи проблему індивідуальних особливостей стресостійкості пов'язують рівень розвитку даного психологічного феномену з широким колом психологічних характеристик особистості, а саме з тривожністю; агресивністю; локусом суб'єктивного контролю; мотиваційною спрямованістю особистості [9].

Стресостійкість важливо розглядати як в контексті визначення змісту, оцінки, так і в контексті її формування, тобто розвитку на різних етапах життєвого шляху людини. Це дасть змогу визначити, від чого залежить опанування людиною складних життєвих обставин, яку роль в оптимальному функціонуванні людини відіграє її індивідуальний досвід, суб'єктна активність, стійкі ознаки емоційності в структурі індивідуальності та інші. Індивідуальні особливості стресостійкості визначаються як динамічні в часі, залежні від зовнішніх і внутрішніх факторів та визначаються рівнем і розвиненістю окремих функцій цілісної системи і взаємодією визначених її чотирьох структурних компонентів – особистісного, соціального, типологічного, поведінкового [9].

Важливим компонентом у розвитку стресостійкості особистості є вміння усвідомлювати свої власні проблеми і вже згодом вирішувати їх. Тому самосвідомість відіграє велику роль у формуванні навичок стресостійкості молодої людини. Так для роботи була обрана тренінгова форма.

Тренінг як метод активного соціально-психологічного навчання сьогодні є одним із найбільш поширених видів психологічної роботи. Він є найбільш актуальним і динамічним на ринку психологічних послуг, оскільки приваблює

людей своєю ефективністю, конфіденційністю, внутрішньою відкритістю, психологічною атмосферою, індивідуальною й груповою рефлексією та іншими явищами. Його значущість у тому, що він дозволяє ефективно розв'язувати завдання, пов'язані з розвитком навичок спілкування, управління власними емоційними станами, самопізнанням і самоприйняттям, особистісним зростанням. Тренування, це поглиблення знань, напрацювання навичок, умінь і соціальних установок. Він досить часто використовується, якщо бажаний результат це не тільки одержання нової інформації, але й використання отриманих знань на практиці [11]. Від сучасної школи очікують сприяння становленню особистості як суб'єкта і стратега власного життя, гідного людини. Навчитись жити – значить сформуванню свою життєву позицію, свій світогляд, ставлення до себе та інших, діяти відповідно до поставленої перед собою мети.

ЗНО має ряд особливостей, які можуть викликати у випускників труднощі різного характеру – пізнавальні, особистісні та процесуальні. Пізнавальні – проявляються в недостатньому обсязі знань, слабо розвинених навичках роботи з тестовими завданнями. Особистісні – підвищений рівень тривоги учнів при перевірці знань, що приводить до дезорганізації діяльності, зниження працездатності і концентрації уваги. Процесуальні – труднощі, пов'язані зі специфікою фіксування відповідей і критеріїв оцінки [2].

Серед причин хвилювання учні виділяють наступні:

- сумнів у повноті і міцності знань;
- сумнів у власних здібностях – умінні логічно мислити, аналізувати, концентрувати і розподіляти увагу;
- психофізичні і особистісні особливості – тривожність, стомлюваність, невпевненість у собі;
- стрес в незнайомій ситуації;
- стрес через відповідальності перед батьками і школою [13].

Виникає потреба навчити дитину скласти свою життєву програму (самопрограмування), пізнавати (самопізнання) та адекватно оцінювати (самооцінка) себе, бачити світ таким, яким його бачать інші (пізнання світу), визначати свою життєву мету, здійснювати самоаналіз (рефлексія) і, звичайно, планувати, організовувати діяльність для досягнення визначеної мети. Тренінгова програма “Підвищення рівня стресостійкості здобувачів освіти під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації” допоможе учням та випускникам закладів освіти уникнути соціальної ізоляції, зняти емоційну розгубленість, напружений психологічний стан, подолати особистісну дисгармонію. Заняття спрямовані на розвиток особистості, усвідомлення своєї життєвої позиції, формування ефективних комунікативних умінь у процесі спілкування, набуття навичок самоконтролю та конструктивного прояву негативних емоцій.

У процесі активної групової взаємодії учасники проходять етап індивідуалізації, що є основою для подальшого дорослішання та сприяє особистісному зростанню, позитивному сприйманню власного «я», розвиває уміння та навички взаємодії у соціумі.

Таким чином, **мета** даної програми – надання психологічної допомоги учням при підготовці та здачі ЗНО.

Завдання:

1. Ознайомити учнів із механізмом виникнення та перебігу стресу;
2. сформувати первинні навички адекватної реакції на стресори;
3. допомогти всім учасникам ЗНО сформувати уміння послабити стресові переживання;
4. формувати навички подолання негативних емоційних станів;
5. формувати вміння направляти стресову ситуацію в конструктивне русло.

Програма спрямована на:

1. Учні з низькою самооцінкою, високою тривожністю;
2. учнів, які потрапили в ситуацію, яка торкається проблеми сенсу життя людини;
3. учнів, на яких постійно діють стресові фактори;
4. учнів, у яких виникають психологічні проблеми у сімейних стосунках.

Впроваджувати програму в закладі може як практичний психолог так і соціальний педагог.

Обладнання: канцтовари (ручки, маркери, папір для групової роботи), друковані матеріали.

Вимоги до приміщення: Для проведення занять використовуються класні кімнати, які за розміром надають можливість учасникам легко пересуватись та стати у коло.

Строки та етапи реалізації програми. Програма розрахована на 5 занять. Заняття проводяться з усім класом або з підгрупами (оптимальна кількість учасників від 9 до 15 осіб) один-два рази на тиждень, тривалістю 45 хвилин. Вікова категорія учасників 14-17 років (9-11 клас).

В програмі використовувалися наступні **технології:** вправи на привітання, дискусії, мозкові штурми, тренінгові вправи, дихальні вправи [6].

Очікувані результати:

1. Обізнаність учнів щодо механізмів виникнення стресу;
2. набуття учнями навичок адекватної реакції на стресори;
3. набуття вміння послабити стресові переживання;
4. уміння долати негативні емоційні стани;
5. уміння направляти стресову ситуацію в конструктивне русло.

ПЛАН-СІТКА ПРОГРАМИ

Завдання	Тренінгові дії	Час	Критерії успіху
ЗАНЯТТЯ 1. “ПІДГОТОВКА ДО ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ”			
Засвоїти правила роботи групи	Правила групи	5 хв.	Правила групи прийняті
Сприяти встановленню контакту між учасниками групи та налаштування на	Вправа-привітання	5 хв.	Учасники налаштовані на роботу в групі

роботу в групі			
Систематизувати інформацію про проблему	Інформаційне повідомлення “Підготовка до ЗНО”	10 хв.	Інформація надана
Систематизувати інформацію про можливі етапи підготовки до перевірки знань	Вправа “Скринька порад”	15 хв.	Визначені етапи по підготовки до ЗНО та ДПА
Розповідь з метою активізації уваги учасників	Притча “Все в твоїх руках”	5 хв.	Увага активна
Підведення підсумків щодо процесу роботи	Підведення підсумків “Мої враження від заняття”	5 хв.	Підсумки підведені
ЗАНЯТТЯ 2. “ПОЗИТИВНЕ МИСЛЕННЯ”			
Створення доброзичливої атмосфери, налаштування на роботу в групі	Вправа “Привітання з добрим побажанням”	5 хв.	Учасники налаштовані на роботу в групі
Набуття вмінь та навичок позитивного ставлення до невдач, формування стійкої мотивації	Вправа “Не помиляється той, хто нічого не робить”	5 хв.	Учасники активно працюють в мікрогрупах
Систематизувати інформацію про проблему	Інформаційне повідомлення “Типи негативного мислення”	5 хв.	Обговорили типи негативного мислення
Актуалізація проблеми контролю емоційного стану в ситуації стресу	Дискусія “Чи потрібно вчитись володіти своїми емоціями?”	5 хв.	Учасники приймають активну участь в обговоренні
Набуття навичок позитивного мислення	Робота в групах. Вправа “Позитивне мислення”	20 хв.	Учасники активно працюють в мікрогрупах
Аналіз отриманого досвіду	Вправа “Крок – раз!”	5 хв.	Досвід проаналізований
ЗАНЯТТЯ 3. “ОПАНОВУЄМО СТРЕС”			
Створити сприятливий психологічний простір, налаштувати на співпрацю	Вправа “Мій настрій сьогодні”	5 хв.	Учасники налаштовані на співпрацю
Систематизувати інформацію про проблему	Мозковий штурм “Що таке стрес?”	5 хв.	Учасники приймають активну участь в обговоренні
Систематизувати інформацію про проблему	Інформаційне повідомлення “Стресори екстремальних ситуацій”	5 хв.	Обговорили надану інформацію

Систематизація знань учасників щодо проблеми	Робота в групах “Як опанувати стрес?”	15 хв.	Учасники активно працюють в мікрогрупах
Ознайомити учасників з дихальною вправою, сформувати навички релаксації	Вправа “Дихання по колу”	5 хв.	Учасники ознайомились з дихальними вправами
Підведення підсумків роботи	Підведення підсумків. Вправа “Компліменти”	10 хв.	Підсумки підведені
ЗАНЯТТЯ 4. “СПОКІЙНЕ ДИХАННЯ”			
Створити сприятливий психологічний простір, налаштувати на співпрацю	Вправа “Привітання”	5 хв.	Учасники налаштовані на співпрацю
Актуалізація проблеми, ознайомлення зі способом релаксації	Вправа “Привітне обличчя”	5 хв.	Учасники ознайомились зі способом релаксації
Актуалізація проблеми та конкретних завдань для її вирішення, надання інформації про способи управління диханням	Інформаційне повідомлення “Види дихання”	5 хв.	Обговорили інформацію про види дихання
Ознайомлення з способом управління дихання, управління тонусом м'язів	Вправа “Спокійний подих”	20 хв.	Ознайомились зі способом управління диханням
Аналіз отриманого досвіду	Підведення підсумків	10 хв.	Досвід проаналізований
ЗАНЯТТЯ 5. “Я В МАЙБУТНЬОМУ”			
Створити сприятливий психологічний простір, налаштувати на співпрацю	Вправа-привітання “Незакінчене речення”	5 хв.	Учасники налаштовані на співпрацю
Підсилити усвідомленість проблеми, пошук ресурсу під час подолання стресу, зміна ставлення до проблеми	Тест Карла Юнга “16 асоціацій”	25 хв.	Усвідомленість ресурсу, спроба пошуку ресурсу
Підведення підсумків щодо процесу роботи, налаштування учасників на атмосферу звичайного життя	Вправа “Я в майбутньому”	10 хв.	Підсумки підведені
Аналіз отриманого досвіду	Обмін враженнями від заняття	5 хв.	Досвід проаналізовано

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Перш за все слід розуміти, що сам тренер, його особистісні характеристики, знання, навички, уміння є, певною мірою, засобом розвитку як окремої особистості, так і групи в цілому. З огляду на це, важливим є питання самоусвідомлення себе в ролі тренера та власної відповідальності, яка накладається цією роллю. Роль тренера відображає його положення в структурі групи і завжди знаходиться у тісній взаємодії з груповими процесами, з певними очікуваннями у членів групи, а, отже, саме тому, тренеру знадобиться рольова гнучкість – здатність приймати різні ролі з урахуванням поточної ситуації.

Позиція тренера і методи роботи з групою в цілому не можуть бути одноманітними впродовж усього тренінгу. Тренер, орієнтуючись на ґрунтовні знання, практичний досвід, внутрішні відчуття та інтуїцію, має визначати оптимально ефективний стиль управління груповим процесом упродовж тренінгу (авторитарний, ліберальний, дипломатичний, демократичний). Однак слід пам'ятати, що бути експертом – не значить захоплюватися роллю “експерта”, надміру демонструючи власні знання, оскільки це може призвести до гальмування процесу навчання, як у окремих учасників, так і в цілому у групи.

У цілому ж, працюючи з групою, тренер має пам'ятати та дотримуватися наступних принципів партнерських стосунків з кожним учасником групи:

1. Уважно і доброзичливо приймайте право кожного учасника висловлювати свою думку, проявляти свої почуття, виражати протест, вносити пропозиції тощо.

2. Цінують і відмічайте внесок кожного.

3. Обов'язково дотримуйтесь заявлених правил самі і послідовно вимагайте цього від кожного учасника.

4. Не уникайте відповіді на незручні питання, надавайте допомогу, коли в ній є потреба, і не відмовляйтеся брати участь у вправах та демонструвати запропоновані Вами техніки.

Готуючись до виступу важливо врахувати склад, рівень підготовки, інтереси, психологічне налаштування, можливу реакцію учасників/учасниць. Чим більше Вам вдасться врахувати інтереси учасників та учасниць, особливості їх сприйняття та розуміння в процесі підготовки до виступу (план, матеріали, аргументація, манера подачі), тим результативнішою буде сама робота.

По закінченню тренінгу учням були надані рекомендації-пам'ятки “Як підготуватися до перевірки знань”.

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ

Для оцінки ефективності програми на початку та по закінченню було проведено анкетування учнів з метою порівняння обізнаності з питань заявленої проблеми. Анкетування складалось із декількох питань:

1. Назвіть декілька ознак стресу.
2. Як Ви розумієте поняття “негативне мислення”? Наведіть приклади.
3. Як Ви розумієте поняття “позитивне мислення”? Наведіть приклади.
4. Наведіть декілька способів опанування стресу.

Отримані результати показали що поінформованість учасників збільшилась (таблиця):

Таблиця

Запитання анкети	Кількість правильних відповідей до проходження програми (%)	Кількість правильних відповідей після проходження програми (%)
Назвіть декілька ознак стресу	13,3	85
Як Ви розумієте поняття «негативне мислення»? Наведіть приклади.	6,5	78,5
Як Ви розумієте поняття «позитивне мислення»? Наведіть приклади.	8	79,5
Наведіть декілька способів опанування стресу.	3	93

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ

Розроблені заняття тренінгової програми проходили апробацію з березня 2016 р. по березень 2018 р. в Полтавській гімназії № 13.

В апробації програми брали участь 150 учнів 9-11 класів. Результати цієї роботи показали надзвичайну необхідність та нагальну потребу в оволодінні учнями навчальних закладів сучасними знаннями з питань самостійної роботи зі стресовим станом, навичками ефективного опанування стресу під час ситуації перевірки знань.

Особливістю програми є наявність інформації про вплив стресового стану та негативного мислення на результат перевірки знань, про способи опанування стресу.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко О.В. Соціальна психологія. – М., 2004. – 264.
2. Восточні притчі <https://pritchi.ru/> (дата звертання 4.11.2017).

3. Електронний ресурс: ru.wikipedia.org/wiki/Тренинг (дата звернення 4.11.2017).
4. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. – СПб.: Питер, 2009. -576с.
5. Лопушинська Т.О. Збірка вправ для зняття психологічного напруження та подолання стресу або SOS-аптечка для вчителів. – м. Хмельницький 2015
6. Марасанов Т.И. Социально-психологический тренинг. – М., 2001.
7. Навчальне видання тренінгова програма “Вчимося керувати емоціями”. Автори-упорядники: Васлюян О. К., Москаленко В. Л., Новохатня К. А. – Київ. 2016.
8. Психология социальной одаренности: пособие по выявлению и развитию коммуникативных способностей. / Под ред. Я.Л. Коломинского, Е.А. Панько. – М. : Линка – Пресс, 2009. 272 с.
9. Психологічні особливості стресостійкості особистості. Дудка Т.М. Кандидат психологічних наук, Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна <https://is.gd/VfgOip> (дата звертання 4.11.2017)
10. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2007. – 640 с.
11. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання.: навч. посіб. – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 250 с.
12. Фопель К. Сплоченность и толерантность в группе. Психологические игры и упражнения // Москва, – 2018 г.
13. Шеремет О. Вийдемо зі стресу разом // Психолог. – 2007. – № 23-24.

Фалько Н. В.

Вчимося відповідальності

Тренінгова програма містить цикл занять для учнів старшого шкільного віку, є узагальненим досвідом роботи з учнями старших класів. Заняття спрямовані на розвиток відповідальності.

Методичний матеріал включає: розробки занять соціального педагога з учнями, що мають недостатній рівень відповідальності; опис ігрових методів, які сприяють мобілізації емоційних і вольових ресурсів особистості лти дитини; інформацію для педагогів та батьків з питань підвищення рівня відповідальності дитини перед собою та оточуючими.

Для практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В умовах соціально-економічних змін у суспільстві (інформатизація, демократизація, перехід до ринкових відносин) найкраще проявляють себе ділові, працьовиті, професійно компетентні особи, що вміють адаптуватись до

швидкомінливих ситуацій, здатні до самостійного вибору сфер діяльності, прийняття відповідальних рішень і саморегуляції поведінки. Саме ці якості і необхідно виховувати у підростаючої особистості.

Сьогодні особливо зростає значення моральних цінностей особистості, які є специфічними регуляторами її поведінки в усіх сферах суспільного життя. Тому проблема морального розвитку, зокрема відповідальності, стає однією із важливих як для психолого-педагогічних наук, так для соціальної практики [4, 84].

Необхідно зазначити, що різні визначення поняття “відповідальність” суттєво відрізняються в залежності від необхідності опису тих чи інших проявів поведінки, діяльності суб’єкта. Відповідальність визначають як здійснюваний у різних формах контроль за діяльністю суб’єкта з точки зору виконання ним прийнятих норм і правил поведінки.

Відповідальність приписується або зовнішнім обставинам, або власним здібностям.

Вивченню відповідальності присвячена значна кількість як теоретичних, так і експериментальних досліджень. Методологічні проблеми відповідальності вивчали С. Л. Рубінштейн, Ж. Піаже та інші. У багатьох працях виділені складові (М. В. Левківський, М. В. Савчин, В. Ф. Сафін, Т. Н. Сидорова), критерії відповідальності (К. А. Абульханова-Славська), крім того, одержано важливі дані про розвиток відповідальності у різних видах діяльності (М. Т. Дригус, Л. Є. Коршунова, М. В. Левківський, Н. П. Нечаєва та інші). Окремі аспекти відповідальності досліджували також М. І. Алексеєва, І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, Т. В. Морозкіна, С. Л. Рубінштейн, Ж. Піаже, Ф. Хайдер, К. Хелкама та інші.

Однак, слід констатувати, що досі не представлена цілісна картина розвитку відповідальності у підлітків та старшокласників. У наявних дослідженнях акцент робиться на аналізі розвитку окремих складових відповідальності, переважно когнітивної чи поведінкової.

Крім того, недостатньо досліджена проблема розвитку відповідальності при переході від підліткового до раннього юнацького віку. Праць, спеціально присвячених аналізу розвитку відповідальності в даному перехідному періоді в літературі немає, а в наявних дослідженнях увага приділяється типово підлітковій та юнацькій відповідальності.

Результати психологічних досліджень [2, 18] свідчать про те, що саме у підлітковому та ранньому юнацькому віці відбуваються важливі зрушення в моральному розвитку особистості. Цьому сприяють соціальна ситуація розвитку підлітка, підвищення вимог до нього, зміна специфіки і ускладнення навчальної діяльності. На основі цього виникає прагнення до самоствердження самостійності, потреба у самопізнанні.

У юнацькому віці ці якості набирають дедалі більшої ваги. Об’єктивні соціальні умови спонукають молоду людину робити вибір свого подальшого шляху, вона потрапляє в ситуацію індивідуальної та соціальної необхідності брати на себе відповідальність. Це усвідомлюється більшістю, але не всіма однаково.

Змусити школяра бути відповідальним неможливо, оскільки моральні норми суспільства включаються в саморегуляцію поведінки тільки тоді, коли вони

стають внутрішнім законом, суб'єктивно значущим надбанням особистості. Важливі основи для розвитку відповідальності закладаються у підлітковому віці. Велика роль у цьому процесі належить прагненням підлітка до дорослості, потребі у самоствердженні, оволодінню навичками оцінної діяльності. Але через недостатній життєвий досвід, несформованість моральних цінностей, нестійкість мотивації, відповідальність у цей віковий період носить ситуативний характер. Тому важливим є розвиток у підлітка ініціативи, самостійності, відповідальності.

Мета програми: формувати у підлітків рівень усвідомлення важливості власної відповідальної поведінки.

Завдання програми:

- Формування стійких поведінкових механізмів, що забезпечують дитині на доступному їй рівні стабільність у саморегуляції внутрішніх афективних процесів.
- Розвиток та формування навичок прийняття відповідальних рішень і саморегуляції поведінки.
- Навчання ауторелаксації та способам зняття напруження.
- Формування позитивного самосприйняття на основі особистісних досягнень.
- Актуалізація потреби у самовдосконаленні й розвитку особистих якостей, необхідних для відповідальної поведінки.

Очікувані результати:

- Підвищена правова грамотність та відповідальність за свою поведінку.
- Поглиблені знання та сформовані усвідомлення феномену людини, своєї цінності та неповторності.
- Сформована здатність протистояти безвідповідальності.
- Сформована здатність до планування своєї поведінки.
- Змодельовані та закріплені нові, соціально прийнятні установки та норми відповідальної поведінки.

Програма структурована з 5 занять. Кожне заняття містить певну кількість вправ, що мають власну мету і в сукупності спрямовані на досягнення загальної мети. Заняття та вправи спрямовані на підсилення та формування морально-духовної складової особистості, емоційно-вольової сфери, здатності розвивати почуття відповідальності.

Ефективність програми забезпечує використання таких форм роботи:

- бесіди, обговорення розповідей, ігор;
- рольове програвання моделей відповідальної поведінки в різних життєвих ситуаціях.
- вправи на самопізнання й самовиховання.

Цільова група програми: учні 9-11 класів.

Кількість учасників програми має бути постійною і становити не більше 15 осіб. Якщо вони працюють підгрупами, то їх кількість не повинна перевищувати 5 осіб. Заняття проводяться у просторому приміщенні. Кожне заняття триває 2 академічні години (1,5 години).

Кожне заняття складається з трьох основних елементів:

Вступна частина: привітання (емоційне включення в заняття дозволяє згуртувати дітей, створює атмосферу довіри), розминка – активізуючі ігри (засіб

впливу на емоційну сферу, рівень їхньої активності, виконує функцію психологічного налаштування на продуктивну групову діяльність).

Основна частина: визначення рівня поінформованості з проблеми, актуалізація проблеми, інформаційний блок, відпрацювання практичних навичок.

Основна частина включає емоційний блок, націлений на формування власної відповідальної поведінки та формування критичного ставлення до деструктивної поведінки оточуючих. Після того, як змінено форми поведінки, з'являється можливість звернутися до особистості підлітка, його самосвідомості, самооцінки, і через стимуляцію самовиховання до самовдосконалення особистості, відпрацювання особистої стратегії відповідальної поведінки, осмислення досвіду, проводиться рефлексія (“продовж фразу...” тощо). Також основна частина містить когнітивний блок, метою якого є розкриття моральних аспектів підлітка.

Заклучна частина: підведення підсумків заняття, рефлексія заняття (оцінка заняття на емоційному й змістовному аспектах, надання зворотного зв'язку).

Важливим є на кожному занятті протягом вступної частини нагадувати правила групової роботи, їх уточнювати, погоджувати та слідкувати за їх дотриманням. Правила мають встановлювати самі учасники під супроводом педагога (тренера). Переконавання, установки, стратегії поведінки формуються у підлітків за допомогою методів, прийомів, технік, тренінгових вправ практичної психології, які передбачають суб'єкт-суб'єктні відношення, рівноправне спілкування, самостійне мислення й поведінку.

Завдання соціального педагога, психолога створити ситуацію, протягом якої учасники самі роблять висновки, набувають та закріплюють стратегії поведінки, які допомагають формувати відповідальність. Програма передбачає навчання соціальних навичок, зміни та регуляцію власних психічних станів через гру, програвання й переживання ситуацій, а не заучування повідомленої дорослими “правильної відповіді”. Програма передбачає активне обговорення, осмислення й індивідуальне сприйняття інформації кожним учасником. Необхідною умовою програми є ситуація, у якій учасники відчувають свою успішність, відповідальність за прийняті рішення.

Головним критерієм ефективності програми є вміння підлітків самостійно формувати соціально прийнятні висновки і вибори.

ПЛАН-СІТКА РОЗВИВАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Завдання	Назви вправ	Час	Критерії успіху
Заняття 1 “Знайомство”			
Налаштувати учасників на активну та пізнавальну діяльність під час	Вправа “Торкнись мене”	5 хв.	Учасники демонструють позитивний настрій, вміння невербальної комунікації

заняття. Розвинути навички невербальної взаємодії			
Створити атмосферу захищеності, взаємної довіри	Вправа “Серветка”	10 хв.	Учасники демонструють позитивне взаємоприйняття, взаємодовіру.
Активізувати правила роботи групи	Правила роботи в групі	10 хв.	Учасники навчилися формулювати правила роботи групи, та усвідомлюють необхідність їх дотримуватися
Визначити сподівання та очікування від тренінгового заняття	Вправа “Зоряне небо”	5 хв.	Учасники навчилися формулювати свої очікування від заняття
Познайомити учасників з навичками ауторелаксації	Вправа “Слухаємо себе”	5 хв.	Учасники навчилися оволодівати навичками ауторелаксації
Познайомити з особливостями та унікальністю сутності “Людини”	Вправа “Людина – це...”	15 хв.	Учасники уміють розкривати власне розуміння суті поняття “феномен людини”
Розвинути пізнавальний інтерес учасників до унікальності людини як живої істоти	Інформаційне повідомлення “Феномен людини”	5 хв.	Учасники розуміють термін “Феномен людини”
Дати можливість учасникам відчувати переваги та недоліки власної відповідальності	Вправа “Відповідальність (незакінчені речення)”	15 хв.	Учасники демонструють навички самоаналізу
Формувати довіру	Вправа “Свічка довіри”	15 хв.	Учасники проявляють

учасників до оточуючих			довіру один до одного
Формувати особистісну рефлексію	Рефлексія	5 хв.	Учасники оволоділи навичками рефлексії, уміють висловлювати власні думки і почуття
Заняття 2 «Я і мій світ»			
Налаштувати учасників на активну та пізнавальну діяльність під час заняття. Розвинути навички невербальної взаємодії	Ритуал привітання. Вправа “Торкнись мене”	5 хв.	Учасники демонструють позитивний настрій, вміння невербальної комунікації
Вчити визначати риси, особливості поведінки, які допомагають та ускладнюють життя	Вправа “Я і мій світ”	20 хв.	Учасники володіють навичками конструктивної самокритики
Представити неупереджене бачення відповідальності	Вправа “Чародій і горіхи”	15 хв.	Учасники навчилися конструктивної самокритики моделі власної поведінки
Сприяти усвідомленню життєво важливих рішень	Вправа “Життєво важливі рішення”	20 хв.	Учасники демонструють вміння брати на себе відповідальність за прийняте рішення
Сприяти усвідомленню власної відповідальності за прийняті рішення	Групова дискусія “Фактори примусу. Боротьба з собою як спосіб змін”	15 хв.	Учасники демонструють вміння прийняти рішення
Закріпити отримані навички на занятті	Вправа “Сон на березі моря”	5 хв.	Учасники демонструють вміння розслабитися
Формувати	Рефлексія	5 хв.	Учасники оволоділи

особистісну рефлексію			навичками рефлексії, уміють висловлювати власні думки і почуття
Заняття 3 “Моє дерево життя”			
Налаштувати учасників на активну пізнавальну діяльність під час заняття. Розвинути навички невербальної взаємодії	Вправа “Торкнись мене”	5 хв.	Учасники демонструють позитивний настрій, вміння невербальної комунікації
Розвивати навички саморефлексії	Вправа “Дерево”	15 хв.	Учасники демонструють навички саморефлексії
Розвивати навички самоаналізу	Вправа “Моє дерево життя”	15 хв.	Учасники демонструють вміння відстоювати власну думку
Зарядити учасників короткотривалою енергією	Вправа “Висока енергія”	5 хв.	Учасники демонструють вміння розслаблятися
Сприяти розвитку відповідальності за власне життя	Вправа “Позитивне мислення”	20 хв.	Учасники демонструють навички самопідтримки
Діагностування та відпрацювання способів, стилів взаємодії, психологічних умінь	Гра “Незаселений острів”	25 хв.	Учасники здобули навички самоаналізу
Формувати особистісну рефлексію	Рефлексія	5 хв.	Учасники оволоділи навичками рефлексії, уміють висловлювати власні думки і почуття
Заняття 4 “Формула відповідальності”			
Налаштувати учасників на	Вправа “Торкнись мене”	5 хв.	Учасники демонструють позитивний настрій,

активну та пізнавальну діяльність під час заняття. Розвинути навички невербальної взаємодії			вміння невербальної комунікації
Познайомити учасників з рисами характеру людини	Вправа “Відгадай”	10 хв.	Учасники вміють диференціювати різні риси характеру
Розвивати невербальну комунікацію	Вправа “Порозуміння”	10 хв.	Учасники демонструють навички невербального спілкування
Дати можливість учасникам проаналізувати власну поведінку	Вправа “Закінчи за мене справу”	15 хв.	Учасники демонструють вміння робити самоаналіз
Сприяти розумінню себе, своїх ресурсів в минулому, сьогоденні, майбутньому	Вправа “Минуле, сьогодні, майбутнє”	30 хв.	Учасники демонструють навички ефективного використання власних ресурсів
Дати можливість учасникам усвідомити та розкрити власне розуміння відповідальності	Вправа “Формула відповідальності”	15 хв.	Учасники вміють розкривати власне розуміння відповідальності
Формувати особистісну рефлексію	Рефлексія	5 хв.	Учасники оволоділи навичками рефлексії, уміють висловлювати власні думки і почуття
Заняття 5 “Спілкуємося відповідально”			
Налаштувати учасників на активну та пізнавальну діяльність під час	Вправа “Торкнись мене”	5 хв.	Учасники демонструють позитивний настрій, вміння невербальної комунікації

заняття. Розвинути навички невербальної взаємодії			
Познайомити учасників сторонами спілкування	Інформаційне повідомлення “Три сторони спілкування”	5 хв.	Учасники розрізняти спілкування від ситуації вміють різні моделі в залежності
Показати механізми створення неефективної комунікації	Вправа інформації” “Передача	25 хв.	Учасники перевіряти інформацію навчилися отриману
Формувати особистісну рефлексію	Рефлексія. Вправа “Коло зворотного зв'язку”	15 хв.	Учасники навички висловлювати власні думки і почуття демонструють рефлексії,
Учасники висловили власні думки та почуття	Вправа “Що я майже забув?”	10 хв.	

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методичні рекомендації для педагогічних працівників

Вимогливість і суворість учителя мають бути доброзичливі. Він повинен розуміти, що учень може помилятися не тільки на уроці, коли відповідає на запитання, а й припускатися помилок у поведінці через брак життєвого досвіду

Для цілісної реалізації мети та завдань виховання в учнів загальнолюдських цінностей педагогам рекомендуємо спрямовувати організацію освітньої діяльності школярів на:

- Створення сприятливого психологічного клімату у класному колективі школярів.

- Організацію і проведення спільної роботи в системі “вчитель – учні – батьки”.

- Використання під час занять, виховних заходів, занять з елементами тренінгів, розвивальних і ділових ігор, творів (уривків) із художньої літератури та української народної творчості (літературні епіграфи, метафори, афоризми, приказки і прислів'я до занять, психологічні портрети літературних героїв для проведення психологічного аналізу) з метою залучення учнів до системи загальнолюдських цінностей.

– Формування вміння оцінювати свою поведінку з погляду її доцільності або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки з панівними в суспільстві вимогами, нормами, законами, керуватися інтересами соціального прогресу.

– Делегування частини обов'язків щодо контролю за виконанням учнями доручень на актив класу, що дає змогу самостійно без дорослих розподіляти ролі, контролювати один одного, стежити за точністю виконання, вести свій діалог.

Проводити різноманітні форми роботи по вихованню відповідальності в учнів, зокрема:

круглі столи “Я і соціум: проблеми самореалізації” (спільно з психологом), “Що значить бути відповідальним?”, тощо;

дебати “Щоб бути успішним треба бути відповідальним. За і проти”;

Важливу роль у вихованні почуттів обов'язку і відповідальності відіграє робота вчителів щодо засвоєння учнями правил поведінки в школі. Необхідно привчати їх до виконання цих правил, формувати в них потребу в постійному їх дотриманні, нагадувати їх зміст, вимоги. Недоречно ділити правила поведінки на основні й другорядні, коли за порушення одних учень несе відповідальність, а недотримання інших залишається непоміченим.

Методичні рекомендації для батьків

Відповідну роботу слід проводити також з батьками учнів. Адже правила охоплюють основні обов'язки учнів, сумлінне виконання яких свідчить про їх загальну вихованість.

“Ти такий відповідальний ...”. Ці слова похвали чи не найвищі. Адже з такою людиною добре товаришувати, а тим більше працювати. Ось чому всі батьки мріють про те, щоб їх дітям неодмінно було знайоме почуття відповідальності: за себе, за своїх близьких, за взяті зобов'язання. І природно виникає питання: “А чи можна цю якість виховати?”.

Відповідальні батьки, виховуючи дитину, прислухаються до думки професіоналів – педагогів, психологів, лікарів. Адже фахівці розробляють загальні рекомендації, які стануть в нагоді в тій чи іншій ситуації. Саме вони можуть, наприклад, підказати батькам, що в одному випадку вони покарали своє чадо занадто суворо, а в іншому – навпаки, що вчинок шибеника заслуговує більш суворої кари.

Невсипуций контроль, постійні обмеження призводять до протилежних результатів, зауваження викликають роздратування, грубість, непокору.

Вагоме значення у вихованні дитини має формування в неї звички бути відповідальною за свої вчинки й слова. Чим раніше дитина почне виявляти цю якість, тим більше шансів у неї вирости врівноваженою і зрілою особистістю. Такі поняття, як відповідальність і обов'язковість, дітям не дуже властиві. Приміром, називаючи свої особистісні якості, багато учнів дев'ятих класів ставлять ці якості на останнє чи передостаннє місце.

Вплив на формування в дитини згаданих вище рис мають поведінка батьків у родині, їхня здатність проявляти ці самі якості в повсякденному житті. Мудрість відповідальних батьків полягає в тому, що вони завжди виконують обіцянки, які

дають дітям, або – за несприятливих обставин – знаходять сміливість визнати своє невміння дотримати обіцянки та намагаються виправити власні помилки. Дійсно, відповідальні батьки не бояться критики або справедливих зауважень власної дитини. Якщо батько щодня обіцяє приходити додому тверезим, але не виконує цього, якщо мама обіцяє навчити чогось, що вміє сама, але не робить цього, – це рано чи пізно викличе протест дитини, й у що він вилетіть – важко передбачити. Відповідальна поведінка батьків коштує дорого, однак варта витрачених зусиль, і саме вона формує в дитини відповідальність і дисциплінованість.

Для формування в дитини навичок відповідальності та самодисципліни необхідні певні умови. Однією з головних є наявність у дитини певних щоденних родинних обов'язків. Батькам при цьому слід бути терплячими та послідовними. Якщо, наприклад, до обов'язків сина або дочки входить прибирання квартири чи винесення сміття, ніхто інший не повинен за них це робити. Звичайно, ситуації трапляються різні, але якщо дитина здорова, однак просто не хоче нічого робити, то її треба покарати, причому покарання має сприйматися свідомо.

Якщо невідомо, звідки вдома з'явилася чужа іграшка, річ або гроші, батьки повинні з'ясувати їх походження і дати можливість дитині самостійно повернути їх власникові, вибачитися та пережити сором і приниження – для того, щоб більше такого ніколи не робити. Місія батьків – навчити дитину відповідати за свої вчинки.

Прийняття ж батьками відповідальності за вчинки власних дітей порочне вже тому, що не ставить дитину перед вибором, не вчить її осмислювати свої дії, не дозволяє розпоряджатися власним життям.

Виховувати в дитини відповідальність означає ще й використовувати як метод виховання – обмеження. Якщо батьки не навчилися відмовляти дитині, то життя всієї родини може перетворитися на нескінченну дорогу до пекла. Дуже важливо, щоб уміння говорити “ні” було обопільним рішенням батьків: немає нічого більш страшного в сімейному вихованні, якщо один із батьків дозволяє, а інший – забороняє. Ще страшніше, коли один із батьків разом із дитиною щось приховують від іншого з батьків із будь-яких причин, потураючи дитині в її непорядних вчинках, приховуючи провини, батьки сприяють всездозволеності, створюють умови для загострення конфлікту, втрачають рештки власного авторитету [2, 54].

Авторитет батьків – важлива складова успішності виховання дітей у родині. Набуття авторитету в очах власної дитини – копітка праця батька та матері. Думка батьків про рідних і колег, їхня поведінка в родинному колі й поза ним, вчинки, ставлення до роботи, сторонніх людей, одне до одного – все це складові батьківського авторитету. Батьківський авторитет не має залежати від обставин, які можуть вплинути на взаємини з дітьми. Припустімо, у батька на роботі неприємності, які він компенсує, контролюючи щоденник своєї дитини, дорікаючи їй при цьому точно так само, як і йому нещодавно дорікали на роботі. Цей факт не додасть авторитету й поваги з боку дитини, а ось недовіра, ворожість, образа залишаться надовго.

Авторитет батьків в очах дитини – це, перш за все, бажання дитини розмовляти з батьками відверто.

Авторитетні батьки не ставлять перед собою завдання покарати дитину, для них важливим є усвідомлення дитиною провини як такої. Авторитет батьків – не в тому, щоб підвищувати голос або брати в руки пасок, а в тому, щоб без зайвих істерик проаналізувати ситуацію та висунути до дитини цілком зрозумілі та обґрунтовані вимоги.

Авторитет батьків багато в чому залежить від того, наскільки вони самі вміють вибачати й вибачатися. Консультуючи батьків школярів, я запитую: “Чи можете ви вибачитися перед власною дитиною?”. Лише кілька сімейних пар відповіли ствердно, у кількох родинх ствердно відповіли мами, а ось татусі були захоплені зненацька: таке запитання не спадало їм на думку. Однак якщо дитина ніколи не мала подібного досвіду у власній родині, то не буде просити вибачення.

Ще одна досить важлива умова авторитету батьків в очах своїх дітей – відсутність остраху критики з боку навіть наймолодших членів родини.

Діти ХХІ століття мають ширші інформаційні можливості, аніж їхні батьки, та вміють набагато більше своїх батьків. Тим, хто прагне зберегти, батьківський авторитет, радимо вчитися у власних дітей.

Батьківський авторитет не здобувається автоматично з появою дитини: він напрацьовується роками самовідданої, щоденної праці, яка часом додає труднощів та страждань, але рідко буває винагородою, однак тим більшою насолодою для батька та матері є маленькі досягнення.

Пам'ятка для батьків

Ваш син або ваша донька вирости, але вони - ваші діти. Їхні помилки - це ваші безсонні ночі, гіркі сльози, відсутність радощів життя.

Пам'ятайте про це, коли уникаєте спілкування з ними, замовчуєте проблеми, приховуєте факти, які можуть призвести до трагедії...

Ви зобов'язані знати:

З ким товаришує ваша дитина, в яких компаніях буває?

Хто її найкращий друг або подруга?

Де дитина проводить вільний час?

Чим захоплюється та які інтереси має?

Ви повинні тривожитися, якщо ваша дитина: грубить вам, іде з дому, не повідомляючи вас про це, бреше вам; вимагає гроші, стає залежною від алкоголю, перестає спілкуватися з вами й не реагує на ваші зауваження.

Пам'ятайте: з найважчої ситуації є вихід, треба тільки спробувати знайти його.

ДАНІ ПРО АПРОБАЦІЮ ПРОГРАМИ

Тренінгова програма проходила апробацію в Пирятинському ліцеї протягом 2017-2018 навчального року серед учнів 9-х класів. Всього брало участь у заняттях 27 учнів. Кінцеві результати по закінченню проведення занять свідчать, що всі вправи, тренінгові дії, передбачені програмою були досить ефективними (Додаток 2)

Педагогічне дослідження ефективності та особливостей використання методу доручення та тренінгових занять у вихованні відповідальності серед школярів

Проведено психологічною службою Пирятинського ліцею протягом 2019-2020 навчального року

Етапи:

I. Підготовчий:

1. Опрацювання та аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми та стану застосування методу доручення в роботі з школярами;
2. визначення актуальності, об'єкта, предмета, мети, завдань, гіпотези та методів педагогічного дослідження;
3. підбір матеріалів, розробка наочних посібників, необхідних для проведення педагогічного експерименту, знайомство з учнями контрольного класу;
4. спостереження за виховною роботою вчителя.

II. Основний (проведення педагогічного дослідження).

1. Констатуючий етап – мав на меті за допомогою спеціальних методів педагогічного дослідження виявити серед дев'ятикласників учнів з середнім та низьким рівнем відповідальності.
2. Формуючий етап – розробка і використання на уроках та в після урочний час системи вправ, спрямованих на формування в учнів позитивних рис характеру.
3. Контрольний етап – проведення контрольного зрізу з метою співставлення результатів констатуючого і формувального експериментів, проведених у класі, виявлення ефективності застосування методу доручення та тренінгових занять в роботі зі школярами.

III. Заключний етап – підведення підсумків педагогічного дослідження, формулювання висновків про особливості застосування методу доручення в роботі зі школярами, ефективності проведених тренінгових занять, розробка методичних рекомендацій вчителям по ефективному застосуванню сучасних методів виховання в педагогічній діяльності.

На **підготовчому** етапі нашого педагогічного дослідження ми вивчали та аналізували психологічну, педагогічну та методичну літературу з досліджуваного питання; аналізували програми, підручники та методичні посібники; спостерігали за роботою вчителів, підбирали матеріали та наочні посібники, розробляли методи педагогічного дослідження.

На **основному** етапі були використанні такі методи, як спостереження за дітьми і діяльністю вчителів та аналіз їх роботи. Також ми вивчали рівень ставлення учнів 9 класу (27 учнів) до доручень.

Разом з класним керівником провели підготовчу бесіду, під час якої пропонувалися питання наступного змісту :

1. Яке ти маєш громадське доручення?
2. Чи подобається тобі його виконувати? Чому?
3. Чи хотів (-ла) би ти змінити його на інше? І, якщо так, то на яке саме?
4. За що ти несеш відповідальність у своєму житті?

5. Як ти вважаєш чи достатньо відповідально ти ставишся до виконання доручень і прийняття рішень?

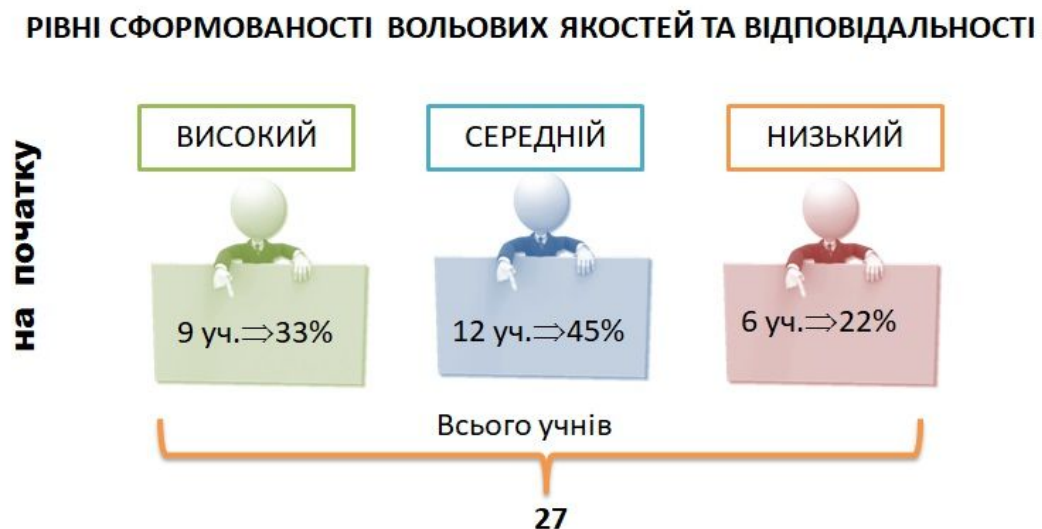
Після бесіди, провели з учнями методику “Самооцінка вольових якостей” [5] та на встановлення рівня відповідальності (класний керівник, батьки, учні), використовуючи фрагмент методики “Сходишки” [5, ст. 41].

Розробили і провели з учнями тренінгові заняття, в які включили систему вправ і завдань, спрямованих на формування навичок відповідальності та самостійності учнів під час виконання доручень, прийняття рішень та порівнювали результати до початку проведення дослідження і після.

Спостерігаючи за роботою вчителів, ми прийшли до висновку, що вчителі рідко звертаються до передового педагогічного досвіду в галузі методики виховання, а застосовують систему традиційних методів і прийомів виховання під час своєї роботи.

Порівняльний аналіз уявлень учнів про власний рівень сформованості відповідальності і співвідношення їх з оцінкою дорослих свідчить про незначні розходження в результатах, що дозволяє зробити висновок про ймовірну адекватну самооцінку учнями свого рівня відповідальності.

За результатами діагностики клас розділюється на 3 групи: учні з високим рівнем вольових якостей та відповідальності, учні з середнім рівнем та учні з низьким рівнем. Результат зобразили схематично:

до високого рівня відноситься 33% учнів класу, тобто 9 учнів;

до середнього рівня 45% (12 учнів);

до низького рівня, за результатами анкетування відносяться 22% учнів класу (6 учнів).

Формувальний етап

1. Перерозподіл обов'язків. Вчитель проводить бесіду з учнями, за допомогою якої з'ясує, яке б доручення хотів би мати учень та розподіляє їх між учнями. Це рішення класний керівник узгоджує зі старостою класу та його заступником.

2. “Щоденник”. Контроль за виконанням обов’язків здійснюється не тільки усно, а й письмово. Учні завели спеціальний щоденник, куди вони записували свої досягнення, виконані справи за кожен день. Ведення такого щоденника, на нашу думку, має вплинути на формування більшої самостійності та відповідальності.

3. Проведення тренінгових занять, з метою формування здатності до контролю своєї поведінки, протистоянню безвідповідальності, моделюванню і закріпленню нових, соціально прийнятих установок та норм відповідальної поведінки.

КОНТРОЛЬНИЙ ЕТАП – ПОВТОРНА ДІАГНОСТИКА

МЕТОДИКА САМООЦІНКИ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ

Практикум з психології : психодіагностичні методики для самопізнання / упорядник Періг І.М. – Тернопіль : СМП “Тайп”, 2015. – 116 с.

Інструкція.

Вам пропонується 15 запитань, які стосуються різних аспектів життя людини і на які необхідно відповісти з максимальною об’єктивністю.

Опрацювання результатів наступне: відповідь “Так” оцінюється у 2 бали, “Інколи” – 1 бал, “Ні” – 0 балів.

Тестові завдання

1. Чи можете Ви завершити розпочату роботу, яка Вам нецікава, хоча час та обставини дозволяють відірватись, а потім знову повернутися до неї?

2. Чи переборюєте Ви без зусиль внутрішній опір, коли потрібно зробити щось неприємне для Вас?

3. Коли потрапляєте у конфліктну ситуацію у школі або вдома, чи в змозі Ви опанувати себе настільки, щоб оцінити ситуацію з максимальною об’єктивністю?

4. Якщо Вам прописано дієту, чи здатні Ви перебороти всі кулінарні спокуси?

5. Чи можете Ви встати вранці раніше, ніж було заплановано звечора?

6. Чи залишитесь Ви на місці події, щоб дати свідчення?

7. Чи швидко Ви відповідаєте на листи?

8. Якщо Ви боїтеся польоту на літаку або відвідання стоматологічного кабінету, то чи зможете без особливих труднощів перебороти це відчуття і в останній момент не змінити свій намір?

9. Чи вживатимете дуже неприємні ліки, які Вам настійливо рекомендує лікар?

10. Чи виконаєте Ви дану зопалу обіцянку, навіть якщо це додасть Вам чимало клопоту, іншими словами – чи є Ви людиною слова?

11. Чи Ви без вагання рушаєте в поїздку до незнайомого міста, якщо це необхідно?

12. Чи суворо Ви дотримуєтесь розпорядку дня: часу пробудження, вживання їжі, занять, прибирання та інших справ?

13. Чи ставитесь Ви несхвально до тих, хто вчасно не віддає позичені гроші?

14. Найцікавіша телепередача не змусить Вас відкласти виконання термінової та важливої роботи. Чи так це?

15. Чи зможете Ви припинити суперечку і замовкнути, хоч би якими образливими здавалися Вам слова “протилежної сторони”?

Порахуй суму балів та визнач рівень своєї самооцінки.

Результат тесту

Якщо сума балів перебуває у межах **0–12**, то у Вас низький рівень вольових якостей. Ви просто робите те, що легше й цікавіше, навіть якщо це може Вам у чомусь зашкодити. До обов’язків ставитесь недбало, що спричиняє всілякі неприємності, які з Вами трапляються. Будь-яке прохання, будь-який обов’язок сприймаєте як фізичний біль. Це не прояв слабкої волі, а егоїзм.

Якщо сума балів коливається у межах **13 – 20**, то у Вас середня сила волі. Якщо наражаєтесь на перешкоди, починаєте діяти, щоб подолати їх. Але якщо побачите обхідний шлях, то відразу ж скористаєтесь ним. Не перестараетесь, але й даного Вами слова дотримаєте. З доброї волі зайві обов’язки на себе не візьмете. Це інколи негативно відбивається на ставленні до Вас оточуючих.

Якщо сума балів у межах **21 – 30**, то сила волі у Вас розвинута високо. На Вас можна покластися, Вас не лякають ні нові доручення, ні далекі поїздки, ні справи, що їх бояться інші. Але часом Ваша жорстка й непримиренна позиція з непринципових питань дошкуляє оточенню. Найчастіше це впертість. Вам бракує таких якостей, як гнучкість, тактовність, доброта.

Методика “Сходинок”

Інструкція.

Нижче намальовані сходинок, що відображають різні рівні відповідальності. Якщо умовно на цих сходах розмістити людей, то на верхній сходинці знаходиться люди “найвідповідальніші”, а на нижній “повністю безвідповідальні”. Вкажіть своє місце на сходах (відповідно для вчителя вказати місце учня, а батькам вказати місце дитини).

1. Найвідповідальніші
2. Дуже відповідальні
3. Відповідальні
4. Більш-менш відповідальні
5. Більш-менш не відповідальні
6. Не відповідальні
7. Дуже не відповідальні
8. Безвідповідальні

Дайте відповіді на запитання (для учнів):

1. Яких людей ви вважаєте відповідальними?
2. Яких людей ви вважаєте безвідповідальними?
3. Як ви розумієте відповідальність?
4. Чому ви вибрали для себе саме цю сходинку?
5. Чого вам не вистачає для відповідальності?

РІВНІ СФОРМОВАНOSTI BOJIBOXИX ЯКОСТЕЙ ТА BІДПОВІДАJЬHOCTI

Кінцевий результат нашого дослідження показав, що до високого рівня із середнього додалося 3 учні (всього по класу їх стало 12 учнів – 44%). На середній рівень із низького перейшло 4 (13 учнів – 48%). На низькому рівні кількість учнів зменшилася до 2 (8%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравець В. П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. – К., 2001.
2. Куниця Т. Ю. Взаємодія школи і сім'ї в процесі виховання відповідальної поведінки учнів 7-8 класів Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 265-270.
3. Муліка К. запровадження корекційних, розвивальних програм в умовах загальноосвітніх навчальних закладів : інформаційно-методичний збірник / [упоряд. Катерина Муліка]. Полтава : ПОШПО, 2009. 100 с.
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія.- К.: Академвидав, 2005.- 448 с.
 1. Практикум з психології : психодіагностичні методики для самопізнання / упорядник Періг І.М. – Тернопіль : СМП «Тайп», 2015. – 116 с.
 2. Савчин М.В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості, К., 2011.
 3. Семиченко В.А. Психологія особистості. – К.: Видавець Ешке О.М., 2001. – 427 с.
 4. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. / За ред. І.Д. Зверевої. – К., 2008.
 5. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками. – К., 2012.
 6. http://revolution.allbest.ru/pedagogics/00077703_1.html

7. <http://www.znaikak.ru/vospitotvetstvennost.html>
8. <https://vseosvita.ua/library/trening-slah-do-tvorcosti-8060.html>
9. http://www.allref.com.ua/uk/skachaty/trening_razvitiya_samoocenki_i_uspeha_v_zhizni?page=1
10. <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/treningove-zanyattya-1-vikhovannya-dukhovnikh-tsin.html>
11. <https://lesechko.wordpress.com/2017/04/18/>
12. http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11503/1/Moskralyov__st_psych_suprov
13. http://www.allref.com.ua/uk/skachaty/trening_razvitiya_samoocenki_i_uspeha_v_zhizni?page=1
14. http://tomorrowlawyer.org/wpcontent/uploads/2017/07/Sushchenko_Problema_profesiinoi_vidpovidalnosti.pdf
15. <http://citaty.su/aforizmy-i-citaty-vilgelma-rajxa>
16. <http://www.manalfa.com/samorazvitie/pozitivnoe-myshlenie-uprazhneniya>

Самойлюк О.М.	методист Навчально-методичного кабінету психологічної служби Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
Александрова А. П.	практичний психолог дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 2 «Віночок» Полтавської міської ради Полтавської області
Галушко Т. В.	практичний психолог ДНЗ № 12 “Казка” компенсуючого типу Горішньоплавнівської міської ради
Диниско О. А.	практичний психолог ДНЗ “Золота рибка” м. Горішні Плавні
Калініченко Я. О.	практичний психолог Опорного закладу “Хорольська гімназія Хорольської міської ради Лубенського району Полтавської області”
Левченко В. В.	практичний психолог Кременчуцької гімназії № 12 Кременчуцької міської ради Полтавської області
Литкович О. І.	практичний психолог Кременчуцького закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 73 Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області
Могілевцева О. О.	директор комунальної установи “Інклюзивно-ресурсний центр” Полтавської міської ради
Писаренко Т. М.	практичний психолог Кременчуцького закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 82 Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області
Пронякіна О. І.	практичний психолог Кременчуцької ЗОШ І-ІІІ ступенів № 16
Редчук І.А.	практичний психолог Полтавської гімназії № 13 Полтавської міської ради
Родік Т. С.	практичний психолог Центру розвитку дитини (днз) № 26 Кременчуцької міської ради
Рокотянська І. О.	практичний психолог опорного закладу “Диканський навчально-виховний комплекс імені М. В. Гоголя “Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад” Диканської районної ради Полтавської області”
Таран Л. А.	практичний психолог ЗДО № 11 “Теремок” Миргородської міської ради
Фалько Н. В.	соціальний педагог «Пирятинського ліцею Пирятинської міської ради Полтавської області»
Хорольська О. О.	практичний психолог Кременчуцького ліцею № 6 “Правобережний” Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області